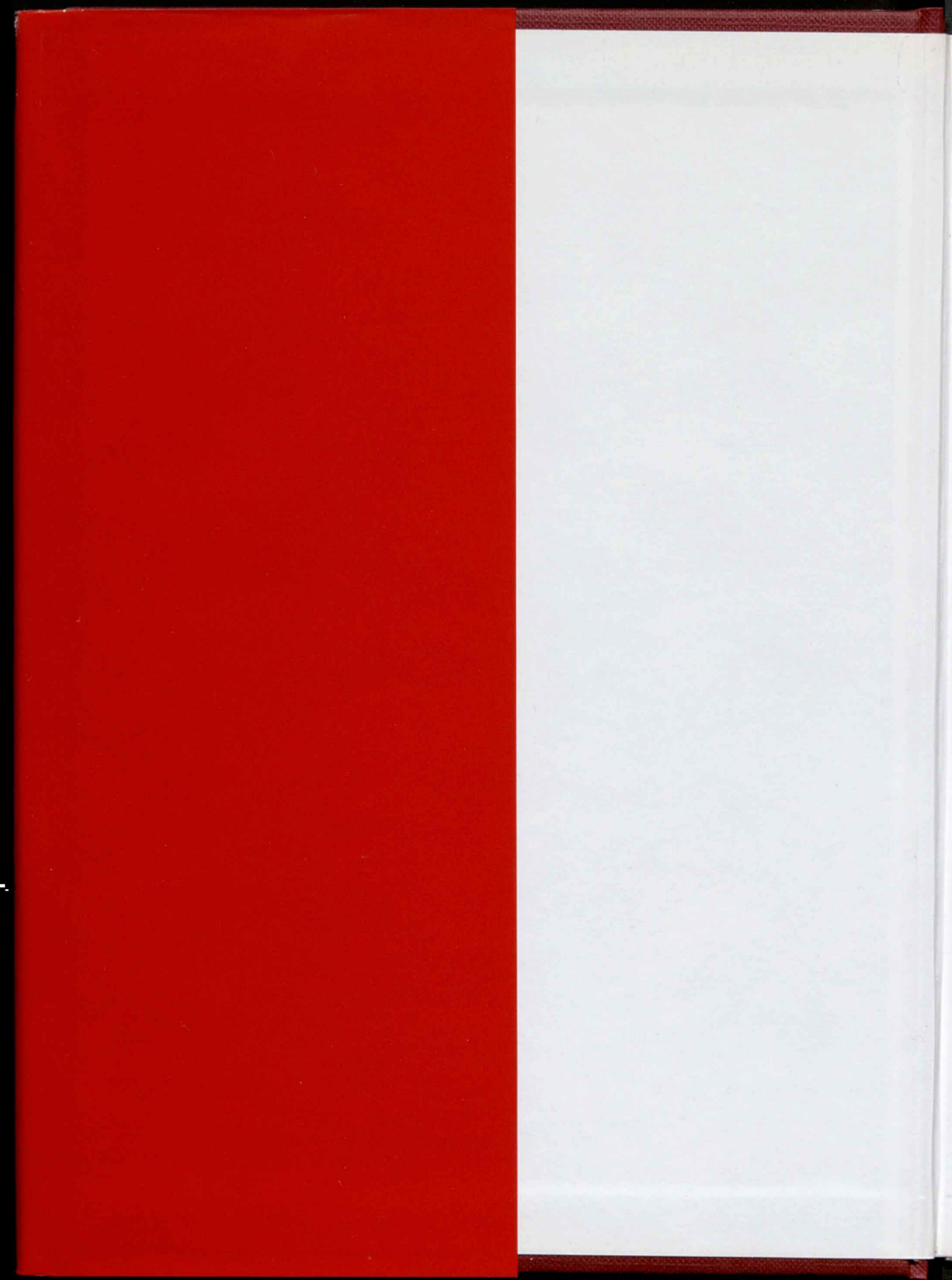

M. CRUSAFONT I SABATER

HISTÒRIA DE LA MONEDA DE L'OCCITÀNIA CATALANA (S. XI-XIII)

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
(INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)

REVISTA DE LA MONEDA
DE LUCETANIA CATALANA
(S. XVIII)

THE
END

**HISTÒRIA DE LA MONEDA
DE L'OCCITÀNIA CATALANA
(S. XI-XIII)**

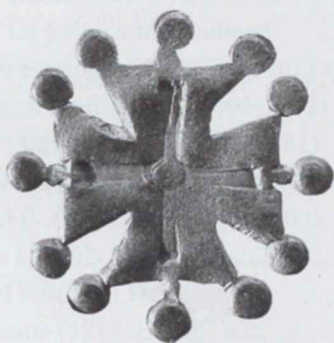
COMPLEMENTES D'ACTA NUMISMÀTICA

Col·lecció dirigida per M. Crusafont i A. M. Balaguer

- 1.- *III Simposi Numismàtic de Barcelona* (1985)
- 2.- VILLARONGA, L., *Monedes de plata emporitanes dels segles v-iv aC.* (1997)
- 3.- VILLARONGA, L., *Les dracmes ibèriques i llurs divisors* (1998)
- 4.- CRUSAFONT, M., *Pesals monetaris de la Corona Catalano-Aragonesa* (1999)
- 5.- VILLARONGA, L., *Les monedes de plata d'Empòrion i Rhode i les seves imitacions* (2000)
- 6.- LLORENS, M. M. - AQUILUÉ, X., *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries* (2001)
- 7.- VILLARONGA, L., *Les dracmes emporitanes. Orincipi del segle II aC.* (2002)
- 8.- VILLARONGA, L., *La plata emporitana. De la segona guerra púnica final del segle III aC.* (2003)
- 9.- RIPOLL ROIG, Maria Eugènia, *La Seca o Casa de la Moneda de Barcelona. Dels precedents al segle XIX* (2008)
- 10.- CARRADICE, I. - SANAHUJA, X. - BENAGES, J., *Les monedes de Vespasià de la Província Tarraconensis (69-70 dC.)* (2010)
- 11.- CRUSAFONT, M., *Història de la moneda de l'Occitània catalana (s.XI-XIII)* (2012)

M. CRUSAFONT I SABATER

HISTÒRIA DE LA MONEDA DE L'OCCITÀNIA CATALANA (S. XI-XIII)

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
(INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)

BARCELONA 2012

Crusafont i Sabater, M. (Miquel), 1942-

Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI-XIII). — (Complements d'Acta numismàtica ; 11)
Bibliografia

ISBN 9788499651170

I. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics II. Títol

III. Col·lecció: Complements d'Acta numismàtica ; 11

1. Monedes medievals — Occitània — Història 2. Monedes catalanes — Occitània — Història

3. Monedes medievals — Occitània — Catàlegs 4. Monedes catalanes — Occitània — Catàlegs
737.1(447/449.1)"10/12"

© Miquel Crusafont i Sabater

© Societat Catalana d'Estudis Numismàtics,
(Institut d'Estudis Catalans), per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig del 2012

Tiratge: 500 exemplars

Text original revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny gràfic i maquetació: Vivó i Garrido SCP
Ronda de Sant Pere, 11, àtic 2a. 08010 Barcelona
www.vivoigarrido.com

Imprès a Agpograf, S.A.
Carrer Pujades, 124. 08005 Barcelona

ISBN: 978-84-9965-117-0
Dipòsit Legal: B-17352-2012

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

INTRODUCCIÓ	9
AGRAÏMENTS	15
BIBLIOGRAFIA D'ABAST MÉS GENERAL	17
RESUM HISTÒRIC	
Advertiments previs	23
La gesta catalana (1067-1213)	45
Preàmbul	45
Els precedents	46
Antecedents del fet diferencial occità	46
Els nexos entre catalans i occitans entorn dels temps de	
Ramon Berenguer I (1035-1076)	47
La política matrimonial	50
Ramon Berenguer I (1035-1076) i els seus fills	52
Ermengol IV d'Urgell (1065-1092) i els seus descendents	54
Ramon Berenguer III (1096-1131)	58
Alfons el Bataller d'Aragó (1104-1134)	60
Ramon Berenguer IV (1131-1162)	62
Alfons I (1162-1196)	64
Pere I (1196-1213)	67
La gesta occitana (1213-1305)	71
Preàmbul	71
Èxits, fracassos i mort de Simó de Montfort (1214-1218)	72
Occitània recupera la seva sobirania (1218-1226)	76
Reprèn l'ofensiva franco-papal (1226-1249)	77
Les darreres revoltes (1249-1305). L'esperit resistent	83
HISTÒRIA DE LA MONEDA	
Criteris	87
Espai Trencavell	89
Comtats de Carcassona/Rasès i de Besiers	89
Vescomtats d'Albi i Nîmes. Agde	100
Senyoria de Rocafull	105
Senyories d'Andusa i Sauva	107
Espai Narbona-Montpeller	111
Vescomtat de Narbona	111

Senyoria de Montpeller. Comtat de Melguell	125
Baronia-vescomtat d'Omeladès	133
Espai Rodés	137
Comtat de Rodés. Vescomtats de Millau i Carlat	137
Bisbat de Lodeva	148
Vescomtat de Gavalvà i bisbat de Mende	152
Espai tolosà llenguadocià	155
Comtat de Tolosa	155
Comtat, ciutat i bisbat de Caors	161
Comtat i bisbat de Vivarès	164
Comtat o senyoria i bisbat d'Usès	167
Espai central pirinenc	169
Vescomtat de Biarn. Bigorra, Comenge i Coserans	169
Comtat de Foix	177
Espai català provençal	179
Provença marítima	179
Bisbat d'Arle	189
Principat d'Aurenja	192
Senyoria de Montelaimar	196
Comtat de Forcalquer	198
Suposades encunyacions del comtat d'Embrun	203
Comtat d'Avinyó	207
Bisbat de Gap	210
Espai tolosà provençal	213
Provença rodaniana	213
Bisbat de Sant Pau dels Tres Castells	217
Conclusions	219

CATÀLEG

Criteris	223
Abreviatures	224
Referències bibliogràfiques	225
Catàleg	227
<i>CARCASSONA i BESIERS</i>	227
Ramon Berenguer I	227
Ramon Berenguer II	227
Ramon Berenguer III	228
Roger I Trencavell	229
Ramon Trencavell	233

Roger II Trencavell	233
Ramon Roger Trencavell	235
<i>ALBI</i>	237
Ramon	237
Ramon VII de Tolosa	237
<i>ROCAFULL</i>	238
Ramon	238
<i>ANDUSA i SAUVA</i>	238
Bernat II	238
<i>NARBONA</i>	239
Ramon I	239
Berenguer	240
Bernat	241
Pere	242
Eimeric I	242
Eimeric II	243
Ermengarda	244
Eimeric III	245
Amalric I	246
Amalric II	246
<i>MONTPELLER</i>	247
Guillems, Reis de Catalunya-Aragó, Reis de Mallorca	247
Jaume I	247
<i>OMELADÈS</i>	248
Bernat Ató de Murviel	248
<i>RODÉS</i>	249
Hug de Tolosa	249
Ricard I	249
Hug I, Hug II, Hug III, Enric I, Hug IV (primers temps)	250
Hug IV	250
Enric II	251
Cecília	252
Joan I	252
<i>LODEVA</i>	253
Emissions episcopals	253
<i>GAVALDÀ-MENDE</i>	253
Emissió vescomtal	253
Emissions episcopals	254
<i>TOLOSA</i>	254

Ramon VI i Ramon VII	254
<i>CAORS</i>	255
Anònimes ciutadanes-episcopals	255
Anònimes ciutadanes	256
<i>VIVARÈS</i>	257
Episcopals	257
Comtals de Ramon VII o ciutadanes	258
<i>USÈS</i>	258
Episcopals	258
<i>BIARN</i>	259
Centull	259
<i>PROVENÇA MARÍTIMA</i>	260
Alfons I	260
Pere I	261
Jaume I	262
Ramon Berenguer V	263
<i>ARLE</i>	264
Episcopals	264
<i>AURENJA</i>	265
Bertran I	265
Guillem IV	266
<i>FORCALQUER</i>	266
Bertran I	266
Guillem II, Alfons II, Ramon Berenguer V	267
<i>AVINYÓ</i>	269
Anònimes, potser d'Alfons I	269
Anònimes, potser de Ramon VII	269
<i>GAP</i>	270
Episcopals	270
<i>PROVENÇA RODANIANA</i>	271
Ramon V i Ramon VI	271
Ramon VII	271
<i>SANT PAU DELS TRES CASTELLS</i>	272
Episcopals	272

INTRODUCCIÓ

En acabar el nostre *Catàleg general de la moneda catalana* (2009), ens posàrem tot seguit a treballar en el volum medieval de la sèrie «Història Monetària Catalana», és a dir, en el que, dins el programa establert, ha d'ésser el seu volum 3 i que provisionalment hem titulat *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*. Hem d'aclarir que el títol no és així ben exacte perquè ja hi ha el volum 2, d'Anna M. Balaguer, dedicat a la moneda dels comtats catalans, però també cal dir que en el nostre s'hi haurà d'incloure la part corresponent a Occitània que Balaguer no va tractar. Això ens obliga a iniciar l'anàlisi en els temps de Ramon Berenguer I i, per tant, posar en el títol *baixmedieval* en lloc de simplement *medieval* tampoc seria ben exacte.

Sigui quin sigui el seu títol definitiu, l'objectiu serà construir una història de la moneda catalana a partir d'Occitània des de Ramon Berenguer I i de la resta de països de la Corona Catalano-Aragonesa d'Alfons I en endavant. Aquest espai ja és, aproximadament, el que tractarem en el nostre primer llibre, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)* (1982), però en aquell cas ens limitàrem a un catàleg precedit d'un «Assaig d'història monetària» que no cobria pas les exigències que ens hem imposat en la sèrie «Història Monetària Catalana», en la qual, des del primer volum editat, hem inclòs, a més del catàleg, un repertori bibliogràfic al més exhaustiu possible i un treball interpretatiu que es fonamentava en el catàleg, l'estudi de les troballes, el context històric i la documentació aportada.

La primera tasca que vàrem iniciar fou la recollida del repertori documental, que havia d'aplegar, és clar, tota la documentació monetària possible d'Occitània, Catalunya, Aragó, Mallorca, València, Sicília, Sardenya, Navarra, Nàpols i altres territoris menors o de domini breu com ara Còrsega, Acaia, Atenes i Neopàtria o Albània. Fer aquesta feina no era pas fàcil i els resultats no sempre són satisfactoris, perquè no tots els territoris disposen de reculls sistemàtics d'una documentació que es troba escampada en multitud d'arxius de casa i de l'estranger. Al marge d'això, aviat topàrem amb un vell problema que presentava moltes altres dificultats: Occitània.

El fet és que estem mancats d'una veritable història monetària d'Occitània, i més mancats ens trobem encara si el que pretenem és analitzar aquesta sèrie monetària en termes de la seva relació amb Catalunya. Aquesta fou la raó per la qual vam decidir deixar

de moment en suspens el volum 3 i abocar-nos a preparar abans un volum monogràfic sobre Occitània que ens permetés esplaïar-nos tan com calgués. Això faria possible un capítol de dimensions més normals en el volum general, ja que hi podríem resumir la feina realitzada en aquest primer treball.

He parlat de «vell problema» en referir-me a Occitània, perquè ja feia molts anys que érem conscients de les dificultats que calia superar i ja força abans del nostre primer llibre dedicàrem un primer estudi a aquesta qüestió. Es tracta de «Les monedes catalanes del Llenguadoc i Provença» (*II Simposi Numismàtic de Barcelona, vol. II, 1979*). En realitzar-lo com a treball previ i imprescindible per al nostre primer llibre, ja ens adonàrem que quedàvem molt lluny del que hauria calgut fer. En la literatura numismàtica llavors disponible, gairebé tota d'autors francesos, el paper dels catalans quedava d'allò més confús i amagat. És veritat que hi havia monedes que parlaven per elles mateixes, com els rals coronats de Provença amb la seva llegenda REX ARAGONE o els grossos d'argent de Montpeller de Jaume I, però de segur que hi havia d'haver altres tipus de més difícil identificació. Pel que fa a la historiografia catalana, en termes generals el tema de l'expansió occitana era tractat amb poca profunditat i fatalment s'aturava amb la derrota de Muret i el pretès corol·lari del Tractat de Corbell. Aspectes importants com ara l'actuació dels comtes urgellesos a l'Alta Provença es feien molt difícils de seguir. No cal dir que aclarir quines havien estat les emissions dels comtes o vescomtes vassalls dels catalans resultava molt més complex perquè no semblava pas fàcil de destriar aquestes situacions amb les bases amb que comptàvem. Les preguntes: quin fou el paper dels catalans a Occitània? i quins van ésser els lligams que hi hagué entre les nostres terres i la dels trobadors? no eren pas fàcils de respondre, però eren, d'altra banda, una base sense la qual mal es podria bastir una història de la moneda.

Arribàrem a la conclusió que, atesa la situació, la via més segura era començar de zero i partir dels reculls documentals de l'època, a fi de poder contrastar dades fidedignes amb moltes de les interpretacions esbiaixades que anàvem descobrint. Hi havia un ampli esplet de cartularis publicats de l'àrea occitana que ens haurien pogut aportar bones informacions. La dificultat era poder trobar tota aquesta documentació a casa nostra. Ens plantejàrem d'anar uns mesos a París i treballar en el ric fons de la Bibliothèque Nationale i fins els nostres col·legues francesos ens animaren proposant que demanés un ajut del CNRS que creien factible d'obtenir. Malauradament, la nostra situació laboral i familiar no em permeté tirar endavant un projecte que, de fet, era prou més propi d'un historiador de síntesi que no pas d'un historiador de la moneda.

Segueixo pensant que el camí òptim per a fer bé la feina era el que ens havíem plantejat. Ara, però, hi ha alguns avantatges respecte a la situació del 1979; d'una banda havíem anat adquirint alguns d'aquests cartularis i podíem treballar-los des d'aquí (Lesat, Cartulari dels Trencavell, Vall d'Ossó, La Selva, etc), a més dels que poguéssim trobar en les nostres biblioteques. El factor que ens acabà de decidir a tirar endavant el projecte fou, però, la sortida de l'obra de Pere Benito, «L'expansió territorial ultrapirinenca de

Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1213)» (2009), que, malgrat que s'atura el 1213, conté un ampli aparat documental i un documentat estudi. Altres llibres i estudis publicats darrerament i accessibles (Débax, Brenon, etc.) facilitaven en gran manera la nostra tasca. A la taula que segueix aquestes línies donem una bibliografia d'aquests llibres bàsics que anirem emprant reiteradament al llarg de la nostra anàlisi.

Després d'aquell primer article del 1979, varem dedicar en alguna ocasió una certa atenció a les emissions occitanes. Ens referim, per exemple, a «Simó de Montfort i la moneda de Carcassona» (1988), on descrivíem per primer cop una moneda carcassonesa del cap dels croats i fèiem una proposta d'ordenació de tota la sèrie partint, en part, dels documents de compra del temps de Ramon Berenguer I, els perceptors i les quantitats que obtenien. Altres treballs nostres relacionats amb Occitània foren: «De moment no hi ha moneda comtal andorrana» (1979), refutant una atribució a Andorra d'una moneda carcassonesa, plantejada per Geoges Saves, «Interrelacions monetàries catalano-provençals» (1982), on refèiem les atribucions dels diners provençals; «El diner de Carcassona i lectura LIOBAQI i la seva atribució» (1991), on refermàvem l'atribució d'aquest tipus a Ramon Berenguer III; «Acuñaciones transpirenaicas de Navarra, Catalunya y Aragón» (1994), on fèiem un plantejament general d'aquestes emissions; «Dinero inédito de Arles de Carlos el Ciego» (2002), certament de cronologia anterior al temps català; «Els diners de Roergue a nom d'Enric» (2002), on aportàvem el fet que aquest comte es mantingué vassall de Jaume I; «Obole inédite de Carcassonne» (2004), on donàvem a conèixer una peça amb S al camp i a nom de Roger, i «Le demi-gros de Montpellier, espèce inédite de Jacques le Conquerant, Couronne Catalano-Aragonaise» (2010). Els resultats d'aquestes recerques foren recollits també en el nostre *Catàleg general* mencionat més amunt. També cal assenyalar el treball de Jordi Vall-lloera, «Dos òbols occitans inèdits» (2004), que hi fou igualment inclòs.

Des del punt de vista numismàtic, havíem de partir, com a obres generals, dels clàssics francesos Poey d'Avant (1860), Caron (1882) i Dieudonné (1936). Val a dir que, tot i la seva antigor, resulten prou més sòlids que els actuals de Duplessy (2004, 2010) o Benaniba/Díaz (2011), prims pel que fa a la teoria, però útils, malgrat tot, per les novetats que han recollit. Com a obres de tipus més particular, cal esmentar alguns treballs molt notables, com ara el de Belmont per a Rodés (2003, 2004), els de circulació de Castaing-Sicard (1961) i Depeyrot (1987, dir.), amb importants aportacions de Bompaire en aquest darrer i altres articles que anirem destacant al lloc corresponent. Cal assenyalar, igualment, les obres monogràfiques de Rolland (1956) i Ganne (1985) per a l'espai provençal i el de Germain (1850) pel que fa a Montpellier, entre d'altres.

La part històrica segueix essent presidida per l'antiga, però monumental obra de Devic i Vaissete (1730-1745) que hem seguit en l'edició crítica i anotada de Privat (1872-1904). Com a treballs que ens han estat especialment útils, hem de mencionar els de Sobrequés (1961), Benito (2009), Paterson (2011) i Débax (2003), que són d'abast ge-

neral, el de Brenon (1995) sobre el catarisme, els de Ventura sobre els regnats d'Alfons I (1961) i Pere I (1960), el de Déjean (1979) per als comtes de Tolosa i també moltes monografies de tipus més particular, com ara les de Gynisti (1933) sobre Roergue o el d'Hubert (1972) sobre Embrun, entre d'altres. Naturalment, els cartularis, itineraris i diplomataris com ara el Cartulari dels Trencavell (1997) recopilat per Dovetto o les col·leccions de Huici (1976) per a Jaume I o de Sánchez Casabón (1995) per a Alfons I han estat font de nombroses dades importants. De tota manera, les fonts en detall ja es faran visibles en les anotacions dels capítols corresponents.

La part central i principal del llibre és la que comprèn les històries monetàries de cada territori. Hem hagut de refer, de primer, la part històrica de cadascun d'ells i la forma de relació amb l'espai català, a fi de poder delimitar quines emissions d'aquell territori calia considerar catalano-occitanes. Després hem entrat en la cadència de les emissions, les seves característiques i la circulació monetària. A partir d'aquí s'ha pogut dreçar un catàleg, al final, que ha resultat molt més ampli que el plantejat en el nostre *Catàleg general*. Tot i així, no estem pas segurs d'haver exhaurit el tema, ja que es fa enormement difícil anar rastrejant aquesta història i cal partir, gairebé sempre, de fonts de primera mà.

Ens ha semblat necessari fer precedir la nostra aportació d'història monetària, és a dir, els capítols corresponents a cada territori i el catàleg de les monedes, d'un apartat històric que situés la seqüència històrica general a fi de no perdre la visió de conjunt. Aquest apartat té, encara, un text preliminar que ens ha semblat imprescindible, ateses les deformacions de visió i d'anàlisi que hem trobat sovint en moltes de les fonts que hem anat emprant. Hem d'aclarir que no hem inclòs el repertori documental dels textos monetaris perquè creiem que aquest és més adient per al volum 3 esmentat més amunt.

Voldria fer un advertiment final sobre la profusió de vegades en les que alguns autors han substituït la crítica històrica rigorosa per l'adjudicació d'«etiquetes» a d'altres autors. Les qualificacions de «romàntic», «catalanista», «occitanista» i fins de «pancatalanista» es fan anar amb una abundància i una lleugeresa que esgarrija. Hem de reconèixer que aquestes formes d'etiquetar els historiadors amb els quals no estem d'acord té tota la seva eficàcia. Ve a ésser com allò de «calúnnia, que alguna cosa en queda», però fins i tot més demolidor. Efectivament, si un historiador és qualificat de «romàntic», per exemple, ningú pensarà que està preocupat pels drets de la persona en el si de la comunitat que és el seu fons filosòfic essencial, sinó que imaginarà que es perd en somnis, nebuloses i postes de sol. Si se li diu que és «catalanista», ningú pensarà que, com tota persona normal, es plau dels encerts de la seva terra i es plany dels seus errors històrics, sinó que imaginarà que és un fanàtic incapaç de destriar el gra de la palla en la seva dèria d'afavorir el seu país.

És evident, però, que els qui es complauen a emprar pràctiques tan brutes no ho fan pas des de la neutralitat, sinó des dels propis prejudicis a favor del seu de país o de la seva ideologia.

Naturalment, no es pot esperar l'equanimitat químicament pura, perquè tots tenim en les més fermes bases de la nostra estructura mental les nostres tendències i afectes, però cal esforçar-se cap a la neutralitat i l'equanimitat en jutjar els fets, partint dels elements històrics que tinguem a la mà. Uns ho assoliran més, d'altres menys, però ningú ho podrà fer d'una manera perfecta.

A partir d'aquí, hi cap, naturalment, la crítica històrica, confrontant les conclusions dels altres amb les dades objectives, noves o marginades. Això és crítica històrica, mètode històric i científic, en definitiva. Però, per a fer això, no hi ha cap necessitat d'«ajudar-se» amb etiquetes ridiculitzadores. Si la demostració és neta i eloqüent, no cal pas res més.

El que es fa evident, llavors, es que els que empren el mètode de l'«etiquetació» són aquells a qui més clarament se'ls fan visibles les fòbies i les fílies, és a dir, aquells que serien molt més justament etiquetables.

Aquesta pràctica, la trobem emprada amb profusió en el camp en què ens mourem. Per això caldrà tenir molt clar que els qui es dediquen a etiquetar, ben sovint fins i tot sense aportar arguments sòlids i emprant recursos pamfletaris, no mereixen pròpiament el nom d'historiadors.

AGRAÏMENTS

Han estat de gran utilitat per a nosaltres les orientacions que al llarg dels anys hem rebut i la bibliografia que amablement ens han facilitat diferents amics i col·legues, especialment i pel que fa a les sèries occitanes de Marc Bompaire, Michel Dhénin, Philip Grierson, Jacques Labrot, Flocel Sabaté, Xavier Sanahuja i Jordi Ventura.

Hem d'agrair, també, la bona disponibilitat de la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, que ens ha deixat accedir a una part de la bibliografia, amb totes les facilitats per al seu estudi. També la Biblioteca de Catalunya ha estat important per a poder treballar amb obres introbables com, per exemple, la fonamental de Devic i Vaissete.

Pel que fa a les monedes, la major part procedeixen de l'extensa col·lecció occitana de l'amic Joan Vilaret, que ha tingut, a més, la generositat de cedir-nos per a aquest estudi diferents exemplars inèdits. Altres peces procedeixen del Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale de París, on fórem sempre amablement atesos. També hi ha alguns exemplars d'altres museus i col·leccionistes, essent especialment digne d'esment l'aportació dels amics Jordi Simó i Jordi Vall-lloera.

A tots ells el nostre agraïment més sincer.

ACKNOWLEDGMENTS

BIBLIOGRAFIA D'ABAST MÉS GENERAL

Hi ha una sèrie de llibres que anirem emprant de forma continuada en la major part dels capítols. Els referenciem aquí amb una paraula clau a fi de simplificar les notes a peu de pàgina. No prescindirem pas, però, d'aquestes, ja que les matisacions i les citacions dobles i triples seran prou abundants per a justificar-ne l'ús. La bibliografia més particular o pròpia de cada capítol, la trobarem a les notes, en la forma habitual.

- ALIBERT ALIBERT, Louis, *Dictionnaire occitan-français selon les parlers languedociens*, Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans, 1966.
- ALVIRA ALVIRA, Martín, *El Jueves de Muret*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2002.
- BENAIBA/DIAZ BENANIBA, Ali; DIAZ, Jean-Marie, *Corpus des monnaies du Languedoc carolingien et féodal et du Roussillon*, Launaguet: Graphitti imp., 2011.
- BENITO BENITO i MONCLÚS, Pere, «L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1213)». *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, dirigit per M. Teresa FERRER i MALLOL i Manuel RIU i RIU, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 13-134 i 241-247.
- BOMPAIRE BOMPAIRE, Marc, «Du monnayage féodal au monnayage royal», *Archéologie et vie quotidienne aux XIIIe et XIVe siècles en Midi-Pyrénées*, Tolosa de Llenguadoc: Musée des Augustins, 1990, p. 305-319.
- BRENON BRENON, Anne, *El veritable rostre dels càtars*, Barcelona: Proa, 1998.
- CARON CARON, Émile, *Monnaies féodales françaises*, París: Rollin et Feuardent, 1882.
- CARTULARI DELS TRENCVELL DOVETTO, Joseph, *Cartulaire des Trencavel*, Carcassona: Centre de reserches et d'information historiques des conferenciers de la Cité, 1997.

- CASTAING CASTAING-SICARD, Mireille, «Monnaies féodales et circulation monétaire en Languedoc», *Cahiers de l'Association Marc Bloch* [Tolosa de Llenguadoc: Association Marc Bloch], núm. 4, (1961).
- CRUSAFONT CRUSAFONT, Miquel, «Les monedes catalanes del Llenguadoc i Provença». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. II, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1979, p. 251-277.
- DÉBAX DÉBAX, Hélène, *La féodalité languedocienne (x^e - xive siècles)*, Tolosa de Llenguadoc: Presses Universitaires du Mirail, 2003.
- DÉJEAN DÉJEAN, Jean-Luc, *Les comtes de Toulouse (1050-1250)*, Poitiers: Fayard, 1988.
- DEPEYROT DEPEYROT, Georges (dir.), *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (x^e et xiiie siècles)*, Tolosa de Llenguadoc: Association pour la promotion de l'archéologie en Midi-Pyrénées, 1987.
- DEVIC/VAISSETE DEVIC, C.; VAISSETE, J., *Histoire Générale de Languedoc*, 1a edició 1730-1745, Emprem la 2a edició de Privat, Tolosa de Llenguadoc, 1872-1875, vols. III a VIII.
- DIEUDONNÉ Volum IV de l'obra de BLANCHET, A. i DIEUDONNÉ, A., *Manuel de numismatique française*, París, 1912-1936. El volum IV, dedicat a «Monnaies féodales françaises» fou redactat exclusivament per Dieudonné.
- DIPLOMATARI D'ALFONS I SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1995.
- DIPLOMATARI DE JAUME I HUICI, Ambrosio i CABANES, María Desamparados, *Documentos de Jaime I de Aragón*, València: Anubar, 1976-1988, (5 volums).
- DUMAS/BARRANDON DUMAS, Françoise i BARRANDON, Jean Noel, *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le règne de Philippe Auguste*, París: CNRS, 1982.
- DUPLESSY DUPLESSY, Jean, *Les monnaies françaises féodales*, vols I i II, París, 2004-2006.
- ITINERARI D'ALFONS I CARUANA, J., «Itinerario de Alfonso II de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. VII, Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1962, p. 35-298.
- ITINERARI DE JAUME I MIRET i SANS, Joaquim, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007. [Edició facsímil].
- Liber Fudorum Maior ROSELL, Miquel, *Liber Féudorum Maior*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1945.

- PATERSON PATERSON, Linda, *Culture and Society in Medieval Occitania*, Cornwall: Ashgate Variorum, 2011.
- POEY D'AVANT POEY D'AVANT, Faustin, *Monnaies féodales de France*, vol. II, París, 1860.
- SOBREQUÉS SOBREQUÉS, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, 3a ed., Barcelona: Vicens Vives, 1980.
- SOLDEVILA SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona: Alpha, 1961.
- VENTURA ALFONS I VENTURA, Jordi, *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona: Aedos, 1961.
- VENTURA, PERE I VENTURA, Jordi, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona: Aedos, 1960. [Nosaltres seguirem, però, la paginació de l'edició del 1996].

Resum històric

ADVERTIMENTS PREVIS

Des de mitjan del segle x fins a finals del segle xiii, hi hagué un seriós intent de creació d'un Estat catalano-occità que hauria comprés, en principi, els territoris peninsulars de Catalunya i Aragó i els ultrapirinencs que s'estenien des del Carcí, Tolosa i el Biarn, a tocar de l'Atlàntic, fins als Alps. La part ultrapirinenca, amb ciutats tan importants com Tolosa, Carcassona, Montpeller, Marsella o Niça i amb territoris tan extensos com la Provença, representava, aproximadament, una tercera part de l'actual Estat francès.

Hi havia tota la coherència en aquest intent. Catalans i occitans tenien llengües molt properes, la producció i el comerç començaven a fer-hi un paper important i el dret d'arrel romana, consuetudinari, hi regia, en contrast amb altres territoris propers. Les burgesies de les seves actives ciutats començaven a tenir una important quota del poder polític, tot minvant el paper dels sobirans, de manera que la seva estructura de poder difícilment es podria comparar amb les monarquies de perfil absolutista com les que s'anaven consolidant a França o a Castella. Eren, doncs, dos territoris molt apropats en molts aspectes i voltats d'altres amb mentalitat i línies d'actuació completament diferents. Què més lògic, doncs, que assagessin de crear un gran estat que els aplegués? Els sobirans catalans podien aportar encara altres actius. D'una banda, havien sabut reunir al seu entorn els antics comtats postcarolíngis, en contrast amb una Occitània on encara hi havia una notable dispersió que generava conflictes i destorbava el comerç i la creació de riquesa. Un sobirà capaç de saber compartir poder amb la burgesia i que alhora aglutinés el país podia ésser una bona solució per als occitans. D'altra banda, un cop passat el període temible del califat cordovès amb les seves sagnants urpades, els musulmans estaven ben sovint dividits i la frontera resultava un negoci rendible en conquestes o en cobrament de tributs, cosa que feia rics els catalans, però que sovint interessava també als occitans, que hi aportaven contingents militars i n'obtenien beneficis territorials o materials.

El contrast entre l'actitud catalana i l'occitana, o, si es vol, el seu decalatge temporal pel que fa a la seva consolidació de cara a crear un únic estat, és fàcil d'entendre. Els catalans i els aragonesos havien tingut i tindrien encara, en alguns períodes (almoràvits, almohades), un temible enemic: els musulmans d'Espanya, i sovint havien de reunir forces per a contrarestar-los. Els occitans, en canvi, estaven voltats de tres poders que llui-

taven entre ells: francesos al nord, anglesos a l'oest (Aquitània, Bretanya, Normandia...) i els emperadors alemanys al nord-est, i, generalment, el seu territori restava al marge d'aquestes lluites. És per això que els comtes de Tolosa o els Trencavell d'Albi-Nîmes o els comtes de Foix anaven assajant, cadascú pel seu cantó, d'esdevenir el poder hegemònic a l'espai occità sense que cap d'ells ho assolís. Quan va aparèixer un perill comú, la croada antioccitana del papat i la monarquia francesa, prou varen saber tancar files i accelerar la unió amb el bloc catalano-aragonès. És un comportament ben normal i comú en altres pobles al llarg de la història i no creiem que entendre-ho exigeixi un gran esforç d'intel·ligència.

L'entrada dels catalans en l'espai occità fou generalment pacífica. Carcassona i Rasès foren dos comtats obtinguts per Ramon Berenguer I per compra. El comtat de Forcalquer, a la Provença, l'adquirí el comte d'Urgell per matrimoni, i per aquesta via va tenir també la Provença marítima, junt amb els vescomtats del Carlat, Millau i Gavallda, Ramon Berenguer III. També per enllaços matrimonials entraren en l'espai català el Biarn i Montpeller. Altres aliances s'assoliren encara per tractats de col·laboració entre els senyors catalans i els occitans. Són els casos de Rodés, Besiers, Nîmes, Narbona, Bigorra, Albi, etcètera.

Això no vol dir que, ben sovint, no haguessin de lluitar militarment i gairebé sempre amb èxit per a conservar aquests dominis que els disputaren els comtes de Tolosa, els Trencavell durant un temps i altres senyors menors com els Baus de Provença. D'altra banda, hi havia els pisans i els genovesos, que maldaven, amb armes a la mà, per obtenir la comercialització d'aquelles terres tan atractivament productores. També els sobirans francesos assajaven de fer-hi alguna urpada, cosa que els catalans miraven de contrarestar aliant-se amb els anglesos.

Aquesta transcendental etapa de la nostra història ha estat poc estudiada i, encara més, mal estudiada i molts dels seus trets essencials profundament tergiversats, de manera que s'han de remoure moltes andròmines i sovint s'ha de retornar als textos originals de l'època per a poder arribar a retrobar la realitat històrica.

L'intent catalano-occità fou destruït, quan ja havia assolit una notable maduresa, per l'acció combinada del papat i la monarquia francesa. Però els elements que converteixen aquesta destrucció en una de les pàgines més monstruoses i vergonyoses de la història foren, sobretot, la forma perversa amb què s'assajà i s'assaja encara ara de justificar, la manera extremament cruel i salvatge com es produí i l'acarnissament amb què es perseguí i es segueix perseguint encara avui una de les nacions amb una de les cultures més avançades, riques i originals que ha produït Europa.

Com que a un observador desprevingut pot resultar-li, a primera vista, difícil d'entendre què és el que va succeir realment a la vista de com ho expliquen alguns, començarem per aportar una anècdota reveladora. Si aneu a la bonica i propera ciutat de Montpeller, lloc on va néixer el nostre sobirà Jaume I el Conqueridor, hi trobareu fàcilment l'anomenada Torre dels Pins. Es tracta d'una resta de les velles muralles on es pot

veure, a mitja alçada, una placa de marbre que al·ludeix al nostre sobirà. El fet, d'entrada, us pot causar satisfacció, però aquesta aviat desapareixerà quan en llegiu el text. Diu literalment això:

A la memòria de JAUME I D'ARAGÓ, fill de Maria de Montpeller. A l'any 1208 i al primer jorn de febrer, nasqué en aquesta ciutat En Jaume I el Conqueridor, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, aquell que va prendre tres reialmes als sarraïns, donà lleis justes als seus pobles, emparà els pobres, sostingué els agricultors, els mercaders, els savis i els trobadors, renuncià per amor de Sant Lluís i de la reina Margarida als drets del seu llinatge sobre gran part de la Llengua d'Oc i de la Provença i morí a València d'Espanya, el 26 de juliol del 1276.¹

Al marge de les quatre lloances per entendre el lector, sembla que el rei Jaume no hagués tingut pare i València resulta que era a Espanya i no a la Corona Catalano-Aragonesa. Però la part més indignant del text és al final. Jaume I havia cedit bona part del Llengudoc i Provença per un acte d'amor. Aquestes terres havien passat a França perquè Jaume I s'havia enamorat sobtadament dels sobirans francesos i les havia cedit amorosament. Simó de Montfort i les seves extremes crueltats no havien existit. Els deu mil habitants de Besiers, homes, dones i criatures, no havien estat exterminats. Els milers de bons cristians anomenats càtars no havien estat cremats vius. Els legats papals no havien creat una Inquisició despietada per a destruir homes i hisendes. Jaume I no havia assajat de sostenir Occitània amb ajuts militars o amb un projecte de coalició antifrancesa fins al 1242. No, tot això eren miratges, calumnies, despropòsits o, si voleu, anècdotes comprensibles, atesa la «mentalitat» de l'època. No. Tot havia estat un acte d'amor. França acollia amorosament les «seves» terres del sud. I el fet més cruelment sarcàstic de tot plegat, és que el text de la placa és escrit en occità, com si aquestes barbaritats les haguessin escrit les mateixes víctimes de la massacre, la destrucció i l'aniquilació física i cultural. Seria difícil trobar un cas comparable de tergiversació, de burla i de cinisme.

Algú es pot preguntar el perquè d'aquesta introducció, de la ma d'un especialista que potser s'hauria de limitar a la seva parcel·la estudiant, és a dir, a la història de la moneda.

Si m'endinso en altres aspectes històrics del període és per dues raons. La primera, perquè davant de tant desconeixement i tanta tergiversació es fa difícil d'establir una línia de raonament coherent en qualsevol camp i, entre ells, el de la història de la moneda, sense tornar a posar les coses al seu lloc. La segona és la nàusea que provoca a qualsevol historiador conscient l'espectacle d'unes maniobres barroeres d'ocultació, de manipulació, de desviació de l'atenció i fins d'assajar de convertir les víctimes en cul-

1. La transcripció, en occità, és de CATALÀ ROCA, Pere, *Castells i torres de Catalunya*, Barcelona: Aquari, 1981, p. 82. Donem la nostra versió catalana.

pables, que han anat perpetrant els apologistes dels poders que en el seu moment destruïren, sense cap justificació possible, la nació i la cultura occitanes.

No hi ha res que puguï excusar els assassins i els destructors. Una cosa és assajar de comprendre la mentalitat de l'època i una altra el judici històric que ens ha de merèixer avui. Si la història ha d'ésser una lliçó per encarar millor el futur, el judici històric ha d'ésser en termes actuals, sense que això impedeixi la comprensió de determinats fets en atenció a les circumstàncies i a la mentalitat de l'època. Val a dir, però, que ni amb aquests draps calents és possible d'entendre tanta maldat, tanta obcecació, tanta perversitat.

Per assajar de «tapar» una història que, com deia recentment un escriptor, «fa pudor»² s'han habilitat una sèrie de sentències recurrents. Per a poder desautoritzar-les a fons caldria una història d'Occitània de tipus interpretatiu, cosa que no podem fer pas aquí. Però sí que podem aportar un seguit de dades que ens permetin, junt amb el sentit comú, desmentir moltes d'aquestes sentències. La nostra pretensió no pot pas ésser, ara mateix, construir la veritable història de la nació occitana superant totes les mesquines calúmnies que se li han llençat a sobre. Només assajarem emprant, com hem dit, les dades històriques i el sentit comú, de fer veure les esquerdes de la major part d'aquestes afirmacions esbiaixades.

Primera fal·làcia: «Occitània no era un estat ni una nació».

Es tracta d'una proposició de gran utilitat per als qui pretenen justificar la brutalitat de la invasió i l'esfondrament d'un país i una cultura: si Occitània no era una nació, no s'havia destruït res d'important.

El terme «nació» sol ésser evitat pels defensors d'un espai amorf, fraccionat i desordenat. Més aviat parlen de manca d'un estat, de la manca d'un nom de conjunt o de la manca d'una autoritat única.³

Podríem contestar amb una altra pregunta: constituïen una nació els grecs dels temps clàssics? Qui ho pot posar en dubte? Doncs bé, tampoc tenien un estat ni una autoritat única. Els macedonis foren llargament considerats estranys i els models de societat dels atenesos i els espartans no podien ésser més diferents. Els grecs varen reforçar la seva consciència de poble davant d'un enemic extern, els perses: exactament igual que els occitans davant l'amenaça d'invasió francesa. Trobaríem així molts altres exemples que demostren que aquests arguments de tipus negatiu no tenen cap força.

2. Jaume Clotet comentà al diari *Avui* del 26 d'agost de 2010 el llibre de Joan Daniel Bezsonoff, *Un país de butxaca*, al seu article de la pàgina 17 titulat «Una política occitana». Bezsonoff diu que «França viu amb el cadàver de la seva bessona Occitània a l'armari», i més endavant: «L'han embalsamat ben bé, però a vegades s'escapen mals olors».

3. ALVIRA, p. 49: «...si algo caracteriza a este vasto espacio a lo largo de la Historia es la falta de unidad política o administrativa»; p. 523: no hi havia occitans, sinó tolosans, provençals, carcassonesos; p. 532: «No hubo un estado tolosano (...) ni un estado occitano...», etc.

Anem als aspectes afirmatius. Què definia la nació Occitana? En primer lloc un element transcendental: la **llengua**. La llengua d'oc era un tret diferencial perfectament percebut per ells com un element identitari i a ella es referien per a indicar la seva pertinença a la nació. També era un dels elements més importants que els diferenciava dels francesos, de la gent del nord. Ventura ha donat diferents exemples d'aquesta percepció: «El nostre llenguatge serà la contrasenya per a l'aplegament de tots els occitans» [...] «Ramon VI de Tolosa donà les gràcies als d'Avinyó solidaris davant els atacs dels croats dient que el seu llenguatge els estaria agraït» [...] «Quan hi ha les primeres defeccions en l'etapa final, Ramon VII es queixarà que uns homes del seu llenguatge passin al bàndol francès» [...] «En els documents oficials de l'època [es parlaria de la] *patria linguae occitanae*». És el mateix concepte que expressa tan reiteradament el cronista Muntaner quan, en referir-se a un home de la seva terra, diu que «parla el pus bell catalanesc del mon».⁴ La llengua occitana es parlava a tot el territori, i només en aquest territori i molts autors consideren aquest fet com un element suficient per a parlar de l'existència d'una nació diferenciada.

En segon lloc, el **model de societat**. Ja hem apuntat que les terres occitanes havien desenvolupat una agricultura d'alt valor afegit en la qual tenien un paper important, entre altres productes, el vi de qualitat i els tints tèxtils. També hi havia florit l'artesanía i es pot concloure que el país no solament era ric, sinó també cobejable per a canalitzar, per mitjà del comerç, l'exportació dels excedents d'aquestes produccions. Només així s'explica l'avidesa dels genovesos i els pisans per a tenir el major paper possible en aquest comerç. D'altra banda, se sap que els anglesos treien més rèdits fiscals de la seva porció d'Aquitània que de tot Anglaterra.⁵ I si en treien, encara que abusessin, és que hi havia on poar. Aquesta riquesa, d'altra banda, feia possible la cultura i, per tant, el criteri propi, i sobre aquesta base, la defensa dels seus interessos. Els burgesos occitans aviat varen saber accedir a una bona quota de poder i el país, igual que Catalunya, es va convertir en una terra en la qual la sobirania es trobava repartida entre el sobirà (a Occitània comtes o vescomtes) i la burgesia. Un dels exemples que demostra més clarament aquest fet és l'existència dels consolats ciutadans, que tenien una gran incidència en tots els aspectes de la vida pública i fins en qüestions tan properes al poder sobirà com l'encunyació de moneda. Un cop més, el paral·lel amb Catalunya és inevitable, per bé que a Catalunya els perills de la repoblació en zones punta d'avenç sobre territoris musulmans havia afavorit potser encara més l'obtenció de franqueses dels sobirans a fi d'atreure habitants vers aquestes zones d'alt risc. L'existència dels consolats ciutadans, un fenomen que algun historiador no ha dubtat a qualificar de miraculós, ateses les circumstàncies i la mentalitat de l'època, dona a Occitània un altre tret diferencial fona-

4. VENTURA, Jordi, *Els catalans i l'occitanisme*, Barcelona: Aportació Catalana, 1964, p. 12; VENTURA, PERE I, p. 27, per a la quarta menció. FUSTER, Joan, *Qüestió de noms*, Barcelona: Aportació Catalana, 1962, p. 1. Muntaner es referia als habitants del sud de València, a tocar de Múrcia.

5. VENTURA, ALFONS I, p. 125.

mental⁶. A aquests factors de tipus politicoeconòmic, cal afegir-hi un altre element bàsic, fruit de la profunda romanització. Ens referim al **dret consuetudinari**, és a dir, a una elaboració del dret que derivava dels usos i costums i, per tant, que anava de baix a dalt. En el cas de Catalunya, tenim la compilació dels *Usatges*, amb un primer nucli del temps de Ramon Berenguer I⁷ i que convertien en lleis els usos i costums. Ben diferent, doncs, del que succeïa a Castella, on en la compilació de les *Partidas*, del segle XIII, però recollint textos anteriors, ja es planteja el poder absolut de la monarquia i la seva facultat de dictar lleis. «*Emperador o rey puede facer leyes sobre las gentes de su señorio, e otro ninguno no ha poder de las facer*».⁸ Si observem un mapa de l'actual estat francès i hi situem els límits de l'ús del dret romà, a l'època altmedieval veurem que el territori que abraça coincideix gairebé exactament, amb el de la llengua d'oc. No és pas un fet menor, i, un altre cop, és paral·lel al de Catalunya: les lleis que consagren costums i usos són una primera base per a posar un límit al poder dels magnats.

En tercer lloc podem assenyalar la **literatura trobadoresca**. Cal precisar que hi ha un component purament literari i del culte de l'amor cortès, però d'això se'n deriven altres conseqüències. D'una banda, un paper important de la dona, un fet insospitable en la foscuria d'aquells temps medievals. De l'altra, el paper d'opinió pública que els poemes dels trobadors exercien àmpliament. Blasmaven, si calia, els nobles i els sobirans i aquests no tenien altra defensa que respondre amb els mateixos mitjans, és a dir, amb versos elegants i enginyosos. Un altre tret extremament avançat pel seu temps. No és en va, doncs, que s'ha arribat a parlar d'una espècie d'avenç del Renaixement amb referència a la cultura occitana.

Alguns d'aquests trets no eren, a voltes, exclusius d'Occitània. La literatura trobadoresca també florí a Catalunya i al nord d'Itàlia, però tingué un paper més marcat a Occitània. També hi ha altres trets que són comuns a la major part de l'espai europeu, com, per exemple, l'art romànic. Això no vol dir, però, que la suma dels elements que hem assenyalat no configuri poderosament una nació i un sentit de pertinença.

Que el fet no hagués encara quallat en un estat unificat i potent era només una qüestió de temps i de circumstàncies favorables. Com diu Paterson, «la identitat occitana no

6. Pel que fa a l'aparició dels consolats ciutadans qualificats de fet «miraculós», vegeu DÉJEAN, p. 156-159. Val a dir que per a una persona d'un país centralista com França, el fenomen pot semblar sorprenent. Des de Catalunya, Itàlia o els Països Baixos, no tant.

7. Hi ha molta literatura sobre la datació dels *Usatges*, en la qual no entrarem, però per via numismàtica es pot demostrar amb tota solidesa que l'usatge *Solidus Aureus*, referent a monedes, té un nucli del temps de Ramon Berenguer I, un primer afegit del temps del corenat i un segon afegit del temps de Ramon Berenguer III. Efectivament, les mencions de sou d'or i d'argenc corresponen a la primera meitat del segle XI, les d'or de València només a finals del segle XI (mai més hi haurà una moneda d'or d'aquesta denominació en circulació) i la dels morabatins, just a continuació i substituint l'or de València en el trànsit dels segles XI-XII. És de suposar, doncs, que molts altres usatges i no només aquest tenen també un nucli del temps de Ramon Berenguer I. Vegeu CRUSAFONT, Miquel, «La numismàtica i la datació dels Usatges», Barcelona: *Acta Numismàtica*, 41-42, 2012 (en premsa).

8. *Las Partidas*, ed. Madrid, 1789, partida I, título 1, ley 12. Vegeu per a aquesta qüestió, de forma prou més àmplia, SOLDEVILA, Ferran, *Què cal saber de Catalunya*, Barcelona: Club Editor, 1968. Vegeu, especialment, p. 238-239.

era fonamentada en la política o el territori, sinó en la llengua i la cultura».⁹ D'altra banda, Ventura observa: «No veiem per què s'hauria d'exigir a Occitània, en aquesta època, el que no s'exigeix de les altres nacions fins molt més endavant en el curs de la història».¹⁰ És ben clar, però, que els occitans es sentien ben lluny dels francesos i de la seva mentalitat i costums i que quan començaren a actuar a Occitània, l'odi envers ells generà un suprem esforç de resistència, malgrat les circumstàncies desfavorables en què s'hagué de lluitar, amb l'Església tossudament en contra i la monarquia catalana llargament escapçada després de la mort de Pere I. Els occitans es situaven clarament fora de l'espai francès i quan es produí la invasió proferien frases com ara aquesta: «Francesos falsos, que Déu maleeixi».¹¹

Occitània era, doncs, una nació en curs de formació, igual que les altres del seu temps. Martí Aurell, ben poc procliu a catalans i occitans, reconeix que el mot «França» resulta impossible de sentir abans del 1200.¹² Occitània també estava en via d'estructurar-se com una nació, però fins i tot amb característiques molt avançades pel context del seu temps i amb un tret d'alta civilització com ho era la literatura dels trobadors. Com diu Bonnassie, «no estava escrit al cel que l'Estat catalano-occità no havia de tenir futur».¹³ I si no va assolir de tenir-ne fou per la brutal acció conjunta de dos poders difícils de combatre: d'una banda, França, que ja havia consolidat la seva força, i de l'altra, l'Església, que tenia llavors un enorme poder sobre les consciències.

Els occitans, d'altra banda, en la seva immensa majoria no tenien cap voluntat de pertànyer a l'estat francès. La seva resistència desesperada ho demostra a bastament. La seva entrada a l'òrbita dels homes del nord fou totalment forçada.

Segona fal·làcia: «Occitània pertanyia, de dret, a França»

Es tracta d'una altra proposició extremament útil per als defensors de la massacre, dels poders absoluts i del cesaropapisme: França no havia fet res de mal, sinó que havia recuperat allò que era seu. Per tant, la seva actuació era legítima, al marge d'alguns excessos d'uns «incontrolats» dels quals no se la pot culpar. Senzillament, els amos «naturals» del territori el tornaven a posseir.

Aquesta argumentació es vol reforçar encara amb el fet que, en els primers temps, la monarquia francesa no va actuar directament i fins es pretén vendre que ho feia per escrúpul, per respecte als seus «vassalls» occitans.¹⁴

9. PATERSON, p. 11.

10. VENTURA, Jordi, *Els catalans...*, p. 10.

11. VENTURA, Jordi, *Els catalans...*, p. 12. L'odi dels occitans als francesos i als clergues, com a representants de l'Església que atiaa les croades en contra d'ells, és àmpliament documentat i en parla fins i tot ALVIRA, p. 548.

12. AURELL, Martí, «L'expansion catalane dans les pays de langue d'oc au Moyen Âge», *Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpellier, 1985, vol. 1, p. 9-41 (vegeu p. 29).

13. BONNASSIE, Pierre, «L'Occitanie, un État manqué?», *L'Histoire*, núm. 14, (juliol-agost 1979), p. 31.

14. ALVIRA, p. 199: «El ejército cruzado, en su mayoría franceses, había perdido todo el apoyo oficial de la monarquía francesa»; p. 698: França no intervenia perquè tenia «una espècie d'escrúpul de legalitat feudal», tret de BAUTIER, encara que Alvira no ho subscriu.

Res d'això té cap base i és només l'expressió dels deliris que acaben generant els nacionalismes excoients i destructors.

Els defensors d'aquestes fal·lacies solen intentar d'establir algunes bases en els antecedents històrics. Cal dir, en primer lloc, que la Hispània i la Gàl·lia romanes no eren més que províncies d'un gran imperi i, per tant, ben poc adients per a poder-les presentar com a prefiguracions de res.

Pel que fa a Occitània en concret, si ens situem en l'etapa dels sobirans carolingis, cal convenir que les fronteres eren ben dissemblants. L'imperi de Carlemany s'estenia per Alemanya i Itàlia, havia respectat la Bretanya i tenia un apèndix al sud dels Pirineus que comprenia una part d'Aragó i Navarra, a més dels comtats catalans. Al marge d'això, Carlemany ja va separar una bona part d'Occitània, el regne d'Aquitània, per a dotar el seu fill Lluís i sovint aquest territori restà diferenciats. Igualment la terra de Provença acabà per desvincular-se dels grans blocs creats des del nèt de Carlemany, Carles el Calb i aviat tingué sobirans propis. L'enllaç entre l'Imperi Carolingi i els territoris occitans havia durat, doncs, un instant i en un context ben diferent del de la França que sorgí després. Per molt que els francesos es considerin seguidors de l'Imperi Carolíngi, es tracta de dues realitats històriques i geogràfiques completament diferents.

La desmembració de l'Imperi Carolingi originà un seguit de territoris més o menys extensos en mans de comtes plenament sobirans, alguns dels quals aviat es titularen reis, com, per exemple, els d'Aragó o els de Navarra. El fenomen no és pas exclusiu de Catalunya o de la franja sudpirinenca, ni tampoc d'Occitània, sinó de la major part de les terres de l'antic imperi. Pel que fa a la futura França, en els temps en que ara ens situem comprenia el territori avui designat com l'Illa de França i alguns dels comtes veïns tenien terres més grans que ells. Ni tan sols el nom de França existia, com ja hem assenyalat abans.

I aquí arribem al tema de fons: els drets que no s'exerceixen es perden. Aquesta era la situació de l'Imperi Carolingi en relació amb Catalunya, Occitània o qualsevol altra terra que haguessin dominat abans. Els actes de sobirania eren inexistents. Més absurd és, encara, voler qualificar de «vassallatge» els drets que el antics reis carolingis haurien mantingut i haurien transmès a una França inexistente, com ho fa Martí Aurell, fent comparances completament anacròniques amb altres vassallatges certs i del temps, com el dels reis d'Anglaterra respecte al de França o el dels primers temps d'Alfons I per Aragó respecte al rei de Castella.¹⁵ Els comtes catalans no havien estat vassalls, sinó càrrecs de nomenament reial que després es feren hereditaris i, finalment, independents. En qualsevol cas, els drets dels sobirans carolingis s'havien perdut i res podien reivindicar els francesos, per molt que se'n volguessin considerar continuadors. Ni tan sols hi havia cap relació entre els emergents reis de la futura França i els senyors d'Occitània i, per tant, tampoc ells havien exercit mai cap acte de sobirania. Els mateixos historiadors

15. AURELL, Martí, «La fi de l'expansió a Occitània», *Jaume I. Commemoració del VII centenari del naixement de Jaume I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, vol. I, p. 427-436 (vegeu p. 430).

francesos més conscients ho reconeixen de pla: «Les relacions de fet [d'Occitània] amb el rei de França varen ésser inexistents». Incomprendiblement, el mateix autor de la frase anterior no s'està de dir que «el Llenguadoc pertanyia de dret al regne de França».¹⁶ Quin dret podia tenir un sobirà que no exercia la seva sobirania i que no hauria pas defensat els seus homes en cas de perill? La història no es pot basar en entelèquies o en projeccions de l'actualitat sobre el passat, sinó en els fets del seu temps. I França no tenia cap dret sobre aquests territoris perquè mai els havia tingut ni exercit i els seus pretesos antecessors els havien perdut feia segles. Que ningú retregui tampoc la forma de còmput temporal pels anys dels reis carolingis, una tradició purament formal que va abolir, de totes maneres, el nostre Alfons I. El que compta per a parlar de sobirania és que s'exerceixi. Si no caduqués mai, encara seria vigent la sobirania de l'Imperi Romà! Pot reivindicar la Gàl·lia el president italià, per exemple? Estònia, Lituània i Letònia, que varen entrar dins la sobirania russa gràcies a un tractat entre Stalin i Hitler, segueixen pertanyent actualment i «de dret» a Rússia? Les antigues colònies franceses, per exemple, segueixen essent «de dret» franceses?

És curiós que per a reforçar aquets pretesos «drets» alguns historiadors s'apunyalin en el tractat de Corbell, subscrit per Jaume I i Lluís de França el 1258. I no sols això: molts numismàtics francesos, encara avui, segueixen classificant com a franceses totes les monedes catalanes anteriors a aquest tractat com si Catalunya no hagués estat mai sobirana abans del 1258.¹⁷ Corbell, però, no té cap valor en aquest sentit. Si el valorem com ho fan aquests historiadors i numismàtics, el tractat resulta completament absurd. Efectivament, com podia Jaume I renunciar a cap territori occità si, d'acord amb aquesta teoria, ell mateix era vassall del rei de França? Si Jaume I era un súbdit francès, els territoris occitans ja ho eren, del rei de França! D'altra banda, Navarra, el Pallars, la Ribagorça o el mateix Aragó, no renunciats a Corbell, deuen ésser encara ara francesos, segons aquest plantejament absurd.

Corbell pot ésser considerat, fins a cert punt com un pacte de realisme polític per part de tots dos sobirans. Renunciaven a coses que no tenien. Variava, és clar, el *tempo* i la veracitat quant a l'antiga possessió. França renuncià a allò que no havia posseït mai i que els carolingis, invocats pels francesos com a antecessors, havien perdut des de feia segles i Jaume I «cedia» allò que havia perdut feia dècades o només anys. En qualsevol cas, els sobirans francesos tampoc se'l devien creure gaire el tractat de Corbell, perquè el 1641 es tornaren a titular comtes de Barcelona en base a la seva vella sobirania!. Corbell, doncs, te poca transcendència. El més probable és que el rei Jaume I volgués assegurar-se la possessió de la important plaça de Montpeller i la pau amb el seu veí

16. DÉBAX, p. 23 i 24. Cal dir, de tota manera que l'obra de Débax és seriosa i de qualitat, a diferència de la d'Alvira. Aquest darrer també diu coses semblants en aquest punt: «[Tolosa] estaba bajo la autoridad superior del rey de Francia, heredero directo de la monarquía franca, pero esta dependencia era puramente nominal...», p. 61; «Su alejamiento [de França] del escenario occitano fue constante hasta mediados del siglo XII...», p. 65.

17. Que ho fes POEY D'AVANT l'any 1860, potser ho podem carregar al compte de la «mentalitat de l'època», però que DUPLESSY segueixi fent el mateix l'any 2004 és senzillament grotesc.

pensant en la seva nova zona d'expansió en l'àmbit peninsular. Val a dir, però, que l'intent pacificador fou perfectament inútil, ja que els enfrontaments continuaren i aviat es traslladarien a altres àmbits com el de la Sicília de Pere el Gran.

En resum, els fets són els que manen i és evident, partint d'això, que els sobirans de França, ni tan sols considerant-los successors des reis carolíngis, no tenien cap mena de drets ni sobre els comtats catalans ni sobre Aragó, Navarra o Occitània.

Entre els despropòsits que s'han escrit per a «explicar» la tebiesa de Jaume I en el tema occità hi ha el següent: els reis catalans, ja abans de Jaume I, tenien com a veritable objectiu «la Reconquesta» i el problema occità era secundari. Això es demostraria amb el recompte dels temps que els reis catalans anteriors varen dedicar, comptant anys de presència, als territoris occitans. Llavors resulta que Alfons I «només» s'hi va estar un 11 % del temps (a mi em surt el 14 %).¹⁸ On era la resta del temps? A «la Reconquesta»? Doncs, no; com era normal en tots els monarques de tots els temps, el rei era als seus regnes de Catalunya i Aragó i «la Reconquesta» només el va ocupar un 1 % del temps total.¹⁹ A Occitània, d'altra banda, ja hi tenia els comtes vassalls que exercien el govern i a Provença algun fill que li feia de governador. Per tant, contra aquesta teoria es pot concloure que si fem els percentatges en termes del total de la política exterior d'Alfons I, trobem que es va dedicar en un 80 % a Occitània, en un 7 % a «la Reconquesta» i en un 12 % a les seves relacions amb Castella (inclosa la seva peregrinació a Santiago). Com és visible, topem amb trampes i enganys contínuament.

Pel que fa a la pretesa inhibició francesa abans de Muret i les seves causes, potser serà útil tenir present que hi ha intervencions més o menys importants els anys 1141 (defensa dels drets d'Elionor d'Aquitània pel seu marit Lluís VII), 1154 (aliança amb Tolosa ran de la pressió catalana), 1159 (Lluís VII trenca el setge de Tolosa per la coalició catalano-anglesa), 1160-1162 (nous enfrontaments que acaben en un tractat de pau entre França, Anglaterra i els seus respectius aliats), 1171 (Lluís el Jove afavoreix l'enllaç matrimonial entre Tolosa i els Trencavell), 1173 (Ramon V de Tolosa cerca l'ajut anglès contra la pressió francesa), 1187 (Felip August defensa Tolosa dels atacs anglesos), 1188 (atacs francesos que porten Ricard Cor de Lleó a fer-se vassall de França) i 1213 (intent de Felip August d'intervenció que és avortat per la pressió dels anglesos).²⁰

Però sobre aquest tema potser és sobrer de donar-ne massa explicacions, perquè la causa d'una manca d'intervenció més decisiva l'explicà al seu moment i amb prou claredat el mateix rei de França Felip August:

18. AURELL, Martí, «L'expansió catalane...», p. 34. En el mateix article Aurell fa una crítica justificada a Higounet perquè aquest va dir que el rei s'havia passat la major part del seu temps a Occitània (p. 31). Llavors ell fa el seu compte partint de l'itinerari del rei publicat per Caruana. Fins aquí, res a dir; els disbarats vénen més endavant, a la p. 34, en voler fer generalitzacions completament abusives.

19. Els percentatges, els obtenim, tant Aurell com jo mateix, d'ITINERARI D'ALFONS I. No hi ha manera de calcular els mesos exactes i per això hi ha discrepàncies entre Aurell i jo. He optat per considerar que una estada en un lloc es manté fins que no n'apareix una altra.

20. BENITO, p. 47, 58, 59, 49, 66, 69, 83, 93 i 128.

«Tinc en els flancs dos grans lleons perillosos: Otó, que es diu emperador, i Joan, rei d'Anglaterra, els quals per una part i l'altra s'esforcen a pertorbar tant com poden el regne de França».²¹

Aquesta resposta fou donada pel rei francès als legats papals que li oferiren, una vegada més, la sobirania sobre Occitània i l'instaren a intervenir el 1204, el 1207 i encara el 1213. Si el sobirà francès no va actuar, era, senzillament, perquè no va poder. Prou va intervenir immediatament després de Muret, com veurem.

Per tant, ni inhibició ni escrípol, sinó simple impotència.

Tercera fal·lacia: «El catarisme era una religió acristiana, exòtica i fins diabòlica».

No cal dir que també aquesta mentida aporta bons rèdits. Molts historiadors actuals no arriben a l'extrem dels legats papals de l'època, que asseguraven que els càtars eren pitjors que els musulmans i que estaven en connivència amb ells per a envair Europa, però no s'han estat d'escampar una pretesa naturalesa perversa i acristiana del catarisme. D'aquesta manera, la repressió de l'Església podia quedar «explicada». No sé com s'ho deuen fer, des d'una òptica cristiana, per a justificar que no sols matessin els càtars sinó que tinguessin la refinada crueltat de cremar-los vius, però, en fi, per a aquests «historiadors» això deuen ésser «costums de l'època» o detalls sense importància.

No caldrà que ens estenguem gaire en aquest tema, perquè, afortunadament, els estudis generals de Roquebert, Brenon i Jimenez-Sanchez i el de Ventura per a Catalunya²² han posat les coses al seu lloc i s'ha d'ésser avui molt estult per seguir en aquella línia després d'aquests documentadíssims treballs.

El catarisme era, essencialment, una varietat del cristianisme, molt apropiada a les formes dels primers cristians. Es reconeixien com a seguidors de Crist i predicaven l'amor, la pau i l'ajuda mútua i els seus clergues es mantenien amb el treball de les pròpies mans. Les seves opinions doctrinals no són pas el que ara ens interessa, però direm que davant d'alguns elements dogmàtics del catolicisme que la raó no pot entendre com ara la col·lusió entre un Déu omnipotent i l'existència del diable o d'un Déu bo i l'existència del mal,²³ ells havien bastit una altra teoria: el món és l'espai del diable i on ell regna i l'espai de Déu és l'altra vida, a la qual hom aspira a anar com més aviat millor a fi d'a-

21. ALVIRA, p. 189.

22. ROQUEBERT, M., *L'épopée cathare*, Tolosa de Llenguadoc: Perrin, 4 volums, 1970-1989, amb un volum pendent; BRENON; JIMENEZ-SANCHEZ, Pilar, *Les catharismes. Modèles dissidents du christianisme médiéval (XIe-XIIIe siècles)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2008 (molt ben documentat i amb importants aportacions, però amb algunes etiquetacions abusives); VENTURA, Jordi, *Els heretges catalans*, Barcelona: Selecta, 1963. Vegeu un bon resum del tema a VENTURA, PERE I, p. 30-35.

23. Aquestes contradiccions han estat plantejades també per Cugno: «No hi ha res de contradictori en el fet d'un Déu totpoderós i bo, tampoc en un Déu impotent davant del mal, però la incoherència apareix quan es planteja l'existència d'un Déu totpoderós i bo existint al mateix temps que el mal». Vegeu CUGNO, Alain, *L'existence du mal*, París: Seuil, 2002, p. 21-22. Mencionat com a text de capçalera per JIMENEZ-SANCHEZ, *Les catharismes...*, p. 7.

lliberar-se de l'esclavitud del món. No crec que es pugui qualificar aquesta teoria de més ni menys bona o absurda que la «oficial» de l'Església Catòlica.

El que ens interessa més, però, és la seva forma de vida, plenament d'acord amb els principis predicats per Crist. No cal dir que la vida abnegada dels càtars i la seva autosuficiència econòmica, a més de la seva posició molt més respectuosa envers el paper de la dona, els donà una gran popularitat. La gent no era pas ruca del tot i veia que allò sí que s'assemblava a la doctrina de Crist, més que no pas la dels clergues i els bisbes, que gravaven la societat amb les seves càrregues econòmiques i vivien com uns senyors feudals. D'altra banda, els càtars eren gent de pau i s'havien guanyat el respecte de tothom, tant si combregaven amb les seves doctrines com si no. Com deia un cristià no càtar de l'època: «Prou que ho veig que l'Església Catòlica té raó, i no aquests heretges. Però tanmateix he conviscut amb ells, tinc parents i amics que ho són, i els veig viure honestament».²⁴

Els legats eclesiàstics que organitzaren les primeres accions de la croada contra Occitània pretenien que els altres els denunciessin. Com ho haurien pogut fer si hi havia amics o parents entre ells i si sabien que si els denunciaven els enviaven a la foguera? S'ha calculat que a Besiers hi havia uns quatre-cents càtars en una població d'uns deu mil habitants. Els de Besiers no varen voler lliurar els càtars i els homes de la croada varen assassinar a tota la població, és a dir, no varen dubtar a matar 9.600 cristians a fi de liquidar 400 càtars. S'ha volgut pintar el pontífex que va organitzar aquest horror com un home comprensiu i que dubtava del camí a emprendre. És evident que després d'aquesta primera acció de la croada, si hagués tingut un bri de caritat o de sentit cristià, l'haguera aturat immediatament. No cal dir que les atrocitats varen durar dècades, durant tot el seu pontificat i el del seus successors.

És inútil cercar excuses amb l'argument de la «mentalitat de l'època». Els cristians càtars també ho eren, de l'època, i no mataven ningú. Com ens aporta Brenon, un càtar d'aquell temps ens ha deixat el que ella mateixa no dubta a qualificar de lliçó exemplar:

«Els jueus perseguiren el Crist, no el Crist als jueus, els heretges perseguiren els cristians, no els cristians als heretges. Doncs, pels seus fruits els coneixereu».²⁵

Aquesta gent era la que l'Església Catòlica, situant-se en l'antítesis de la doctrina cristiana, promovia i instigava a que fossin cremats vius.

Quarta fal·làcia: «Els catalans no duïen cap programa a Occitània».

Tot i que sembla risible, aquesta argumentació s'ha utilitzat sovint per a assajar de treure relleu a la gesta catalana a Occitània. Quant al fet que Ramon Berenguer III de

24. VENTURA, PERE I, p. 35.

25. BRENON, p. 385.

Barcelona es casés amb Dolça de Provença i obtingués per aquest matrimoni la Provença marítima, Millau, el Gavalda, el Carlat i drets sobre Roergue, Débax fa aquest comentari:

«De tota manera, és impropï parlar d'aquest fet com d'imperialisme català o d'una intenció deliberada de crear un estat catalano-occità. Els barcelonesos no feien altra cosa que reforçar els seus vells interessos dinàstics al nord dels Pirineus».²⁶

D'una banda hom es pregunta a sant de què «reforçar els vells interessos dinàstics» es contraposa a la «intenció deliberada de crear un estat catalano-occità». D'altra banda, sorprèn la seguretat en l'afirmació. Potser Débax, des de la llunyania dels segles, ha estat capaç de llegir el pensament de Ramon Berenguer III? Ho diem perquè aquesta afirmació tan rotunda no es sustenta en cap argumentació, prova o raonament. Tot plegat és absurd. El que pot donar elements per a la interpretació històrica són els fets i no les entelèquies. I els fets són tossuts i abundants. Ja d'abans de Ramon Berenguer I hi ha un ampli teixit d'enllaços matrimonials entre occitans i catalans que justament fan preveure aquesta intenció que ara es vol negar. Però aviat aquest tempteig inicial pren volada amb l'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasès el 1067 per Ramon Berenguer I, passa una breu i justificada crisi després del coregnat i el fratricidi i agafa nova embranzida precisament amb l'acció de Ramon Berenguer III. I ja no s'interromp pas, sinó que va ampliant el seu abast amb Ramon Berenguer IV, Alfons I i Pere I. Si els catalans havien portat a terme un programa i havien assolit, abans de Muret, una gairebé total unanimitat de domini i de decisions amb els occitans, com es pot afirmar que «no volien fer-ho»? És que els va sortir de carambola o contra la seva voluntat?

I que d'això se n'hagi de dir imperi (paraula clarament excessiva), estat o el que sigui, és el que menys compta. És absurd, d'altra banda, intentar minimitzar aquest programa que pas a pas van construint els catalans al llarg de sis regnats argumentant que els nostres sobirans només volien dotar els seus segons fills. Martí Aurell acaba un article així: «Si [...] Jaume I hagués recuperat el Languedoc i Provença, els hauria segurament donat al seu fill petit segons la tradició del casal de Barcelona [...] A cap intel·lectual no se li hauria acudit llavors la possibilitat de construir un gran estat nacional catalano-occità».²⁷ És un text alliçonador. Per poca història del nostre país que hom sàpiga, és ben evident que justament els diferents llegats als segons fills en terres occitanes, i més en concret a la Provença, no varen comportar mai cap fractura i que sempre es va acabar per reunificar la sobirania. Encara podem recordar que tampoc les separacions temporals de Mallorca i Sicília, en temps més tardans, varen acabar de malmetre l'Estat català, malgrat alguns entrebancs tempo-

26. DÉBAX, p. 72.

27. AURELL, Martí, «La fi de l'expansió...», p. 436.

rals. Per tant, qualsevol intel·lectual amb una mica de sentit hauria de concloure el contrari del que diu Aurell...si és que aquesta mena de projeccions imaginàries representen alguna cosa per als historiadors. En qualsevol cas, queda clarament al descobert allò que cou als nacionalistes francesos excloents com ho és Aurell: la indiscutible existència d'un ens catalano-occità, tant si se li vol donar el nom d'Estat com si no.²⁸

Cal advertir que un forassenyat article escrit per Ramon d'Abadal a les seves velleses pot haver donat ales a aquestes absurditats. Aquest historiador publicà en francès i en una revista de l'Estat francès un article furibund contra l'empresa occitana, qualificant-la d'error històric.²⁹ Els francesos s'afanyaren a fer-lo membre de l'Institut de França, que segurament és el que Abadal cercava, però la seva teoria és completament inconsistent perquè es basa en els resultats finals de tot plegat, uns resultats que no podia preveure ningú i que no s'haurien produït mai si l'Església no s'hagués proposat la destrucció com fos de l'Estat catalano-occità. D'altra banda, hom es pot preguntar si la durada d'una empresa en qüestiona l'excel·lència. L'intent occità durà prop de dos segles. Hauria estat millor si n'hagués durat tres? Els catalans anaren a Occitània, com diu Sobrequès, perquè era el seu espai natural³⁰ i l'estat catalano-occità s'hauria pogut consolidar perquè, superades les picabaralles feudals, era el que convenia a tothom. Els catalans, d'altra banda, en tragueren els seus rèdits, es feren més cultes i entraren en el joc del comerç, entre moltes altres coses. No és cap bagatel·la, sinó el camí que els durà a la prosperitat immediatament després. Als qui qualifiquen, com Abadal, els èxits o els fracassos per la durada se'ls podria recordar que l'Imperi Carolingi va durar, en la seva integritat, poc més de cent anys i que el famós Califat de Còrdova encara durà un poc menys. O bé es podria, encara, preguntar si l'Estat català medieval i modern va valdre la pena, tenint en compte el trist final del 1714. Al meu entendre, foren cinc segles d'ésser lliures, d'haver creat un estat ric i avançat i d'haver sabut demostrar que un país també podia anar endavant sense la llosa del poder absolut dels sobirans, que era el model que llavors prevalia a la major part d'Europa. No sembla pas, doncs, un resultat migrat.

Cinquena fal·làcia: «Els termes *estat catalano-occità*, *expansió catalana a Occitània* o *Corona Catalano-Aragonesa* són falsos i antihistòrics».

28. Una altra «perla» de Martí Aurell («L'expansión catalane...», p. 33), sempre en la línia de minimitzar l'actuació catalana, és acceptar la teoria alternativa, seguint Bisson, que els catalans volien construir amb els seus dominis occitans una mena de «marca occitana» per a defensar-se dels capets. Ja són ganes!

29. ABADAL, Ramon d', «À propos de la "domination" de la maison comtale de Barcelone sur le Midi français», *Annales du Midi*, núm. 76-68/69 (1964), p. 315-345. Cal notar que posant entre cometes «domination» Abadal arriba a la barbaritat de posar en dubte un veritable domini català a la zona. Aquest article fou inclòs, en versió catalana, en el segon volum del recull *Dels visigots als catalans*, Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 311-330. La posició d'Abadal és tan exagerada i fora de lloc que fins i tot ALVIRA se sent obligat a dir que les seves conclusions en aquest article «responden a una comprensió a posteriori de los acontecimientos», p. 415.

30. SOBREQUÈS, p. 72-73.

Abans que es produís la unió de Catalunya i Aragó, els catalans (Barcelona i Urgell) havien obtingut Carcassona i Rasès, els vescomtats de Millau, Gavallda i el Carlat i la major part de la Provença (Provença marítima, Avinyó i Forcalquer). Tenien també una relació prou estable de col·laboració amb els comtes de Rodés, els vescomtes de Narbona i els senyors de Montpeller. Encara amb Ramon Berenguer IV es consolidaria el tàndem amb els Trencavell, que volia dir Carcassona, Rasès, Albi, Nîmes i Agde. Els aragonesos, per la seva banda, s'havien limitat a mantenir col·laboracions amb el Biarn i Bigorra i Alfons el Bataller rebé de Bernat Ató el comtat de Rasès, sense que hi hagi cap constància que aquesta cessió hagués estat mai efectiva. Per tant, em sembla que parlar d'una acció essencialment catalana i denominar l'Estat que es creà com a catalano-occità és molt més raonable que inventar-se coses com ara la Gran Corona d'Aragó.³¹ Per la mateixa raó és ben legítim parlar de l'expansió catalana.

D'altra banda i segons els costums de l'època, en les unions entre territoris manava la part masculina i a ningú se li acudiria de dir que Provença va absorbir Catalunya amb el matrimoni de Ramon Berenguer i Dolça. Sí que hi ha, però, historiadors castellans i aragonesos que diuen aquestes coses en parlar de la unió entre Catalunya i Aragó. En donarem un exemple:

«La anexión al reino de Aragón del condado de Barcelona y todos los territorios inherentes al mismo...».³²

Ramon Berenguer IV rebé Aragó per donació de Ramir I i treballs va tenir per a recompondre el regne, desmembrat de Navarra, ocupat a Saragossa pel rei Alfons VII de Castella i hipotecada la sobirania als ordes militars, segons el forassenyat testament d'Alfons el Bataller. Ateses aquestes circumstàncies complementàries, és encara més evident el despropòsit que significa parlar d'absorció o annexió de Catalunya per part d'un Aragó que amb prou feines existia com a tal després de la mort del Bataller. No saltres creiem que la realitat és la inversa, però ens referirem sempre a la unió dels dos regnes, terme que no menysté ningú.

La preeminència del títol reial d'Aragó sobre el de comte de Barcelona o marquès de Provença no canvia aquesta realitat. Els sobirans eren d'una dinastia catalana, la capital i centre de decisions principal era Barcelona, i en produir-se l'expansió mediterrània tothom designava com a catalans els qui venien d'aquí, tant si eren de Catalunya com de qualsevol dels altres regnes. Ho han reconegut tots els historiadors i ho explica així Pierre Vilar:

«Soldats, mariners, comerciants, tant si estaven al servei dels reis de Sicília com dels de Mallorca o dels d'Aragó, en tota la conca del Mediterrani foren coneguts com a catalans».³³

31. ALVIRA, p. 174.

32. DIPLOMATARI D'ALFONS I, p. 7.

33. VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II. Barcelona, 1968, p. 91.

També Philip Grierson:

«Els historiadors d'avui poden explicar que els responsables de la creació d'aquest imperi foren els catalans més que no pas els aragonesos».³⁴

El terme Corona Catalano-Aragonesa és, doncs, el menys confusionari històricament parlant, ja que expressa, amb tres paraules, el que es podria explicar més llargament així: «Corona o grup de països creats essencialment per iniciativa dels catalans, i que sovint s'ha designat com a Corona d'Aragó, per la preeminència d'aquest títol reial sobre el comtal de Barcelona».

Com sempre, si volem fer veritable història, el que ha de manar són els fets, ja que el tema dels drets és sempre molt discutible i, a més, pot expressar malament les realitats. Una historiadora francesa, en relatar la usurpació que féu Bernat Ató dels comtats de Carcassona-Rasès que havia adquirit Ramon Berenguer I per compra a la seva mare i als altres tenidors de drets, ho explica així:

«Bernat Ató, sota l'ègida de la seva mare que detenia la veritable legitimitat per la sang...».³⁵

És a dir, que, malgrat que et venguis una cosa, si t'ha vingut d'herència és sempre més teva. On s'arriba en voler minimitzar com sigui el paper dels catalans!

Els historiadors hem d'explicar els fets amb una terminologia entenedora, és a dir, que ens mostri la realitat. És per aquesta raó que hem denominat florí català la moneda d'or que s'emeté durant un segle i mig a Perpinyà, Barcelona i València i només tres anys a Saragossa, ja que els aragonesos en rebutjaren l'encunyació. Que a l'època la moneda fos coneguda com a «florí d'or d'Aragó» era degut a la titulació del rei, un fet marginal davant la realitat dels seus llocs d'emissió.³⁶

Per dir-ho amb un exemple aclaridor, em sembla que els historiadors no han pas de designar Franco com a «Caudillo de España por la Gracia de Dios» com era de llei en el seu temps sinó com a «dictador Franco», que és el que realment va ésser, i, si es vol ésser més precís, com a «sanguinari dictador Franco».

Sisena fal·làcia: «La batalla de Muret significa la fi d'Occitània»

Novament, es tracta d'una afirmació falsa, però que té molts rèdits. Muret es produí abans de les intervencions directes dels reis francesos. Per tant, si tot fou originat per Muret, la responsabilitat darrere de l'esclafament d'Occitània es podria traslladar al cap dels croats exclusivament. La monarquia francesa, quedaria, doncs, neta de tota culpa.

Recordem que l'any 1213, l'exèrcit catalano-occità era derrotat, contra tot pronòstic, pels croats de Simó de Montfort. La mort del rei català i la minoritat del seu

34. GRIERSON, Philip, pròleg a M. CRUSAFONT i SABATER, *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid: Vico, 1982, p. 5.

35. DÉBAX, p. 25.

36. CRUSAFONT, Miquel i COMAS, Rafel, *El florí d'or català*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1996. Vegeu p. 13-14, on s'explica aquesta opció amb més detall.

fill, el futur Jaume I el Conqueridor, que tenia només cinc anys, llevaren molta força a la Corona Catalano-Aragonesa, però, en canvi, tingueren la virtut d'aixecar els ànims dels occitans, que reforçaren la seva lluita, acabaren per derrotar i matar Simó de Montfort el 1218 i referen gairebé del tot la sobirania sobre els seus territoris. Bé que més feble, l'ajut català no hi mancà mai i el veritable trencament d'Occitània, tot i que no encara la destrucció definitiva, es produí sobretot l'any 1249 amb la mort de Ramon VII de Tolosa i el cop de mà de Carles d'Anjou a Provença que Jaume I no va saber contrarestar.

Havien passat, doncs, trenta-sis anys des de Muret i el futur de l'Estat catalano-occità encara era possible. Tot i així, la seva viabilitat havia minvat molt, no pas per causes naturals, sinó per l'acció militar, ara ja plenament directa, de la monarquia francesa, amb l'ajut sense fissures, com sempre, del papat. Efectivament, Felip August s'havia desempallegat, almenys temporalment, de la pressió dels «dos grans lleons perillosos» que fins llavors el tenien pres: els anglesos i els alemanys. El sobirà francès amb la seva victòria del 1214 a Bouvines els havia desbaratat i a més havia recuperat territoris clau com Normandia, el Maine i Anjou.

Ben aviat, canalitzà la seva força contra Occitània. L'any 1219 hi havia una primera expedició del príncep Lluís, futur Lluís VIII, que assajà d'ajudar Amaurí de Montfort, però que fracassà en el setge de Tolosa.

El 1226, Lluís VIII, ja rei i havent rebut tots els drets del fracassat Amaurí, emprèn una segona expedició que ataca Avinyó. La ciutat resisteix un setge de tres mesos i finalment ha de capitular. El rei segueix la seva marxa triomfal pel territori i es fa seus tots els dominis menys Tolosa. En arribar-hi comença l'hivern i el sobirà decideix seguir la campanya després dels freds, però mor tot seguit, de camí de retorn a París.

El seu fill, el futur sant Lluís, no té més de tretze anys, però serà una castellana, Blanca de Castella, vídua de Lluís VIII, qui s'afanyarà a reprendre l'ofensiva. Al llarg del 1227 i el 1228, una nova croada devasta altre cop Occitània d'una forma persistent, sistemàtica. La gent està tipa de guerres i el país s'empobreix. Ramon VII es veu finalment obligat a cercar un arranjament. El 1229 signa a París uns pactes molt desfavorables, en els quals consta el casament de la seva filla i hereva amb el germà del sobirà francès. El cop ha estat dur i tot i que Ramon VII assajarà de redreçar-se, la sort no li somriurà. Havia assolit de recuperar molts territoris i havia intentat un matrimoni que no aconseguí amb la filla i hereva de Ramon Berenguer V de Provença, però en morir el 1249, el germà del rei de França, Alfons de Poitiers, casat amb la seva filla, el succeirà al comtat de Tolosa.

Les revoltes a Occitània s'aniran produint, cada vegada amb menys força durant la resta del segle XIII i encara a principis del XIV, però ja no hi ha gruix per a poder organitzar una resistència guanyadora. Les tres croades franceses ho han trencat tot.³⁷

37. Per a aquesta part final, vegeu DÉJEAN, p. 315-385.

No hi ha, doncs, un Muret únic, el 1213, sinó quatre Murets, si es vol i moltes altres lluites menors, sempre contra la monarquia francesa. L'Estat catalano-occità no es rendí i encara Pere el Gran i l'infant Ferran de Mallorca hi intervingueren o bé es prepararen per a intervenir-hi en diferents moments.

Muret fou, doncs, important, però ni de bon tros definitiu. L'ensorrament definitiu d'Occitània fou, sense excusa possible, obra de la monarquia francesa i de l'Esglesia Catòlica.

És una llàstima, doncs, que s'hagi polaritzat en excés la transcendència de Muret, perquè això ha emmascarat totalment el veritable procés d'absorció d'Occitània. Fins i tot alguns dels nostres historiadors han caigut en aquest parany, i és de lamentar que l'utilíssim recull documental sobre els tractats entre Catalunya i Occitània editat recentment per l'Institut d'Estudis Catalans hagi aturat la seva cronologia a Muret, obviant la resta del segle XIII i perdent, doncs, la possibilitat de tenir una visió molt més exacta del procés.³⁸ Flocel Sabaté, en canvi, estén la seva anàlisi a la totalitat del segle XIII.³⁹

Resulta obligat mencionar, en parlar de Muret, l'obra de Martín Alvira recentment editada per la Universitat de Barcelona i que monogràficament s'hi refereix. Es tracta d'un llibre de set-centes pàgines que forma part de la seva tesi doctoral. Ben documentat i útil en molts aspectes, són lamentables, però, el seu enfocament general i la seva visió interpretativa.

Ja a la pàgina trenta, l'autor confessa sense rubor que es dedicarà a fer una història descriptiva, *evenementielle* i, especialment, d'anàlisi de les mentalitats. No es tracta, doncs, de fer interpretació històrica pròpiament sinó que «lo que nos interesa es como fueron contemplados e interpretados (los hechos) en su contexto ideológico y mental, esto es [...] según sus protagonistas i narradores».⁴⁰ Ho rebla, encara, més endavant: «Los relatos de carácter historiográfico nos dan algo más valioso que las teorías económicas».⁴¹ En fi, hom hauria jurat que la història s'havia sostret definitivament dels relats de reis i batalles i que això era un avenç irreversible de la humanitat, però resulta que hi ha encara algú que es complau a fer-nos retrocedir al tipus d'història que es feia al segle XIX. Els factors econòmics, d'altra banda, resulta que no són gaire rellevants. Per aquest camí l'autor es sorprèn de la manca d'actuacions de Pere I en els primers temps de la croada. Això li succeeix perquè no sap que Pere I no tenia ni un ral, en gran part per culpa de l'estroncament de la percepció de tributs a causa de la invasió almohade.⁴²

L'autor, en estudiar les mentalitats de la gent, ha oblidat un fet fonamental: analitzar la seva pròpia mentalitat. D'una banda, el seu nacionalisme castellà i potser fins i tot

38. Ens referim a l'obra que mencionem en la forma BENITO.

39. SABATÉ, Flocel, *Catalunya medieval*, vol II de la *Història de Catalunya* dirigida per Albert Balcells, Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.

40. ALVIRA, p. 30 i 33.

41. ALVIRA, p. 35.

42. En parlarem més endavant. Hi ha un moment, però, en què, per un instant, Alvira fa menció de la qüestió econòmica I, basant-se en Bisson, diu que la pobresa de Pere I era culpa de la noblesa: vegeu p. 425 i nota 1716.

francès i la seva fòbia contra els historiadors catalans o occitans, que, segons ell, són, sense gairebé excepció, catalanistes o fins i tot pancatalanistes i occitanistes. Aquí no se salva ni Soldevila, ni Ventura, ni Roquebert, ni ningú.⁴³ Amb raó Flocel Sabaté ha fet notar el caràcter de veritable obsessió de l'autor en aquest tema, ben poc avinent per a un treball històric.⁴⁴ No cal dir que partint d'aquí la història es converteix en un enfrontament entre bons i dolents on els bons, és clar, són els seus. Però el nacionalisme castellà aflora també en altres aspectes. D'una banda, el paper important de Pere I a la batalla de Las Navas de Tolosa queda reduït a un mite forjat a l'època. Qui fou el veritable campió de Las Navas? El rei de Castella, naturalment! I en parlar dels sobirans catalans resulta que són espanyols o «hispanos» i tan «hispano» és Pere I⁴⁵ com Jaume I⁴⁶ i la denominació d'exèrcit catalano-occità que, segons es queixa amargament, no té en compte la part aragonesa, esdevé hispano-occità,⁴⁷ de manera que queda ben clar que els aragonesos li importen un rave i que el que compta és la «España eterna». L'autor assaja d'apuntalar-se amb Ladero Quesada, que manifestà que «no hay motivos para ignorar o negar que existió una España medieval...»,⁴⁸ sense que cap dels dos autors tinguí en compte que, almenys a la Corona Catalano-Aragonesa, Hispània volia dir l'espai de la Península Ibèrica ocupada pels musulmans⁴⁹ i que la separació entre la Corona Catalano-Aragonesa i Castella era tan evident com la que existia amb Portugal i que encara perdura. «Hispano» ho és ell, però no pas els nostres sobirans ni els lluitadors catalano-occitans de Muret.

Les opinions de l'autor sobre la guerra, expressats en frases pròpies o manllevades, no deixen d'ésser també reveladores de la seva mentalitat: «és la guerra la que ha concebut la història»; «la guerra és el més espectacular dels fenòmens socials»; «les guerres són els nostres punts de referència cronològica més destacats»; «la batalla és un procediment de pau», «les batalles són l'expressió viva i espectacular dels judicis de Déu».⁵⁰ Els qui considerem que les guerres i les batalles són una xacra de la humanitat estem, doncs, a la lluna.

Cal destacar aquesta frase, repetida centenars de vegades, del «judici de Déu». Segons l'autor, la mentalitat de l'època considerava que el perdedor era el culpable, perquè la derrota era el «judici de Déu». Ens hauria d'explicar com es devien interpretar les

43. A les pàgines 131-141 fa un repàs de la principal bibliografia i pràcticament ningú s'escapa de la crema.

44. SABATÉ, Flocel, aportació al dossier «Muret, Muret, Muret, morne plaine», *Heresis*, núm. 41 (2004), p. 30-37; vegeu especialment les pàgines 32-33.

45. ALVIRA, p. 207, 216, 453, etc.

46. ALVIRA, p. 549.

47. ALVIRA, p. 57, 184, 212, 213, 235, 291, 304, etc.

48. ALVIRA, p. 28, nota 6. No deixa d'ésser curiós que Espanya «existeixi» quan està totalment fraccionada i amb regnes independents i a Occitània, en canvi, se li negui el mateix tracte malgrat la superior cohesió que va adquirir i que es consolida unes dues dècades abans de Muret.

49. Així, per exemple, en parlar dels impostos que pagaven els musulmans als comtes catalans, es parla sempre de «les paries d'Hispània». Vegeu BALAGUER, Anna M. *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispània*. Barcelona: Asociación Numismática española i Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1993.

50. ALVIRA, p. 27, 32, 27, 181 i 36.

grans derrotes castellanques contra els musulmans, com ara la de Zalaca o l'aragonesa d'Alfons el Bataller a Fraga. Però bé, aviat es va veient que aquesta brutal interpretació de la derrota, que en principi atribueix a la «mentalitat de l'època», forma part del seu propi pensament i que, ben sovint, se li escapa i ho diu clarament: Muret va ésser «aleccionador» davant el «tan evidente Juicio de Dios» i «verdaderamente la mano divina socorrió aquella jornada de la Cruzada y a los cruzados»; «Nada hay más evidente [...] que el castigo del Cielo a su intervención (de Pere I) en ayuda de los herejes occitanos».⁵¹

Però arriba un moment en la lectura que no sabem ben bé si estem llegint un llibre d'història o un manual per a uns «exercicis espirituals» catòlics. Alvira dedica tot un capítol als excessos sexuals de Pere I la nit abans de la batalla. Es tracta d'un episodi de veracitat ben dubtosa. Només apareix a la Crònica de Jaume I i el rei tenia llavors cinc anys. És de suposar que als seus educadors, templers, bé els convenia adoctrinar el jove príncep en el càstig de Déu als impurs i als qui no obeïen l'Església.⁵² Ben poc crèdit ens mereix, doncs, i el mateix Alvira reconeix que «la identidad del testigo es dudosa».⁵³ Ni que fos veritat, ja és ben gros que qui es pretén historiador atribueixi la sort d'una batalla i de la nació occitana a aquesta anècdota intranscendent, però el més gros és que, a continuació, demostra la «legitimitat» francesa fent observar que els sobirans d'aquell país sí que eren castos («su moralidad sexual se purificaría progresiva y profundamente») tot plegat sobre la «sòlida» base d'explicar una anècdota de qui sap quina credibilitat de Lluís VIII de França que va rebutjar en una ocasió una dona molt bella que li oferiren. Acaba amb aquesta frase digna de Sardà i Salvany: «El nefando y nefasto pecado de Muret contrasta rotundamente con la ejemplar actitud moral del rey Luis VIII de Francia...».⁵⁴ Bé, doncs ara ja ho sabem. Ho ha demostrat el senyor Alvira: Occitània es va perdre perquè Pere I no era prou pur, prou cast. Legió d'honor i creu vaticana.

Hi ha molt més i força. La croada va adquirir un «carácter de necesidad»; el papa Inocenci III va mostrar una «notable comprensión» i tenia una «voluntad conciliadora»; la *Historia Albigensis* de Vaux de Cernai, que fou el panegirista de Simó de Montfort, diu que no té «un mínimo de objetividad», però curiosament té «valor historico (...) inestimable» i no para de referir-s'hi; parla de la «incontestable legalidad de la cruzada»; la inviabilitat de l'estat catalano-occità és evident, «només cal veure Muret»; «la restauración de la unidad de la Iglesia» era l'únic objectiu del papat, o sia que les crides al rei de França eren anecdòtiques; més endavant diu que Simó de Montfort va ésser l'artífex de la unitat de França, cosa que contradiu l'afirmació anterior; quan els comtes de Tolosa, Foix, Comenge i el Biarn juren, el 1213, fidelitat i vassallatge a Pere I, diu Roca-

51. ALVIRA, p. 595, 352 i 577.

52. Jaume I va quedar profundament marcat per aquesta educació. Burns, citat per Alvira (p. 574), diu que el rei tenia «una reverència gairebé infantil envers el papat».

53. ALVIRA, p. 456.

54. Es tracta del capítol 1.7.4, «La Lujuria», així en majúscula. Vegeu p. 448-457.

bert que «un gran estat occitano-català havia estat creat», però per a Alvira això és «anacrónico e incorrecto» i la interpretació bona és «el derrumbamiento político-militar de una nobleza occitana incapaz de superar sus debilidades y disputas internas».⁵⁵

Deixo per al final dues «perles» inestimables:

1. «De hecho [...] quien más contribuyó a crear una «entidad occitana» capaz de llevar a una «identidad occitana» fue [...] el poder real francés».⁵⁶

2. Als primers embats dels croats, alguns comtes occitans, entre ells el de Tolosa, es varen sumar als croats amb la intenció d'assajar de minimitzar les desfetes. Ja no ho farien mai més, però per a Alvira això demostra que les croades no varen ésser «una invasión del norte o una guerra del norte contra el sur [sinó que] [...] básicamente nunca dejarían de ser [...] una guerra civil».⁵⁷

Breu conclusió: No hem relacionat pas, ni de bon tros, totes les fal·làcies i barbaritats que s'han dit sobre Occitània, ni tan sols totes les que diu Martín Alvira. Es tracta només d'un petit tast. Creiem, però, que aquest preàmbul era imprescindible per a poder començar a parlar seriosament i històricament d'Occitània i del període de conjunció entre Catalunya i Occitània.

55. ALVIRA, p. 90, 89, 515, 160, 169 i notes 567, 174, 460 i 165-166. És curiós observar com Alvira empra sovint mètodes de cobertura a fi de que no es pugui dir que no ha tingut en compte que la cosa contrària del que diu també té tota o almenys una part de la veritat. La tècnica consisteix a dir blanc cent vegades i negre una i així ningú li pot retreure que no ha dit negre. El lector, és clar, es queda amb el blanc, que és del que es tractava. Així, després de dedicar set-centes pàgines a la batalla de Muret i de magnificar fins al paroxisme la importància de l'esdeveniment, a la pàgina 527 diu que «no va ésser una batalla definitiva», però a la pàgina 230 ja torna a dir, com a tot el llibre, que Muret va tenir «repercusiones decisivas».

56. ALVIRA, p. 531.

57. ALVIRA, p. 106.

LA GESTA CATALANA (1067-1213)

PREÀMBUL

Aquest capítol no pretén pas ésser una història resumida d'Occitània en el període de l'actuació dels catalans. Hi ha molts territoris que no hi quedaran reflectits perquè, aparentment, no participaren en el procés de lluita per la consolidació de l'Estat catalano-occità, fos perquè s'hi mantingueren més al marge, fos perquè eren en mans dels anglesos. Aquests havien partit dels seus dominis a Normandia i Aquitània obtinguts per enllaços matrimonials, però també s'estengueren en diferents ocasions per molts altres territoris de tota la façana atlàntica. Alguns d'aquests territoris no pertanyen a Occitània, com ara la Bretanya, però d'altres sí que hi són inclosos, com ara el Llemosí o l'Alvèrnia.¹

Tampoc pretenem fer un resum de la història de l'espai catalano-occità que en bona part es pot seguir en els estudis de Jordi Ventura i Pere Benito.² Això exigiria una anàlisi de tot el ventall de factors que afavoriren la creació i després l'enrunament d'aquest estat, cosa que no podem pas fer en un llibre dedicat essencialment a la moneda. La nostra pretensió, molt més modesta, és assajar d'establir quins foren els territoris que estigueren directament o indirectament sota la sobirania catalana i en quines cronologies aquest fet es produí, a fi de dreçar una panoràmica de les emissions monetàries que es poden considerar catalano-occitanes. Aquest objectiu s'ha anat cobrint de forma parcial en els diferents apartats de la història monetària de cada territori, però ens ha semblat necessari precedir-los d'una visió de conjunt, a desgrat que en alguns aspectes hi haurà algunes reiteracions. Pensem que, al marge dels aspectes parcials de cada comtat, vescomtat o senyoria, un petit itinerari històric de la totalitat del procés per al conjunt de territoris implicats ens pot ajudar a fer-nos una idea més clara de la connexió entre les diferents actuacions i així podrem valorar millor l'abast i la importància de l'actuació dels catalans a l'espai occità.

Atès que l'aparell justificatiu ha estat emprat d'una forma detallada en els diferents apartats dedicats a cada territori, no ens entretindrem ara a detallar-lo en profunditat.

1. DÉJEAN, p. 183.

2. VENTURA, ALFONS I; VENTURA, PERE I; BENITO.

ELS PRECEDENTS

Ni la consolidació de la nació occitana ni l'actuació dels catalans en aquest territori es produí de cop, sinó que foren el resultat d'un llarg procés que analitzarem breument.

Antecedents del fet diferencial occità

Succeeix sovint que els antecedents històrics dels estats actuals són presentats d'una manera «simplificada» o posant l'accent en els aspectes convenients a fi de demostrar que els límits actuals són lògics i legítims perquè ja apareixen en el passat en diferents prefiguracions. Així, en la historiografia espanyola rarament trobarem reflectit el fet que els visigots mai varen dominar el país basc o que el sector mediterrani es revoltà en diferents ocasions del sector centreatlàntic que tenia Toledo per capital.

Pel que fa a l'Estat francès, sembla que la Gàl·lia hagi d'ésser l'antecedent natural del territori dominat després pels francs i que tot plegat era semblant a l'actualitat i sense fissures. La realitat és ben diferent. Els gals, d'origen cèltic, dominaven de forma tribal i no unificada la major part de la França actual, Bèlgica, una part d'Alemanya i la vall del Po, al nord d'Itàlia. Semblantment, tampoc podem assimilar així com així l'Imperi Carolingi amb la França actual, ja que a més de comprendre França –sense, però, la Bretanya–, s'estenia per bona part d'Alemanya i d'Itàlia.

Aquestes i moltes altres alteracions de la realitat passada que es trobaven i es troben encara en molts manuals d'història ens obliguen a fer un breu repàs dels antecedents històrics reals.

Catalans i occitans tenen un primer element comú en la influència de la cultura grega. Les colònies de Massàlia a Occitània i de Roses i Empúries a Catalunya foren focus d'irradiació cultural i d'introducció de moltes innovacions, entre les quals l'ús de la moneda. És un element comú i específic, perquè no hi hagueren altres colònies d'un cert relleu a la resta dels territoris de la península Ibèrica ni de l'espai de l'Estat francès actual. D'altra banda hi hagueren influències mútues entre els dos territoris que tenien encara un altre element comú: una part del sud occità no era ocupat per tribus cèltiques sinó ibèriques, com a Catalunya i la façana mediterrània de la península Ibèrica, i lígurs a la zona provençal. La numismàtica ens ensenya que Empúries i Roses començaren per imitar els tipus monetaris de Massàlia i que, més endavant, els models grecs de Roses i Empúries foren copiats en pràcticament tot l'espai ibèric i en àmplies zones de la Gàl·lia del sud.

Cal advertir que la famosa conquesta de la Gàl·lia per part de Cèsar (48-52 aC) no actuà pas a l'espai llenguadocià-provençal, que ja feia més de cent anys que pertanyia als romans, que l'anomenaven *Provincia* (d'on ve el nom de Provença) o Narbonesa, sinó que s'inicià a Lió i s'estengué després al territori que comprengué l'espai de la resta de l'Estat francès actual, Bèlgica i part d'Alemanya. En temps del Baix Imperi es

dividí en tres l'ampli espai de la primitiva Aquitània romana. La part del sud de la Garona s'anomenà Aquitània Tertia o Novempopulana i comprenia, de fet, l'antiga Aquitània preromana. Aquest espai junt amb el de la Narbonesa són la primera prefiguració de la futura Occitània.

Amb les invasions germàniques, els francs ocuparen la part nord de la Gàl·lia, a excepció de la Bretanya i els visigots i els ostrogots dominaren gairebé tot l'espai occità, amb els visigots a Aquitània i els ostrogots a Provença, esdevenint territoris d'un mateix regne amb Euric el Gran (420-484). Només els burgundis ocupaven una part de l'Alta Provença. La derrota dels visigots pels francs a Vouillé el 507 els foragità de la major part de l'espai occità, encara que retingueren l'anomenada Narbonesa, que comprenia el baix Llenguadoc, amb Narbona com a capital. Les divisions de la major part del temps dels sobirans merovingis propiciaren la independència de fet d'Aquitània i un noble merovingi, Gaifer, s'hi mantingué encara durant la major part del temps de Carlemany. Recuperat per aquest el territori, el 788 el separà com a regne a favor del seu fill Lluís i, de fet, aquesta situació es reproduí sovint al llarg de tota l'etapa carolíngia, mentre que el territori provençal esdevenia ducat amb un primer Bosó (879-887), emparentat amb els reis carolingis. Des del 934, el rei Hug I d'Itàlia cedí el territori provençal als sobirans de Borgonya, però poc temps després passà a mans d'un segon Bosó (mort el 967), que transmeté la sobirania als seus descendents. El seu fill Guillem l'Alliberador obtingué aquest nom perquè assolí de foragitar els musulmans que havien constituït un enclavament i una base per a ràtzies destructores a Frainet.

El desmembrament definitiu de l'imperi carolingi havia convertit l'espai occità en un mosaic de territoris independents en mans de comtes, vescomtes i senyors, exactament igual com va succeir a Catalunya.

Els nexos entre catalans i occitans entorn del temps de Ramon Berenguer I (1035-1076)

Les relacions entre els grups comtals de les dues bandes del Pirineu degueren ésser molt estretes des dels temps carolingis i aquesta situació degué perviure en l'etapa de la desmembració d'aquests territoris de la sobirania dels reis francs al llarg del segle IX. La invasió àrab havia foragitat gent de les terres catalanes vers Occitània³ i hi ha, també, prefiguracions territorials que englobaven territoris d'ambdós costats del Pirineu com el marquesat de Gòtia. En temps de Sunifred (844-848), el marquesat comprenia Narbona i la Septimània i els comtats catalans de Cerdanya i Urgell. Sunifred tingué encara el càrrec per nomenament reial, però el seu fill Guifré, comte de Barcelona, Girona, Cerdanya, Urgell i Conflent, ja va transmetre els seus dominis als seus fills i es situa al cap

3. DÉJEAN, p. 90

de la dinastia comtal barcelonina que acabaria per unificar tots els comtats catalans. Guifré, dit el Pilós, sembla que es titulà també marquès, com si encara dominés tot el marquesat de Gòtia. Si fou així i tingué també l'alta sobirania sobre Narbona i la Septimània, cosa que no s'ha pogut confirmar, tindríem una primera prefiguració política de l'Estat catalano-occità.

D'altra banda, les relacions econòmiques entre el món català i l'occità ens les revelen les troballes a Catalunya de monedes tardocarlíngies com ara la Colbert o l'Espanya II,⁴ ambdues situables als inicis del segle IX, i ens mostren l'existència d'un circulant mixt catalano-carolíngi amb abundant presència de peces obrades en els tallers més propers com ara Tolosa o Arle.

Hi havia, doncs, un lligam polític inicial, ja que els comtats catalans eren demarcacions territorials de l'Imperi Carolíngi i això afavoria un contacte privilegiat amb els comtats més propers que pot haver provocat un cert moviment d'intercanvis comercials, com ho semblen evidenciar les monedes trobades aquí, en unes cronologies en què els lligams amb l'imperi dels francs ja s'havien començat a desfer. Aquest procés d'emancipació es produí poc abans de la divisió del potent califat de Còrdova i el seu fraccionament en els anomenats regnes de taifes. Combatre amb algun d'aquests petits regnes musulmans era molt més avinent que amb un territori gran i unit, i els comtes catalans aviat en varen començar a treure profit, imposant tributs a aquests territoris dividits. Per a assolir-ho, calia fer pressió militar i d'aquestes lluites i els seus rendiments, aviat els senyors occitans en varen voler participar, cosa que afavoria els comtes catalans en augmentar les seves hosts i també els occitans, que en treien diners o fins i tot possessions en terres catalanes. La frontera musulmana va esdevenir, doncs, un altre punt de convergència en termes econòmics entre catalans i occitans.

Cal precisar que els occitans no es limitaren a intervenir a Catalunya sinó que també ho varen fer a Aragó i fins i tot en alguns casos a Castella. El grup de comtats del Pirineu Central –Biarn, Bigorra, Comenge– actuaren en els primers temps especialment a Aragó, mentre que els senyors dels dominis més orientals ho feren a Catalunya. Al principi, els aragonesos es mostraren recelosos dels primers intents d'intervenció dels occitans i el bisbe de Jaca, Garcia, germà del rei Sanç Ramir (1063-1094), capitanejà un sector de la noblesa contrària a tota actuació forana dins del regne, amb el beneplàcit inicial del seu germà. Una primera intervenció de l'any 1180, impulsada pel papa Gregori VII i capitanejada per Guillem VIII, duc d'Aquitània, fou obligada a retornar a les seves terres pel rei d'Aragó, Sanç Ramir. El rei aragonès, d'altra banda, actuava pel seu compte, sense fer gaire cas dels mandats de l'Església, de manera que havia creat el bis-

4. CRUSAFONT, M., «Consecuencias de dos hallazgos de monedas catalano-carolingias de transición», *Mélanges offerts au Docteur J.-B. Colbert de Beaulieu*, París: Le Léopard d'Or, 1987, p. 227-234; SANAHUJA, J., «La moneda de Barcelona al segle X segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (935)», *Acta Numismàtica*, núm. 36 (2006), p. 79-114; CRUSAFONT, M., «La moneda barcelonina del segle X. Altres novetats comtals», *Acta Numismàtica*, núm. 38 (2008), p. 91-122.

bat de Jaca i l'havia donat al seu germà per la seva única iniciativa i més tard encomanaria encara la seu de Pamplona a una dona, la seva germana Sança. El papa, però, va moure les seves peces: situà al bisbat de Roda un home de la seva confiança i nomenà dos legats que, amb la col·laboració de Sança, varen assolir de trencar la confiança del rei amb el seu germà Garcia. La línia indigenista del bisbe Garcia es va trencar i des de llavors el paper dels legats i, en definitiva del papa, es va acreïxer. També això obrí el pas a les intervencions dels homes de l'altra banda del Pirineu.⁵ Caldria analitzar fins a quin punt aquest acreïxement de la influència eclesiàstica pogué determinar el forasenyat testament d'Alfons el Bataller del 1131, que, tot volent afavorir els ordes dels hospitalers i dels templers, va estar a punt de deixar el regne en mans de Castella.

Al marge de les actuacions a Aragó que, com veiem, varen ésser tardanes, hi ha també alguns indicis d'altres actuacions al país per part d'altres senyors occitans. Així, sabem que Ramon II de Rodés lluità al costat del comte de Barcelona Borrell II (947-992) i contra els musulmans, una de les vegades en ocasió de la invasió d'Almansor el 985.⁶ També hem pogut detectar indicis d'acostament entre el comte Ramon I de Narbona (965-1019) i els comtes de Cerdanya, Besalú i Barcelona, probablement per a contrarestar l'avidesa dels comtes de Tolosa sobre el seu territori, com explicarem més endavant en el capítol dedicat a Narbona. Molt més tard, el comte de Tolosa Ramon IV va actuar els anys 1085, 1087 i 1091 contra els almoràvits, encara que no hi ha detalls sobre aquestes intervencions ni si ho féu en aliança amb algun sobirà peninsular.⁷ Aquestes intervencions es faran més freqüents en el futur, especialment en l'àmbit català. Així, Ramon Berenguer III va poder comptar amb senyors occitans en la preconquesta de Mallorca del 1112, Bernat Ató va esdevenir aliat d'Alfons el Bataller i el va ajudar militarment el 1118, i en la conquesta de Tortosa del 1148, en temps de Ramon Berenguer IV, aquest darrer tingué al seu costat Guillem de Montpeller, Ermengarda de Narbona, Bertran de Tolosa i l'abat de la Grasa de Provença. Són només alguns exemples.

Al marge d'accions militars o d'aliances, cal parlar també de les interrelacions pel que fa als bisbats.

Diferents autors han assenyalat, amb raó, que en alguns moments el bisbe es constitueix en el segon poder dins de cada territori, a voltes fins i tot en pugna amb la sobirania comtal. En cronologies més reculades, aquesta dualitat pot ésser menys lesiva perquè els comtes dominen en gran part els mecanismes d'elecció dels bisbes i solen dotar les seus episcopals amb parents propers o persones de la seva més estricta confiança. Ja hem vist abans el cas del rei Sanç Ramir d'Aragó i podríem afegir-hi el de l'arquebisbe de Narbona, Berenguer (1156-1162), germà del vescomte narbonès. De tota manera, aquest poder dels senyors fou contestat pels pontífexs i, a poc a poc, aniran im-

5. BUESA, Domingo J. *El rey Sancho Ramírez*. Saragossa, sense data, (1978?), p. 56 i següents.

6. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 234.

7. DÉJEAN, p. 28.

posant els homes de la seva confiança. Aquest canvi arribarà a crear una certa fractura en l'espai occità i serà un fre a la seva tendència vers la cohesió nacional davant la bel·ligerència papal i les croades que la seguiren des dels inicis del segle XIII.

En la primera etapa, quan els comtes tenien prou poder encara per a nomenar bisbes, és ben significatiu que, en alguns casos, donin la seva confiança a catalans a Occitània o a occitans a Catalunya. Així, entre els bisbes i arquebisbes dels quals sabem la filiació, trobem el bisbe de Girona, Pere (1010-1050), de la família comtal de Carcassona; un arquebisbe de Narbona de nom Guifré (1016-1079), que és fill dels comtes de Cerdanya; un Frèdol de Narbona com a bisbe d'Elna, al Rosselló; un Bernat Roger de Foix com a bisbe d'Urgell (1163-1167); un Berenguer de Barcelona, fill natural de Ramon Berenguer IV com a arquebisbe de Narbona (1191-1212), i també un Aspàreg de la Barca, de Montpeller, com a arquebisbe de Tarragona (1215-1233). Consta que l'arquebisbat de Narbona en temps de Guifré fou obtingut per compra, però són tan importants els pactes per parentiu o aliança com els que es fan per raons oneroses i, en qualsevol cas, la fidelitat al comte corresponent havia d'ésser condició sine qua non per a obtenir la dignitat en cada territori comtal o vescomtal.

En l'apartat dedicat a Narbona parlarem també dels lligams que hagué de crear la primitiva adscripció dels bisbats catalans a l'arxidiòcesi de Narbona. Podem afegir que en temps de Ramon Borrell i amb motiu de la restauració de la seu d'Urgell hi hagué l'any 1011 a la Seu d'Urgell una magna assemblea que presidí l'arquebisbe de Narbona i en la qual foren presents molts comtes i bisbes catalans, però també els bisbes occitans d'Agde, Besiers, Carcassona, Magalona, Nimes, Tolosa i Usès.⁸

De tota manera, allò que crida més fortament l'atenció en el terreny dels nexes entre catalans i occitans fou la política matrimonial dels comtes catalans. Hi dediquem l'apartat següent.

La política matrimonial

La política d'expansió territorial dels comtes de Barcelona es basà, sobretot, en l'establiment d'aliances i en els enllaços matrimonials. Només en cas necessari i en darrer terme empraren la via militar. Aquesta actuació fou idèntica a Catalunya i a Occitània. A Catalunya els portà a absorbir tots els altres comtats i a unificar, doncs, el territori; a Occitània, a crear l'Estat catalano-occità. La diferència més marcada és que a l'espai català els dominis foren successivament adquirits i les diferents branques comtals menors s'extingiren o cediren els seus drets, mentre que a Occitània hi hagué territoris propis, però també molts d'altres en els quals el domini s'establí amb el vincle del vassallatge. Certament, també a Catalunya hi hagué situacions prèvies d'aquesta mena; per tant, tot

8. SOBREQUÉS, p. 9.

fa pensar que si l'Estat catalano-occità s'hagués pogut consolidar, segurament haurien acabat igualment tenint un únic sobirà.

Pel que fa a Barcelona, en l'espai entre Guifré I (840-877) fins a Sunyer (911-947) sembla probable que els comtes barcelonins tinguessin prou dificultats per a sostenir-se sense el concurs dels sobirans carolingis per a poder plantejar una política d'expansió a Occitània. Pel que fa a la política matrimonial, d'altra banda, ens són desconegudes les ascendències de les seves mullers, a excepció de Guininilda, muller de Guifré I, que hom suposa que era de Catalunya, encara que sense seguretat. De tota manera, podem assenyalar el matrimoni de Riquilda de Barcelona, filla de Guifré II, amb Ot, vescomte de Narbona.

A partir de Borrell II (947-991), les coses semblen canviar. Aquest comte es casà primer amb Ledgarda de Roergue i després amb Eimeruda d'Alvèrnia i el seu fill Ramon Borrell (992-1018) amb la cèlebre Ermessenda de Carcassona, que deixaria una acusada empremta en la política catalana en temps del seu fill Berenguer Ramon I (1018-1035) i del seu nét Ramon Berenguer I (1035-1076), fins als temps d'una altra consort occitana, Almodis de la Marca, tercera muller de Ramon Berenguer I. També sembla ésser occitana Elisabet, la primera muller de Ramon Berenguer I, que Sobrequès suposa de la casa vescomtal narbonesa.⁹

No foren pas aquests els únics enllaços matrimonials catalano-occitans. Si analitzem els altres comtats trobarem, a Besalú, un Bernat Tallaferro (998-1020) casat amb una Toda o Adelaida que potser era de Provença; una filla d'aquest, Garsenda, casada amb Berenguer de Narbona (1019-1066), i un Guillem II de Besalú (1062-1066) casat amb Estefania de Provença. A Rosselló-Empúries trobem una Arsenda d'Empúries, filla de Sunyer II (mort el 915), casada amb Francó de Narbona, un Gausfred I casat amb Guisla o Ava de Roergue o de Cerdanya i un Hug I d'Empúries (1078-1116) casat amb Guisla de Besiers. Al Pallars, podem assenyalar el casament de Borrell II (mort el 995) amb Ermengarda de Roergue.

Si tenim present que, al capdavant, els comtes de Barcelona-Vic-Girona, Rosselló, Empúries, Urgell, Besalú i Cerdanya derivaven del comte Bel·ló de Carcassona i els del Pallars de Llop de Bigorra, és ben assenyat concloure que aquests enllaços són lògics perquè, com diu Sobrequès, per als catalans, Occitània era el seu món.¹⁰

A partir de Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076) i d'Ermengol IV d'Urgell (1065-1092), aquests enllaços matrimonials deixen d'aparèixer com una conseqüència normal d'un bon veïnatge i comencen a comportar avenços territorials significatius. Efectivament, tot i que Ramon Berenguer I obtingué els comtats de Carcassona i Rasès per compra, tothom ha conclòs que els enllaços familiars d'Almodis en la terra occitana foren essencials per a aquesta consecució. Pel que fa a Ermengol IV, el seu matrimoni amb Adelaida de Provença li significà l'adquisició del comtat de Forcalquer o de

9. SOBREQUÈS, p. 38

10. SOBREQUÈS, p. 72-73

l'Alta Provença i del comtat d'Avinyó. A partir d'aquest moment, tot i que es vulgui negar un programa occità en la ment dels comtes catalans, els fets són molt tossuts. L'enllaç entre Ramon Berenguer III i Dolça li aporta la Provença marítima, Millau, Gavaldà, el Carlat i drets a la Roergue, i el de Pere I amb Maria de Montpeller, aquesta important ciutat. Però també Ramon Berenguer III casà sengles filles amb els comtes de Bigorra (Estefania amb Cèntul) i Foix (Ximena amb Roger) i Alfons I les seves filles Elionor i Sança amb els comtes de Tolosa Ramon VI i Ramon VII, respectivament.

És també ben significatiu que quan la via occitana és abandonada i s'enceta la ruta expansiva mediterrània, els enllaços es concentren llavors en aquest espai: Pere el Gran (1276-1285) amb Constança de Sicília, Jaume II (1291-1327) amb Blanca de Nàpols i Maria de Xipre, Pere III (1336-1387) amb Elionor de Sicília i Martí el Jove (1395-1402) amb Maria de Sicília.

És evident, doncs, que la política matrimonial fou un dels instruments d'expansió que els sobirans catalans empraren gairebé podríem dir que preferentment per a anar ampliant i consolidant la seva presència a l'espai occità.¹¹

Encetarem la nostra relació cronològica en el moment en què hi ha un canvi significatiu en la intensitat de l'actuació catalana a Occitània, és a dir, en el regnat de Ramon Berenguer I (1035-1076).

RAMON BERENGUER I (1035-1076) I ELS SEUS FILLS

Entre el 1067 i el 1070, una sèrie de pactes d'adquisició onerosa fan passar a mans de Ramon Berenguer I de Barcelona i la seva esposa Almodis l'alta sobirania sobre els comtats de Carcassona i Rasès. És el punt de partença de l'expansió catalana vers l'espai occità i el primer d'un seguit d'adquisicions territorials obtingudes per matrimoni o per pacte.

La sobirania sobre aquests comtats era adquirida, essencialment, a Ermengarda de Carcassona, mullerada amb Ramon Bernat Trencavell, que percebia 4.000 unces d'or, mentre que els altres perceptors obtenien quantitats molt més petites: tres lots per a quatre persones amb un total de 850 unces. Ja vàrem plantejar, al seu dia, que aquestes diferències demostrin que la sobirania damunt dels comtats no es trobava tan dividida com havien suposat la major part dels historiadors, sinó que hi havia uns hereus principals i els germans d'aquests tenien, potser, una petita part dels drets, però no pas veritables condominis.¹²

11. VAJAY, Szabolcs de, «L'aspect politique des trois mariages de Raymond Berenguer le Grand». *I Assemblée d'études sobre el comtat de Besalú*, 1970, p. 35 i següents; AURELL, M., *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*. París: Publications de la Sorbonne, 1993.

12. CRUSAFONT, M., «Simó de Montfort i la moneda de Carcassona», *Acta Numismàtica*, núm. 17/18 (1988), p. 225-256.

L'existència d'un hereu principal ens ve mostrada en el testament de Roger el Vell del 1002, que deixa els comtats de Carcassona i Rasès al primogènit Ramon, béns eclesiàstics al seu altre fill Pere, que seria bisbe de Girona, i territoris menors que acabarien configurant el comtat de Foix al tercer fill Bernat. Ramon, el primogènit, també degué cedir al seu fill major Pere, dit Pere Ramon, la major part de l'herència si els seus hereus perceben un total de 4.800 unces en l'adquisició dels comtats, al costat de només 50 unces dels descendents del seu segon fill Guillem. Bernat de Foix, d'altra banda, no percep res per la compra dels comtats.

També ens ho mostra la numismàtica: Pere Ramon emeté moneda i el seu fill Roger Pere, també. En canvi, no hi ha pas monedes ni de Bernat, fill de Roger el Vell i futur cap de la dinastia de Foix, ni de Guillem, segon fill de Pere Ramon. Pel que fa a les monedes de Pere bisbe, tal com ho expliquem a l'apartat de Carcassona, es poden explicar pel seu paper de tutor durant la minoritat de Pere Ramon, un cas paral·lel al de les encunyacions dels tutors del comtats d'Urgell.

Que hi hagués uns hereus principals no vol pas dir que, en determinades circumstàncies, els germans menors acceptessin aquest fet i no es produïssin intents d'usurpació. Així, els historiadors detecten documentació posterior en la qual Bernat, fill de Roger el Vell, Pere bisbe o Guillem, fill de Pere Ramon, exhibeixen drets als comtats. Això ha portat alguns a deduir alguna alteració posterior en les voluntats de Roger el Vell, potser amb un segon testament que desconeixem. També han de suposar l'existència d'algun document de pagament de Ramon Berenguer I als Foix, que creuen perdut. Nosaltres preferim atendre els fets que deriven de la documentació coneguda: no hi ha cap altre testament, no hi ha cap pagament a Bernat de Foix, no hi ha cap moneda emesa per les branques laterals. Els intents d'usurpació i el paper de tutor de Pere bisbe resolen, en canvi, totes les qüestions i són en coherència amb les quantitats percebudes pels hereus dels comtats.

En l'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasès s'hi associà un dels fills de Ramon Berenguer I i Almodis: Ramon Berenguer II, conegut com el Cap d'Estopes. Alguns autors han suposat que els comtes, i més en concret la mare, Almodis, haurien volgut adquirir aquests comtats per a dotar el seu fill, atès que Ramon Berenguer I tenia un fill primogènit, Pere Ramon, fill de la comtessa Elisabet, que se suposa que hauria d'heretar el patrimoni comtal català. Aquesta hipòtesi té el greu inconvenient que resulta incompleta o coixa: si l'hereu Pere Ramon obtenia la part catalana i el Cap d'Estopes Carcassona-Rasès, vol dir que el segon fill de Ramon Berenguer i Almodis, Berenguer Ramon I, es quedava sense res? Semblaria lògic que si Almodis tenia la intenció de dotar un segon fill del comte, pel fet d'ésser fill seu, també hagués volgut dotar el tercer, que també ho era, de seu.

El fet provat és que el Cap d'Estopes apareix associat als nous comtats. La resta és molt aventurada d'establir. De tota manera, si hem d'aplicar la lògica, haurem de fer suposicions globals. Per exemple, que Almodis ja hagués previst desfer-se del primogènit

i pensés que llavors el seu fill Berenguer Ramon II obtindria les terres catalanes i Ramon Berenguer II, les occitanes. De tota manera, em sembla més lògic suposar que els programes d'Almodis potser eren més ambiciosos i menys perversos i que l'adquisició de Carcassona-Rasès era només un primer pas en les seves aspiracions occitanes i que per a més endavant comptava associar el seu altre fill a un altre territori que es pogués adquirir amb l'abundant or que Ramon Berenguer I rebia dels reietons musulmans que li eren tributaris.

La possessió de Carcassona fou efectiva. Ramon Berenguer I hi nomenà vescomtes, hi baté moneda i va rebre, junt amb Almodis i el seu fill Cap d'Estopes, jurament de fidelitat d'una munió dels seus ciutadans. Per tant, no es pot dubtar de la realitat d'aquesta possessió en mans de Ramon Berenguer I des del 1070 fins a la mort del comte el 1076 ni tampoc de la sobirania del seu fill Cap d'Estopes des del 1076 fins al 1082 en què fou assassinat. Cal recordar que els dos darrers anys, Ramon Berenguer II s'avingué després d'una resistència inicial a compartir aquest domini que inicialment li havia estat destinat amb el seu germà Berenguer Ramon II. Després del fratricidi del 1082, encara passà un temps fins que, basant-se en aquest fet, Bernat Ató usurpà els territoris tot proclamant que els tornaria a Ramon Berenguer III, fill del Cap d'Estopes, quan fos major d'edat. Per tant, els períodes efectius d'aquesta primera etapa del domini català sobre els comtats de Carcassona-Rasès foren els següents:

1067 - 1076	Ramon Berenguer I
1076 - 1080	Ramon Berenguer II
1080 - 1082	Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II
1082 - 1083	Berenguer Ramon II

Aquesta primera etapa havia durat, doncs, uns setze anys.

Berenguer Ramon II s'ocupà, sobretot, de les lluites peninsulars i no assajà de recuperar els comtats perduts. S'obrí, doncs, un parèntesi de tretze anys en el domini dels comtes barcelonins a Carcassona i Rasès, però no minvà pas la presència catalana a Occitània, gràcies a l'actuació dels comtes d'Urgell.

ERMENGOL IV D'URGELL (1065-1092) I ELS SEUS DESCENDENTS

Ermengol IV d'Urgell (1065-1092) es casà de primer amb Llúcia, la qual li donà un fill, Ermengol, que seria el seu successor al comtat d'Urgell. L'any 1080, però, morta la primera muller, el comte urgellès es maridà amb Adelaida de Provença, filla de Guillem Bertran, que era descendent de Guilem l'Alliberador de Provença i posseïa els comtats d'Avinyó i Forcalquer.

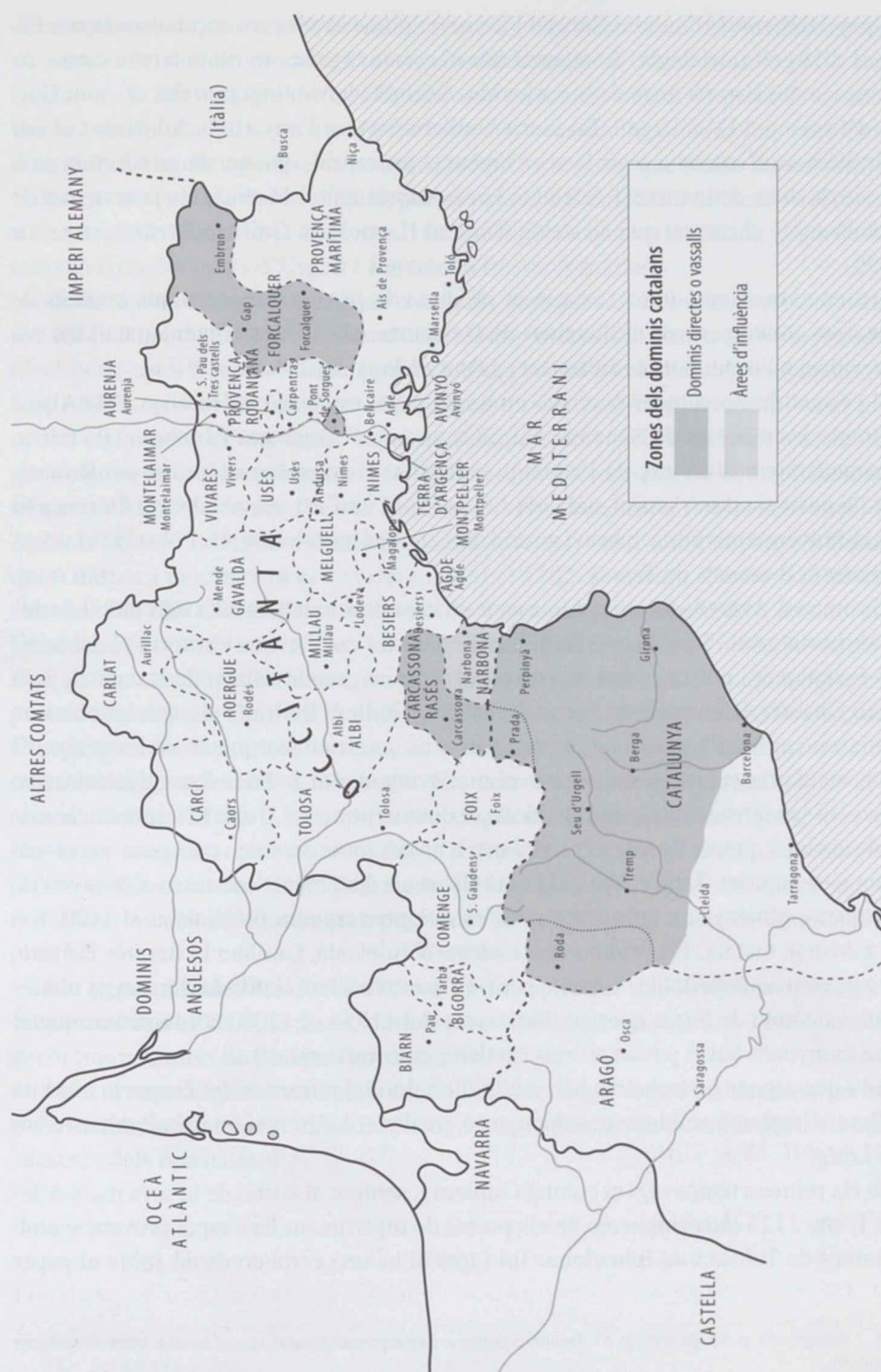

Figura 1. Zones dels dominis catalans en temps de Ramon Berenguer I i Ermengol IV d'Urgell, segona meitat del segle XI.

L'any 1090 moria Guillem Bertran i les seves possessions provençals passaren a Ermengol d'Urgell i Adelaida, de manera que el comte urgellès es titulà també comte de Provença en els darrers anys de la seva vida. Adelaida havia tingut un fill, de nom Guillem, d'Ermengol IV d'Urgell. En morir Guillem Bertran l'any 1080, Adelaida i el seu fill Guillem se n'anaren a regir la seva herència provençal, que quedà arrodonida amb la cessió de drets de la mare d'Adelaida i poc després amb l'herència de la seva part de sobirania sobre el comtat que els deixà Guillem II, oncle de Guillem Bertran, en morir el 1096.

Just en el moment, doncs, en què es produeix la pèrdua temporal dels comtats de Carcassona-Rasès per part dels comtes de Barcelona, els d'Urgell obtenien un altre valuos territori a l'espai occità, en aquest cas per enllaç matrimonial.

El comtat de Forcalquer ocupava un ampli espai entre el riu Durença i els Alps i comprenia les diòcesis de Sisteron, Gap, Campsaur, l'Argentera i Embrun. Es tracta, aproximadament, d'un terç de l'espai provençal si el considerem limitat pel Roine a l'oest, la costa mediterrània al sud i els Alps al nord i a l'est. Al sud del riu Durença hi havia la Provença marítima, que aviat seria dels comtes barcelonins, i a l'oest la Provença rodaniana dels comtes de Tolosa.

El comtat d'Avinyó, que comprenia aquesta important ciutat, resulta més difícil de definir territorialment. Sembla que no hi havia connexió entre el seu territori i el del comtat de Forcalquer i potser comprenia un espai no gaire gran al voltant de la capital, però tot això s'hauria de comprovar. En qualsevol cas, Guillem Bertran i els seus antecessors es titulaven comtes d'Avinyó i de Forcalquer o bé comtes o marquesos de Provença. El fet que, en el primer cas, avantposessin el títol avinyonès al de Forcalquer demostra que Avinyó i el seu territori es devia considerar el domini principal i, tot i la importància evident de la ciutat, potser l'espai territorial que li corresponia era força més gran que el que fins ara s'ha suposat. També Adelaida es titulà en els documents comtessa d'Avinyó i de Forcalquer i, almenys un dels documents en què pren aquests títols, datat el 1129, fou estès a Avinyó mateix. Els primers descendents d'Adelaida, Guillem I i després Bertran, mantingueren aquesta doble titulació, però, en canvi Guillem II, fill de Bertran, ja només es titulava comte de Forcalquer en documents del 1175 i el 1208 i tot fa pensar que el comtat avinyonès havia passat als reis catalans, com veurem.

Tot i que alguns historiadors han parlat d'un domini efímer, el fet és que la dinastia urgellesa s'implantà sòlidament a Avinyó i Forcalquer i s'hi mantingué al voltant d'un segle i mig.¹³

En els primers temps regí el comtat Guillem I, sempre al costat de la seva mare Adelaida. L'any 1125 intervingueren en els pactes de repartiment de l'espai provençal amb els comtes de Tolosa i de Barcelona. Tot i que hi ha una certa confusió sobre el paper

13. SOBREQUÉS, p. 19; BENITO, p. 37. Benito considera, incomprensiblement, que el domini sobre Forcalquer fou «efímer».

dels urgellesos en aquest afer, la realitat posterior ens mostra que Tolosa mantingué l'espai nord-oest, que denominem Provença rodaniana, els d'Urgell Avinyó i Forcalquer i Barcelona la Provença marítima. És cert que en aquest tractat es parla de condomini Barcelona-Tolosa sobre Avinyó, però hom constata que hi dominaven, com hem dit abans, els d'Urgell, cosa que ha portat Sobrequés a suposar que els de Barcelona havien cedit aquesta part als de Forcalquer, potser perquè havien facilitat l'accés del barceloní a l'herència de la Provença marítima.¹⁴ És una hipòtesi ben versemblant, ja que la col·laboració entre les cases d'Urgell i Barcelona fou molt freqüent.

Guillem, amb la seva mare, fou comte els anys 1090-1129 i, en morir, el succeí el seu fill Bertran (1129-1150), al qual cedí també Adelaida la seva part. S'ha parlat d'un condomini entre Bertran i el seu germà Guifré, però més aviat sembla que aquest segon fou, només, senyor de Manòsca. Com veurem més endavant, Bertran fou el primer comte de Forcalquer que emeté moneda. A Bertran el succeí Guillem II (1150-1209), que tingué enfrontaments amb els barcelonins, sovint amb intervenció tolosana o dels emperadors, però sempre s'acabà imposant el repartiment de l'espai provençal fet el 1125. L'any 1177, Guillem II jurà fidelitat a Alfons I, ran d'una campanya militar d'aquest darrer, i el jurament es renovà a Pere I el 1202. Entretant, Guillem II havia maridat la seva filla Garsenda amb Reiner de Sabran i la filla d'ambdós, de nom també Garsenda, es maridà amb Alfons II, fill d'Alfons I de Catalunya i rebé l'herència provençal, amb renúncia de drets per part de Reiner de Sabran. Tot aquest procés i el pacte de fidelitat de Guillem II a Alfons I demostra que el paper dels sobirans catalans s'havia anat afermant, tot i la resistència de Guillem, que assajà inútilment de fer-se enrere de la seva donació a filla i néta. Fos com fos, en morir Guillem el 1209 i, pocs mesos després, Alfons II, l'herència provençal, unida ara amb Forcalquer, Avinyó i la Provença marítima, revertí en el fill d'Alfons II i Garsenda, Ramon Berenguer V (1209-1245). Una revolta de Guillem de Sabran, fill de Reiner, es saldà amb una compensació i una titulació nominal, però la sobirania restà en mans de Ramon Berenguer V.

Els Urgell dominaren, doncs, Avinyó i Forcalquer des del 1090 fins el 1150 i Forcalquer sol fins al 1209, si considerem la mort de Guillem II, o fins al 1245 si ens allarguem fins a la mort de Ramon Berenguer V.

Hem avançat la gènesi completa del domini dels Urgell a aquests territoris per no interferir amb la successió d'episodis de seguiran, seguint les actuacions dels reis comtes i després dels reis catalans.

14. SOBREQUÉS, p. 164.

RAMON BERENGUER III (1096-1131)

Poc després que els dominis dels Urgell s'afermessin a Avinyó i Forcalquer, Ramon Berenguer III arribava als seus catorze anys, començava a regir per si mateix i reclamava tot seguit a Bernat Ató els seus dominis de Carcassona i Rasès. Que Bernat s'hi negués de pla, no té res d'estrany. En el mosaic occità, fins llavors havia tingut una certa preeminència la casa de Tolosa, però ara Bernat Ató havia assolit de reunir un ampli estol de dominis que li permetien d'albirar la possibilitat de convertir-se en el nou líder occità. Efectivament, havia assolit de fer-se seus els territoris d'Albi, Besiers, Agde, Nîmes, Carcassona i Rasès.

Durant un llarg període Ramon Berenguer III no va estar en condicions de respondre militarment a la usurpació. Inicialment estava entrebancat amb l'intent de conquesta de Tortosa i aviat la pressió almoràvit es va anar fent anguniosa, fins que s'arribà a la greu invasió dels anys 1107 i 1108 en la qual el català es va trobar tant contra les cordes que va arribar a demanar ajut als sobirans francesos. L'ajut no es va concretar i el català cuità a oblidar l'episodi i les seves conseqüències un cop va veure que per ell sol ja havia pogut superar l'agressió.

Entretant, i en el pitjor moment de l'escomesa sarraïna (1107), els carcassonesos es revoltaren contra Bernat Ató, el foragitaren de la ciutat i lliuraren el domini sobre el comtat a Ramon Berenguer III, al qual juraren fidelitat. Mentre el barceloní es trobava amb les mans lligades per la invasió almoràvit, Bernat Ató va reaccionar ràpidament; s'alià amb el comte de Tolosa i amb el seu ajut militar pogué reduir els carcassonesos, sobre els quals caigué una ferotge repressió. La recuperació de Carcassona fou, doncs, molt breu en aquesta ocasió.

L'any 1112, Ramon Berenguer III protagonitzà l'obra mestra de la política catalana a Occitània. Es maridà amb Dolça de Provença, hereva de la Provença marítima per part de la seva mare I, per part del seu pare, dels vescomtats de Millau, el Carlat i Gavallda, a més de diferents dominis dins el comtat de Roergue.

El comte barceloní, d'altra banda, s'havia aliat amb Eimeric de Narbona, el seu germà de mare, i probablement amb el comte de Melguell i el senyor de Montpeller, i ja deslliurat, almenys temporalment, de la amenaça almoràvit, va preparar un exèrcit per recuperar el seu patrimoni de Carcassona-Rasès. Bernat Ató cercà novament l'aliança amb Tolosa i també amb el comte de Foix i havia fet tractes amb Alfons el Bataller, al qual havia cedit l'alta sobirania sobre el comtat de Rasès. Els carcassonesos, per la seva banda, aviat es pronunciaren a favor del comte català. A la primavera del 1112 l'exèrcit català s'acostà a Carcassona i no sembla que Bernat Ató tingués contingents al seu bàndol ni de Tolosa ni d'Alfons el Bataller, de manera que es devia veure perdut. Fou probablement per aquesta raó que, quan la batalla ja era imminent, l'arquebisbe de Narbona, aliat de Bernat, va cercar i assolir de lligar un pacte entre els contendents. L'acord es signà a primers de juny i Bernat Ató reconeixia l'alta sobira-

nia de Ramon Berenguer III sobre els comtats, es comprometia a recuperar Rasès, que era en mans d'Alfons el Bataller, lliurava un seguit de castells situats a Albi, Tolosa i Agde com a garantia, pagava una indemnització de quinze mil sous melgoresos i ell i els seus fills juraven fidelitat al comte de Barcelona. Aquest, per la seva banda, li retornava els comtats i els castells en féu.

L'any 1112 marca el tomb definitiu de la presència catalana a Occitània. Entre Ramon Berenguer i els urgellesos dominaven Avinyó i la major part de la Provença i el barceloní tenia, a més, els territoris de Carcassona, Millau, Gavallda, el Carlat, el Rasès en curs de recuperació i l'aliança i fidelitat dels senyors d'Albi, Besiers, Nimes i Narbona, a més d'una possible aliança amb els comtes de Roergue, que plantejarem en el capítol corresponent.

Malgrat que Bernat Ató tornà a la lluita amb Ramon Berenguer III i Carcassona es tornà a perdre, la sobirania de Barcelona sobre el conjunt dels seus territoris era només qüestió de temps i es materialitzà després de la mort d'aquell amb l'aliança dels barcelonins amb els seus tres fills.

No estem gens d'acord que l'etapa que s'enceta ara s'hagi de denominar ni la «Gran Guerra Meridional» ni la «Gran Guerra Occitana» com ho fan molts historiadors francesos i els segueix Benito.¹⁵ La primera denominació dona per suposat que es tracta d'un enfrontament dins del territori francès, en concret en la seva «part meridional», quan França no era encara ni un projecte. La segona barreja qüestions molt diferents. La lluita dels catalans per a dominar l'espai occità es compon d'actuacions coordinades però ben dissemblants. D'una banda, hi ha una llarga sèrie de lluites nobiliàries a Provença que, per bé que en algun cas tinguin un component tolosà, també tenen relació amb els emperadors alemanys i amb la manca de tradició d'un poder unificat i fort.¹⁶ D'altra banda, hi ha lluites freqüents amb Tolosa, però també amb Bernat Ató o amb els Foix, a més d'aliances amb els sobirans anglesos i intervencions dels reis de França. No és, doncs, una guerra, en el sentit de dos bàndols clarament definits ni d'un mateix caràcter, sinó multiforme i amb protagonistes molt diversos segons el moment. No hi ha, doncs, una guerra occitana, sinó diferents enfrontaments bèl·lics en llocs diversos i per condicionants variats, sense que d'això se'n pugui fer un conflicte únic i coherent. En el mateix context i temps hi ha la llarga pugna entre França i Anglaterra per la costa atlàntica o entre els papes i els emperadors alemanys o entre aquests darrers per assajar de tenir un paper a Provença que no aconseguiren mai consolidar. Hi ha, doncs, diverses guerres, com a tot l'espai europeu a l'època medieval i no una única guerra.

Entre el 1113 i el 1115 hi hagué l'expedició amb caràcter de croada a Mallorca. Dirigida per Ramon Berenguer III, comptà amb la participació italiana, genovesos i pisans especialment, i també occitana: Eimeric de Narbona, Guillem de Montpeller i

15. BENITO, p. 28.

16. És la tesi bàsica del llibre de POLY, Jean-Pierre, *La Provence et la société féodale (879-1166): contribution à l'étude des structures dites féodales dans le Midi*, París: Bordas, 1076.

Ramon dels Baus hi aportaren importants contingents. Reflecteix la capacitat del comte barceloní per a projectar el seu Estat catalano-occità en una empresa comuna que els reportà grans beneficis.

Assajà una altra gran empresa-croada, ara contra Tortosa, el 1116, però aquest projecte coincidí amb l'ofensiva aragonesa d'Alfons el Bataller contra Saragossa, amb la corresponent reacció almoràvit, i la iniciativa va acabar fracassant.

Paral·lelament Ramon Berenguer hagué d'atendre un seguit de lluites nobiliaries a Provença contra els Brussans-Palliol i els Fos, en les quals comptà amb l'ajut inicial de Ramon dels Baus. Aquest darrer, casat amb Estefania, germana de Dolça, aviat projectà, però, les seves ambicions sobre el territori provençal.

El 1120, els carcassonesos, amb l'ajut d'Eimeric de Narbona, el comte de Rodés i Guillem d'Aquitània, es revoltaren per tercera vegada contra Bernat Ató, a qui foragitaren novament de la ciutat. La guerra es generalitzà i es féu especialment dura a l'espai provençal, on Ramon Berenguer III tingué assetjat Alfons Jordà de Tolosa a Aurenja, mentre que Bernat Ató, amb l'ajut de Tolosa, Foix i Comenge, assetjava Carcassona. La campanya provençal impedí a Ramon Berenguer III, una vegada més, d'ocupar-se dels seus fidels carcassonesos, els quals al cap de quatre anys de dur setge sucumbiren a les forces de Bernat Ató, que s'acarnissà cruelment amb els seus habitants. Entretant, Alfons Jordà era alliberat per tropes tolosanes d'Aurenja, Ramon Berenguer ocupava Avinyó i el tolosà acabà per perdre finalment la guerra provençal, fet que portà a l'acord del 1125 que abans hem comentat. Ramon Berenguer III i els urgellesos mantenien els seus territoris de la Provença marítima i Forcalquer. Pel que fa a Avinyó, tot i que sembla quedar en indivís, ja hem vist que acabà per revertir en els urgellesos. La Provença rodaniana, tradicionalment tolosana, restava en poder d'aquests.

Cal consignar que fou en l'espai d'aquesta tercera revolta carcassonesa quan es degué batre la moneda amb el nom de Carcassona i l'al·lusió a Barcelona que nosaltres varem identificar i que hem inclòs al catàleg com a emissió del temps de Ramon Berenguer III.

L'any 1130 moria Bernat Ató i un any després, Ramon Berenguer III. Comença una nova etapa en la qual els dominis catalans d'Occitània s'aniran consolidant. Abans de parlar de la successió de Ramon Berenguer III caldrà fer un comentari del rei Alfons el Bataller d'Aragó (1104-1134), la seva política occitana i les conseqüències que se'n derivaren per als catalans.

ALFONS EL BATALLER D'ARAGÓ (1104-1134)

Ja hem dit al principi que en els temps de Sanç Ramir (1063-1094) hi hagué al regne d'Aragó un partit indigenista liderat pel seu germà, el bisbe de Jaca, Garcia. Aquest corrent, en el qual es trobava també el sobirà, era contrari a qualsevol actuació forana i, en

concret occitana, en el regne. Garcia, però, caigué en desgràcia i prevalgué el corrent que defensava aquestes intervencions i el mateix rei s'acabà sumant a aquest enfocament de les relacions exteriors. És possible que pesés també en aquest canvi d'actitud del rei el casament de la seva filla Talesa amb Gastó de Biarn i el creixement del perill sarraí que féu palès l'arribada dels almoràvits el 1086 i la derrota castellana a Sagradas que se'n seguí.

Les col·laboracions entre els territoris nordpirenaics centrals com ara Biarn, Bigorra, Comenge i Coserans amb els aragonesos es feren habituals i s'ha cregut que els vescomtes de Biarn i de Bigorra es feren féudataris dels sobirans aragonesos. En temps de Pere I (1094-1104), contingents de la Vall d'Ossó, al Biarn, lluitaren al costat dels aragonesos i Gastó de Biarn, amb els seus ginys de guerra, fou un element essencial en la conquesta de Saragossa, ja en temps d'Alfons el Bataller (1114-1134), cosa que el rei premià fent-lo senyor de la ciutat.

Les actuacions del Bataller foren sovint perjudicials per als catalans, tant per la seva pressió sobre Lleida, plaça que aquests volien també conquerir, com pels seus ajuts a Bernat Ató, en les seves lluites amb Ramon Berenguer III, en virtut dels quals ja hem vist que obtingué l'alta sobirania sobre el comtat de Rasès.

La mort d'Alfons el Bataller el 1134 com a conseqüència de la derrota de Fraga i la solució catalana a la successió aragonesa que entronitzava Ramon Berenguer IV, féu que els catalans heretessin la influència dels aragonesos sobre els comtats del centre pirenaic i que Rasès pogués ésser recuperat sense dificultats. Això és el que succeí durant el regnat de Ramon Berenguer IV que ara analitzarem.

RAMON BERENGUER IV (1131-1162)

El testament de Ramon Berenguer III deixava els dominis catalans al seu primogènit Ramon Berenguer IV i els dominis occitans al seu segon fill Berenguer Ramon. Aquestes segregacions a favor del segon fill es repetiren més d'un cop i alguns historiadors catalans se'n lamenten. El fet és, però, que els germans menors actuaren sempre en estreta col·laboració amb els primogènits i quan s'albirà el perill que es fes algun pas en fals, com en temps d'Alfons I i el seu germà Sanç, el rei canvià les regles del joc i, de llavors endavant, els segons fills tingueren els territoris occitans sota la tutela i l'alta sobirania dels primogènits. Els sobirans catalans de les branques menors lluitaren arduament a Occitània i sovint hi deixaren la vida en defensa dels interessos de l'Estat catalano-occità que s'anava formant.

El regnat de Ramon Berenguer IV significà un avenç molt considerable pel que fa a la solidesa i l'abast de l'espai catalano-occità. D'una banda, assolí de recuperar definitivament els comtats de Carcassona-Rasès, de l'altra el territori provençal quedà defini-

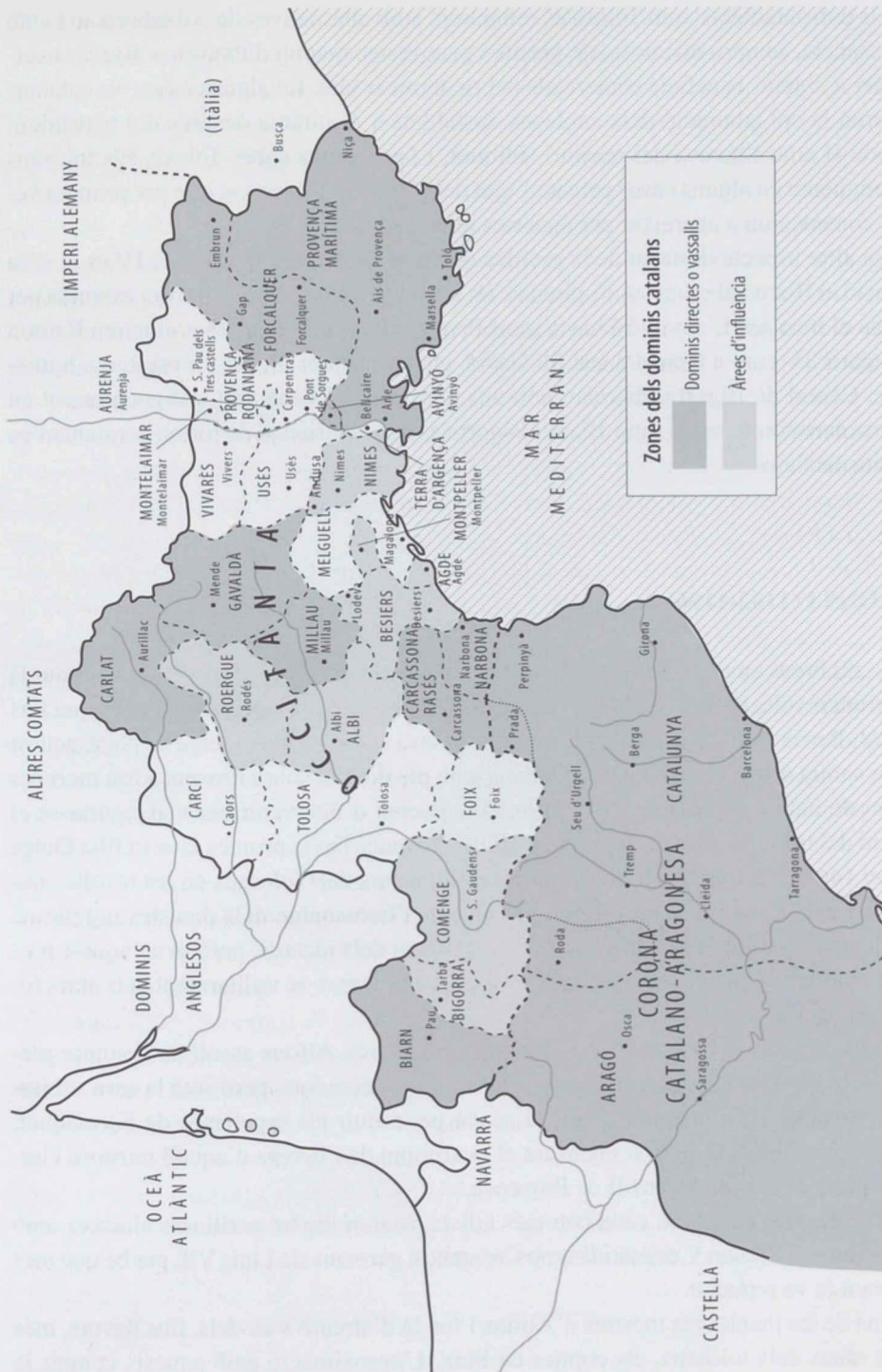
tivament consolidat després de les victòries sobre els nobles Baus, reiteradament revoltats. També es refermaren els lligams tradicionals amb Narbona, Montpeller i Roergue i es consolidà l'aliança amb els Trencavell. D'aquesta manera entraven a l'àrea d'influència catalana Albi, Nimes, Agde i Besiers. Finalment, la unió amb Aragó eixamplà la influència catalana vers els territoris centrepirenaics: Biarn, Bigorra, Comenge i Coserans, abans ja vinculats amb aquell regne.

El regnat comença amb una nova maniobra diplomàtica per a obtenir el comtat de Melguell, estretament vinculat al senyoriu de Montpeller. Ja feia temps que Guillem de Montpeller i els comtes de Barcelona havien maniobrat per a casar Berenguer Ramon de Barcelona amb Beatriu, hereva d'aquest comtat i que era sota la tutoria del montpellerí. Tot i l'oposició i fins l'acció militar d'Alfons Jordà de Tolosa, Beatriu acabà per casar-se l'any 1035 amb el segon fill de Ramon Berenguer III i Melguell passà a l'òrbita catalana. Però fou Ramon Berenguer IV qui premià els serveis del montpellerí el 1036 cedint-li la ciutat de Tortosa, que comptava obtenir aviat. Per tant, les jugades a l'escaquer occità segueixen coordinadament, malgrat l'existència d'una branca menor catalana a Provença i als altres dominis occitans.

Alfons Jordà contrarestà aquest avenç català i aprofità la mort d'Eimeric II de Narbona a la batalla de Fraga per a emparar-se de Narbona, territori que dominà del 1134 al 1143, en què, derrotat pels catalans i els seus aliats, hagué de retornar-lo a Ermengarda, filla d'Eimeric II i casada amb Bernat d'Andusa, un altre aliat dels catalans. Des llavors Narbona es mantingué ja sempre dins l'àmbit catalano-occità. Poc mes tard, però, el 1134, Berenguer Ramon moria defensant Melguell contra els genovesos, aliats llavors amb els tolosans, i aquest territori es trornava a perdre. Els dominis occitans passaven a un altre Ramon Berenguer, el jove fill de Berenguer Ramon, sota la tutela de Ramon Berenguer IV de Barcelona.

El 1146 Ramon Berenguer IV derrotà els Baus, que capitanejaven una àmplia coalició provençal. Ho tornaria a fer el 1150 i el 1156 i l'aïllaria políticament el 1162 en obtenir la investidura oficial del territori provençal de part dels emperadors alemanys que fins llavors havien donat els drets als nobles Baus rebels, sens ajudar-los, però, militarment. Encara es revoltarien el 1165, però després els Baus tornaren a ésser fidels col·laboradors dels catalans i aviat l'ombra imperial tornà a quedar desdibuixada. És per això que ens sembla ben exagerat dir que des llavors Provença quedà «dins l'imperi», com afirma Benito.¹⁷ Els emperadors prou maldaven per fer-se presents amb concessions i privilegis, però, com veurem més endavant en estudiar la part monetària, aquests documents gairebé sempre foren lletra morta i no afectaren en res la sobirania real sobre uns territoris en els quals, a més, mai s'implicaren militarment. Els catalans, a voltes, deixaven creure que els emperadors hi tenien una alta sobirania si així els convenia, però això no es concretava en res.

17. BENITO, p. 60.

Els enfrontaments amb Tolosa es reiteraren, amb alternatives de col·laboració i amb la presència, sempre insidiosa, de pisans i genovesos, que no dubtaven a aixecar exèrcits per a obtenir beneficis comercials del ric terrer occità. En alguns casos els catalans cercaren la col·laboració dels anglesos, instal·lats a Aquitània després del matrimoni d'Enric II amb l'hereva del territori, Elionor, i feren pinça sobre Tolosa. Els tolosans respongueren en alguns casos cercant l'ajut dels sobirans francesos, que per primera vegada començaren a aparèixer per aquestes terres.

Un altre aspecte destacat de la política occitana de Ramon Berenguer IV és la seva actuació al Biarn i al grup centre-pirenaic on heretà la influència fins llavors exercida per Alfons el Bataller. L'any 1154 havia mort Pere de Biarn i els biarnesos elegiren Ramon Berenguer IV com a tutor del seu fill Gastó, que era menor d'edat i li prestaren homenatge. Cèntul de Bigorra, maridat amb una germana del barceloní, estigué present en aquesta cerimònia i en el futur Biarn i Bigorra es mantindrien ja de forma permanent en l'òrbita catalana.

ALFONS I (1162-1196)

En els breus anys de minoritat d'Alfons I, Ramon Berenguer III de Provença liquidà la darrera revolta bausenca (1165) i assajà de reduir el territori niçard, una zona que fins llavors s'havia mantingut sovint al marge de la seva autoritat. En el setge de Niça, aquest darrer sobirà d'una branca menor catalana amb ple domini sobre Provença fou mort per un tret de ballesta i els regents d'Alfons I hagueren d'intervenir per a assegurar-se el domini del territori. Ramon Berenguer III de Provença havia promès la seva filla Dolça amb el comte de Tolosa a fi d'assegurar-se el concurs dels tolosans en les revoltes nobiliaries dels Baus, en la seva lluita per obtenir l'homenatge dels dinastes urgellesos d'Avinyó i Forcalquer i contra la revolta ciutadana dels niçards, però aviat aquest projectat matrimoni quedà descartat i Alfons I pogué defensar-se militarment dels atacs tolosans que se'n seguiren.

Reforçat amb la base territorial catalano-aragonesa, Alfons assolí de dominar plenament la Provença, deixà germans o fills com a governadors, però sota la seva sobirania, contingué els embats de Tolosa i acabà per reduir els urgellesos de Forcalquer, domini que consolidà en tirar endavant el matrimoni de l'hereva d'aquell territori, Garxenda, amb el seu fill Alfons II de Provença.

Els tolosans, entretant, cada cop més aïllats, anaren lligant perilloses aliances amb els francesos i Ramon V es maridà amb Constança, germana de Lluís VII, per bé que més endavant la va repudiar.

Una de les maniobres mestres d'Alfons I fou la d'atreure's un dels, fins llavors, més fermes aliats dels tolosans, els comtes de Foix. L'aproximació amb aquests comtes ja

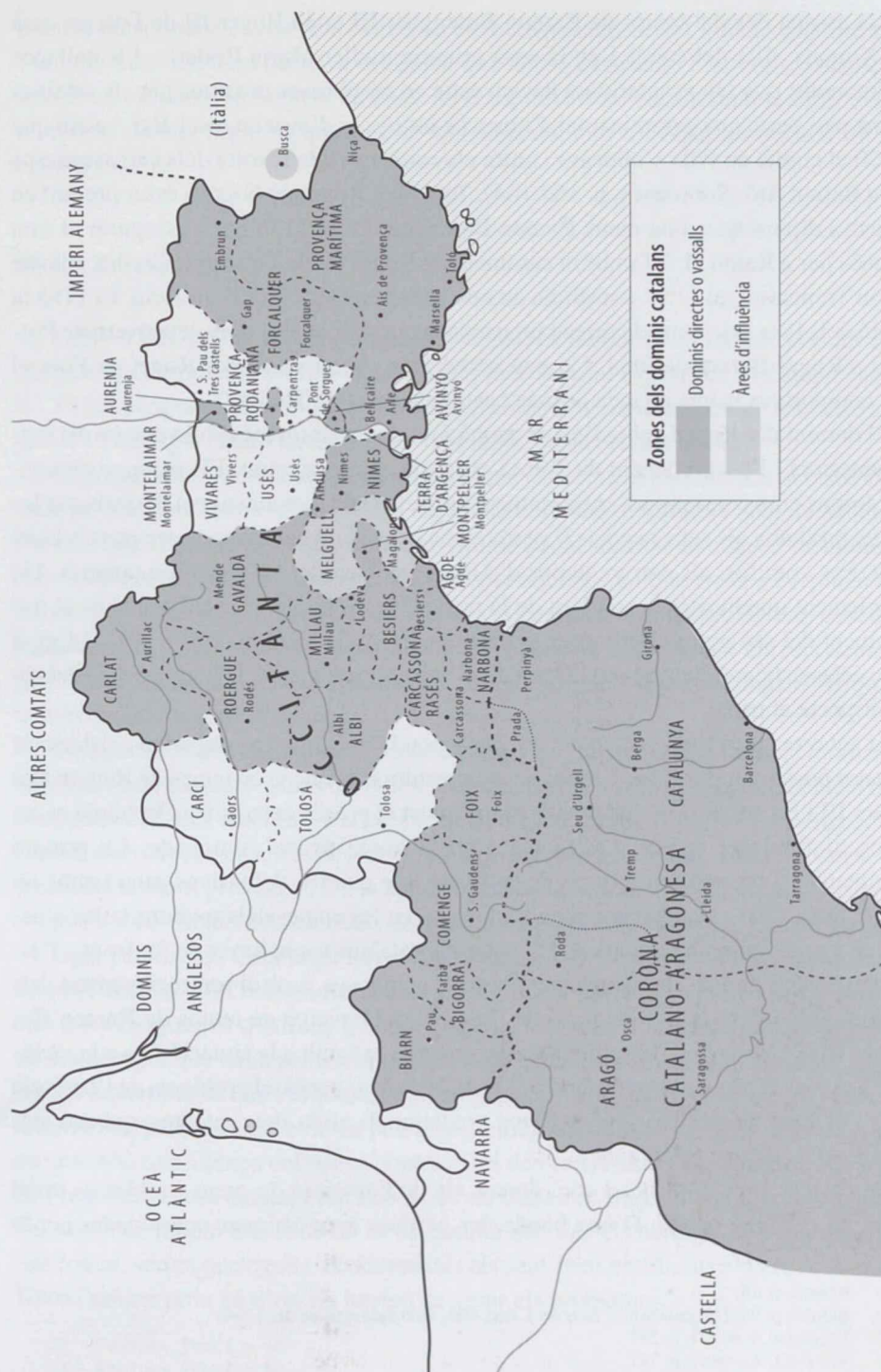

Figura 3. Zones dels dominis catalans en temps d'Alfons I, segona meitat del segle XII.

s'havia assajat des del temps de Ramon Berenguer III quan Roger III de Foix es casà amb Ximena, filla del català i de la seva primera muller Maria Roderic. Els enllaços matrimonials, que tan avantatjosos havien estat en nombroses ocasions per als catalans no eren pas, però, una garantia total d'aliances futures ni d'avantatges; i així, veiem que el 1120 el comte de Foix s'alineava contra els catalans en la revolta dels carcassonesos contra Bernat Ató (Sobrequés, p. 163-164). Tot i així, Roger de Foix va ésser present en l'ofensiva diplomàtica que menà Ramon Berenguer IV el 1136 per a assegurar el tron aragonès per a Ramir II.¹⁸ També el casament de Roger IV de Foix amb Cecília, filla de Ramon Trencavell, el 1151, constituïa un nou avenç en la política d'atracció. El 1185 la posició dels Foix era ja tan clarament procatalana que Alfons I va donar el govern de Provença a Roger Bernat de Foix. Un nou acord amb el seu successor Roger de Foix el 1193 comportava ja una aliança militar contra el comte de Tolosa.¹⁹

El domini d'Alfons I sobre l'espai occità fou, doncs, molt més sòlid que en els regnats anteriors i l'encerclament de Tolosa era cada cop més estret. Els mateixos burgesos tolosans eren contraris a l'enfrontament amb el català, certament pel destorb que les guerres produïen als seus negocis,²⁰ però també perquè no hi devien veure possibilitats d'èxit. Fos com fos, als darrers temps d'Alfons I cessen del tot els enfrontaments. Un altre element que mostra la solidesa de la posició del sobirà en l'espai occità és el nomenament del seu germà Berenguer per l'arquebisbat de Narbona l'any 1191.²¹ Era el càrrec eclesiàstic més important d'Occitània i demostrava, també, la bona posició del sobirà respecte al papat.

En aquesta etapa final van aparèixer, però, nou factors que començarien a deteriorar les bones posicions assolides. Les invasions musulmanes que ja en temps de Ramon Berenguer III i els almoràvits tant havien entrebancat el procés expansiu a Occitània es revifaren al final del regnat d'Alfons I amb la nova invasió almohade. La pressió musulmana no era només un focus de conflicte i de guerres defensives, sinó també un tomb sobtat i total en la percepció de tributs que en les etapes dels reietons taifes s'havia anat mantenint amb regularitat. Els sobirans catalans varen haver de fer front a l'estroncament dels preuats ingressos amb préstecs quantiosos, amb el perfeccionament dels impostos (recordem la introducció de l'impost del bovatge en temps de Ramon Berenguer III) i amb la pressió militar que no donaria un tomb a la situació fins a la victòria de Las Navas, ja en temps de Pere I (1212). Hi havia, a més, el problema de l'heretgia càtara i el canvi de posició dels anglesos, tradicionals aliats dels catalans, que ara signaven tractats de pau amb França.

Els darrers anys d'Alfons I són, doncs, els de l'aparició de greus problemes en el panorama catalano-occità. D'una banda, les pèrdues econòmiques ocasionades per la

18. BENITO, p. 46.

19. BENITO, p. 96; DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 605, amb data errònia del 1194.

20. VENTURA, ALFONS I, p. 253.

21. VENTURA, ALFONS I, p. 247.

pressió musulmana i aviat pels canvis en el context occità amb l'aliança anglo-francesa i la imminent actuació decisiva del papat que amb l'excusa de l'heretgia començaria a intervenir militarment, sempre en favor de França. Alfons I encara sembla sortir indemne d'aquests factors negatius que cauran tots junts damunt les espatlles del seu fill i successor, Pere I.

PERE I (1196-1213)

L'any 1198, just al començament del regnat, es produeix un fet que portarà conseqüències determinants sobre l'espai occità: mor el papa Celestí III i és elegit Inocenci III. El seu programa era molt clar: tots els prínceps cristians s'havien de sotmetre a l'Església i l'heretgia càtara havia d'ésser destruïda, costés el que costés.²²

El primer que s'adonà del perill enorme que els venia al damunt fou el bisbe Berenguer de Narbona, home d'una llarga experiència (bisbe de Lleida i abat de Montaragó abans) i que coneixia bé el que aquest programa podia suposar en mans d'un home jove, dur i implacable com era Inocenci III. Fou per aquesta raó que cridà a Perpinyà el seu nebot, el jove rei Pere I, el comte de Tolosa i el comte de Comenge, Bernat, cosí del tolosà. Ventura ha fet veure la importància del paper de l'arquebisbe i els fets demostren que des d'aquell moment la situació de no-agressió dels darrers temps d'Alfons I es convertia en una estreta aliança dels dos antics enemics.

Certament, es pot afirmar que l'Estat catalano-occità prenia des d'aquest moment una solidesa i una extensió extraordinàries. Comprenia els territoris més occidentals de Tolosa, Albi, el Carcí, Roergue, Carlat, Gavallda, Millau, Biarn, Bigorra i Comenge, el grup central amb Carcassona, Rasès, Nimes, Montpeller, Melguell, Foix, Usès i Vivarès i la totalitat del territori provençal. De la banda occitana, doncs, només els territoris més occidentals i nord-occidentals en mans dels sobirans anglesos restaven al marge. Pel que fa a l'espai peninsular, Catalunya havia completat la seva expansió amb les conquestes de Lleida i Tortosa amb Ramon Berenguer IV i Aragó s'havia estès també fins a Terol gràcies a les campanyes d'Alfons I. S'havien posat les bases d'un nou estat que comprenia un ampli espai que tenia per eix el Pirineu i que reunia una força considerable.

Els advertiments que l'arquebisbe Berenguer de Narbona havia fet a Pere I i al comte tolosà foren perfectament entesos pels dos sobirans. El tolosà s'afanyà a anar a Le Mans, on concertà una aliança defensiva contra el rei de França amb el seu cunyat, Ricard Cor de Lleó. Per la seva banda, Pere I convocà els bisbes de Barcelona, Girona, Vic i Elna a una solemne reunió a Girona on es determinà que tots els heretges, de qualsevol secta que fossin, serien perseguits, condemnats i els seus béns confiscats.²³ Pere I i Ramon de Tolosa sabien prou bé d'on els havien de venir els problemes.

22. VENTURA, PERE I, p. 48.

23. VENTURA, PERE I, p. 50.

Cal aclarir, una vegada més, que el domini damunt Provença amb el Gavallda i el Carlat cedit per Alfons I al seu segon fill Alfons II de Provença no creà cap fractura, ja que Pere i Alfons actuaren sempre coordinadament i s'ajudaren contra els seus enemics.²⁴

Pere I activà la política matrimonial per a consolidar aquest front catalano-tolosà. Dues germanes seves es maridaren amb Ramon VI i el seu fill i hereu Ramon VII. Ell mateix arrodoní els seus dominis adquirint Montpeller en maridar-se amb l'hereva de la senyoria, Maria. Montpeller ja havia estat sempre dins l'òrbita catalana, però les seves rendes eren en aquest moment d'estroncada del flux de les paries d'Hispania, un bon alleujament de la seva malmesa tresoreria.

Res de tot el que hem dit féu variar un mil·límetre els dissenys d'Inocenci III: Occitània havia d'ésser destruïda, a fi d'eradicar l'heretgia càtara, i qui ho havia de fer era el rei de França. A ell es dirigí explícitament en multitud d'ocasions i si al principi aquest no li féu cas va ésser, com hem dit abans, perquè prou feina tenia a contenir els anglesos i els alemanys. Al papa, però, això no li féu pas variar el seu pla; si no hi anava el rei de França, ell mateix enviaria croada darrere croada i els seus caps haurien d'actuar explícitament sota la sobirania del rei francès. Els càtars eren pitjors que els musulmans i la croada contra ells era del mateix caràcter que les que es feren a l'Orient o a les terres peninsulars. No hi feia res que en molts dels territoris occitans els càtars estiguessin en franca minoria.²⁵ S'havia d'extirpar d'arrel aquesta nosa i tota la terra occitana havia d'ésser francesa. Durant gairebé mig segle els papes no varen parar mai de pressionar en aquest sentit. Tant Inocenci III com el seus successors organitzaren croades, repartiren excomunionis i legitimaren tota mena d'agressions militars i econòmiques fins que varen assolir el seu objectiu.

És evident que Inocenci III i els seus successors volien extirpar l'heretgia, però això no és pas una explicació suficient per a justificar la seva actuació ni el seu entestament en treure de mans catalanes la terra occitana i donar-la als francesos. L'excusa càtara no ens ha de desviar de les raons principals. Els papes abominaven una terra en la qual la burgesia havia obtingut poders importants²⁶ i en què s'havien fet uns primers passos vers el que podríem anomenar llibertat de pensament. Papes i sobirans havien d'exercir un poder absolut i indiscutible. Aquest objectiu, que responia automàticament en la boca del papa a la voluntat de Déu, s'havia d'assolir com fos, i naturalment, si calia, pel terror. És per això que era molt més útil al papa el sobirà francès que el català, que també condescendia a casa seva a atorgar aquelles perilloses llibertats.

Amb Muret o sense, és evident que Pere I poc hi podia fer. Assajà d'acostar-se al papa amb la seva inféudació l'any 1204 i guanyà un gran prestigi amb la seva brillant participació a Las Navas de Tolosa el 1213, on els almohades foren derrotats. El papa dubtà

24. VENTURA, PERE I, p. 62.

25. SABATÉ, Flocel, *Catalunya Medieval*, vol. II d'*Història de Catalunya*, dirigida per Albert Balcells. Barcelona: Edicions 62, p. 300.

26. ALVIRA, p. 91.

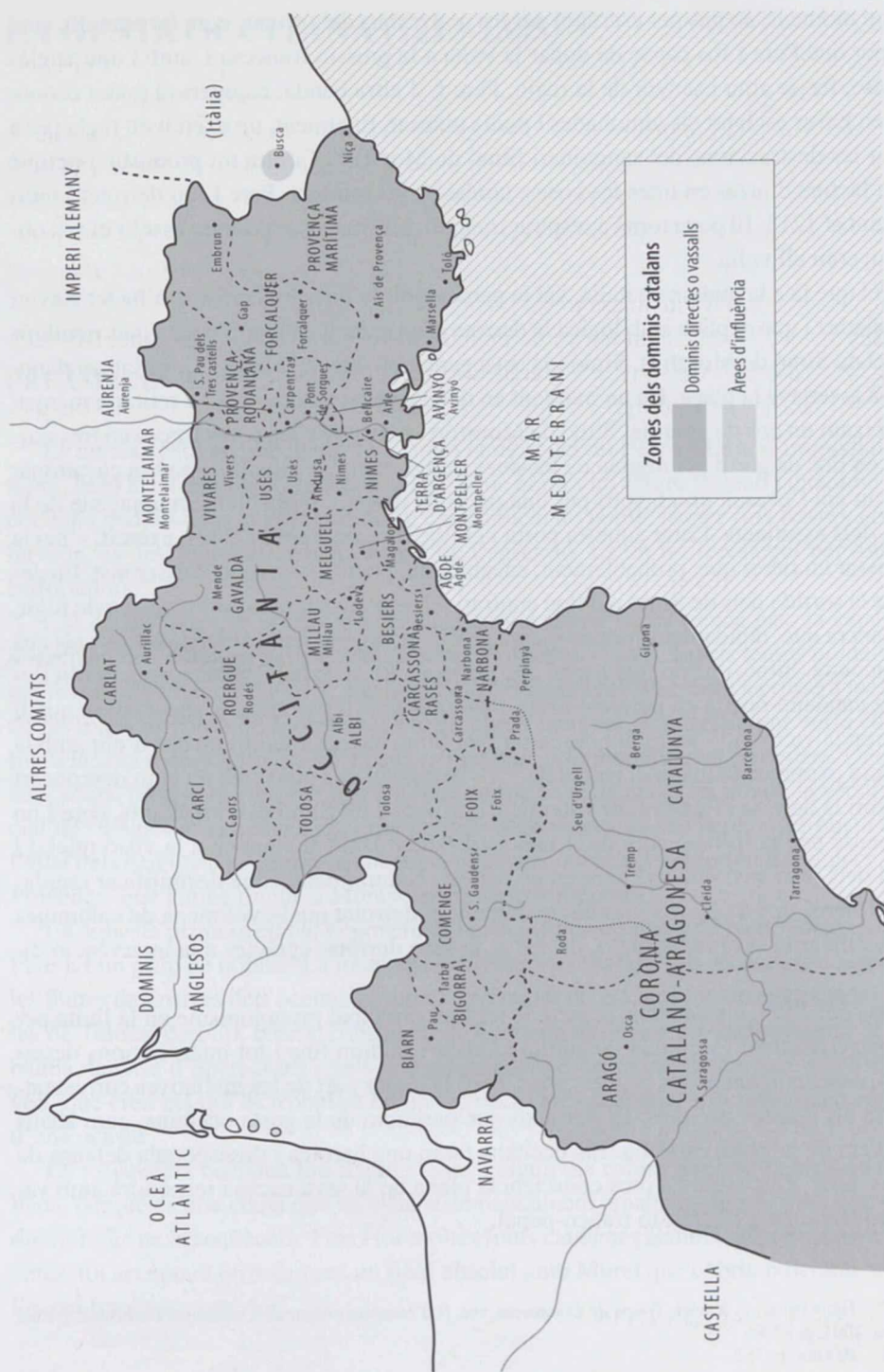

Figura 4. Zones dels dominis catalans en temps de Pere I, finals del segle XII principis del segle XIII.

per un moment, no pas per escrúpol per les malvestats dels croats, com ha estat dit, sinó per por que Pere I fos capaç de donar la volta a la pressió francesa i, amb l'ajut anglès o sense, fer-se amo i senyor de la regió. Pere I, d'altra banda, recuperava poder econòmic en haver esclafat els almohades i podia aixecar, finalment, un exèrcit en regla per a aturar les destruccions del sanguinari Simó de Montfort. Contra tot pronòstic i perquè hi ha factors d'atzar en totes les coses, també en les militars, Pere I fou derrotat i mort a Muret el 1213. El papa tornà a respirar tranquil; els francesos podrien assolir el seu objectiu, com ell volia.

Pel que fa a la mateixa batalla, val la pena seguir la interpretació que n'ha fet Xavier Hernández i que explica amb lògica la derrota d'un exèrcit catalano-occità més nombrós que el de Simó de Montfort. Simó i la seva gent eren dins de Muret i l'exèrcit catalano-occità assetjava la plaça. En un moment en què l'exèrcit assetjant es va retirar a menjar, tot deixant un cos de guàrdia, Simó de Montfort va disposar les seves forces en tres cossos i en lloc de sortir per alguna de les dues portes des de les quals es podria encaminar vers on era l'exèrcit croat, sortí per una porta de darrere, probablement amagada de la vista dels assetjants. Entre aquesta porta i el lloc on eren Pere I i el seu exèrcit, s'havia de passar un rierol que, probablement, encara Simó pogué passar sense ésser vist. En detectar la sortida dels de Simó pel lloc contrari, el rei Pere suposà que assajaven de fugir, de manera que, ràpidament i potser massa precipitadament, reuní algunes forces i els anà a l'encontre. Simó, que no fugia, sinó que havia plantejat un hàbil estratagema, acollí l'exèrcit catalano-occità en perfecte ordre i contraatacà en tres onades successives que li donaren la victòria.²⁷ No es pot descartar que Simó hagués escollit un cos d'elit amb la intenció expressa de matar el rei català.²⁸ És ben sabut que això creà un gran desconcert i afavorí la derrota i l'extermini sistemàtic que pogué fer Simó dels assaltants. Pere I no «es perdé per sa folia», com diria més tard Jaume II tot sumant-se a la visió oficial i papal dels fets, sinó que va caure en un parany. Naturalment, calia desmitificar ràpidament l'heroi de Las Navas i fer caure damunt el derrotat qualsevol mena de calúmnies per justificar la seva indignitat i, de retop, la seva derrota, «gràcies a la intervenció divina».

Des del 1213, els catalans deixen de tenir el principal protagonisme en la lluita per la supervivència d'Occitània. Seguiran ajudant i tindran fins i tot intervencions destacades, especialment en els primers anys, però la major part de les iniciatives correspondrà ara als comtes occitans. És per això que parlarem de la gesta occitana, com abans parlàvem de la gesta catalana. Els occitans faran una heroica i desesperada defensa de la seva terra. Occitània ha pres consciència plena de la seva nació i respondrà amb valentia i tenacitat a l'agressió franco-papal.

27. HERNÁNDEZ, F. Xavier, *Temps de Conquesta*, vol. II d'*Història militar de Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2001, p. 65-86.

28. ALVIRA, p. 352.

LA GESTA OCCITANA (1213-1305)

PREÀMBUL

La derrota catalano-occitana de Muret i la mort del rei Pere I causà, d'immediat, estupor, però aviat sorgí una clara consciència que només un esforç gegantí i unànime dels occitans podia salvar la seva nació. La consciència de poble, potser fins llavors només larvada, es desclogué clarament davant de l'agressió. És un fet reconegut per tots els historiadors.

Cal deixar clar que si bé l'aliança catalano-occitana no es trencà pas, la capacitat d'iniciativa dels catalans minvà notablement per diferents raons. En els temps immediats, per la minoritat del rei Jaume I, que hom hagué d'anar a rescatar, com a primera mesura, de les mans de Simó de Montfort. Orfe de pare i mare, el futur rei Jaume seria educat fins a la seva majoria d'edat, a Montsó, per un orde religiosmilitar, els templers. Uns tals educadors, prou es devien esforçar a gravar en foc en la ment del rei infant, la versió oficial de l'Església: la derrota «per mà divina» d'un sobirà, el seu pare, «que havia estat l'aliat dels heretges»! Afegim-hi encara la minoritat del seu cosí Ramon Berenguer V de Provença, que també tingué a Montsó els mateixos mentors.

En aquesta primera etapa, el govern del país estigué en mans de Nunó Sanç, cosí de Pere I, i un grup de nobles. La intervenció d'exèrcits catalans fou encara prou activa en les lluites defensives dels occitans contra l'agressió francesa, ara capitanejades pels comtes de Tolosa, de Foix o dels Trencavell de Carcassona-Besiers. Catalunya era, d'altra banda, la base d'operacions i pels lloc on resguardar-se en cas de derrota. Els Trencavell, que eren els qui es trobaven en una situació més precària, s'hi refugiaren en més d'una ocasió.

La resistència occitana fou llarga i tenaç i algun dia caldrà refer-ne la història detallada, perquè és una etapa que ha estat sistemàticament amagada, fins al punt que es fa difícil refer-ne la seqüència. Fins i tot moltes fonts catalanes sembla que se n'hagin desentès, tot acceptant erròniament un final absolut amb Muret que cobria pulcrament tota l'acció francesa posterior.

ÈXITS, FRACASSOS I MORT DE SIMÓ DE MONTFORT (1214-1218)

En aquesta etapa post-Muret situa Ventura un increïble papa Inocenci III, compassiu i bon noi, que fa tornar el rei Jaume als catalans i que s'entendrex davant les desventures dels comtes occitans desposseïts.¹ El papa devia ésser prou intel·ligent per entendre que un rei infant mort per Simó hauria estat una mala propaganda per a ell mateix i d'altra banda devia ésser un actor excel·lent, però cal atendre no pas algunes cròniques de l'època impregnades d'un sentit religiós molt estès sinó els fets. I els fets són tossuts i clars: els papes, és a dir, tant Inocenci III com els seus successors, no desautoritzaren Simó o els altres caps croats, no deixaren d'invocar els reis de França a intervenir, no deixaren de pressionar i amenaçar els catalans perquè abandonessin Occitània.

Inocenci III devia estar, això sí, una mica preocupat pel que havia fet: els seus homes havien matat un rei gloriós que havia combatut contra els musulmans i havia adquirit gran fama. Ja hi hauria temps de denigrar-lo, a poc a poc, amb calúmnies, però de moment això feia trontollar la seva posició. N'hi ha prou amb això per explicar algunes concessions transitòries que féu llavors. D'altra banda, la indignació havia donat força als occitans. Simó fracassà en una acció immediata contra el comte de Foix,² que ja havia derrotat els croats el 1212³ i veu com els homes de Montpeller, Nîmes i Narbona li neguen l'entrada a les seves ciutats.⁴ En aquesta darrera, l'antic legat Arnau Amalric, ara arquebisbe de Narbona, es gira contra ell. D'altra banda, Balduí, el germà traïdor del comte de Tolosa a qui Simó havia donat el Carcí, cau en una emboscada i és ajusticiat. El papa, entretant, guanya temps acceptant la submissió dels comtes de Biarn, Foix, Comenge... Ja tindrà temps de fer-se enrere i no tardarà pas gaire a fer-ho. Simó, pel seu cantó, tement ésser rebutjat pel papa, cedeix finalment el jove rei Jaume I als catalans. Té ara set anys i, emocionat per la caritativa acció del papa el deixa als núvols en la seva crònica. Què havia de dir després de la rude experiència d'haver estat tres anys sol, en plena infància i amb la vida penjant d'un fil en mans d'un home insensible i sanguinari!.⁵

Furiós, però, Simó de Montfort amb l'arquebisbe Arnau Amalric, que des de Narbona emprava el títol de duc que ell s'havia apropiat com a presumpte comte de Tolosa, es presentà davant aquella ciutat, on el vescomte Eimeric li sortí a l'encontre i a punt estigué de matar-lo en el combat. Un grup dels seus el salvà quan ja havia caigut del cavall i Eimeric, amb forces inferiors, es pogué retirar ordenadament a Narbona.⁶ Un cop més, Simó havia fracassat.

1. VENTURA, PERE I, especialment p. 253-258.

2. DÉJEAN, p. 310

3. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 354.

4. VENTURA, PERE I, p. 234.

5. VENTURA, PERE I, p. 237; DÉJEAN, però, parla d'un exèrcit català que anà a deslliurar-lo, p. 310.

6. VENTURA, PERE I, p. 236.

L'acció del papa, però, no cessava i només un any després de Muret ja enviava el legat Roger de Corçon a la cort de Felip August de França, instant-lo a intervenir, mentre el predicador Jaume de Vitry i altres aconseguien d'aplegar un nombrós contingent de forces croades que permeteren a Simó de Montfort reprendre la iniciativa militar. Així, el juny del 1214 va recuperar el Carcí i va venjar cruelment la mort del traïdor Balduí.⁷ Amb l'excusa que al Perigord i a la Dordonya hi havia heretges, devastà aquests territoris i intervingué a Roergue. A Fijac, segons diu Ventura, «en nom del rei de França [...] va jutjar diversos casos».⁸ El legat Corçon féu un altre assenyalat favor a Simó: a finals del 1215 féu convocar una àmplia assemblea d'abats i bisbes a Montpeller que confirmà els territoris conquerits a Simó de Montfort. Simó, que fins llavors havia restat fora de la ciutat, car els burgesos montpellerins li havien impedit l'accés, gosà d'entrar-hi després d'aquest èxit diplomàtic i féu un breu recorregut per la ciutat, i escapà, per poc, a l'emboscada que els ciutadans, indignats per la seva presència, li havien preparat. El papa, com de costum, acabà per acceptar els fets consumats, especialment després que el príncep Lluís aportés l'argument d'una nombrosa força militar que ajudà Montfort a prendre possessió de tots els territoris.⁹ Els francesos acabaven de derrotar a Bouvines anglesos i alemanys coalitzats i finalment tenien el camí obert i les possibilitats militars disponibles per a actuar directament a Occitània.

En aquell temps, Nunó Sanç acabava d'ésser nomenat procurador dels regnes catalans en la minoritat del rei i començà a plantejar la seva actuació defensiva a Occitània. Com en els primers temps de Pere I, però, es trobava en una situació econòmica angosinant. És ben sabut que els tributs de les taifes s'havien de sostenir amb una política de pressió militar que havia estat fins llavors descurada, de manera que per a una empresa tan limitada com la d'enviar una ambaixada a Roma «hagué d'empenyorar diverses viles i castells».¹⁰

Sanç començà la seva actuació amb un parell d'accions importants. D'una banda, l'any 1215 assolí que Guillem Ramon de Montcada, nou vescomte de Biarn, i el seu fill Guillem juressin com a senyor el rei Jaume I. D'altra banda propicià el casament de la comtessa vídua de Bigorra, Peronella, amb el seu fill.

En un altre aspecte, Montfort fracassà en voler desplaçar l'arquebisbe Arnau Amaurí de Narbona, a qui el papa donà la raó. També blasmà Montfort per haver fet aterrar les muralles de Narbona i deixar la ciutat indefensa. Certament, entre un legat seu i Simó, el papa tenia unes preferències clares i no pas desinteressades.

A finals del 1215 es reunia l'important Concili del Laterà, en el qual el papa confirmà les possessions de Montfort i, entre elles, la peça clau, el comtat de Tolosa. Ramon VI quedava totalment desposseït i s'havia d'exiliar i Ramon VII, que n'era l'hereu, pogué

7. VENTURA, PERE I, p. 239.

8. VENTURA, PERE I, p. 240.

9. VENTURA, PERE I, p. 242-245.

10. VENTURA, PERE I, p. 249.

retenir només, i encara com a consolació, el Comtat Venaissí i la Provença rodaniana, mentre que el comte de Foix, actuant hàbilment i amb energia, assolí de recuperar el seu comtat.¹¹ Poc després el poble occità rebia «amb furor» la notícia que Felip August de França havia rebut l'homenatge de Simó de Montfort. Eclesiàstics i sobirans forasters decidien per ells la seva sobirania i el seu futur.¹²

El Concili del Laterà tenia també altres conseqüències de gran abast. Significava el triomf de les tesis teocràtiques del papa. Inocenci III no es conformava d'ésser el cap suprem dels cristians en l'ordre espiritual, sinó que s'erigia, a més, en la suprema autoritat en l'ordre polític. Els sobirans que no obeïssin el papa serien excomunicats i reduïts així a la indignitat davant del seu poble. La instauració de la Inquisició, d'altra banda, afegia un instrument implacable per a eliminar físicament tota dissidència. L'Església agafava el poder polític, emprant sempre que calgués la violència, i es divorciava així totalment del missatge de Crist, per a qui «el seu regne no era d'aquest món»: la violència era un mal execrable que només servia per a generar més violència, i la pobresa i l'exemple de bondat i de comprensió els mitjans per a estendre el seu missatge de pau i d'amor. És evident que, des del punt de vista doctrinal, els càtars estaven molt més a prop del cristianisme. Aquesta era la veritable raó per la qual Inocenci III i els seus successors els havien d'eliminar com fos. És també evident que, amb aquestes concepcions, era molt més avinent per al papa un sobirà absolut com el francès que els reis catalans o els comtes occitans, massa tolerants, massa dialogants, massa tendents a compartir poder amb la burgesia comerciant. No voler veure tot això és posar-se d'esquena a la realitat.

En aquest context, Occitània no tenia salvació possible, però els occitans estaven determinats a salvar la seva terra al preu que fos.

El mes de març del 1216, Ramon VI i el seu fill, el futur Ramon VII, que comptava llavors divuit anys, deixaren Itàlia i es presentaren a Marsella, on foren acollits entusiàsticament. La marxa triomfal seguí fins a Avinyó, on pare i fill es separaren. El pare anà secretament cap a Catalunya, mentre que el fill es disposà a fer-se amb els seus dominis provençals. Es dirigí de primer a Belcaire, ciutat estratègica que era com la porta de la terra provençal, de cara a l'espai llenguadocià. Estava defensada pels homes de Simó, però la ciutat obrí les portes al comte tolosà i la guarnició s'hagué de tancar dins el castell. Ramon VII optà per estrènyer el setge del castell, mentre es preparava per a la ofensiva de Simó de Montfort, que no tardà a produir-se. Simó es valgué, una vegada més, d'estratagemes i del seu indiscutible valer militar, però res pogué contra la determinació dels occitans. Les lluites foren terribles, però el mes d'agost Simó s'hagué de retirar i només assolí de salvar la guarnició del castell que, exhausta i morta de gana, l'hagué d'abandonar. Simó havia experimentat una greu derrota. Provença, Usès i el Comtat Venaissí restaven en poder de Ramon VII.

11. VENTURA, PERE I, p. 248-258.

12. DÉJEAN, p. 315.

Immediatament Montfort anà cap a Tolosa. Sabia que Ramon VI havia reunit tropes a Catalunya i s'hi dirigia per a alliberar-la. Desconfiant dels tolosans, envià un destacament de cavalleria cap a la ciutat i anà a l'encontre del comte de Tolosa. Aquest, però, no es va voler jugar la sort en un enfrontament a camp obert i es retirà de nou cap a Catalunya. Els tolosans, per la seva part, havien arrestat els soldats de Simó i aviat prengueren una posició defensiva. Simó arribà a la ciutat i s'establí un combat sagnant, enmig d'un incendi devastador. Simó assolí d'entrar al seu palau i es valgué, un cop més, d'un estratagema per reduir els tolosans. El bisbe Folquet va recórrer els carrers dient que Simó no havia volgut provocar l'enfrontament, que cessessin els combats i lliuressin les armes i que no hi hauria represàlies. En cas contrari, Simó executaria els ostatges que havia aconseguit prendre. Els tolosans, tement la mort dels seus, accediren, però un cop hagueren lliurat les armes els soldats de Simó se'ls llençaren al damunt, els colpejaren i els expulsaren de la ciutat. Simó, però, estava sense diners i els seus consellers li feren veure que era millor fer pagar un tribut als tolosans. Aquest fou establert en l'enorme xifra de trenta mil marcs d'argent i la vila restà devastada per les destrosses i l'exacció abusiva.

Simó assajà a continuació de recuperar el terreny perdut en els comtats pirinencs. Entrà a Bigorra i assolí fàcilment que els bisbes anul·lessin el matrimoni de Peronella amb el fill de Nunó Sanç i la casessin amb el seu fill. Llavors, però, s'hagué d'enfrontar a les forces de Nunó Sanç i de Guillem Ramon de Montcada, que es feren forts al castell de Lorda i es defensaren magníficament dels atacs de Simó, de manera que aquest hagué d'evacuar la regió sense haver assolit res. Es dirigí després cap a Foix, el Rosselló i la terra provençal, on destruí diversos castells, però s'hagué d'aturar davant les terres de la Provença marítima, car ja s'hi havia proclamat sobirà el jove Ramon Berenguer V. També podria ésser que el seu canvi de rumb es degué a les noves preocupants que li arribaren de la part de Tolosa, on tenia tota la seva família; els cònsols de la ciutat havien cridat a Ramon VI perquè en prengués el domini.

A Catalunya, Nunó Sanç i Ramon VI prepararen un exèrcit que partí cap a Tolosa amb el comte de Pallars. Un cop passat el Pirineu, se'ls ajuntaren els comtes Bernat de Comenge i Roger Bernat de Foix. Tots ells derrotaren un exèrcit croat francès que els sortí a l'encontre. El 13 de setembre de 1218, quatre anys després de Muret, Ramon VI i els seus aliats entraven triomfalment a Tolosa. Els tolosans perseguiren tots els croats francesos que es trobaven a la vila i els que pogueren fugir es refugiaren al castell on hi havia la muller i els fills de Simó. Els croats assajaren un contraatac, però foren derrotats, de manera que optaren per fer-se forts al castell i esperar Simó.

Simó, amb un nombrós exèrcit, es dirigí a Tolosa amb el seu germà Guiu i el seu fill del mateix nom. Amb tropes superiors i amb les muralles de la vila destruïdes abans pel mateix Simó, aquest pensà que amb un atac frontal se'n faria amo fàcilment. El fet és que l'atac fracassà i, en ple combat, el comte de Comenge matà d'un tret de ballesta Guiu, fill de Simó, cosa que descoratjà els atacants. Simó decidí, llavors, formalitzar el

setge de la ciutat. També els tolosans es prepararen per a la defensa: referen les muralles i construïren torres per a atacar el castell ocupat per Simó i els seus.

Era evident que la conjunció catalano-occitana era prou forta per a resistir a Simó, malgrat l'ajut que aquest tenia dels francesos. El nou papa Honori III aviat ho va comprendre i inicià una duríssima ofensiva diplomàtica convocant pertot contingents de croats en ajut de Simó, demanant la intervenció del rei de França per enèsima vegada i amenaçant Nuno Sanç, el jove Jaume I i tots els catalans que ajudessin el comte de Tolosa.

Entretant, a Tolosa, Simó assajà diferents accions, però totes foren rebutjades amb èxit. En un atac que es preparava per a l'endemà de Sant Joan, Guiu de Montfort fou ferit i mentre el seu germà assajava d'ajudar-lo, una dona que accionava un trabuc tingué l'encert de llençar una pedra damunt de Simó de Montfort, que li estavellà el cap.

El perillós i sanguinari destructor d'Occitània havia estat mort.

Aplicant els principis fonamentals d'Alvira, hauríem de dir que era ben evident que Déu havia dirigit la pedra de la inexperta jove vers la testa del sanguinari croat. Els «judicis de Déu» tenen això, que s'han d'aplicar sempre i no només quan ens convé.

El 25 de juliol, Amaurí de Montfort, fill i hereu de Simó, aixecà el setge i es retirà. El «regnat» dels Monfort, féudataris de França, havia durat quatre anys.

OCCITÀNIA RECUPERA LA SEVA SOBIRANIA (1218-1226)

Amaurí de Montfort no tenia el tremp ni el geni militar del seu pare. D'altra banda, Occitània, ben secundada pels catalans i amb plena consciència de la transcendència de la seva lluita, es defensava molt millor. La croada iniciada pels papes havia anat derivant, però, cada vegada més cap a iniciatives franceses. Simó de Montfort visità els seus sobirans i actuà en nom d'ells. El 1219, el príncep Lluís, el futur Lluís VIII de França, envai Occitània en ajut d'Amaurí, però fracassà davant de Tolosa. El 1223, Amaurí cedí els seus drets al rei de França i abandonà el país. La cessió no fou un fet menor; eren uns drets, recordem-ho, aprovats pels bisbes de la zona al Concili de Montpeller i pel mateix papa al del Laterà.

Entretant, els comtes occitans havien anat recuperant els seus dominis: Ramon Berenguer V, la Provença marítima, ara ja unida amb Forcalquer; Ramon VII, la Provença rodaniana, Usès, el Vivarès i Belcaire; el seu pare Ramon VI, Tolosa, Nîmes, Roergue, el Carcí, Narbona i Albi i aviat Melguell; els comtes pirinencs de Foix, Bigorra, Comenge, i els Montcada del Biarn mantenien els seus dominis. Fins i tot els Trencavell de Carcassona-Besiers-Agde pogueren deixar el seu refugi català i recuperar els seus territoris el 1224. Entretant, el 1222 moria Ramon VI de Tolosa i el succeïa el seu fill Ramon VII, l'heroi de Belcaire.

Els efectes de Muret havien estat anul·lats. Els comtes de Tolosa i de Foix havien liderat la represa, però l'ajut català havia estat decisiu. El tàndem catalano-occità tornava a ésser una realitat. L'any 1224, Ramon VII de Tolosa assoleix que el papa suspengui la croada en contra d'ell.¹³ Occitània havia pres consciència com a nació, havia foragitat els invasors i podia, des d'ara, tornar a plantejar el seu futur. Ningú pot negar l'existència d'un estat occità amb plena consciència nacional i estretament vinculat a Catalunya-Aragó en aquesta etapa 1218-1226. Que aquest estat durés més o menys no canvia pas aquest fet.

I si hem posat el límit, una mica arbitràriament, en el 1226 és per la plenitud assolida en l'etapa 1218-1226, que ja no es recuperà en el futur, i per les greus pèrdues que es produïrien a partir d'aquell darrer any, no pas perquè canviés res en la consciència nacional dels occitans.

REPREN L'OFENSIVA FRANCO-PAPAL (1226-1249)

Ja hem vist abans que l'ofensiva papal, ara en mans de Honori III, no va pas cessar. La mort de Ramon VI i l'ascens de Ramon VII —«no contaminat per l'heretgia», segons la versió eclesiàstica—, havia permès un petit respir en l'espai 1222-1224. En aquest darrer any, però, s'inicia una pugna per decidir si els drets sobre bona part d'Occitània pertanyen a Amaurí de Montfort i, per tant, al rei de França, o al comte Ramon VII de Tolosa. El 1224, el concili de Montpeller s'inclina per Ramon VII, que en cap moment s'ha allunyat del papa i de l'ortodòxia, però l'any següent, a Bourges, la diplomàcia francesa obté una clara victòria: no només els drets s'atribueixen al rei de França, sinó que Ramon VII resta excomunicat com a protector dels albigesos.¹⁴

En tot aquest temps, Lluís VIII havia anat preparant el seu exèrcit per a una acció directa a Occitània. Ramon VII intentà en va d'assolir ajuts dels anglesos o de Jaume I. Enric III d'Anglaterra, llavors molt minvat en els seus dominis occitans, és amenaçat pel papa i no s'atreveix a intervenir. Pel que fa a Jaume I, que ara ja regeix per ell mateix, aquell home marcat en ferro per la pretesa ortodòxia tampoc s'atreveix a contradir el papa, de manera que no sols no intervé, sinó que prohibeix expressament d'ajudar «els albigesos».¹⁵ Els heretges?. Certament, però dins d'aquest terme, segons la situació del moment, s'hi trobava també el comte de Tolosa, excomunicat. En bona part, el tàndem amb Catalunya, que s'havia mantingut ferm en temps de la regència de Nunó Sanç començà a fer aigües des que regia un nou sobirà obedient fins a extrems inaudits als dictats del papat, de manera que Burns no dubta a afirmar que el rei li tenia «una reverència

13. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 581.

14. DÉJEAN, p. 343-344.

15. DIPLOMATARI DE JAUME I, doc. 80.

gairebé infantil».¹⁶ Els occitans s'havien quedat gairebé sols i Jaume I només els ajudaria indirectament. Ramon VII s'alià amb el comte de Foix per a resistir l'escomesa,¹⁷ però no pogué evitar que el rei de França ocupés novament Avinyó, Bellcaire i Carcassona (juny-setembre del 1216), on establí els seus senescals. Davant la força de l'exèrcit francès, alguns aliats del tolosà s'atmoreixen i canvien de bàndol. Aquest és el cas, per exemple, de Bernat VI de Comenge.¹⁸ El rei decideix retornar a París a passar-hi l'hivern, però mor el mes de novembre i el succeeix el seu fill Lluís IX, el futur sant Lluís, encara infant i exercint de regent la seva muller Blanca de Castella.

La nova urpada sobre les terres occitanes havia estat greu, però certament recuperable.

A principis del 1227, la regent Blanca de Castella comença una nova croada contra Occitània. La tàctica és, però, diferent: no es tracta de menar expedicions sinó de mantenir, aprofitant les bases conquerides, un estat de guerra permanent. Durant dos anys els exèrcits francesos no paren d'actuar sobre Occitània, ja prou castigada després de gairebé vint anys de guerres contínues. Ramon VII es defensa ardidament. Diferents castells són presos i represos i no hi ha un vencedor clar. El país, però, resta devastat i el comte tolosà sap que no pot mantenir indefinidament aquesta situació. A finals del 1228, el tolosà s'avé a assajar un pacte de negociació.¹⁹ Es signa a París a l'abril del 1229 i és molt desfavorable al comte tolosà: mantenia el títol de comte de Tolosa, amb un petit territori al voltant que es corresponia més o menys amb l'espai del bisbat, però amb algunes excepcions. Així, conservava Roergue i el Carcí, però no pas Caors. Perdia tots els altres territoris llenguadocians, tots els drets a Provença, i havia de donar al rei de França, de qui esdevenia per sempre vassall, el castell de Tolosa. La seva filla s'havia de casar amb el germà del rei de França i la parella heretaria els seus béns i dominis, encara que, si no tenien fills, tot revertiria en el rei de França. Aquest tractat s'havia de renovar cada cinc anys.²⁰ Ramon VII no tenia altre remei que resignar-s'hi. Tenia trenta-dos anys i esperava poder redreçar encara la difícil situació creada. Els fets posteriors demostraran la seva determinació.

Ara, però, sí que es pot dir que la causa d'Occitània entrava en un declivi evident. No havia estat Muret, sinó els reis de França concertats amb el papat. Lluís VIII i Blanca de Castella eren els protagonistes de la destrossa. Occitània es va poder sobreposar a Muret, però, malgrat una encara llarguíssima resistència, no es va poder aixecar mai més de la llosa del tractat de París del 1229.

Altres factors ajudaran a empitjorar la situació. D'una banda, la posició de Ramon Berenguer V de Provença. Aurell, sense aportar ni un sol element de justificació, afirma que s'havia distanciat de Jaume I, amb qui tan amics havien estat ran de la seva estada

16. ALVIRA, p. 575.

17. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 614.

18. DÉJEAN, p. 345-346.

19. DÉJEAN, p. 347-349.

20. DÉJEAN, p. 350.

a Montsó.²¹ Els fets semblen demostrar tot el contrari. A Marsella es seguien batent els rals coronats amb la llegenda REX ARAGONE que ara només podia al·ludir a Jaume I.²² L'any 1232, Jaume I nomenava Ramon Berenguer V, hereu de Catalunya-Aragó, en defecte del seu fill Alfons, i el 1236 el provençal consta en el seguici de Jaume I a Montpeller, on tornen a signar documents conjuntament el 1239. El 1241 assagen d'establir l'enllaç amb Tolosa convenint el matrimoni de la filla petita i hereva de Provença, Beatriu, amb el comte de Tolosa. La posició papal, però, dificultava aquests intents. Així, mentre la diplomàcia francesa ja havia assolit de fer casar Lluís IX de França amb Margarida, la filla gran de Ramon Berenguer V, l'enllaç de Beatriu amb el de Tolosa trobà tota mena d'entrebancs.²³ Sentint-se insegur, davant les escomeses franceses s'havia apropiat als emperadors alemanys, però aquests, com era tradicional en la seva política provençal, no mogueren un dit quan Lluís VIII s'apoderà d'Avinyó. Ramon Berenguer, sabent que no podia comptar amb un ajut decidit per part de Jaume I, s'apropà llavors al rei de França. D'aquí ve el matrimoni esmentat i el fet que se'n declarés vassall.

Abans que el matrimoni de Beatriu arribés a bon port, moria Ramon Berenguer V el 1245. Sembla que Jaume I anà amb un exèrcit fins a Ais de Provença i que va assajar de prendre la custòdia de Beatriu, però en qualsevol cas no va saber impedir que es casés amb Carles d'Anjou i que, en definitiva, Provença entrés en l'òrbita francesa. Era una pèrdua gravíssima i sembla estrany que catalans, provençals i tolosans no haguessin estat capaços de conjurar aquest desenllaç funest. És cert que manquen informacions detallades del fet, però tot sembla indicar que Jaume I fou, com moltes altres vegades, un pèssim defensor dels seus drets. Podem recordar la cessió gratuïta i incomprensible del regne de Múrcia que acabava de conquerir a Alfons X de Castella o l'homenatge que rendia el 1236 al bisbe de Magalona per la seva part de Montpeller, un fet que facilità després la pèrdua d'aquest important enclavament occità.

Un altre factor nou acabaria de desballestar les terres occitanes. L'Església havia fet bona neteja dels prelatats occitans «rebels» al programa d'annexió a França. Bisbes i abats s'havien plegat a la voluntat papal o havien estat substituïts. Al marge de les operacions militars, l'Església va «inventar» l'any 1233 un nou mecanisme complementari de persecució dels «heretges»: la Inquisició. Ens podem fer una idea força clara dels seus mecanismes d'actuació atenent les conclusions del Concili de Tolosa del 1929 que menava a aquesta nova institució. S'havien establert una sèrie de principis, per a legitimar les actuacions. Eren les següents:

1. El bisbe nomenaria a cada parròquia una comissió composta per un eclesiàstic i dos o tres laics. La seva missió era la recerca dels heretges i de llurs aliats. Els mitjans

21. AURELL, Martí, «La fi de l'expansió a Occitània», *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 427-436 (vegeu p. 431).

22. CRUSAFONT, p. 262.

23. DIPLOMATARI DE JAUME I, docs. 98, 114, 125, 140, 141, 148, 150.

eren les enquestes i les visites domiciliàries. La comissió lliuraria els culpables a la justícia senyorial.

2. Tothom tenia el dret de perseguir els heretges, demanant l'ajut, si calia, de la força pública.

3. Els càtars convertits havien d'anar a viure en una població catòlica. Havien de portar dues creus cosides a l'esquena i restaven desposseïts dels seus drets civils, a excepció que el papa ho revoqués. Tot això només era vàlid per als qui s'haguessin convertit voluntàriament.

4. Els qui s'haguessin convertit sota pressió havien d'ésser empresonats i desposseïts de tots llurs béns.

5. Tots els homes de més de catorze anys havien de jurar sobre els Sants Llibres de perseguir els herètics. Aquest jurament s'havia de renovar cada dos anys.

6. Serien declarats herètics tots els qui no acceptessin la confessió i la comunió almenys tres vegades l'any.

7. Era prohibit als seglars de posseir exemplars de la Bíblia i del Nou Testament.²⁴

No és gaire difícil de comprendre el clima d'inseguretat que havien de crear aquestes normes i els abusos que podien facilitar. Hi hagué, doncs, nombroses protestes dels senyors de la zona o de persones represaliades injustament, però res no va canviar, sinó ben al contrari. La Inquisició s'establiria de forma permanent i s'estendria a d'altres països, com és ben conegut en el cas, per exemple, de la península Ibèrica amb la finalitat oficial de perseguir conversos musulmans o jueus però que esdevenia sovint un bon recurs per a desfer-se d'enemics molestos o per a posar la mà en els béns de gent amb recursos cobejables.

Els veritables càtars, d'altra banda, ja havien anant emigrant a altres països o bé s'havien recollit en petites viles encastellades on resistirien llargament.

És ben il·lustrador el darrer punt de les mesures (el 7): els occitans estaven massa acostumats a pensar per ells mateixos. Hom els havia, doncs, de prohibir els llibres sagrats perquè no poguessin fer-ho!

Un altre dels efectes del Tractat de París havia estat la creació a Tolosa d'una Universitat o Studium. Els seus objectius eren el reforçament de l'ortodòxia catòlica, seguint els principis del Concili del Laterà del 1215. Segons un dels seus professors, els mitjans de l'Església per a consolidar la fe catòlica havien d'ésser «l'espasa, el foc i l'ensenyament».²⁵ No es tractava pas, doncs, de donar als occitans res que els pogués ésser útil, sinó de crear un altre instrument de dominació, estretament controlat pel papa i pel sobirà francès. El seu professorat era francès i menystenia la llengua d'oc.²⁶ El cost de la institució havia d'anar a càrrec, a més, dels tolosans.

24. DÉJEAN, p. 361.

25. DÉJEAN, p. 353.

En una primera etapa, tant els cònsols com el comte de Tolosa feren tota la resistència passiva possible, fins i tot amb el «tancament de caixes», és a dir, deixar de pagar el cost de la institució. Més endavant, però, la ciutat optà per intentar d'assimilar la institució i fer-la seva. Hi anaren introduint professors de la regió i acabaren per posseir una Universitat prestigiosa. Quan això arribà, però, els comtes de Tolosa ja no existien²⁷ i la Universitat acabaria per ésser un dels molts instruments per a bandejar la llengua occitana.

El 1229, després del pacte de París, el comte de Foix signà la pau amb el rei de França i el Trencavell de Carcassona-Besiers es retirà a la cort de Jaume I.²⁸ Ja havíem trobat Ramon Trencavell a la cort de Jaume I o en el seu seguici l'any 1224.²⁹ Ara l'hi retrobarem el 1233, el 1235, el 1236 i el 1239.³⁰ Tot semblava definitivament perdut.

Els comtes occitans, però, no s'havien pas resignat. Fins i tot Jaume I, finalment, sembla que adopta una actitud més activa.

Les primeres accions de Ramon VII de Tolosa es dirigiran, en una primera etapa, a mantenir com sigui la pau i la bona relació amb el papat i amb el rei de França i paral·lelament assajar de recuperar espais de sobirania per la via pacífica. L'objectiu final era, naturalment, desistir-se del jou del Tractat de París, casar-se de nou i tenir un hereu a qui cedir els seus dominis i refer la nació occitana.

Anà, doncs, novament a París i assistí al casament de la seva filla amb Alfons de Poitiers, germà del rei de França. Tot seguit, maniobrà per assolir la reconciliació del comte de Foix, cosa que es produí fàcilment. El 1232, però, ja el trobem a Bordeus entrevistant-se amb el rei Enric III d'Anglaterra, cosa que inquietà el papa i el rei de França. L'any següent feia una declaració explícita contra l'heretgia, cosa que li valgué la recuperació dels seus territoris provençals.³¹ Semblava que la seva política donava bons resultats quan el mateix any els tolosans es revoltaren contra els inquisidors pels seus intolerables abusos i els foragitaren de la ciutat. Ramon VII es trobà altra volta excomunicat. Fidel a la línia que s'havia traçat, féu innombrables gestions, féu tornar els inquisidors i més tard assoliria que l'excomunió li fos aixecada.

Vers el 1237, els marsellesos revoltats contra Ramon Berenguer V demanaren el seu concurs. Ramon VII hi intervingué i llavors fou Jaume I qui es queixà al papa i aviat es va veure obligat a renunciar a intervenir en la zona provençal marítima.

Aviat es varen refer, però, els lligams entre els catalans i provençals i els comtes de Tolosa.

El 1240, comencen a produir-se diferents intents de recuperació de l'espai occità i, de retop, de reconstrucció de l'Estat catalano-occità.

26. DÉJEAN, p. 354.

27. DÉJEAN, p. 358.

28. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 650 i 699.

29. DIPLOMATARI DE JAUME I, p. 50.

30. DIPLOMATARI DE JAUME I, p. 28, 107, 112, 118, 120, 123, 140.

31. DÉJEAN, p. 365.

Ramon Trencavell, que havia estat desposseït pel Tractat de París, va deixar Catalunya al capdavant d'un potent exèrcit i es dirigí a Carcassona, la capital dels seus estats. Arreu és ben rebut. Recupera nombroses places: Montoliu, Montreal, Saissac, Llimós, Asilhan, Laurant, i finalment entra a Carcassona. El castell, però, se li resisteix. Cap d'una senescalia reial francesa, està ben equipat militarment. El rei de França, d'altra banda, no tardarà a enviar-hi un exèrcit que obligarà Trencavell a emprendre la retirada i refugiar-se a Montreal. El mateix any es veu obligat a signar la pau i refugiar-se de nou a Catalunya,³² on el trobem el 1242, novament en el seguici de Jaume I.³³ Sembla que Ramon VII l'havia ajudat en aquest intent, tot i que alguns autors pensen que es va mantenir a l'expectativa per no trencar la seva línia de pressió sense enfrontaments.³⁴

La darrera gran ocasió dels occitans es presenta el 1242. Ramon VII trenca la seva no-bel-ligerància i amb l'ajut d'Hug de Rodes, Amalric de Narbona i d'altres recupera diferents territoris.³⁵ Aviat assoleix de crear una potent coalició contra el rei de França en la qual hi participen el rei d'Anglaterra i Jaume I de Catalunya-Aragó, amb qui havia signat ja un tractat d'ajuda mútua l'any anterior. Els aliats pensen poder-hi incorporar fins i tot els sobirans de Navarra i de Castella. Pel cantó occità, tots els senyors s'hi afegeixen, des dels seus tradicionals aliats fins al comte de la Marca, Hug de Lusignan.³⁶ D'altra banda, el comte tolosà assoleix de fer anul·lar el seu matrimoni amb Sança i pactar el seu enllaç amb una altra Sança, la segona filla de Ramon Berenguer V de Provença.³⁷ Tot sembla ben lligat i les possibilitats d'èxit són moltes.

Diferents circumstàncies acaben desfent, però, la potent coalició i els plans del comte de Tolosa i Jaume I. La mort de successius pontífexs desfà l'enllaç amb Sança i llavors Ramon es promet amb la filla del seu vassall Hug de Lusignan trencant així l'enllaç amb Provença. Els fets més determinants, però, són que els francesos derroten a Taillebourg els anglesos després d'un atac prematur del comte de la Marca³⁸ i que Ramon VII cau greument malalt.

Excomunicat, el comte de Tolosa, que veu la mort a prop, mira de reconciliar-se amb l'Església. Obté el perdó, però tarda a recuperar la salut. Entretant Sança de Provença ja ha estat casada amb un altre. No és fins el 1245 que es torna a assajar l'enllaç entre Tolosa i Provença, ara amb Beatriu, la quarta filla de Ramon Berenguer V, a qui aquest ha fet hereva dels seus extensos dominis. Aquell any, però, mor Ramon Berenguer V i el joc diplomàtic i potser també militar (acció dubtosa de Jaume I, segura de Carles d'Anjou) porten l'hereva de Provença a casar-se amb Carles d'Anjou, germà de Lluís IX de França. Tot i les revoltes que hi haurà en diferents moments contra el nou sobirà, el

32. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 720-721.

33. DIPLOMATARI DE JAUME I, p. 158.

34. ITINERARI DE JAUME I, p. 151-152; DÉJEAN, p. 368-369.

35. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 736.

36. ITINERARI DE JAUME I, p. 154-156; DÉJEAN, p. 370.

37. ITINERARI DE JAUME I, p. 149; DÉJEAN, p. 341.

38. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 741; DÉJEAN, p. 372.

fet és que el territori provençal mai més podrà actuar a favor del bloc catalano-occità. Ramon VII ha perdut la partida en aquest sentit i aviat perdrà la vida el 1249, sense deixar hereus mascles. Tolosa cau ara en mans d'Alfons de Poitiers, casat amb la seva filla. També aquest sobirà francès serà contestat, però es podrà mantenir fins a la mort com a comte i, en no tenir hereus, el comtat de Tolosa passarà a la corona de França. En pocs anys, l'acció matrimonial de la diplomàcia francesa, ben secundada com sempre pel papat, ha deixat fora de joc tots els intents de sobirania dels occitans i els ha arrabassat dues peces clau: Provença i Tolosa.

Entretant la inquisició ha anat fent el seu agressiu camí tot i les protestes dels comtes tolosans. I els exèrcits francesos han acabat conquerint els reductes encastellats on s'han refugiat càtars i també no càtars, però certament perseguits. El 1244 cau el castell de Montsegur i el 1255 el de Querbús; els seus defensors són cremats en massa.

El 1246, Ramon Trencavell es sotmet al rei de França. En morir uns anys més tard deixa els seus escassos drets i dominis al seu fill Roger.

LES DARRERES REVOLTES (1249-1305). L'ESPERIT RESISTENT

A la mort del comte de Tolosa el 1249, es pot dir que les possibilitats de recuperació d'Occitània són pràcticament nul·les. Ran d'una revolta dels montpellerins, Jaume I signa el 1258 el Tractat de Corbell i d'altres de complementaris amb els quals renuncia, ben a contracor, als seus drets a Occitània. Només Montpeller, l'Omeladès i el Carlat li seran reconeguts com a dominis propis i s'aniran sostenint fins als temps de Jaume III de Mallorca, que acabarà per vendre els seus drets al rei de França, necessitat de finançament en la seva lluita contra Pere III de Catalunya-Aragó.

Després d'una actuació prou tèbia de Jaume I, els occitans posaran, encara, les seves esperances en els seus successors, de primer en Pere el Gran, i més endavant en l'infant Ferran de Mallorca. Hi hagué, revoltes: el 1243 a Marsella, el 1271 a Tolosa, el 1305 a Carcassona, però totes varen fracassar. Amb tot, cal dir que es fa molt difícil fer un seguiment d'aquests episodis, especialment després de la mort de Ramon VI de Tolosa.

El que resta ben clar, en qualsevol cas, és que Occitània no es va donar pas a França ni s'hi va sentir inclosa, sinó que fou sotmesa violentament i que Catalunya mai va cedir-ne els drets de forma voluntària, ans forçada per situacions de fet que no semblaven oferir possibilitats d'actuació. Pere el Gran féu diferents intents diplomàtics i fins militars i cal recordar que encara en temps d'Alfons el Magnànim (1416-1458), en trobar-se el rei francès en greu situació per la pressió anglesa, el sobirà català li oferí ajut a canvi de recuperar els territoris occitans.³⁹

39. ALVIRA, p. 571.

Martí de Riquer, en constatar que en l'intent d'invasió de Catalunya en temps de Pere el Gran, en els exèrcits de mar i de terra hi havia sobretot occitans i que el trobador Bernart d'Auriac es manifestà a favor del rei de França i en contra dels catalans conclou: «La corona de França havia guanyat definitivament la partida».⁴⁰ Es tracta d'una afirmació molt agosarada. D'una banda, no sabem quin grau de voluntat hi havia en aquell exèrcit, reclutat al sud, per anar contra Catalunya. D'altra banda, molts trobadors ja havien manifestat en diferents ocasions la seva rancúnia envers els sobirans catalans perquè no els havien ajudat prou. Les paraules de Bernat d'Auriac, escrites, curiosament, en occità, podien, doncs, ésser filles d'un desesperat despit.

Els occitans no tenien, de moment, possibilitats de sotstreure's del jou francès, però seguiren parlant la seva llengua i seguiren considerant-se un país ocupat. En el futur, s'apuntarien a totes les dissidències: al protestantisme hugonot al segle XVI, al federalisme durant la Revolució francesa i al felibrisme de Mistral al segle XIX, arribant llavors a aixecar un exèrcit de cent mil homes que el poeta provençal no s'arriscà pas a encapçalar. Certament, pagaren cares les seves actituds dissidents. En l'actualitat la llengua està molt malmesa, però hi segueix havent-hi occitans conscients que treballen en el seu redreçament.⁴¹ Tots els pobles poden un dia aixecar-se i comandar el seu futur.

40. Pròleg a la primera edició del 1960 de VENTURA, ALFONS I, p. 13. Aquest pròleg no fou inclòs en la segona edició que ens ha servit de referència.

41. Aquesta etapa ha estat àmpliament explicada i documentada per VENTURA, Jordi, a *Els catalans i l'occitanisme*, Barcelona: Aportació Catalana, 1964. No ens hi estenem perquè queda molt lluny de l'espai cronològic que tracta el nostre treball.

Història de la moneda

CRITERIS

L'origen comú, carolingi, dels comtats catalans i occitans i la seva proximitat geogràfica, de llengua i de mentalitat afavorí una estreta relació des dels primers temps de la seva independització i una recerca d'aliançes que sembla evidenciar-se amb els nombrosos enllaços matrimonials.

Aquesta col·laboració es fa més evident quan els occitans comencen a intervenir en les campanyes militars dels catalans i dels aragonesos i a obtenir-ne beneficis que a voltes esdevenen propietats o càrrecs dins els espais sudpirinencs. Des d'aquest moment s'estableixen alguns lligams estables que no fan res més que afermar-se en el futur.

En assajar d'establir un espai catalano-occità hem tingut en compte aquelles situacions de col·laboració que manifesten una bona continuïtat, malgrat que hi hagi petits espais de ruptura o fins d'enfrontament que, a voltes, són fruit de momentànies aliances amb poders enemics, a causa de derrotes militars. Cal tenir present que, en termes generals, els catalans i els tolosans, tot i algunes col·laboracions temporals, esdevenen aviat dos pols rivals que es disputen l'hegemonia en l'espai occità i els altres senyors de la zona s'aglutinen en l'un o l'altre bàndol amb unes tendències que poden anar variant al llarg del temps.

Hem pres, doncs el criteri de col·laboració predominant i hem descartat el de col·laboració puntual. Així, Alfons Jordà de Tolosa fou essencialment fora d'aquest espai, tot i que col·laborés puntualment amb els nostres sobirans. També els anglesos s'aliaren sovint amb els catalans, per fer front al poder francès, però foren situacions puntuals i no permeten pas considerar-los dins d'aquest espai. Igualment Bernat Ató de Carcassona-Besiers fou en algun moment obligat a reconèixer l'alta sobirania dels catalans, però ho féu a desgrat i de forma excepcional i al llarg de la seva vida s'oposà amb totes les seves forces al domini català. El mateix podríem dir de Simó de Montfort que també arribà a ésser vassall de Pere I.

En resum, hi ha un grup de territoris que es mantenen de forma predominant en l'òrbita catalana i aquests seran els que considerarem, sempre que, és clar, puguem aportar proves d'aquests lligams en forma de vassallatges, de col·laboracions o de sobirania total.

Les formes de domini dels catalans a Occitània foren de diferent grau i significació. Hi hagué territoris que regiren directament o per medi d'algun governador nomenat per ells i d'altres que es mantingueren en mans dels comtes o vescomtes que ja hi havia

abans, però que reconeixien la sobirania dels catalans. D'altres, finalment, foren estrets col·laboradors dels catalans i només des d'un determinat moment establiren formalment situacions de vassallatge. Entre els dominis directes hi ha la Provença, des de Ramon Berenguer III, o Montpeller, a partir de Pere I. La major part dels altres tingueren els seus propis comtes o vescomtes en col·laboració més o menys estreta amb els catalans.

No tots aquests territoris feren moneda i alguns bateren tipus immobilitzats que, a voltes, excedeixen l'espai de l'acció dels catalans. Nosaltres catalogarem i analitzarem les peces d'aquells territoris que bateren moneda en l'etapa catalana, però no deixarem de comentar i tenir en compte aquells que no varen encunyar. Pel que fa als immobilitzats, assajarem d'acotar, si és possible, quines varietats es poden situar dins les cronologies que estudiem.

Cal dir, finalment, que hi ha territoris occitans com ara Alvèrnia o el Llemosí que no semblen participar en aquestes pugnes catalano-tolosanes ni en l'Estat que es formalitzà a finals del segle XII. Alguns d'aquests territoris estigueren temporalment en mans dels anglesos i en el cas d'altres no fou així, però no tenim dades que ens permetin pensar que estiguessin sota la influència ni dels catalans ni dels tolosans. Naturalment, aquests territoris no seran tinguts en compte, tot i que no és impossible que algun dia tinguem noves dades que ens permetin incorporar-los. En aquest sentit, cal tenir present que entre el nostre primer estudi sobre la qüestió i el d'ara l'espai considerat s'ha ampliat sensiblement, gràcies a haver pogut aprofundir més en les informacions històriques i monetàries.

Pel que fa a la denominació dels territoris provençals, hem emprat predominantment el nom de Comtat de Forcalquer per a designar l'espai obtingut pels comtes d'Urgell, tot i que també compregué, gairebé sempre, el comtat d'Avinyó. El territori provençal generalment tolosà ha estat denominat Marquesat de Provença. El fet és, però, que els sobirans catalans es varen titular gairebé sempre marquesos de Provença. D'altra banda, el territori tolosà rep, com a denominació territorial, el nom de comtat. Tot plegat fa pensar que, malgrat que els comtes de Tolosa assagessin de titular-se marquesos, potser va prevaldre, finalment, el seu ús per part dels catalans. Com que, de moment, no tenim manera d'establir-ho amb seguretat, hem optat per emprar denominacions geogràfiques. L'espai provençal dels comtes de Barcelona l'hem denominat, com ja se sol fer, Provença marítima. Pel que fa a l'espai dels comtes tolosans l'hem denominat Provença rodaniana, tenint present que limitava llargament amb el riu Roine, i que solia comprendre, d'alguna manera, els territoris de l'altra banda del riu, de l'Usès i el Vivarès, i que, encara avall del Roine solien dominar Belcaire i la Terra d'Argença.

En estudiar els diferents comtats, vescomtats, bisbats, etc., els hem agrupat en una sèrie de conjunts que tenen alguna forma de coherència, sigui geogràfica sigui històrica. Així, l'anomenat Espai Trencavell comprèn els dominis que varen aplegar usualment els membres d'aquesta dinastia, mentre que l'Espai català provençal comprèn els dominis de Provença que estigueren en mans dels comtes catalans de Barcelona o d'Urgell.

ESPAI TRENCAVELL

COMTATS DE CARCASSONA/RASÈS I DE BESIERS

Estudiarem conjuntament les amonedacions d'aquests comtats perquè durant un llarg període de l'etapa catalana estigueren sota la sobirania d'uns mateixos comtes.

Els inicis de la dinastia comtal de Carcassona i Rasès són ben propers als dels comtes catalans, ja que tots ells descendeixen del comte Bel·ló a qui el rei carolingi Pipí degué encomanar el comtat vers el 759. Tot i que Bel·ló (c. 759-812) no fou encara comte hereditari, de fet acabà per fundar les dinasties comtals de Carcassona i dels comtats catalans perquè, tot i algunes interposicions, foren els seus descendents els qui acabaren per tenir aquests dominis de forma definitiva i en propietat des del seu net Oliva II (812-c. 880), fill d'Oliva I, pel que fa a Carcassona i Rasès, i els altres nets, fills de Sunifred; Guifred, Miró, Delà i Sunyer II, pel que fa als comtats catalans.¹

Al principi, els comtats que apareixen sempre aparellats són els de Carcassona i Rasès. El de Carcassona resta força ben definit per la capital i el seu entorn, mentre que el de Rasès, amb capital inicial a Renàs i després a Limós, mostra més irregularitats per la disputa dels territoris del Perapertusès, el Donasà i la Fenolleda amb els comtes catalans de Besalú i Cerdanya. D'altra banda el comtat de Rasès fou segregat en dues ocasions del de Carcassona. En una primera etapa formà una dinastia separada que retornà, però, al patrimoni de la branca principal poc abans de l'adquisició dels comtats per Ramon Berenguer I. La segona etapa s'obre en el període de la usurpació de Bernat Ató, que cedí Rasès a Alfons el Bataller d'Aragó vers el 1112 i rebé en pagament dotze mil sous i que se li retornés en féu.² No se sap quines conseqüències pràctiques va tenir aquesta cessió, que, en qualsevol cas, restà sense efecte en morir el sobirà aragonès el 1134. El fet és que no hi ha monedes del comtat de Rasès i, per tant, en podem prescindir dins el marc d'aquest estudi.

La unió de Carcassona amb Besiers es produí pel matrimoni de Ramon I, fill i hereu principal de Roger el Vell, amb Garsenda, vescomtessa de Besiers i Agde.

1. ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *El temps i el regiment del comte Guifré el Pilós*, Sabadell: AUSA, 1989, p. 39-50.

2. CARTULARI DELS TRENCAVELL, doc. 541, p. 142.

Pel que fa al nexa entre aquests comtats i el grup d'Albi-Nîmes, es produeix pel matrimoni de Ramon Bernat d'Albi-Nîmes amb Ermengarda, hereva principal de Pere Ramon de Carcassona, fill i hereu principal de Ramon I. Com és sabut, quan Ramon Berenguer I de Barcelona i Almodis adquiriren els drets sobre Carcassona i Rasès als seus diferents possessors, foren Ermengarda i la seva mare Ramgarda, vídua de Pere Ramon, les qui s'emportaren la part del lleó. L'adquisició no separà Ramon Bernat i Ermengarda dels seus dominis, ja que el comte català els hi restituí en féu i amb el títol de vescomtes. Cal fer constar també que Almodis era germana de Ramgarda, la muller de Pere Ramon.³

En aquest procés hi ha dos punts obscurs i sovint discutits. D'una banda, qui era el qui tenia drets en els comtats, i de l'altra, si la transmissió dels comtats a Ramon Berenguer fou o no una venda. Analitzem les dues qüestions.

Roger el Vell de Carcassona (957-1012) tingué quatre fills: Ramon, Bernat, Pere i Ermessenda. La darrera, Ermessenda, es maridà amb Ramon Borrell de Barcelona i, pel que sembla, restà exclosa de l'herència comtal. El testament de Roger el Vell, fet el 1002, deixava el comtat de Carcassona i els drets que tenia sobre Rasès al seu fill més gran, Ramon. A Bernat li cedia una sèrie de dominis que acabaren per constituir el comtat de Foix i a Pere, que era eclesiàstic i fou bisbe de Girona, diferents abadies i altres béns eclesiàstics. Tot i que no es coneix cap altre testament de Roger el Vell, el fet que Pere I encunyés moneda comtal de Carcassona i que Bernat de Foix fes gala de tenir drets al comtat ha fet pensar si finalment Roger I havia acabat per crear un cert condomini. Això no és pas impossible, però tampoc en tenim cap constància. El fet és que Ramon I, l'hereu principal, morí abans que el seu pare Roger el Vell. Això pogué facilitar que els altres germans assagessin d'usurpar una part dels drets dels fills de Ramon. Cal recordar, en aquest sentit, que el 1034 Roger I de Foix, fill i successor de Bernat, i Pere bisbe havien fet un pacte de mútua successió.⁴ Però no és pas imprescindible haver de pensar en una possible usurpació per a justificar la moneda de Pere, bisbe de Girona que pogué haver encunyat com a regent del fill més gran de Ramon, el futur Pere Ramon de Carcassona-Rasès (1012-1060), que era menor en morir Roger el Vell.⁵ Pel que fa als drets de Bernat, ni es manifesten en monedes emeses ni tenim per què donar-li més relleu que els que exhibia Roger I sobre Rasès que llavors era en possessió dels comtes de Comenge. D'altra banda, hi ha un document de renúncia de Roger de Foix a favor d'Ermengarda el 1095, cedint els seus drets a Carcassona i Rasès per 5.000 sous tolosans onzens i 800 sous hugonencs octans.⁶ És possible que el de Foix tingués aquesta part dels comtats per cessió del que tenia o havia usurpat Pere bisbe, que el 1027 assegurava ésser possessor de la meitat de Carcassona i que vers el 1050 cedia tots els seus drets als comtats a Roger

3. SOBREQÜÉS, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona: Vicens Vives, 1980, p. 65-79; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 262, 347, 375.

4. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 275.

5. DEVIC/VAISSETE, p. 245.

6. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 251.

I de Foix.⁷ Nosaltres varem assajar d'aclarir aquestes qüestions fent notar quins foren els perceptors de diners en l'adquisició feta per Ramon Berenguer I. Les xifres assenyalen que la línia d'herència principal passa per Pere Ramon, la vídua del qual percep 400 unces d'or i la seva filla Ermengarda, hereva principal, 4.100. També en rep 400 la germana d'Ermengarda, Adelaida mentre que Bernat i Pere, fills de Guillem, segon fill de Ramon I, només varen percebre 50 unces. Tot plegat demostra que hi ha uns hereus principals i que les branques laterals es consideren en possessió d'alguns drets, però molt menors. Per tant, la línia comtal principal es pot establir amb Roger el Vell-(Ramon)-Pere Ramon-Ermengarda i els drets de les altres branques es poden considerar de segon ordre i no cal pensar, sense dades de més consideració, en possibles condominis.

Pel que fa a l'adquisició dels comtats de Carcassona-Rasès, creiem que fou l'historiador Frederic L. Cheyette qui va posar de moda parlar de la «venda» dels comtats així entre cometes, tot fent notar que la cessió portava implícita la restitució en féu.⁸ Aquesta moda l'han seguida Débax i fins i tot Benito, al meu entendre sense cap raó.⁹ Efectivament, els documents diuen ben clar que els possessors venen, *vendimus*.¹⁰ i els comtes de Barcelona no solament compren, sinó que tenen prou compte d'establir de primer les vendes i després les cessions en féu. Que tot plegat estigués convingut per endavant no treu res d'una venda dels drets sobirans que els comtes barcelonins mantenen en la plena possessió amb el títol comtal i el dret de moneda. Per tant, les cometes són, al nostre entendre, completament sobrerres.

La possessió dels comtats fou ben efectiva i els carcassonesos juraren fidelitat a Ramon Berenguer i al seu fill Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes a qui, segons sembla indicar aquest fet, estaven destinats inicialment els comtats. Efectivament, Ramon Berenguer I tenia un primogènit de la seva primera muller, Pere, que era el destinat a succeir-lo en els comtats catalans. L'adquisició de Carcassona-Rasès devia formar part d'un pla menat pel comte i potser instigat per la seva muller Almodis per a dotar els fills de la parella, els bessons Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon I, i potser l'adquisició de Carcassona-Rasès no n'era més que la primera part. Curiosament, aquesta hipòtesi, i només hipòtesi, ha estat aprofitada pels qui pretenen minimitzar el paper dels catalans a Occitània per assegurar que Ramon Berenguer I i Almodis no duien cap programa de futur i que només volien dotar un fill.¹¹ Només cal veure el devassall d'enllaços matrimonials que precedeixen a l'adquisició i la continuació dels fets per desmentir unes afirmacions tan gratuïtes.

7. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 265 i 311.

8. CHEYETTE, Frederic, «The "Sale" of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels», *Speculum*, núm. 63 (1988), p. 826-864.

9. DÉBAX, p. 58; BENITO, p. 20.

10. LIBER FEUDORUM MAIOR, doc. 817, del 1068; «vendimus vobis»; doc. 819, del 1068; «venditoris sumus vobis»; doc. 820, del 1070; «vendimus», etc.

11. DÉBAX, p. 72, on segueix plantejant la manca de programa fins i tot després del matrimoni de Ramon Berenguer III i Dolça de Provença.

Els actes de sobirania damunt els comtats es produïren després, fins i tot durant el condomini dels dos bessons, morts ja Almodis i Ramon Berenguer I i un cop desposseït Pere per haver estat l'assassí de la seva madrastra. No fou fins el 1083 que Bernat Ató, fill de Ramon Bernat i Ermengarda, es féu amb la sobirania dels comtats al·legant el fratricidi de Berenguer Ramon i amb la promesa d'administrar els comtats fins a la majoria d'edat de Ramon Berenguer III, fill del Cap d'Estopes. Per tant els comtats foren de Ramon Berenguer I del 1067 a 1076, dels dos germans del 1076 al 1082 i de Ramon Berenguer II del 1082 al 1083, com ho proven els actes de sobirania abans esmentats i l'encunyació de monedes. Tot això fa incompreensible que Benito afirmi que dubta si aquests territoris foren mai propietat real dels comtes catalans, cosa que potser no hauria afirmat si hagués conegut les monedes esmentades.¹²

Bernat Ató havia reunit un bon conjunt de dominis sumant les herències de pare i mare: Carcassona, Rasès, Besiers, Nimes. Albi i Agde. No és estrany que assagés de convertir-se en un dels grans senyors de la zona i que quan Ramon Berenguer III recla més la seva herència el 1096, la hi negués.¹³ El fet és que la pugna entre els dos comtes fou llarga i tot i les revoltes procatalanes dels carcassonesos del 1107 i el 1112 i sobretot la del 1020, que assolí d'allunyar Bernat Ató del comtat durant quatre anys i dels diferents pactes conclosos, aquest darrer acabà sempre per recuperar-lo. No fou fins al canvi de protagonistes, Roger a Carcassona i Ramon Berenguer IV a Barcelona, que els catalans pogueren recuperar la seva hegemonia sobre l'antiga herència de Ramon Berenguer I. Aquesta situació es mantindria en el futur, al marge d'alguns breus parèntesis que semblen correspondre més aviat a la pressió militar dels comtes de Tolosa.

A Roger Trencavell (1130-1150) el succeïren Ramon Trencavell I (1130/50-1167), Roger II (1167-1194), Ramon Roger Trencavell (1194-1209) i Ramon Trencavell II (1209-1267). Aquest darrer tingué el comtat amb intermitències i acabà per cedir-lo al rei de França. Més endavant comentarem amb més detall aquesta etapa catalana i tindrem en compte les divisions dels diferents dominis entre els fills de Bernat Ató.

Trencavel o Trencavell?

Sembla que fou Ramon Bernat, vescomte de Nimes i Albi el primer que portà aquest sobrenom. Es maridà amb Ermengarda de Carcassona, hereva principal dels comtats de Carcassona i Rasès, la qual, com hem dit, vengué junt amb els altres possessors de drets, els seus dominis a Ramon Berenguer I de Barcelona. La primera vegada que apareix el sobrenom de Trencavel o Trencavell és el 1070: *Raimundus Bernardi cognominato Trencavels*.¹⁴ El fill d'ambdós fou Bernat Ató (1074-1029) i els seus descendents empraren

12. BENITO, «drets que no havien estat efectius», p. 47.

13. BENITO, p. 31.

14. DÉBAX, p. 23, nota 3.

sovint aquest sobrenom, fins al punt de que en alguns documents apareix a voltes la forma llatinitzada *Trencavello* com a únic cognom.¹⁵

Com s'ha d'escriure en català? *La Gran Enciclopèdia Catalana* diu que la forma occitana és *Trencavèl* i que la catalana ha d'ésser *Trencavell*, que és la que utilitzen alguns autors, com ara Benito. Jordi Ventura, en canvi, tan bon coneixedor del món occità, empra la forma *Trencavel*. Per discernir quina ha d'ésser la forma correcta, seria molt útil saber què vol significar aquesta paraula.

Débax, amb prou lleugeresa, diu que «l'única explicació que es pot proposar» és que el sobrenom provingui de la unió dels mots *trenca* i *bel*, és a dir, que significaria que *trenca bé*, s'entén que amb l'espasa. Tot seguit es dedica a fer brometa i diu que, parodiant Italo Calvino, el *Trencavell* seria «le vicomte perfondeur», és a dir, el vescomte tallador, tot i que *perfondeur*, en francès, també vol dir pinxo o fanfarró. D'altra banda, l'al·lusió a Calvino sembla que ha de correspondre a l'obra d'aquest literat que es titula *Il viscomte dimezzato*, és a dir, «el vescomte partit».¹⁶

Si la il·lustre historiadora no s'hagués cenyit al francès, en què *bel* vol dir bell o bo que es pot estendre a 'ben fet', i hagués tingut en compte la llengua occitana, no li hauria calgut canviar la V per la B per a trobar altres possibles explicacions. Efectivament, *vel*, en occità, pot significar, d'una banda, una vela o element tèxtil semblant i de l'altra, un floc de cabells, de llana o d'herbes. Com que els vescomtes que portaren aquest sobrenom sembla que n'estaven prou satisfets ja que l'empraven fins i tot com a cognom, cal suposar que la paraula ha d'al·ludir a algun fet notable, probablement de tipus militar. Com que el fet de tallar una vela no sembla, en principi, que doni un sentit que s'avingui amb això, potser l'explicació seria que els *Trencavel* o *Trencavell* eren capaços, amb un cop d'espasa, de tallar flocs de llana o de cabells, la qual cosa pot ésser tan difícil com partir un element molt dur. Recordo que en una narració d'ambient medieval s'oposava la figura del cavaller cristià que era capaç de tallar amb un enèrgic cop d'espasa una cosa molt forta amb la del musulmà que amb una daga molt esmolada fou capaç de tallar un coixí ple de llana. El *Trencavell* hauria fet una cosa semblant o bé, alternativament, hauria tallat un floc de cabells d'un oponent enemic, totes dues coses d'una gran dificultat. En qualsevol dels dos casos, la paraula derivaria del verb *trencar*, comú al català i a l'occità, i de la paraula occitana *vel*, en la segona accepció de floc de llana o de cabell. Encara hi hauria altres explicacions perquè la paraula *trencar* també s'emprava a l'època medieval en el sentit de destruir,¹⁷ però llavors no ens encaixa la segona part del mot. D'altra banda, passar de *trencar* a tallar no té gaire dificultat si tenim en compte que en occità un llenyataire o tallador de troncs és un *trencaire*.¹⁸

15. En altres casos *Trencavellus*. Vegeu BENITO, doc. 62, p. 332-333 on hi ha les dues formes.

16. DÉBAX, p. 23, nota 3.

17. Pel que fa a les formes occitanes vegeu ALIBERT, Louis, *Dictionnaire occitan-français*, Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans, 1966. Pel que fa a tallar per destruir, vegeu COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. VIII, p. 257.

18. ALIBERT, *Dictionnaire...*, p. 675.

En definitiva, ens quedem amb la hipòtesi d'unió de les dues paraules esmentades en el sentit que Trencavell fou capaç de tallar d'un cop d'espasa un floc de llana o de cabells. L'equivalent català no varia per la part «trenca», i la part «vel» sembla que s'ha de convertir efectivament en «vell» si tenim present que tenim les paraules «vell», «velló», «vellós» i «vellositat» per a significar la llana d'un animal o els pèls que afloren a la pell o «vellut» per a designar el conegut teixit vellós.

En conseqüència, optarem per la forma Trencavell.

Les monedes de Carcassona i de Besiers

La sèrie numismàtica carcassonesa comença amb una peça singular dins els tipus no reformats de Carlemany. Porta la lectura CAR/CAS al revers i sembla que, efectivament, ha de correspondre a Carcassona. És curiós, però, que ja no trobem altres monedes carolíngies fins a arribar a uns tipus amb monograma odònic en el camp que, en paral·lel al que succeeix en altres comtats com per exemple a Tolosa, podria ésser un primer pas cap a l'usurpació monetària. Aquests tipus no porten el nom del rei a les llegendes sinó formes més o menys alterades de GRACIA DEI REX. Els tipus següents canvien aquesta lectura per un CIVITATIS, mentre que mantenen el Carcassona més o menys alterat al revers i s'atribueixen ja a Roger el Vell (657-1012). Tenen també en el camp un monograma odònic alterat i se'n coneixen tant diners com òbols.¹⁹

Dels successors de Roger el Vell coneixem els diners del seu fill, el bisbe Pere i potser actuant com a regent del seu nebot Pere Ramon, així com els diners d'aquest i del seu fill Roger Pere, que tenen en comú la manca del nom del comtat en repartir en anvers i revers el nom i el cognom d'ascendència, és a dir, Roger/Pere i Pere/Ramon. Tenim diners de tots tres i també òbols de Pere Ramon. Un dels tipus de Pere Ramon fou atribuït erròniament a Andorra.²⁰ A la mort de Pere Ramon es produeix el procés d'adquisició dels comtats i tenim els diners a nom de Ramon que ja Fillon havia atribuït als comtes barcelonins, cosa que Poey d'Avant es negà a acceptar sense cap argument per aportar. Nosaltres vàrem restituir els tres tipus coneguts repartint-los entre Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer II, tenint en compte tipologies i pesos. A continuació es produí la usurpació de Bernat Ató, que també baté monedes carcassoneses i nosaltres hem suposat del temps de Ramon Berenguer III i de la revolta procatalana del 1120, uns diners amb el nom alterat de Barcelona i la llegenda al·lusiva a Carcassona a l'altra banda. Com que hi ha diners a nom del successor de Bernat Ató, de nom Roger, amb creu tallant la llegenda, nosaltres vàrem suposar que els

19. CRUSAFONT, Miquel, «Simó de Montfort i la moneda de Carcassona», *Acta Numismàtica*, núm. 17/18 (1988), p. 225-256. S'hi fa un estudi sobre la seriació de les monedes carcassoneses i s'aporta l'òbol inèdit de Simó de Montfort.

20. CRUSAFONT, «Simó de Montfort...», p. 230. Per a les qüestions que segueixen, vegeu també aquest article.

diners de Bernat amb creu tallant són els del tram final del seu mandat, és a dir, dels anys 1124-1130.

A partir d'aquí, les atribucions presenten alguns problemes. És ben establert el final de la sèrie amb els diners i òbols de Ramon Roger Trencavell (1194-1209) procedents de la troballa al castell de Carcassona²¹ i l'òbol de Simó de Montfort (1209-1218) que vàrem descriure nosaltres.²² Restava una munió de varietats, que cada vegada sembla créixer més, a nom d'un comte Roger. Tenint present que després de Bernat Ató tenim un Roger I (1130-1150), un Ramon Trencavell (1150-1167) i un Roger II (1167-1194), és sorprenent que totes les monedes que ens resten siguin només a nom de Roger i no n'hi hagi cap a nom de Ramon Trencavell. També cal tenir present, però, que les emissions carcassoneses degueren ésser de poca entitat i que abans de la troballa del castell de Carcassona que hem esmentat abans només es coneixia un exemplar dels diners de Ramon Roger Trencavell. Per tant, potser sí que algun dia apareixerà un diner carcassonès a nom de Ramon o bé, i més probablement, de Ramon Trencavell, tenint present que hi ha diners de Besiers a nom d'aquest comte i llegenda R.TRENCAL.

El repartiment dels altres diners i òbols a nom de Roger s'ha de fer per comparança tipològica amb els tipus dels seus antecessors i descendents, és a dir, donant a Roger I els que s'assemblen a les tipologies de Bernat Ató i a Roger II les que s'apropen als diners de Ramon Roger Trencavell. Hi ha tipus, però, com l'òbol que vàrem descriure recentment amb S en el camp i creu desigual al revers, que no tenen cap parentiu amb tipus posteriors o anteriors, fora del de Simó de Montfort, i que vàrem donar a Roger II pel seu baix pes. No havent-hi monedes a nom de Ramon Trencavell II (1218-1269) ni per a Carcassona ni per a Besiers i havent cedit aquest comte els seus dominis al rei de França, manca base per a poder suposar una emissió del seu fill Roger III, del qual no hem pogut verificar si va gaudir en algun moment del domini sobre Carcassona. De tota manera, el tipus amb creu desigual seria més adient a la cronologia tardana d'aquesta hipotètica atribució tenint en compte el seu parentiu amb els tipus semblants del comtat d'Empúries del comte Hug V (1269-1277). Ja vàrem assenyalar que la creu de braços desiguals és un tipus molt singular.²³

Pel que fa a Besiers, hi ha tipus coneguts de l'etapa carolíngia, atribuïbles a Carlemany i a Carles el Gros. Les emissions s'estronquen després fins a arribar a una peça amb llegenda RAMVND/PITERIS que Poey d'Avant dona a Besiers, pel PITERIS, que seria una forma corrupta de Biterris, i a Ramon com a còpia d'un diner melgorès, però no pas perquè sigui d'un comte d'aquest nom.²⁴ Al nostre entendre i al marge d'una possible aproximació al model melgorès, sembla que l'atribució més senzilla seria donar-

21. DHENIN, M., «Le troisième trésor monétaire du Château Comtal de Carcassonne (1975)», *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques de l'Aude*, vol. LXXXVI (1976), p. 189-199.

22. CRUSAFONT, «Simó de Montfort...», p. 226.

23. CRUSAFONT, Miquel, «Obole inédite de Carcassonne», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, núm 5 de l'any 59 (maig 2004), p. 88-90.

24. POEY D'AVANT, p. 281.

lo a Pere Ramon, en aquest cas per a Besiers i tot suposant que el PITERIS és una de les freqüents alteracions de PETRVS. Al capdavant les peces carcassoneses d'aquest comte porten PITRVS CO/RAMVNDQ i en aquest cas el CO per COMES potser era necessari per a distingir la seva producció de la del seu oncle, el bisbe Pere, que batia amb PETRUS EPIS. Com que no hi ha peces de Besiers del Bisbe, potser en aquest comtat aquesta distinció ja no era necessària.

Les emissions reprenen amb Bernat Ató i tenim representació per als seus successors, en aquest cas amb la inclusió de Ramon Trencavell. Darrerament s'hi ha pogut afegir l'emissió de Simó de Montfort.²⁵

Les mencions documentals de les monedes dels dos comtats no s'acorden gaire amb les atribucions proposades. Efectivament, mentre a Carcassona tenim amonedaments atribuïbles a Roger el Vell (957-1012), no hi ha mencions específiques fins el 1050, en temps de Pere Ramon (1012-1060). En canvi, a Besiers, on sembla que els amonedaments més antics s'hagin d'atribuir a Roger Pere (1060-1066), ja hi ha mencions específiques des del 984.²⁶ Ambdues monedes tingueren una difusió molt limitada. La de Carcassona corria gairebé en exclusiva dins del seu comtat i la de Besiers s'estenia fins a la ciutat d'Agde; però, per contra, no dominava del tot el seu propi comtat, a causa de la competència del diner melgorès.²⁷ Cal tenir present, en aquest sentit, que si bé el diner carcassonès era de bona llei, movent-se entorn dels 8 diners de fi, el de Besiers anterior a Roger II podia arribar a ésser quaternal i després d'aquest comte era ja ternal i es coïntava per sota del melgorès.²⁸

Els amonedaments de l'etapa catalana

Ja hem dit abans que els diners de Carcassona a nom de Ramon i de cronologia anterior a Bernat Ató han d'ésser de Ramon Berenguer I i Ramon Berenguer II de Barcelona, que tingueren el domini del comtat i s'havien reservat expressament el dret de fer-hi moneda. Ho corrobora, a més, l'alta llei de dos dels exemplars coneguts: 66,5 % i 69,1 % de fi, homologable amb el dels diners de Roger el Vell; 69,3 % i 64,2 % i que correspon als 8 diners de llei, és a dir, a un 66,66 % de fi. Altres peces de l'època donen resultats concordants com ara un diner de Pere Ramon amb un 60,6 % o bé anormalment

25. VALL-LLOSERÀ I TARRÉS, J., «Dos òbols occitans inèdits», *Acta Numismàtica*, núm. 36. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), (2006), p. 115-118. L'existència d'una moneda de Simó de Montfort de Tolosa, tradicionalment considerada falsa, va deixar una ombra de dubte sobre el nostre òbol de Simó de Montfort. Els qui en dubtaven pensaven que aquesta peça procedia del Museu Puig, mentre que en realitat havia estat trobada prop de Carcassona. En aparèixer ara la peça de Besiers, esperem que tot plegat resti aclarit, tot i que les inèrcies sempre són molt difícils de trencar.

26. CASTAING, p. 37 i 39.

27. CASTAING, p. 38 i 40-42.

28. DUMAS, Françoise i BARRANDON, Jean-Noël, «Le titre et le poids de fin des Monnaies sous le regne de Philippe Auguste», *Cahiers Ernest-Babelon*, núm. 1, (1982). També anàlisis facilitades per Marc Bompaire.

alts con un diner del bisbe Pere amb un 79 % i un de Roger Pere amb un 91,4 %. En qualsevol cas, les lleis del temps de Bernat Ató ja mostren una certa tendència a la baixa; 68,2 % i 47,6 %, fet que s'observa també en els comtes posteriors; 67,2 % i 58,5 % amb Roger II i 57 % amb Ramon Roger Trencavel.²⁹

A més dels documents de compra, n'hi ha d'altres de complementaris, com ara el jurament de fidelitat que Guillem IV de Tolosa féu vers el 1071 a Ramon Berenguer II com a comte de Carcassona i Rasès.³⁰

Aquestes monedes són, doncs, plenament catalanes i les úniques, junt amb algunes de les de Provença i el gros de Montpeller, emeses directament a nom dels nostres comtes. Ja vàrem assenyalar, també, que les alteracions en el diner a nom de Barcelona són avinents per a l'espai cronològic de la revolta procatalana de Carcassona del 1020-1124 i que les incorreccions en la llegenda es poden justificar justament per l'excepcionalitat del moment.

Les peces de Bernat Ató s'han de bandejar, ja que tot i els seus momentanis reconeixements de la sobirania de Ramon Berenguer III, aquests foren sempre obtinguts per la pressió militar i es convertiren en no res un cop aquesta va cessar. Recordem, per exemple, que el 1112 Bernat Ató reconeixia la sobirania de Ramon Berenguer III sobre Carcassona i Rasès, li pagava quinze mil sous melgoresos i li cedia dotze castells en garantia de compliment dels tractes i que Ramon Berenguer III li retornava els dos comtats en féu.³¹ En morir Bernat Ató el 1130 va prevaldre el seu testament del 1129 pel qual deixava a Roger, Carcassona, Rasès i Albi; a Ramon Trencavell, Besiers i Agde, i a Bernat Ató II, Nîmes, amb reversió entre els germans en cas de morir sense descendents.³² En document del 1130, els germans es reconeixien mútuament allò que havien rebut del seu pare.³³ Cal aclarir que tot i que la dotació de Roger fou Carcassona, Rasès i Albi, en molts documents se l'anomena «Roger de Besiers», cosa que pot crear confusió.³⁴ Besiers era de Ramon Trencavell, que apareix a voltes amb el títol de procònsol.³⁵

En un primer moment, els fills de Bernat Ató seguiren la política del seu pare, és a dir, l'aliança amb Tolosa i Foix i, en conseqüència, la bel·ligerància contra els comtes de Barcelona. Així, el 1130 Alfons Jordà de Tolosa fa una aliança amb els tres fills i el mateix any Roger i Ramon Trencavell estableixen pactes amb el comte de Foix.³⁶ Les coses, però, no tardaren a canviar. El 1141, els germans Trencavell s'alien amb Ramon Berenguer IV contra Alfons Jordà i Roger de Foix que havien envaït Albi i el Rasès.³⁷

29. Vegeu la nota anterior.

30. BENITO, p. 28 i doc. 20, p. 274.

31. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 497. S'ha de remarcar que Bernat Ató havia cedit Rasès al sobirà aragonès Alfons el Bataller a canvi d'una considerable suma de diners. En el document, Bernat Ató es compromet a intentar recuperar aquest comtat.

32. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 454.

33. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 359.

34. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 362.

35. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 363, del 1165.

36. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 505 i 385 i 412.

37. BENITO, p. 47.

El 1142, Ramon Trencavell de Besiers, junt amb Hug de Rodés, és en lluita contra el comte tolosà i el 1143 el seu germà Roger derrota i empresona Alfons Jordà en la campanya d'aquest contra Guillem de Montpeller i obté així seixanta mil sous melgoresos i el retorn de Narbona a la comtessa Ermengarda.³⁸ El bloc Barcelona-Trencavell-Montpeller-Narbona comença a actuar enfront de Tolosa. Això significà l'entrada en l'òrbita catalana, no solament dels comtats inicials de Carcassona i Rasès, sinó també de la resta dels dominis dels Trencavell, és a dir, Besiers, Nîmes, Albi i Agde.

El 1150 moria Roger i els seus dominis passaven al seu germà Ramon Trencavell, que el mateix any jurava fidelitat a Ramon Berenguer IV de Barcelona.³⁹ El 1152 és el comte tolosà qui assoleix de prendre presoner Ramon Trencavell. Des de Tolosa, Ramon Trencavell fa un testament secret a favor del seu fill Roger, que posa sota l'emparança del comte de Barcelona. Poc després assolí la llibertat pagant una fiança i el 1153 el trobem amb Ramon Berenguer IV participant a la derrota dels Baus revoltats.⁴⁰ Tot i que el 1156 Ramon signa la pau amb Tolosa, l'any següent cerca novament l'ajut del català en la lluita contra Alfons Jordà, el 1158 hi estableix aliances i el 1159 intervé en les lluites del bloc anglo-català contra Tolosa.⁴¹ Ramon Trencavell es mantingué en l'òrbita catalana fins que les instigacions de Tolosa propiciaren una revolta dels habitants de Besiers contra el seu comte, al qual mataren el 1167. El comte de Tolosa assajà d'introduir Roger de Foix com a comte de Besiers, però intervingué victoriosament Alfons I i assolí de situar-hi el fill i hereu de Ramon Trencavell, Roger II. Les coses tornaren a canviar abruptament el 1171 quan Ramon V de Tolosa, amb ajut militar genovès, assolí d'obtenir Melguell i reduir Guillem de Montpeller. Sembla que, a conseqüència de tot plegat, Roger II es maridà amb Adelaida de Tolosa a canvi d'una pau i una aliança que duraren ben poc. Es succeïren campanyes de Tolosa i Gènova contra Catalunya fins a la pau del 1176. El 1177 es tornava a consolidar el bloc Catalunya-Trencavells, Guillem de Montpeller i Ermengarda de Narbona feren una aliança en contra el comte de Tolosa i poc després Roger II i Bernat Ató de Nîmes es van fer vassalls d'Alfons I el 1179 i es comprometeren novament a ajudar-lo contra Tolosa.⁴² Roger II reconegué el 1181 l'ajut del català i el 1183 intervingué en una campanya d'Alfons I contra Tolosa i un ajut anglo-català féu fracassar un atac de Tolosa contra Carcassona el 1185.⁴³ Aquest mateix any Roger II adopta com a fill i hereu Alfons II, fill d'Alfons I, i reconeix que no tindria els seus dominis sense l'ajut del sobirà català.⁴⁴ Entre el 1179 i el 1188, Alfons I estén sis documents des de Carcassona o Besiers.⁴⁵

38. BENITO, p. 47; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 385 i 510.

39. BENITO, p. 47.

40. BENITO, p. 54, 55 i 57.

41. BENITO, p. 57 i 59; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 483; DEVIC-VAISSETE, vol. III, p. 808 i 809.

42. BENITO, p. 66-83; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 484, 486, 487, 488, 491 i 605.

43. BENITO, p. 89-91; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 219.

44. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 596.

45. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 289, 290, 362, 368, 369 i 468.

Entre el 1190 i el 1200 es produeix l'aproximació definitiva entre Catalunya i Tolosa, afavorida per les amenaces de la croada anticàtara. Benito diu que els Trencavell entren en l'òrbita dels de Tolosa en reconèixer la seva alta sobirania, però més aviat sembla que el resultat de tot plegat és que Tolosa entra en el bloc català amb els seus aliats i que aquesta supeditació esdevé secundària. El 1200 és quan es produeix el casament de Ramon de Tolosa i Elionor, germana del rei català Pere I. El 1209, el comte de Foix es fa vassall de Pere I i aquest mateix any es reuneixen ambdós amb el Trencavell a Cotlliure, on acorden ajuts davant la imminent croada.⁴⁶ El 1213, Tolosa, Foix, Biarn i Comenge presten homenatge al sobirà català. Entrem en el període de les grans lluites i de l'aferissada resistència contra les reiterades croades, en les quals l'ajut català sempre serà present i els Trencavell es refugiarien a Catalunya en cas d'ésser derrotats.⁴⁷ Per a aquesta etapa final disposem de les informacions següents: el 1224, Ramon Trencavell recupera Carcassona i els seus altres dominis; el 1227 el concili de Narbona li reconeix Llimós i una part dels seus dominis; el 1228 recupera Castellsarrasí i altres llocs; el 1235 es retira a la cort de Jaume I; el 1240 recupera Llimós, Asilhan, Laurac, Montoliu, Saissac i Montreal; el 1240 recupera Carcassona a excepció del castell, però una expedició del rei de França l'obliga a retirar-se a Montreal i després a signar la pau i retirar-se de nou a Catalunya; el 1246 cedeix els seus drets al rei de França; mor abans del 1167 i el rei francès dóna al seu fill els drets de Casserres, al Menervès; el 1280, Pere el Gran reivindicà Carcassona i Rasès al rei de França;⁴⁸ el 1303, el franciscà provençal Bernat Deliciós, que ja havia protestat reiteradament dels excessos dels inquisidors, encapçalà una revolta popular dels carcassonesos contra el sobirà francès. El 1304 Bernat s'entrevistà amb l'infant Ferran de Mallorca a Sant Joan de Pla de Cors, a la Cerdanya, i li oferí la sobirania sobre Carcassona, cosa que Ferran acceptà. El pla arribà, però al coneixement del pare de Ferran, el rei Jaume II de Mallorca que s'hi manifestà del tot contrari, expulsà el seu fill dels seus territoris i donà avís al rei de França. Ferran passà llavors a Barcelona i més tard a Sicília.⁴⁹ És segur que hi poden haver altres revoltes carcassoneses i d'altres llocs que desconeixem. Les dades dels perdedors són sempre difícils de retrobar.

El resum històric anterior mostra clarament que, fora d'un primer moment, els Trencavell fills de Bernat Ató estigueren dins l'òrbita catalana i que quan se n'allunyaren fou per causes militars adverses i aviat es reféu l'aliança. En conseqüència, hem de considerar dins del nostre camp les emissions dels fills de Bernat Ató i fins al final de la dinastia. Per raons òbvies, no tindrem en compte l'òbol de Carcassona i el diner de Besiers de Simó de Montfort.

46. VENTURA, PERE I, p. 89 i 90.

47. BENITO, p. 99-104.

48. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 574, 623, 627, 699, 718, 721, 783 i 792; vol. IX, p. 77.

49. ALOMAR, Gabriel, *L'infant Ferran de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1990, p. 19-27.

VESCOMTATS D'ALBI I NIMES. AGDE

La família dels vescomtes d'Albi i Nimes s'origina amb Ató I, vescomte de Roergue, que va viure a la segona meitat del segle IX. Els seus fills tingueren diferents vescomtats: Bernat el d'Albi, Ató el de Tolosa i Sicard el de Lautrec. Ató es casà amb Diafronisa i el seu fill Bernat Ató amb Gaucia, vescomtessa de Nimes. Des d'aquest moment els vescomtats d'Albi i Nimes estigueren gairebé sempre units i els vescomtes degueren estar sota l'alta sobirania dels comtes de Tolosa, almenys des del segle X. El nét de Bernat Ató, de nom Ramon Bernat (c. 1057-c. 1074), fou qui prengué el nom de Trencavell i qui es maridà amb Ermengarda de Carcassona-Rasès, amb la qual cosa dominaren sobre el conjunt de quatre territoris. Els d'Albi-Nimes, sota l'alta sobirania del comte de Tolosa i els de Carcassona-Rasès, sota la del comte de Barcelona Ramon Berenguer I després de la venda del 1067.¹

Si haguéssim de creure Poey d'Avant, Albi no hauria estat mai en altres mans que en les dels comtes de Tolosa.² Això es pot considerar més o menys cert potser fins a Bernat Ató (1074-1130), fill de Bernat Trencavell i Ermengarda, que ja sabem que fou aliat fidel del tolosà i que usurpà la plena sobirania dels comtats de Carcassona i Rasès que corresponia als comtes barcelonins. Ja hem vist al capítol de Carcassona i Rasès, però, que a partir dels fills de Bernat Ató es produeix un canvi total i que els Trencavell passen al bàndol català. El testament de Bernat Ató va separar novament Albi, que anà a raure a Roger de Carcassona i Rasès (1130-1150), de Nimes, que passà a Bernat Ató II (1130-1159). Els germans Trencavell feren causa comuna i tots ells estigueren en la banda catalana, però en el nostre cas concret podem prescindir de Nimes perquè de moment no es coneix moneda d'aquest comtat, tot i que n'hi ha dues mencions al segle XIII, una del 1244.³

1. DÉBAX, p. 345 i, més útilment, ja que dóna els dominis de cada vescomte, Armand de FLUVIÀ a *Gran Enciclopèdia Catalana*, entrada «Nimes».

2. POEY D'AVANT, p. 307-308.

3. CASTAING, p. 45. El domini dels comtes de Tolosa a Albi és, en canvi ben patent el 1132, quan el comte Alfons Jordà dóna a Roger, vescomte d'Albi, la facultat d'elegir el bisbe d'Albi. Vegeu CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 535, p. 140. En canvi, el 1159 és el vescomte de Besiers, Ramon, qui es compromet a no emparar-se de les despulles dels bisbes a la seva mort, tal com era costum fins llavors. Vegeu CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 558, p. 148.

El canvi d'aliances de Tolosa a Barcelona es produí almenys des del 1141. Des d'aquest moment, doncs, els amonedaments d'Albi ja no es poden considerar una possible emissió d'un vassall i vescomte del comte de Tolosa. Albi, junt amb Carcassona i Rasés, passà a Ramon Trencavell de Besiers el 1150 en virtut de les disposicions de substitució mútua entre els seus fills que Bernat Ató I havia establert en el seu testament. Albi seguí, doncs, la mateixa sort que els comtats de Carcassona i Rasés, per bé que a finals del segle XII els Trencavell retornaren a l'alta sobirania d'una Tolosa ja situada dins l'òrbita catalana. De tota manera, hi ha dades que fan pensar que els Trencavell en algun moment perderen Albi en benefici del comte de Tolosa, ja dins el segle XIII.⁴

Pel que fa a Agde, per bé que el 1150 Ramon Trencavell va segregar aquest territori en benefici del seu germà petit, Bernat Ató II, aquest es comprometia a fer-hi córrer la moneda de Melguell i a no fer-ne de pròpia.⁵

La moneda d'Albi

La presència del nom de Ramon en les dues sèries més arcaiques de les monedes d'Albi va fer suposar a Poey d'Avant que els amonedaments s'haurien iniciat amb Ramon Pons de Tolosa (927-950) i que s'haurien immobilitzat. Els diners considerats més antics porten unes lletres en el camp que el mateix Poey llegeix VICCO o VICOC i interpreta que vol significar *vicecomes*, vescomte. Aquesta conclusió desmenteix completament, però, la possible atribució a Ramon Pons de Tolosa, el qual, sens dubte, s'hauria titulat comte més que no pas vescomte, al marge que Albi fos un vescomtat i tingués el seu vescomte. D'altra banda, les primeres mencions de les monedes d'Albi són del 1012 i del 1018, ben lluny, doncs, d'aquell comte de Tolosa. Una tercera menció és la del 1037, quan el comte Pons dóna la moneda d'Albi a la seva esposa Major de Carcassona.⁶ Un segon tipus d'Albi és igualment a nom de Ramon, com hem dit, però en lloc de les lletres VICCO en el camp tenen una testa de front. Es tracta d'una moneda desconeguda fins l'any 1980, quan va aflorar a la troballa d'Albi i la recull també Depeyrot.⁷ Un tercer tipus porta a l'anvers, en lloc del VICCO o la testa, una espècie de V i un ganxo o crossa entre dues I. Poey diu, sense cap prova documental, que la crossa ha d'al·ludir a una participació del bisbe. El fet que el 1248 hi hagi una amonedació amb una participació episcopal no te per què fer-nos concloure que també hi era abans. Cal tenir present que hi ha un munt de crosses a les monedes de Tolosa o Carcassona i

4. Segons DEVIC/VAISSETE, l'any 1224, ja en plena etapa de croades antioccitanes, el comte de Tolosa va recuperar Albi i Agde. Vegeu vol. VI, p. 575. Aquell mateix any el Trencavell havia reprès Carcassona i els seus altres dominis, però potser no Albi. Vegeu vol. VI, p. 574.

5. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 455, p. 116.

6. CARTULARI DELS TRENCVELL, p. 307; CASTAING, p. 56. La menció del 1012 l'aporta SAVES, Georges, «La monnaie albigeoise», *Revue du Tarn*, núm. 94 (1979), p. 8-22 (vegeu p. 10).

7. DEPEYROT, p. 65 i tresor 50, p. 90; BENANIBA/DIAZ en donen la descripció i també la fotografia, núm. L-7, p. 8.

mai ningú s'ha sentit obligat a dir que hi havia participació episcopal. D'altra banda, és dubtós que el dibuix vulgui indicar una crossa i més aviat te la forma d'un signe d'interrogació. En realitat, l'única informació seriosa que s'ha aportat en favor d'una possible coparticipació de drets sobre la moneda d'Albi abans del 1248 és la que donà a conèixer Castaing-Sicard: el 1229, el vescomte de Sant Antoní cedia els seus drets sobre la moneda.⁸ No es tracta, però, de cap bisbe, sinó d'un féudal del qual no sabem quina part en tenia. Podria ésser una participació menor, com la dels senyors de Montcada sobre la moneda de Vic.⁹ D'altra banda, tornem a trobar-nos en ple segle XIII en què la brutal agressió de les «croades» antioccitanes va produir profundes alteracions en les estructures de poder i en les quals el sector agressor, eclesiàstic, assolí uns avenços considerables, com és ben documentat, per exemple, en el cas de Narbona.

Els tres primers tipus d'Albi coneguts, que són els que fins ara hem comentat, tenen unes factures defectuoses i, sobretot, contenen greus alteracions a les llegendes, com si formessin part d'un tipus inicial que havia anat degenerant.

Pel que fa a la llei, el tercer tipus a nom de Ramon és de poc més de cinc diners, amb valors del 47,4 %, el 42,9 %, el 44,8 % i el 43,4 %, ¹⁰ fet que concorda amb la taxació de principis del segle XII que l'avalua a la meitat dels diners tolosans de llei desena.¹¹ Sembla, però, que més endavant la llei va baixar: la moneda tolosana de llei setena era valorada a 25/26 sous el marc i l'albigea a 50 sous el 1184 i a 60 el 1185,¹² de manera que els diners albigesos devien tenir una llei entre tres diners i tres diners i mig, potser per adaptar-se a ésser de valor meitat que la moneda tolosana. L'emissió del 1278 conigna ja una llei ternal.¹³

Els diners del tipus primer i segon tenen un aspecte més arcaic que el tipus tercer i Poey d'Avant descriu una peça del tipus primer amb un pes d'1,5 grams que suposa de finals del segle X o primers de l'XI. De fet, aquest pes és homologable, per exemple, amb els diners de Carcassona de Roger el Vell (957-1002). Altres diners del mateix tipus tenen, però, pesos bastant més baixos: 1,36, 1,35, 1,23, 1,19 i fins 0,98.¹⁴

Com que la teoria de Ramon Pons de Tolosa resulta poc convincent, nosaltres hem pensat si les monedes d'Albi es podrien haver originat poc abans del 1012, data de la pri-

8. CASTAING, p. 56, menciona el tercer tipus mencionat que fou descrit per CHALANDE en la seva aportació numismàtica a la reedició de DEVIC/VAISSETE, vol. VII, p. 415; BENANIBA/DIAZ, p. 13, en donen la descripció i la fotografia.

9. BALAGUER, Anna M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona 1999, doc. 47, p. 332.

10. DUMAS/BARRANDON, taula, p. 85; TRICHÉ, Claude, «Le titre en argent des Monnaies féodales», *Revue du Tarn*, núm. 94 (1079), p. 22-24, aporta els resultats d'anàlisi que en el cas conegut del tipus tercer no corresponen a les lleis trobades per mètodes nuclears fets per Barrandon, que són els més fiables. Com ja assenyalava DEPEYROT, p. 66, aquestes anàlisis donen lleis més baixes que la realitat, cosa atribuïble al mètode no fiable emprat, els raigs X. És sabut que donen dades de la superfície i no del nucli, per més precaucions que es prenguin. Per tant, no els prendrem en consideració.

11. CASTAING, p. 57.

12. CASTAING, p. 17, 18 i 57.

13. CASTAING, p. 57. Les anàlisis aportades per Dumas (DEPEYROT, p. 66) confirmen la caiguda de llei que hem assenyalat.

14. Quatre dels pesos corresponen a POEY D'AVANT, p. 308-309; l'altre a les dades del nostre Arxiu.

mera menció, però en tipus encara desconeguts que no serien a nom de Ramon i potser tampoc de tipologia i llegendes tan degenerades. Les peces primeres a nom de Ramon, ja amb tipologia i llegendes degenerades, podrien ésser llavors de Ramon Bernat (c. 1057-c. 1064). Per tipologia no s'aparten pas gaire de l'aspecte dels diners que hem atribuït a Carcassona i a Ramon Berenguer I i emesos després del 1067. El pes dels nostres és d'1,2 i 1,14, tampoc tan allunyats dels d'Albi, tenint present que són una mica més tardans. Aquestes consideracions es podrien estendre al tipus segon. El tercer tipus a nom de Ramon, de pes força més baix i aspecte molt més modern, s'hauria probablement immobilitzat, ja que tot i pertànyer a un temps en què hi ha diferents vescomtes de nom Ramon com Ramon Trencavell o Ramon Roger, seria una mica incongruent que no n'hi hagués d'altres a nom dels dos vescomtes de nom Roger. Depeyrot en les anàlisis dels tresors situa aquest tercer tipus entre el 1200 i el 1250, cosa possible almenys per a alguna de les emissions, per bé que nosaltres pensem que globalment s'hauria de retrocedir al primer tram d'aquest espai i, sobretot, a una data anterior a l'acord del 1248, que ja fixa un altre tipus.¹⁵

Hi ha un quart tipus d'Albi que sembla correspondre a l'acord, abans esmentat, del 1248. En aquesta data, el comte Ramon VII de Tolosa, el bisbe Duran d'Albi i el noble o, més probablement, el burgès Sicard d'Alaman determinen fer moneda amb un terç de participació per a cadascú. Poey d'Avant fa notar que el castell de Bonafós, on es proposen fer l'encunyació, li havia estat cedit pel comte de Tolosa el 1241. Per la seva part, Castaing-Sicard ens fa saber que Sicard tenia la moneda en feu del bisbe.¹⁶ Tot fa pensar en un burgès adinerat que hauria finançat el bisbe per a l'obtenció de drets i que probablement hauria socorregut el comte de Tolosa en les angoixoses circumstàncies de la guerra i amb l'ambició de fer-se amb una parcel·la de poder senyorial. Fos com fos, la moneda ens ha arribat i porta a l'anvers R. BONAFOS, que s'interpreta per la inicial de Ramon i el nom de la seca. Al revers, la llegenda ALBIENSIS, que és la que correspon a les emissions del vescomtat. És evident, però, que en aquest moment no s'hi troba ja cap rastre de la participació dels antics vescomtes, els Trencavell, la qual cosa fa suposar que les restes de la sobirania sobre Albi havien anat a raure directament als comtes de Tolosa. Cal situar històricament el moment de la transacció: ja feia dos anys que Ramon Roger Trencavell havia cedit els seus drets al rei de França i el darrer comte de Tolosa era en el penúltim any de la seva vida, amb la seva única filla casada amb Alfons de Poitiers. Els diners d'aquesta emissió porten una crossa en el camp com en molts altres diners de Tolosa o de Carcassona, però també una altra als espais de la creu del revers i que, ara sí, pot al·ludir a la documentada participació del bisbe. Convé aclarir que alguns autors donen per perdut el territori d'Albi pel comte de Tolosa ran del tractat de París del 1229, però, en canvi, el veiem ara el 1248 pactant amb el bisbe l'encunyació

15. DEPEYROT, p. 67-68.

16. POEY D'AVANT, p. 309; CASTAING, p. 56.

de la moneda d'Albi feta a Bonafós.¹⁷ Ja sabem que el perseguit comte tolosà va haver de signar moltes coses, a desgrat, però que un cop lliure de les pressions seguí la seva pròpia política. No cal, doncs, prendre al peu de la lletra tot allò que en algun moment en què era sotmès a tota mena de coaccions el comte hagués hagut de signar.

Encara Alfons de Poitiers féu una nova emissió als darrers anys del seu mandat amb +RA BONAFOS a l'anvers i +ANFOS COMES al revers. Aquesta peça posa en dubte que la R inicial del tipus anterior pugui al·ludir a Ramon, ja que ara la fracció de llegenda RA de l'anvers deixa de tenir sentit. Ens preguntem si pot tractar-se d'una espècie d'immobilització. L'any 1280, es produí la darrera encunyació d'Albi-Bonafós i ja fou feta pel rei de França com a possessor del títol de comte de Tolosa.¹⁸

El diner d'Albi, conegut amb el nom de raimondenc —cosa que a voltes el fa confondre amb els diners de Tolosa—, fou apreciat i tingué un ampli territori de circulació que comprenia els territoris dels comtes de Tolosa, però també Millau, el Gavallda, el Vivarès, Besiers i fins i tot àrees tan allunyades com Provença o Llemotges.¹⁹

Els diners albigesos del temps català

Corresponen a l'etapa que assagem de determinar els diners del tercer tipus immobilitzat a nom de Ramon, que han de pertànyer a l'etapa dels Trencavell, i certament els fets encunyar per Ramon VII de Tolosa el 1248. Els primers i segons diners a nom de Ramon, tant si són més arcaics com si fossin de Ramon Bernat Trencavell com hem apuntat, resten fora del nostre camp d'estudi, i naturalment també els fets emetre per Alfons de Poitiers, o els que féu batre el rei de França el 1280, que Poey d'Avant no va conèixer, però que han estat després identificats.²⁰

17. AHLSELL DE TOULZA, Guy, «L'Histoire et le Trésor monétaire de Lescure», *Revue du Tarn*, núm. 94 (1979), p. 2-6 (vegeu p. 6).

18. CASTAING, p. 56.

19. CASTAING, p. 58-60.

20. DUPLESSY, p. 305. La peça no fou coneguda ni per Poey d'Avant ni per Caron. La inclou, en dibuix, Duplessy, però no es pot saber d'on treu la informació, ja que dóna unes referències L-210 i D-206 totalment inútils: la L no hi és a la taula de les «principals abreviatures» del final del llibre i la D correspon, en bloc, als vint-i-sis treballs mencionats de l'autor.

SENYORIA DE ROCAFULL

Els francesos empen la forma actual i afrancesada de Roqueféuil. Ventura, la forma occitana Ròcafuèlh, i diu que els senyors d'aquest lloc empraven també l'apel·latiu o cognom de Niort, alternativament. De tota manera, aquesta família, que segons Ventura era càtara,¹ degué passar a València ran de les persecucions i donà més tard diferents personatges de renom, com per exemple, el lloctinent general de Mallorca Guillem de Rocafull (1558-1564), o bé el Gran Mestre de l'Hospital, Ramon de Perellós i Rocafull (1697-1720). Moll diu que el cognom català Rocafull té origen en el castell occità actualment dit de Roqueféuil,² i d'altra banda fuèhl, en occità, equival al català full.³ Per tant, pensem que la forma catalana més avinent és Rocafull.

Els senyors de Rocafull dominaven el castell del mateix nom, situat en l'espai del vescomtat de Nimes, i estaven directament emparentats amb els senyors d'Andusa, dels quals parlarem en el capítol següent. Poey d'Avant en dóna una genealogia obtinguda de Duby que després ell mateix posa en dubte per informacions que diu que ha rebut d'algú amb una certa autoritat en la matèria.⁴

Segons aquestes informacions en entredit, el títol de Rocafull entrà a la família d'Andusa pel matrimoni de Bertran d'Andusa amb Adelaida de Rocafull i el fill d'ambdós, Ramon, prengué el nom de Rocafull. Més tard, una Adelaida de Rocafull, filla de Ramon i de Delfina de Turena, es casà amb Hug IV de Rodés.

Ventura, per la seva banda, ens dóna notícia d'un Ramon de Rocafull que com a representant del petit Trencavell assistí i defensà ardidament el seu pupil al Concili del Laterà que debaté el 1215 el retorn dels seus estats als comtes desposseïts per Simó de Montfort.⁵

També ens diu Dieudonné que el senyoriu de Rocafull pertanyia a una branca senyora dels Andusa.⁶

1. Vegeu POEY D'AVANT, p. 297; DUPLESSY, p. 395; VENTURA, PERE I, p. 35.

2. MOLL, Francesc de B, *Els llinatges catalans*, Mallorca: Moll, 1982, p. 169.

3. ALIBERT, p. 412.

4. POEY D'AVANT, p. 297.

5. VENTURA, PERE I, p. 253-i 255.

6. DIEUDONNÉ, p. 244.

La moneda de Rocafull

Es coneixen uns raríssims diners i òbols de tipologia gairebé idèntica als d'Andusa que porten a l'anvers una R en el camp (en lloc de la B d'Andusa) i llegenda +ROCA-FOLIENS i al revers uns creu interior d'extrems bifurcats igual que una de les d'Andusa i la llegenda +LEX PRIMA M.

El significat de la llegenda del revers, comentat sense solucions bones per Duby i Poey d'Avant, ens és aclarit satisfactòriament per Dieudonné: els senyors es trobaren sense hereus mascles, fora d'un que era eclesiàstic, i el papa va dispensar aquest darrer dels seus vots perquè pogués donar continuïtat a la dinastia. Les paraules «Lex prima m(ultiplicari)» són les que encapçalen el document papal. Pel que fa a la R del camp, aquest autor creu que fa referència a un senyor de nom Ramon, de la mateixa manera que la d'Andusa l'atribueixen a Bertran d'Andusa, com hem dit. No hi ha, però, concreció sobre la cronologia d'aquest Ramon. De la semblança entre aquestes peces amb les d'Andusa, suposo que Dieudonné deu deduir que les emissions es feren al taller de Someires, però no justifica en què es basa per a dir que es varen batre entre el 1169 i el 1239.⁷ En un altre aspecte, cal afegir que Niort fou una probable seca dels sobirans anglesos instal·lats a Aquitània, fet que podria ésser un antecedent d'emissions per als Niort-Rocafull.⁸

Les monedes de Rocafull són d'una gran raresa i ni Castaing-Sicard amb els seus estudis de circulació ni Depeyrot amb l'anàlisi sistemàtic de les troballes n'han trobat el més mínim rastre.⁹ L'únic que sabem és que Duby va poder estudiar un diner i un òbol, que Poey d'Avant va retrobar dos diners de diferent encuny en una col·lecció, que reproduceix en dibuix i que Duplessy ha pogut examinar un altre òbol, que reproduceix en fotografia.¹⁰

Adscripció de les monedes

Per les dades apuntades, sembla possible que les emissions dels senyors de Rocafull fossin successives o fins paral·leles amb les d'Andusa. D'altra banda, ja hem vist que uns i altres es troben estretament vinculats al grup catalano-occità, fet que justifica que les tinguem en compte en el nostre aplec.

7. DIEUDONNÉ, p. 244.

8. POEY D'AVANT, p. 37.

9. CASTAING, p. 44; DEPEYROT, p. 84.

10. POEY D'AVANT, p. 208. Per a Duby, vegeu DUPLESSY, p. 395.

SENYORIES D'ANDUSA I SAUVA

La senyoria d'Andusa, sovint vinculada a la de Sauva, es trobava dins el vescomtat de Nîmes. La línia dels seus senyors es fa difícil de seguir i hi ha diferències notables en els quadres dels diferents autors. Poey d'Avant, així com Dieudonné, consideren que Andusa i Sauva pertanyeren sempre als mateixos senyors,¹ mentre que Débax planteja una separació de les dues senyories a mitjan segle XI, per bé que no ens dóna la continuació dels llinatges i no sabem, per tant, si es tornaren a reunir.² D'altra banda, se sap que el taller monetari era a Somèire (que els francesos han estrafet en Sommières), és a dir, a uns cinquanta quilòmetres vers el sud. Això permet suposar que la senyoria devia ésser d'una extensió considerable.

Les monedes d'Andusa i Sauva

Que els numismàtics considerin la concurrència dels dos dominis en els mateixos senyors no ens ha d'estranyar, ja que es coneix un grup de monedes de billó que porten en una de les cares el títol d'Andusa i a l'altra el de Sauva. Quina cronologia tenen? Segons Poey d'Avant, es fa difícil, per no dir impossible, atribuir-les a algun dels tres Bernats que coneix: un que troba el 1042, un de segon que apareix en ocasió del seu matrimoni amb Ermengarda de Narbona el 1145, i finalment un altre que cedeix els drets del senyoriu al rei de França com a resultat de l'esclafament de la «croadà» el 1243 o el 1248.³ En definitiva, Poey pensa que aquest numerari va restar immobilitzat. Dieu-

1. POEY D'AVANT, p. 296-297. Totes les altres mencions d'aquest autor es referiran a aquestes mateixes pàgines.

2. DIEUDONNÉ, p. 238. Totes les altres mencions d'aquest autor es referiran a aquesta mateixa pàgina. DÉBAX, p. 347 (taula), i en text molt més informació sobre els Andusa (p. 28, 37, 38, 46, 47, 48, 50, 57, etc.), en part gràcies als treballs de CAILLE, Jacqueline, «Les seigneurs de Narbonne dans la conflit Toulouse-Barcelone au XIIe siècle», *Annales du Midi*, núm. 97 (1985), p. 227-244, i «Ermengarde, vicomtesse de Narbonne...», *Actes du LXVIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Narbona, 1995, p. 9-50.

3. Sembla que ha d'ésser el 1248, com diu DIEUDONNÉ, tot i que POEY D'AVANT dóna la data de 1243.

donné no dubta a atribuir les peces en bloc a Bernat II d'Andusa (1145-1164), és a dir, al marit d'Ermengarda de Narbona. Per la nostra banda, estem d'acord amb aquest darrer autor perquè la factura elaborada de les peces i la complexitat relativa del seu dibuix les fan candidates a ésser del segle XII, més que no pas de l'XI. D'altra banda, Chalande, que situa aquests diners a mitjan segle XIII, fa notar que Poey els descriu erròniament com d'argent, però que en realitat son de billó i d'una mateixa llei.⁴

Hi ha dues varietats de diners, l'una amb DE ANDVSIA/DE SALVIA i creu de revers inscrita en quadrat i l'altra amb ANDVSIENSIS/SALVIENSIS amb creu ancorada al revers. Duplessy situa primer la de creu ancorada, però nosaltres observem un treball menys acurat en la de creu inscrita en quadrat. D'altra banda, les formes amb ENSIS semblen més elaborades que amb DE. Per tant situarem la de creu ancorada en segon lloc.

Segons Dieudonné, aquestes peces serien conegudes com a bernardins, denominació que ens és confirmada per Castaing-Sicard, que en troba algunes mencions. De tota manera, la seva circulació queda reduïda a un entorn molt petit al voltant d'Andusa i Somèire i tot l'espai intermedi és pres pels diners melgoresos. Però els senyors i els establiments religiosos empraren també el melgorès fins i tot dins les dues ciutats quan es tractava de pagaments d'una certa importància.⁵

Els bernardins dins l'àrea catalana

L'any 1083, Bernat Ató d'Albi i Nîmes es valgué de la situació de debilitat de Berenguer Ramon II de Barcelona ran de les acusacions de fratricidi que pesaven damunt d'ell, i, després, de la minoritat de Ramon Berenguer III per apoderar-se dels comtats de Carcassona i Rasès. Tot i les revoltes probarcelonines i les submissións temporals, resultat de pactes o de derrotes militars, Bernat Ató fou, en termes generals, un implacable enemic de la casa barcelonina i un aliat freqüent dels comtes tolosans, que també s'hi oposaven.

Les coses varen canviar, però, després de la seva mort el 1130. Tot i que el comte de Tolosa s'apressà a assegurar la seva protecció damunt dels tres fills que es repartiren els seus territoris,⁶ el fet és que aviat passaren a l'òrbita barcelonina. En aquest cas ens interessa l'itinerari de Bernat Ató II, el fill que va heretar Nîmes, ja que hauria estat estrany que els senyors d'Andusa s'haguessin fet probarcelonins estant dins d'un vescomtat enfrontat amb els catalans.

El 1142 ja ens consta la posició contra Tolosa de Bernat Ató II.⁷

4. CHALANDE, Jules, autor de les notes numismàtiques de DEVIC/VAISSETE, vol. VII, p. 409, nota 2.

5. CASTAING, p. 44.

6. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 504 i 505.

7. BENITO, p. 47.

El 1150 mor Roger, l'hereu de Besiers, i aquest domini passa a Ramon Trencavell, que ret homenatge a Ramon Berenguer IV de Barcelona i ho rep tot en féu. També cedeix Agde al seu altre germà, Bernat Ató II, la qual cosa mostra que es troba dins la coalició.⁸

El 1153, en fer testament secret Ramon Trencavell, en aquell moment presoner a Tolosa, deixa els seus dominis al seu fill Roger sota l'empara de diferents senyors, entre els quals el comte de Barcelona, Ermengarda de Narbona i Bertran d'Andusa. El 1156, Bernat d'Andusa surt fiador dels Baus en un acord de pacificació del 1156, i Benito arriba a sospitar si hauria traït els seus aliats, potser perquè no va participar a la conquesta de Tortosa, mentre que la seva dona, Ermengarda de Narbona, sí que hi fou. Es tracta, però, d'una simple suposició que no veiem fonamentada. Es donà en molts casos que els senyors occitans intervingueren com a enllaços pacificadors en les lluites del seu país, sense que això significués un canvi de bàndol. En qualsevol cas, Bernat d'Andusa seguí després la seva col·laboració amb el grup català.⁹

El 1177 forma part d'una coalició anti-tolosana amb Alfons I de Catalunya-Aragó, Ramon Trencavell de Carcassona, Rasès i Besiers, Guillem VIII de Montpeller i Ermengarda de Narbona.¹⁰

El 1179, Bernat Ató II es fa vassall d'Alfons I i es compromet a ajudar-lo contra el comte de Tolosa.¹¹

El 1181, Ramon V de Tolosa i els seus aliats ataquen Nimes i fan presoner Bernat Ató II, que es veu obligat a vendre-li el vescomtat de Nimes. Ran de la convergència entre tolosans i catalans davant de la intervenció franco-papal o «croada», Bernat Ató II degué recuperar els seus dominis, ja que consta que els va haver de cedir el 1214 a Simó de Montfort. Tot i que en el document es fa constar un pretès acord de substitució entre les branques de Nimes i Besiers, el mateix compilador fa notar que Bernat Ató degué actuar sota pressió o amenaça.¹²

Penso que aquesta sèrie de dades demostra la col·laboració constant entre Bernat Ató II de Nimes i els catalans, context en què esdevé més versemblant una posició pro-catalana dels senyors d'Andusa.

Aquesta presa de posició dels senyors d'Andusa, la tenim, d'altra banda, ben documentada. Recordem que el 1143 Bernat d'Andusa es maridà amb Ermengarda de Narbona, malgrat que el 1142 Alfons Jordà hagués intentat formalitzar el seu matrimoni amb la comtessa. Aquesta, finalment, s'inclinà pel d'Andusa, aliat dels Trencavell i, en definitiva, dins del grup català.¹³ El mateix any 1143, Alfons Jordà era derrotat i fet presoner per Roger de Besiers i obligat a retornar Narbona a Ermengarda i el seu marit Ber-

8. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 102, 120 i 455.

9. BENITO, p. 54 pel testament de Ramon Trencavell i p. 55-56 per l'afer dels Baus.

10. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 605.

11. BENITO, p. 83.

12. BENITO, p. 87; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 615.

13. BENITO, p. 47.

nat d'Andusa. El 1153, els Andusa es troben en el bàndol antitolosà en una nova campanya d'enfrontaments.¹⁴ La presència d'un Pere Beremond d'Andusa, amb parentiu que desconeixem amb Bernat, en un episodi de la «croada» del 1204 és poc significatiu perquè el comte de Tolosa, en un dels seus reiterats intents de fer-se perdonar, comanda una part de les forces «croades».¹⁵ En qualsevol cas, és en aquestes mateixes dates (1198-1202) quan es consolida el bloc catalano-occità que cada cop amb menys fissures s'anirà defensant de les urpades de les reiterades «croades» franco-papals.¹⁶

És aquest Bernat II d'Andusa, el marit d'Ermengarda, el senyor al qual Dieudonné atribueix els diners coneguts. La cronologia de Chalande del segle XIII sembla excessivament tardana atesa la renúncia de la seca del 1248; tot i així, tampoc amb aquesta cronologia canviarien les coses, per tot el que hem anat dient. Per tant, considerarem dins el bloc occitano-català els diners d'Andusa de Bernat II.

14. BENITO, p. 48; DÉBAX, p. 88.

15. DÉBAX, p. 95.

16. BENITO, p. 101-103.

ESPAI NARBONA-MONTPELLER

VESCOMTAT DE NARBONA

Narbona té un antecedent singular: fou l'únic territori ultrapirenaic que es mantingué en mans visigodes durant l'època merovíngia, constituint la capital de la Narbonesa i essent també taller monetari visigot. El territori, anomenat pels francs Gàl·lia Narbonesa i també Septimània, comprenia, a més de Narbona com a capital, Carcassona, Besiers, Magalona i fins en alguns casos Tolosa, ultra d'altres territoris menors.

En època tardocarolíngia, Narbona es va separar de l'àmbit franc, com ho anirien fent els comtats catalans i occitans en diferents cronologies. Hi ha una sèrie de comtes inicialment amovibles i nomenats pels reis carolingis i sembla que fou Francó (911-924) el primer que va transmetre al seu llinatge el títol vescomtal. Aquesta línia es mantindria en el poder, fins als temps d'Ermengarda (1134-1194), en què s'inicià una nova dinastia comtal amb Pere de Lara (1194-1202), nebot seu i que perduraria fins molt més enllà de l'espai que analitzarem. Cal recordar que encara al segle xv Guillem de Narbona (1397-1424) adquiriria el títol de jutge d'Arborea a Sardenya i que Ferran I de Catalunya-Aragó l'hagué d'indemnitzar perquè renunciés als seus drets. El títol vescomtal acabà per recaure en Gastó de Foix, que el 1507 el bescanvià amb el rei de França pel ducat de Nemours. El 1508 el sobirà francès l'uní a la Corona.

Narbona i el marquesat de Gòtia

Els territoris de la Gàl·lia Narbonesa foren compresos, en temps carolingis, dins de l'anomenat marquesat de Gòtia que, en alguns casos, comprenia també comtats catalans ultrapirenaics. El primer a ostentar aquest càrrec fou Sunifred (844-848), pare del nostre Guifré el Pilós. En temps de Sunifred, la Gòtia comprenia també els comtats catalans de Cerdanya i d'Urgell, a més del títol comtal de Narbona i el territori septimà. Altres marquesos, com Bernat de Septimània i l'anomenat Bernat de Gòtia, foren alhora comtes de Barcelona i de Narbona. El marquesat constituí, doncs, la primera prefiguració del futur Estat catalano-occità. D'altra banda, si fos cert que Guifré el Pilós, que es titulava

marquès, hagués tingut Narbona a més dels comtats catalans d'Urgell, Cerdanya, Conflent, Barcelona i Girona, com diu la *Gesta Comitum*, aquest seria el primer nexa efectiu catalano-occità.¹

L'existència del títol marquesal septimà amb Narbona inclosa dins els seus dominis féu que a l'espai territorial específic narbonès aflorés una dinastia vescomtal, reservant així la més alta sobirania que corresponia al marquès. El títol marquesal de Gòtia derivà, segons sembla, als comtes tolosans, tot i que Devic i Vaissete el centren a Roergue i, més concretament al vescomtat del Gavalvà, que foren sovint, també, territoris tolosans.² Això féu que els comtes de Tolosa es consideressin també comtes o ducs de Narbona i, per tant, superiors immediats dels vescomtes corresponents. Aquest estatus sembla, però, que fou més nominal que efectiu i a la pràctica els vescomtes de Narbona actuaren pel seu compte i fins i tot, en algun moment, els veiem afirmar que són plenament sobirans.³ Ja veurem, d'altra banda, que els vescomtes de Narbona, aliats habituals dels comtes catalans, entraren amb freqüència en aliances militars antitolosanes. Tolosa assajà en diferents ocasions de fer efectiu el seu domini i i ho assolí, si més no, en el període 1134-1143 en què Alfons Jordà de Tolosa desposseí Ermengarda, tingué el domini efectiu de Narbona i hi baté moneda al seu nom.

Narbona i el seu arquebisbat

La creació d'un arquebisbat a Narbona que comprenia, també, les diòcesis catalanes es produí en època carolingia en agregar els bisbats de Barcelona, Girona, Vic i Urgell a aquella seu. Aquesta dependència fou combatuda des dels bisbats catalans ja des del finals del segle IX, cercant la restauració de l'espai propi de la Tarragonesa. Malgrat que Tarragona no fou restaurada fins el 1116, el bisbe Berenguer Sunifred de Vic assolí el 1091 de sostreure de la dependència narbonesa tots els bisbats catalans llevat del d'Elna. Aquest darrer no assolí de canviar aquest lligam que s'havia iniciat al segle VI, fins el 1511, en què passà al domini directe de la Santa Seu, i el 1564, en què fou agregat a l'arxidiòcesi de Tarragona.

L'arquebisbat de Narbona, tot i constituir una situació de dependència, no deixà de crear també uns lligams privilegiats entre els comtats catalans i els occitans i, més en concret, entre Narbona i els comtats catalans. Els arquebisbes narbonesos solien ésser membres de la família vescomtal narbonesa, que en tenien el domini. En algun cas, però, com veurem més endavant, aquests dignataris foren catalans, com Guifré de Cerdanya (1016-1079) o Berenguer de Barcelona (1191-1212).

1. SOLDEVILA, p. 63.

2. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 234, 251, 267, 281, 314 (Gavalvà), 346 i 453.

3. Així ho afirmava Eimeric I l'any 1096. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 504.

La moneda del vescomtat

Narbona fou seca en temps carolingi, com ho havia estat en època visigoda. Als temps de Carlemany i de Pipí d'Aquitània haurien de correspondre unes rares peces que els antics tractadistes atribueixen, no sense dubtes, almenys al principi, al comte Miló.⁴ Aquestes monedes, com ara l'atribuïda al comte Matfred, que altres tractadistes moderns no solen tenir en consideració⁵ queden fora del nostre camp d'estudi.

Els amonedaments vescomtals autòctons s'inicien, amb seguretat, amb el vescomte Ramon I (965-1019), que començà a emetre uns diners al seu nom amb el tipus odònic dels quatre anells que ja havien emprat també els comtes de Tolosa i Carcassona encara que en unes primeres emissions anònimes. Ramon fou, doncs, un dels primers senyors de les terres occitanes que posaren el seu nom a la moneda. El tipus narbonès fou el model del diner melgorès de Melguell-Montpeller, que el copiava tant en tipus com en llegendes. Això ha fet sorgir el problema de com distingir els prototipus narbonesos de les imitacions melgoreses. És cert que hi ha imitacions melgoreses molt estrafetes i que canvien la creu interior per un pal entre dues banderoles i són, per tant, perfectament identificables, però n'hi ha d'altres que fan dubtar. D'altra banda, la major part dels tractadistes sostenen que els diners a nom de Ramon tant poden correspondre a Ramon I com al seu nét Ramon II (v. 1067-v. 1069), que hauria tingut el vescomtat en condomini amb els seus germans Bernat i Pere, bisbe de Rodés, malgrat que això no és del tot clar.⁶

Un diner narbonès a nom de Ramon podria ésser, doncs, de Ramon I, de Ramon II, o fins i tot una de les primeres monedes imitades a Melguell. Els arguments de Poey d'Avant per separar els diners de Ramon I de les imitacions melgoreses es basen en petits detalls del dibuix i resulten, al nostre entendre, poc convinents. D'altra banda, l'atribució de diners a Ramon II no té unes bases sòlides. Els diners a nom de Ramon solen ésser de mala factura, amb alteracions greus en les llegendes, mentre que tant les del seu successor Berenguer com les dels altres fills de Berenguer, Bernat i Pere, bisbe de Rodés, són de bona factura. És incongruent, doncs, que alguns d'aquests diners de mala factura hagin d'ésser de Ramon II i, per tant, coetanis dels de Bernat i Pere. És

4. POEY D'AVANT, p. 260-262; CARON, p. 199-200.

5. Així, DIEUDONNÉ, p. 243, i també DUPLESSY, vol. 1, París, 2004, p. 386. Sí, en canvi, BENANIBA/DIAZ, p. 77, tipus L-267. La lectura MATF de les lletres del monograma que justifiquen l'atribució és força discutible. La M podria ésser una E. Si es pren per una M, seguint la mateixa posició la lletra següent seria una V i no una A. Pel que fa a la F, més aviat sembla una T i una P nexades.

6. AMARDEL, G., «Un denier de Bernard, vicomte de Narbonne», *Revue Numismatique*, quarta sèrie, vol. 20 (1916), p. 47-52. No coneixem el testament de Berenguer. Sí, en canvi, un estrany conveni pel qual Bernat cedia al seu germà Ramon, l'any 1067, la meitat de l'herència del seu pare invocant la voluntat d'aquell. O aquest document és fals o va ésser obtingut forçadament. És molt estrany que Bernat es despregués així com així de la meitat de la seva heretat, i encara més que aparegués com a donació. Per què donació, si això es feia d'acord amb la voluntat del finat? D'altra banda, ja veurem que Ramon hagué de lluitar per mantenir aquesta part que pretesament li corresponia. Cal dir, finalment, que en aquesta donació no hi apareix per res el tercer germà, el bisbe Pere. Vegeu DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 357, pel que fa a la «donació» esmentada.

cert que els condominis són freqüents en l'àmbit occità, però en aquest cas no és pas segur que Ramon batés moneda, ja que l'espai de regiment dels comtes Bernat i Ramon II sembla molt estret: uns dos anys. D'altra banda, sabem que Ramon II signà vers el 1068 un conveni amb Ramon Bernat d'Albi pel qual li prometia dues-centes unces d'or si recuperava la seva part de Narbona.⁷ Encara cal tenir present que el successor següent al suposat coregnat és Eimeric, fill de Bernat, i no pas els successors de Ramon, tot i que algun tractadista hi afegeix un Bernat Pelet, fill de Ramon i com a vescomte, no sabem amb quina base i per al qual, en tot cas, tampoc tenim moneda.⁸ Al nostre entendre hi ha uns fets clars: a Berenguer el succeí, de segur, Bernat, com ho certifiquen les monedes. No hi ha monedes clarament atribuïbles a Ramon II i si hagués regit en algun moment Bernat Pelet, tampoc té monedes. Pel que fa al bisbe Pere, bé hauria pogut emetre com a tutor, durant la minoritat d'Eimeric I, fill de Bernat. Amb aquest plantejament quedarien explicades totes les monedes, sense haver de recórrer ni a un condomini que no sabem quin abast va tenir ni a una atribució a Ramon II d'unes peces que per factura no sembla que li puguin correspondre. Cal dir, també, que les peces de Pere bisbe són més abundants que les de Bernat, cosa que s'explicaria pel breu regiment de Bernat (dos anys) i el possible més llarg temps de tutoria de Pere durant la minoritat d'Eimeric I.⁹ El cas narbonès pot ésser, doncs, semblant al pràcticament coetani de Carcassona, on Roger el Vell (957-1012) féu hereu el seu fill primogènit Ramon, però els altres germans, Bernat i Pere, bisbe de Girona, no degueren acceptar aquesta designació i es consideraren possessors d'una part de la sobirania comtal, que van arribar a fer efectiva en alguns moments.

Penso, doncs, que tot i que no es pot descartar que alguna de les peces a nom de Ramon sigui, en realitat, una primera imitació melgoresa o de Ramon II si és que arribà a regir el vescomtat, fins que no hi hagi proves més concloents el millor serà atribuir totes les peces a nom de Ramon a Ramon I.

A Ramon I el succeí Berenguer (1019-1067), que té diners coneguts des de fa temps i a qui recentment també se li han pogut atribuir uns rars òbols. Les peces de Berenguer tenen bona factura i les alteracions de llegenda són de poca entitat. Es coneixen dos tipus que, probablement, podem considerar successius: l'un amb quatre anells en el camp, que segueix la tipologia del seu pare, i l'altre, molt més rar, amb tres anells i una creueta. També Fillon creia que la varietat amb creueta era la més tardana,¹⁰ i la relació de pesos ho abona igualment, ja que les de quatre anells pesen més.

7. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 427, p. 107.

8. CARTULARI DELS TRENCVELL, taula, p. 212.

9. POEY D'AVANT fa Pere tutor el 1080, però bé ho devia ésser ja abans si tant Ramon com Bernat se suposa que moriren el 1069. Doveto, en el CARTULARI DELS TRENCVELL, per la seva part situa Bernat Pelet en el govern del vescomtat entre els anys 1077-1080, la qual cosa deixa espais buits abans i després. Benito considera que Eimeric I va regir des del 1069 i no pren en consideració Bernat Pelet: POEY D'AVANT, p. 264; CARTULARI DELS TRENCVELL, taula, p. 212; BENITO, p. 133-134.

10. Ho indica POEY D'AVANT, p. 263.

Cal advertir que alguns autors com ara Poey d'Avant o recentment Duplessy donen a aquest comte el nom de Ramon Berenguer. Això ha afavorit que un autor recent l'arribés a confondre amb Ramon Berenguer I de Barcelona. Tant als documents com a les monedes el comte es denomina senzillament Berenguer i si hagués adoptat la forma doble, per afiliació el nom que li hauria correspost hauria estat el de Berenguer Ramon, és a dir, Berenguer, fill de Ramon i no pas Ramon Berenguer.

Els diners de Bernat (v. 1067-v. 1069), fill de Berenguer, no foren coneguts de Poey i els va descriure més tard Amardel, que és qui plantejà amb més força la hipòtesi del condomini.¹¹ Ara hi podem afegir també els òbols. Les peces a nom de Bernat són extremament rares.

Eimeric I (v. 1069-1105), fill de Bernat, té també diners al seu nom, però hi ha la dificultat de poder-los distingir dels del seu fill Eimeric II (1105-1134). Tenint en compte que més endavant els successors d'Eimeric II, Alfons Jordà i Ermengarda, varen singularitzar les seves emissions no solament amb els seus noms respectius sinó també amb petites addicions al revers, anell en el primer cas i creixent en el segon, potser seria encertat d'atribuir a Eimeric II els diners que porten un quadrat al revers i deixar a Eimeric I els que no el porten.¹² Una peça que duu, excepcionalment el quadrat a l'anvers, és a dir, a la part dels quatre anells, podria ésser igualment d'Eimeric II.¹³ En aquestes peces reapareixen les alteracions greus de llegenda que ja havíem vist amb Ramon I.

Després de les emissions de l'usurpador Alfons Jordà (1134-1143), que es titula dux a les monedes, hi ha els diners i els òbols d'Ermengarda (1134/43-1194), de bona factura i llegendes regulars.

No es coneixen emissions a nom de Pere de Lara (1194-1202), però sí del seu fill Eimeric III (1202-1258), el qual, en el context de l'agressió franco-papal contra Occitània, es va veure obligat a tenir com a arquebisbe un dels temibles legats papals, Arnau Amalric, i a compartir-hi el dret de moneda, fet que es produí des del 1215. Això justifica l'atribució tradicional a Eimeric III d'uns diners narbonesos que porten en el camp una clau, símbol d'aquesta participació episcopal. Algun tractadista ha afirmat que el nom AIMERICVS o AMALRICVS que apareix a les monedes serveix «alhora» per a Eimeric i per al bisbe Arnau Amalric.¹⁴ Ens sembla una teoria ben poc consistent. La clau a la moneda pot ésser suficient per a marcar aquesta presència, com veiem en d'altres casos, com ara el comtat d'Urgell amb el bàcul, etc. Pel que fa a les dues grafies, sembla molt més raonable atribuir a Eimeric III (1202-1258) els diners amb AIMERICVS i al seu successor, el comte Amalric I (1258-1298), les monedes que porten la llegenda AMALRICVS, com plantejarem més endavant.

11. AMARDEL, «Un denier...».

12. Ja era, de fet, la classificació de DUPLESSY, p. 388, però sense justificar-ho.

13. La publica DUPLESSY, p. 388, núm. 1547. Aquest autor, que no porta ni pesos ni diàmetres, no inclou, però, la peça de Bertran, coneguda, com hem dit, des del 1916.

14. CARON, p. 201, seguit per DIEUDONNÉ, p. 243.

Hi ha, finalment, uns altres diners on es fa encara més evident la participació del bisbe per la doble presència de símbols episcopals, ara mitra al revers a més de la clau a l'anvers i també el seu nom, a més del nom del comte. Aquests diners semblen ben documentats vers el 1306 i corresponen a Amalric II (1298-1328). Tot i que no tenim dades sobre les seves relacions amb la casa de Mallorca que dominava el Rosselló just al sud i l'Omelladès i Montpeller immediatament al nord, sí que ens consta que fou tutor durant la minoritat del darrer comte de Rodés que encunyà moneda, Joan I (1312-1373), i que l'any 1319 s'hagué d'enfrontar durament amb el rei de França, que pretenia reclutar tropes pel seu compte. Amalric II va deixar clar que només el comte de Rodés tenia aquest dret i el rei francès, en represàlia, va prohibir totes les fires del comtat. Però les fires, els drets de les quals foren acordats des de temps immemorials pels comtes de Roergue, eren perfectament legals, a més de necessàries, i Amalric va assolir que el rei hagués de rectificar i tornar-les a autoritzar el mateix any.¹⁵ Cal recordar que fou Rodés el darrer territori on es manifestà clarament la influència catalana, amb la protecció que Jaume I va dispensar a Enric II (1275-1304), i que també, limitant amb aquest territori, hi havia encara el vescomtat del Carlat, també en mans dels reis mallorquins. Amb Amalric II es manifestà, potser per darrera vegada, el bloc nacional occità que en els darrers temps havia estat un tot amb Catalunya, i, per tant, això ens autoritza a admetre aquesta darrera moneda narbonesa en la sèrie catalano-occitana.

Dades de l'amonedament i la seva circulació

La moneda de Narbona fou feble, en tots els aspectes. La seva emissió degué ésser de ben poc volum. Ho confirma tant la raresa actual dels seus exemplars com l'absència de diners narbonesos en els tresors de la zona. Efectivament, només s'ha pogut detectar la presència de dos diners de Narbona en les troballes, l'un al tresor de Pià, que comprenia 280 diners rossellonesos,¹⁶ i l'altre a les excavacions de Montsegur.¹⁷ Encara, la peça representada a Pià, correspon al temps d'usurpació d'Alfons Jordà i, per tant, pot haver vingut directament des de la propera Narbona o bé provenir d'un conjunt més ampli de numerari tolosà. Volem dir, en definitiva, que això fa encara aquesta presència una mica menys significativa. Els estudis de circulació li donen una certa capacitat d'expansió al segle XI vers el Rosselló i Besiers, on la moneda narbonesa era admesa junt amb

15. POEY D'AVANT, p. 268, pel que fa a l'atribució i documentació de la peça. Per a les dades sobre l'actuació d'Amalric II de Narbona com a tutor de Joan I de Rodés, vegeu GINISTY, A., *Entraigues-sur-Truyère*, Entraigues, 1933, reedició del 1979, que és la que emprem, p. 61.

16. BALAGUER, A.M., «La circulation monétaire de la monnaie féodale française dans la Péninsule Ibérique». *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIe et XIIIe siècles)*, dirigit per G. Depeyrot. Tolosa de Llenguadoc: Imp. Du Sud, 1987, p. 93-110.

17. BOMPAIRE, p. 305-322 (vegeu p. 319).

els diners locals. Passada la primera meitat del segle XII, però, la moneda narbonesa queda restringida als límits del vescomtat, on ha de competir, a més, amb la invasió del numerari de Melguell o Montpellier que, de tota manera, no assoleix de desplaçar-la completament.¹⁸

Les primeres mencions de la moneda narbonesa apareixen en temps de Ramon I i, en concret, el 990,¹⁹ i això ha permès atribuir-li els diners que porten aquest nom. Manquen, però, documents monetaris en el primer període. La primera notícia és del 1215 i ens fa saber que l'arquebisbe havia imposat la seva participació en la fabricació monetària, fet que sembla fer-se evident, com hem dit, amb l'aparició de la clau a l'anvers. De tota manera, la clau no és determinant i també podria ésser una al·lusió a la ciutat. Més endavant, un nou conveni, ja al segle XIV, ens confirma aquesta intervenció episcopal i que en aquell temps el diner narbonès es batia a llei de tres diners i dotze grans i a la talla de vint-i-set sous el marc de Narbona. Aquesta participació episcopal es fa palesa, també, en un litigi entre el vescomte i l'arquebisbe, el 1271. Cal dir que en els acords del 1306, els cònsols de Narbona varen obtenir de poder establir uns guardes de la moneda, tal com es feia a Barcelona, de manera que se'n pogués garantir la qualitat i el compliment de tots els paràmetres de la fabricació.²⁰ La moneda de principis del segle XIV era, doncs, d'una llei una mica més alta que el tern, però res ens diuen els documents del període que ens interessa, que és el de la dependència de Catalunya.

Tampoc han estat publicats anàlisis de contingut de fi ni reculls prou amplis de pesos. Nosaltres tenim els pesos que hem recopilat de l'estudi de diferents fons, especialment de la col·lecció Vilaret i que disposem a la darrera columna de la taula que segueix, i els continguts d'argent i pesos de les mateixes peces, que ens cedí amablement ja fa temps el nostre amic Marc Bompaire i que disposem a les primeres columnes. Amb aquestes dades podem establir la taula següent:

Comte	% AR	Llei	Pes	Altres pesos
Ramon	61,9	7/8	1,34	1,3
Ramon	68,6	8	1,16	0,65 (òbol) = 1,3
Ramon	68,4	8	1,27	
Berenguer	62,0	7/8	1,06	1,3
Berenguer	79,3	9	1,15	
Berenguer				0,4 (òbol) = 0,8
Berenguer (creueta)				1,09
Bernat	36,9	4/5	0,65	0,85

18. CASTAING, 1961, p. 43.

19. CASTAING, 1961, p. 42.

20. POEY D'AVANT, p. 266 i 269.

Bernat (òbol)	30,9	4	0,49 = 9,8	0,4 (òbol) = 0,8
Pere, bisbe				1,15
Pere, bisbe				1,0
Pere, bisbe				0,45 (òbol) = 0,9
Pere, bisbe				0,40 (òbol) = 0,8
Eimeric I	44,6	5/6	1,12	1,12
Eimeric I				1,05
Eimeric I				0,98
Eimeric I				0,70
Eimeric II				0,80
Alfons Jordà	92,5	11	1,07	0,70
Alfons Jordà	31,9	4	0,92	0,35 (òbol) = 0,7
Ermengarda			0,96	0,90
Ermengarda				0,60
Ermengarda				0,38 (òbol) = 0,76
Ermengarda				0,30 (òbol) = 0,60
Eimeric III				0,80
Amalric I (vegeu més endavant)				0,50

De la taula anterior sembla deduir-se que els diners narbonesos s'iniciaren a una llei octena o de vuit diners, igual que els diners tolosans, i que aquesta llei es mantingué en temps de Ramon I (965-1019) i del seu fill Berenguer (1019-1067). En aquesta etapa el pes volta els 1,2 grams. A partir de Bernat la llei sembla baixar a la meitat, és a dir, a un nivell quaternal, i també davallen els pesos que es situen entorn del 0,8 grams. Aquests pesos ja es mantenen fins al final, mentre que la llei sembla tenir una millora transitòria amb Eimeric I, en què aparentment arriba als 5/6 diners, però caldria poder confirmar-ho amb més anàlisis. Efectivament, l'any 1097 un document parla d'una moneda narbonesa que sigui octena,²¹ la qual cosa fa pensar que o bé es refereix a la moneda anterior de Ramon I i Berenguer, tot i que ja quedava una mica llunyana, o bé que Eimeric I va arribar a retornar, efectivament, a aquesta llei. No cal dir que l'alta llei d'un dels diners d'Alfons Jordà és completament anòmala i pot ésser una errada d'anàlisi (o d'anotació) o bé una falsificació moderna feta en argent. La moneda quaternal de les darreres emissions enllaça bé amb el diner entre quaternal i ternal de principis del segle XIV a què hem fet referència abans.

El procés de la moneda narbonesa és paral·lel al d'altres comtats, on els diners a llei de quatre diners acabaren per fer el paper d'òbols o meitats dels diners tolosans, que mantingueren llargament la seva llei octena.

21. CASTAING, p. 42, nota 180.

El període d'influència o de domini català a Narbona

Ja hem parlat al començament de les relacions privilegiades que s'havien establert entre Narbona i els comtats catalans, des de temps molt reculats. Ens hem referit, en concret, al domini que hi tingué Sunifred, pare de Guifré el Pilós, a l'hipotètic domini d'aquest i als lligams que s'havien creat arran de l'existència de l'arquebisbat de Narbona, del qual depenien els bisbats catalans. A això podem afegir que el vescomte Francó II (911-924) s'havia maridat amb Arsenda d'Empúries-Rosselló²² i que la muller del seu fill Odó (924-933) fou Riquilda de Barcelona, filla de Guifred II.

L'acostament de Narbona als comtats catalans té, d'una banda, la lògica de la proximitat: el vescomtat narbonès limitava amb el Roselló, amb el Conflent, que llavors dominaven els comtes d'Empúries, i amb el comtat de Besalú, que dominava en el Perapertusès i el Fenollet. Però hi ha un altra raó més profunda: els vescomtes narbonesos podrien haver cercat el suport català justament per escapar a l'avidesa dels comtes de Tolosa, que es consideraven els senyors eminents del territori. Això explicaria els enllaços matrimonials que hem referit abans i les importants mesures d'acostament que adoptà Ramon I. D'una banda, cedí el càrrec episcopal a Guifred de Cerdanya, d'aquella família comtal. De l'altra, casà el seu fill Berenguer amb Garsenda de Besalú, filla del comte català més poderós del moment, Bernat Tallaferro, cosa que significà a Berenguer el domini sobre els castells de Perapertusa i Querbús.²³ Es veritat que la cessió de l'arquebisbat fou a títol oneros, ja que els vescomtes disposaven d'aquest càrrec sense gaires problemes, però en termes generals els vescomtes narbonesos tendiren a situar algun membre de la seva família en aquest delicat càrrec que significava una part important del poder en el seu territori. La cessió a un membre de la família comtal cerdana és un fet de gran significació. D'altra banda, el casament de Berenguer amb Garsenda, seguia la tradició anterior de Francó i Odó i seguiria encara amb l'enllaç d'Eimeric II, nét de Berenguer, amb Mafalda de Pulla, vídua de Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes, fet que convertiria en germans de mare Eimeric II de Narbona i Ramon Berenguer III de Barcelona. Encara podem afegir que un narbonès, Fredol, no sabem si de la família comtal narbonesa, fou bisbe d'Elna entre el 1003 i el 1007. És difícil de creure que tot això fos casual i sembla, molt més clarament, el resultat d'una política d'apropament que podia proporcionar als vescomtes narbonesos un suport als seus anhels de trencar la seva dependència de Tolosa, que, malgrat no deixar d'ésser més nominal que efectiva, ja hem vist que suposà, en algun moment, la pèrdua del control del vescomtat.

Atès que tant el casament de Berenguer com l'entronització de Guillem de Cerdanya a l'arquebisbat narbonès o l'accés de Fredol al bisbat d'Elna es produïren durant el regiment de Ramon I, hem cregut que era perfectament acceptable situar aquest comte

22. Segons ARMAND DE FLUVIÀ a *Gran Enciclopèdia Catalana*. De tota manera, BENITO, p. 147, la fa tolosana.

23. DEVIC/VAISSETE, p. 257.

dins l'àrea d'influència catalana i considerar les seves monedes com a pertanyents a l'àmbit catalano-occità.

No cal dir que aquests lligams no faran res més que consolidar-se en els vescomtes següents.

Berenguer de Narbona (1019-1067), fill de Ramon I, tingué relacions molt significatives amb Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076). Vers l'any 1050, Berenguer ajudà el barceloní a fer tributaris dotze reietons musulmans i poc després Ramon Berenguer I li cedia Tarragona amb el títol de comte, amb el dret de compartir-hi la moneda corresponent.²⁴ El 1067, Berenguer i la seva esposa Garsenda empenyoraven a Ramon Berenguer I el castell de Solterra i el féu d'Osor per les cent cinquanta unces que havien rebut del barceloní.²⁵ Ja hem assenyalat que la possessió de dominis a Catalunya donava als comtes catalans una arma per a assegurar-se la fidelitat dels seus aliats occitans que, en cas contrari, els podien perdre. També cal assenyalat que Ramon Berenguer I es casà en primeres núpcies amb Elisabet de Narbona, filla d'Ermengarda, que era la germana de Berenguer, enllaç en el qual intervingué Ermessenda de Carcassona, vídua de Ramon Borrell.²⁶ Elisabet era, doncs, néta de Ramon I de Narbona.

L'any 1068, l'arquebisbe de Narbona, Guifré, fou un dels signataris dels convenis per l'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasès per Ramon Berenguer I i Sobrequès suposa que els fills de Berenguer de Narbona degueren percebre, també, una part d'indemnització.²⁷

No hi ha raons per a poder suposar que la situació d'aliança i col·laboració es trenqués en els brevíssims temps del possible condomini dels fills de Berenguer ni en els d'Eimeric I, encara que les dades siguin escasses. De fet, l'any 1068, Ramon II, fill de Berenguer, signà sengles convenis d'ajut amb Ermengarda de Rasès i amb Bernat d'Albi i en ambdós casos situa com a aliat seu el comte de Barcelona.²⁸

L'any 1096, en morir l'arquebisbe Dalmau, Eimeric I s'aproprià dels seus béns i declarà que ell era l'únic senyor del vescomtat de Narbona, sense reconèixer, per tant, l'alt domini dels comtes tolosans.²⁹ En aquestes condicions, és evident que a Eimeric li convenia, més que mai, el suport dels comtes catalans.

L'any 1105, Eimeric I anà a la croada, on morí el 1106, i el succeí el seu fill Eimeric II. A partir d'aquest moment les notícies són molt més abundants i totes concordants per afirmar l'estreta col·laboració habitual entre els vescomtes narbonesos i els comtes de Barcelona.

24. DEVIC/VAISSETE, p. 312 i SOBREQUÉS, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*. Barcelona: Vicens Vives, 1980, p. 38 i 50.

25. SOBREQUÉS, *Els grans comtes...*, p. 57.

26. SOBREQUÉS, *Els grans comtes...*, p. 38.

27. SOLDEVILA, p. 71.

28. CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 413 i 439, p. 103 i 110.

29. DEVIC/VAISSETE, p. 504.

L'any 1111, Ramon Berenguer III obtenia el comtat de Besalú i cedia al seu germà de mare, Eimeric II de Narbona, el Perapertusès i el Fenollet. Per la seva part, Eimeric es feia vassall del barceloní i li prometia ajut contra el comte de Besiers.³⁰ Tot i que el 1107 i també en aquestes dates sembla que hi ha aproximacions o pactes entre Eimeric i Bernat Ató, el fet és que el 1112 el barceloní i el narbonès renovaren els acords anteriors i actuaren una altra volta contra l'usurpador de Carcassona i Eimeric jurà fidelitat a Ramon Berenguer III.³¹ El 1114, el narbonès, junt amb altres senyors occitans, participà amb vint naus, és a dir, de forma significativa, en l'expedició a Mallorca que Ramon Berenguer féu amb l'ajut dels pisans.³² El 1117, el narbonès aixecava l'interdicte i acceptava que els comerciants venguessin sal a Bernat Ató, però això pot ésser una senzilla operació interessada perquè el 1124 Bernat Ató promet ajudar Ermengol de Fabresan contra el narbonès que ens consta que en aquell moment estava en lluita contra Tolosa i el seu aliat carcassonès.³³ El 1131 veiem Eimeric actuant com a testimoni en el testament de Ramon Berenguer III.³⁴ L'any 1134, finalment, Eimeric II moria a la batalla de Fraga i deixava el comtat a la seva filla Ermengarda, fet que desencadenà la invasió i el domini temporal d'Alfons Jordà de Tolosa.³⁵ És evident, doncs, que Eimeric II, no sols fou un ferm aliat de Ramon Berenguer III, sinó que en molts moments es declarà vassall d'aquest.

En el període de la interposició d'Alfons Jordà, 1134-1143, aquest assajà de casar-se amb l'hereva narbonesa, però trobà l'oposició de Ramon Berenguer IV, que sembla exercir una certa tutela sobre Ermengarda, la qual es maridaria, finalment, el 1145 amb Bernat d'Andusa, sota els auspicis del barceloní.³⁶ Tot i que la pugna Barcelona-Tolosa no arribà a apaivagar-se del tot, són ben dignes d'esment les iniciatives de col·laboració entre els dos magnats rivals. L'any 1125, Alfons Jordà, que s'havia enfrontat durant dos anys amb el barceloní pel territori provençal, va jurar fidelitat a Ramon Berenguer III i el 1136, ja en temps de Ramon Berenguer IV, fou un dels magnats occitans que anà a Saragossa, on es pactà la retirada d'Alfons VII de Castella que havia envaït el regne d'Aragó després de la mort d'Alfons el Bataller.³⁷ Com és sabut, la retirada castellana s'assolí amb el reconeixement de vassallatge d'Aragó respecte a Castella, dependència que més tard aixecaria Alfons I cedint Conca als castellans. El 1146, Alfons Jordà ajudà Ramon Berenguer IV en la seva lluita contra els Baus de Provença i Bertran de Tolosa, probablement germà

30. LIBER FÉUDORUM MAIOR, doc. 808 i 809, p. 293 i 294.

31. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 513 i 632; BENITO, p. 34 i doc. 23 i 24.

32. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 620 i 621; BENITO, p. 37; SOBREQUÉS, *Els grans comtes...*, p. 151 (nombre de naus).

33. CARTULARI DELS TRENCVELL, p. 101 i 131, doc. 405 i 501.

34. SOBREQUÉS, *Els grans comtes...*, p. 69 i 80; DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 657.

35. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 690.

36. DEVIC/VAISSETE, p. 777; BENITO, p. 45 i 47.

37. BENITO, p. 44 i 75.

d'Alfons Jordà, participà el 1048 en la conquesta de Tortosa.³⁸ Davant d'aquests fets hom es podria sentir inclinat a considerar Alfons Jordà com un magnat procatalà si no hi hagués altres qüestions a remarcar: el 1121, Ramon Berenguer III havia obtingut Carcassona amb l'ajut del duc d'Aquitània, però el 1124 Alfons de Tolosa havia ajudat Bernat Ató a recuperar-la. El 1142/1143 hi ha una llarga lluita entre Ramon Berenguer IV, ajudat per Roger de Carcassona-Rasès, contra Alfons Jordà, que rep el suport de Roger de Foix i de genovesos i pisans. El 1143, el tolosà és finalment derrotat pel barceloní i això permet que Ermengarda de Narbona recuperi el seu vescomtat i que Alfons Jordà hagi de pagar seixanta mil sous a Roger de Carcassona, que l'havia fet presoner, per recuperar la llibertat.³⁹ Tolosans i catalans tenen, doncs, moments d'aproximació, però hi ha elements de litigi que els separen, especialment Narbona i Provença. Els tolosans, d'altra banda, han de lluitar amb altres potents enemics com els ducs d'Aquitània i, per primer cop, el 1141, contra els sobirans francesos.⁴⁰

En resum, no podem pas considerar catalano-occitanes les monedes d'Alfons Jordà fetes a Narbona. El tolosà era l'oponent d'Ermengarda, sostinguda pel català. Son les monedes d'aquesta valerosa comtessa, doncs, les que sí que han d'entrar en el nostre camp.

Les col·laboracions entre Ermengarda i els comtes catalans es succeïren al llarg de tot el temps del seu regiment. El 1148 és amb Ramon Berenguer IV a la conquesta de Tortosa; el 1150 Ramon Berenguer IV inféuda a Ramon Trencavell els comtats de Carcassona-Rasès i ho fa des de Narbona, i el 1151, Ermessanda, germana d'Ermengarda es casa amb Manrique de Lara, un home proper a Ramon Berenguer IV. El 1153 participà en la lluita i derrota dels Baus de Provença. El 1154 és designada, junt amb el comte de Barcelona, protectora de la família de Ramon Trencavell de Carcassona i Besiers, en el testament que aquest fa, quan està en captiveri del comte de Tolosa. El 1157, Ermengarda dóna el seu honor a Ramon Berenguer IV i l'empenyora per cinc mil marcs d'argent, tot reconeixent el gran deute que té amb el català. El 1158, el català la qualifica de «fidel vassalla», el 1159 participa en la guerra anglo-catalana contra Tolosa i el 1162 en la victoriosa campanya a Provença de Ramon Berenguer IV. La col·laboració continuarà amb Alfons I: el 1177 és en la coalició antitolosana, el 1179 coincideixen amb el rei català en una donació de Roger de Carcassona, el 1181 és testimoni en un document de Roger de Carcassona on es parla dels qui l'han ajudat en la lluita contra els tolosans i el ma-

38. BENITO, p. 56. La participació de Bertran de Tolosa apareix a SOLDEVILLA, p. 178, que ho treu de MORERA, Emili, *Tarragona Cristiana*, vol. I, Tarragona: Diputació Provincial i Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1981, p. 422 on es diu que Bertran de Tolosa i la seva esposa Jordana venen el 1166 i per 220 morabats una heretat que havien obtingut de Ramon Berenguer IV en la captura de Tortosa. DÉBAX, p. 342, menciona un Bertran germà d'Alfons Jordà amb cronologia 1096...1109, però sense assignar-li cap esposa.

39. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 655; BENITO, p. 48; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 380 i 510, p. 91 i 134.

40. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 718 i 719.

teix any el rei i la vescomtessa assetgen el castell de Sant Front, que era del tolosà.⁴¹ El fet que el 1173 demani al rei de França que intervingui davant el fet que Ramon V de Tolosa s'hagués fet vassall d'Enric II d'Anglaterra, llavors duc d'Aquitània, no deixa d'ésser una de tantes imprudències que els senyors occitans faran i que despertaran l'ambició dels sobirans del nord. Vers el 1183, sembla que Ermengarda s'acostà a Tolosa, ran de la possible usurpació de Pere de Lara, però altres autors parlen de la cessió del vescomtat. En qualsevol cas, el domini narbonès anirà finalment a raure a Eimeric III, fill de Pere de Lara, el 1202, quan ja havia mort Ermengarda el 1196.⁴² Aquesta possible virada final, suposant que sigui certa, en res fa variar el seu balanç global de permanent col·laboradora dels comtes catalans.

No tenim monedes de Pere de Lara, que, segons sembla, regí el vescomtat entre el 1193/1194 i el 1202, però sí del seu fill Eimeric III (1202-1258). Aquest es féu vassall del comte de Tolosa, ran dels pactes entre Pere I i Ramon VII de Tolosa, però seria exagerat dir que això trenca els nexes amb els catalans, perquè en aquells moments el grup catalano-tolosà comença a funcionar per primera vegada, i ja era hora, com un bloc davant el perill que es veu a venir.⁴³ Efectivament, el 1198 ja s'havia format una lliga entre tolosans i anglesos contra el rei de França i el 1200 Ramon de Tolosa concertava el seu casament amb Elionor, germana de Pere el Catòlic, matrimoni que es realitzaria el 1211.⁴⁴ El 1214, Eimeric III de Narbona, ajudat per contingents catalans, lluità contra Simó de Montfort, el derrotà i el féu presoner, però tingué la dissort que un contraatac dels «croats» assolís d'alliberar-lo.⁴⁵ Les monedes avui conegudes d'Eimeric III són les que porten la llegenda AIMERICVS i el tipus de la clau a l'anvers, que potser evidència la participació que li havia estat imposada pel legat Arnau Amalric l'any 1215; però, pel que acabem de dir, és evident també que en aquestes dates Eimeric era un dels integrants del bloc occità que lluitava desesperadament per mantenir la integritat de la seva nació davant l'agressió de França i del papat. En aquesta lluita tingueren el suport dels catalans, tant abans com després de Muret. Per tant, considerarem també dins del nostre àmbit les monedes d'Eimeric III.

Encara Amalric I de Narbona (1258-1298), fill d'Eimeric III, lluità amb els comtes de Tolosa i contingents catalans contra els francesos i assoliren de recuperar molts territoris.⁴⁶ Ens sembla molt probable que les monedes que abans hem comentat, les unes

41. SOLDEVILA, p. 178; FELIU, Gaspar i SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, vol. III, Barcelona: Fundació Noguera, 1999, doc. 961, p. 1527-1528; BENITO, p. 54 i 55; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 550, p. 145-146; BENITO, p. 54 i 56; BENITO, p. 81; BENITO, p. 59; DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 827; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 605, p. 162; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 440, p. 111; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 519, p. 136; BENITO, p. 83.

42. BENITO, p. 69. Segons DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 151, Ermengarda havia cedit el vescomtat a Pere de Lara el 1192, s'havia retirat a Catalunya i morí a Perpinyà poc temps després.

43. BENITO, p. 97.

44. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 185, 190 i 345.

45. DEVIC/VAISSETE, p. 439, Ventura, Pere I, p. 236; DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 439.

46. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 736.

amb AIMERICVS i les altres amb AMALRICVS i totes amb la clau a l'anvers, s'hagin d'atribuir, les primeres al vescomte Eimeric III i les segones al seu successor, el també vescomte Amalric I. La caiguda de pes que sembla observar-se entre les unes i les altres (caldrien més valors per anar segurs) també ho corrobora.

Com hem dit abans, les darreres monedes narboneses fins avui conegudes corresponen al comte Amalric II (1298-1328) i estan ben documentades vers el 1305. Per les raons exposades més amunt, les prendrem també en consideració. És possible que siguin les darreres peces emeses al vescomtat. D'una banda, no hi ha altres tipus més tardans coneguts i de l'altra, en l'ordenament dels sobirans francesos referent a les monedes senyorials del 1315 ja no apareix el taller monetari de Narbona, tot i que això tampoc és completament excloent, perquè també hi ha altres seques actives que no hi són mencionades.⁴⁷

47. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 858 i vol. IX, p. 2.

SENYORIA DE MONTPELLER. COMTAT DE MELGUELL

En termes monetaris, la senyoria de Montpeller no es pot mencionar sense tenir present el comtat de Melguell. Efectivament, la moneda montpellerina era la que s'havia iniciat en aquell comtat, per bé que per una sèrie de circumstàncies va acabar essent una moneda essencialment ciutadana, de la ciutat de Montpeller, i amb beneficis compartits entre els cònsols, el senyor i el bisbe de la propera Magalona.

Melguell, anomenat inicialment Substanciò, fou un comtat molt vinculat als comtes de Tolosa, però tingué el seu període català que no detallarem, ja que no tingué altra moneda que la melgoresa. Montpeller, en canvi, fou des dels inicis de l'actuació catalana a Occitània un dels més sòlids i constants aliats dels comtes barcelonins.

Els orígens de Montpeller com a senyoriu independent són una mica llegendaris. Una filla del comte de Melguell hauria obtingut Montpeller del seu pare i l'hauria cedit a les seves filles en dues parts, Montpeller per a una i Montpelleret, que estava separat per un bosc de Montpeller, per a l'altra. Amb una estranya unanimitat, ambdues filles varen cedir al segle *x* aquests dominis al bisbe de Magalona, Ricuí. Aquest va reservar-se Montpelleret i el 975 va cedir en féu Montpeller a un senyor anomenat Guillem. Uns anys després, aquest rebé del comte Bertran de Melguell un territori considerable entorn de la ciutat.¹ Tantes cessions desinteressades resulten una mica sospitoses i cal suposar que hi hagué també, com és habitual, pressions, coaccions o compres. El fet és que a finals del segle *x* tenim el primer d'una llarga sèrie de Guillems que inaugura la dinastia montpellerina. Sense variar, doncs, de nom, anem trobant Guillems fins a principis del segle *xiii*, quan Guillem VIII (1172-1202) deixà la senyoria a la seva filla Maria, la qual per matrimoni la va transmetre al seu marit Pere I de Catalunya-Aragó. El domini va passar al seu fill Jaume I, que el va deixar a la branca dels reis de Mallorca inaugurada pel seu fill Jaume II. La pressió dels reis francesos era llavors ja molt forta en els seus intents de domini de la zona i comptaren amb el decidit concurs del bisbe de Magalona, el qual proclamà que Montpeller era un féu del rei de França. Després d'alguns enfron-

1. POEY D'AVANT, p. 294.

taments i en plena guerra contra Pere III, Jaume III de Mallorca va vendre Montpeller al rei francès per 120.000 escuts l'any 1349.

Montpeller fou un important centre productiu i comercial i els seus cònsols adquiriren un notable poder i aviat es feren amb el control de la moneda melgoresa, inicialment pròpia del comtat de Melguell, com hem dit, i que per això s'anomenava melgoresa. Pel que fa als senyors del territori, els Guillems sembla que fruíren de rendes considerables, atesa a la freqüència amb què actuaren com a prestamistes, sovint dels nostres gairebé sempre depauperats sobirans.²

Inicis i evolució de la moneda melgoresa

La història de la moneda melgoresa fou magníficament documentada per Germain en un llunyà 1850, tot i que algunes de les seves afirmacions han hagut d'ésser corregides després perquè les actuacions en matèria monetària no sempre es varen acordar amb allò que s'havia disposat.³ Això demostra, una vegada més, que els documents són importants, però que s'han de treballar també les altres vies perquè poden contenir inexactituds més o menys greus. Ja hem assenyalat que en el món de la moneda convergeixen interessos molt potents i que cal estar atents a totes les fonts disponibles. En aquest cas, les divergències s'han pogut detectar fent un recull de les valoracions de mercat de la moneda melgoresa, que són les que ens reflecteixen el seu valor real.

Les noves informacions han fet variar, doncs, l'evolució del valor de la moneda i han donat precisions sobre els guanys obtinguts i el paper del melgorès en el comtat, però no han pas alterat l'entramat històric general sobre el procés de possessió del seu control, que inicialment corresponia al comte de Melguell i que, a poc a poc, va anar derivant a d'altres poders. Reprendrem, per tant, essencialment el resum que, a partir de Germain, en varem fer ja en una altra ocasió.⁴

La moneda melgoresa fou emesa des de mitjan-finals del segle ^x5 exclusivament pels comtes de Melguell, que en percebien un guany de dotze diners per lliura. En les mo-

2. DIPLOMATARI D'ALFONS I: El 1168 consta que Alfons I i Guillem tenen un deute conjunt amb el batlle de 1.000 morabatins (doc. 51); el 1171 els comptes mostren que Alfons I deu 24.000 morabatins a Guillem (doc. 107); el 1173, Alfons I deu 80.000 sous melgoresos als cònsols de Montpeller, dels quals n'ha pagat 21.700 (doc. 159).

3. GERMAIN, Alexandre, «Mémoire sur les anciennes monnaies seigneuriales de Melgueil et de Montpellier», *Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, t. 3 (1850), p. 133-256. Crítiques a BONNET, E., «Des variations de valeur de la monnaie melgorienne», *Bulletin de numismatique* (1905), p. 46-55 i 73-85; DIEUDONNÉ, Adolphe, «Le melgorien, exemple de variations d'une monnaie médiévale», *Revue Numismatique* (1932), p. 31-36; BOMPAIRE, Marc, «Les ateliers de Melgueil, Cahors et Rodez d'après les sources écrites», DEPEYROT (dir.), *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIe et XIIIe siècles)*, Tolosa de Llenguadoc: Imp. Du Sud, 1987, p. 11-52.

4. CRUSAFONT, p. 257 i 258.

5. Hi ha discussió sobre la data dels inicis del diner melgorès. BOMPAIRE, «Les ateliers...», creu acceptables les mencions del 949 i del 963, que varen ésser rebutjades per Bonnel pel fet d'ésser isolades. Bompaire argumenta, amb raó, que les mencions no es generalitzen fins que hi ha una considerable dispersió en el mercat. Per la nostra part podem afegir que és sobretot la concurrència amb altres tipus monetaris la que fa aflorar les mencions específiques.

nedes més antigues consta encara l'antiga denominació de Substanciò,⁶ ciutat principal i seu d'un bisbat, que en ésser destruïda, sembla que als inicis del segle XII, fou substituïda per Melguell. El diner melgorès aviat va variar de tipus, copiant amb una grafia es-
trafeta les llegendes dels diners de Narbona i canviant només, pel que fa a les estampes, la creu del revers per un traç d'extrems potencats amb dues banderoles de dues puntes en disposició oposada.⁷ A l'anvers s'hi mantingueren, doncs, els quatre anells de remissió odònica. Aquest model monetari s'immobilitzà fins al final de les seves emissions vers mitjan segle XIII i, ara per ara, no s'ha trobat una manera per a poder deduir la cronologia de les peces partint d'elements tipològics. Només les anàlisis de contingut de fi, com veurem més endavant, ens poden donar orientacions en aquest sentit.

El 1128, el comte Bernat IV de Melguell obtingué un préstec de 13.000 sous de Guillem VI de Montpeller i es comprometé a retornar-lo cedint-li la meitat dels beneficis sobre l'encunyació del melgorès, és a dir, 6 diners per lliura. El 1130, Bernat rebé 18.000 sous més a canvi de cedir al de Montpeller a perpetuïtat tres dels dotze diners per lliura de l'encunyació del melgorès. Per la seva banda, Guillem VI es comprometia a no fer emetre cap altra moneda ni a Montpeller ni al comtat de Substanciò, de manera que el melgorès esdevenia, de dret, la moneda de la senyoria.⁸ El 1211, Melguell passà al papa en ocasió de la «croada» i el 1215 el bisbe de Magalona, amb l'ajut dels cònsols de Montpeller, assolí que el papa el confirmés com a titular del comtat i, per tant, com a perceptor de 9 diners sobre els guanys monetaris. D'aquests 9 el bisbe en cedí 2 als cònsols, prova que aquests degueren finançar l'operació. Encara el 1218 el bisbe cedí a Jaume I un altre diner del guany a canvi de vint mil sous melgoresos que li eren necessaris per a pagar deutes. Quedaven, doncs, repartits els guanys de manera que el bisbe en tenia 6, el senyor 4 i la ciutat 2, però el 1261 els tres poders acordaren que el repartiment es reduiria a 2 diners per al bisbe, 2 per al senyor (Jaume I) i 1 per a la ciutat, apel·lant al poc consistent argument de l'encariment dels metalls. El protagonisme dels cònsols era, doncs, cada cop més important.

L'any 1273 empraren el mateix argument per a rebaixar la llei del melgorès i mantenir el repartiment reduït de guanys i tot seguit acordaren de fabricar moneda d'or i d'argent. La creació de monedes de més entitat no era una decisió aïllada. Europa començava a eixir del pou econòmic de l'alta edat mitjana i els negocis començaven a rutllar. De primer les ciutats italianes, després Ramon Berenguer V de Provença i aviat el rei de França varen començar a emetre peces d'argent, múltiples del diner, essent la peça més usual el gros de 12 diners, és a dir, la peça d'argent que equivalia a 12 diners de billó.

6. Aquests tipus són anteriors a la intervenció catalana i, per tant, queden fora del nostre camp d'estudi. Vegeu POEY D'AVANT, p. 290.

7. Aquestes banderoles s'han volgut interpretar com unes mitres amb referència a la participació episcopal, però com que aquesta participació fou tardana no sembla possible acceptar-ho. La mateixa creu apareix, això sí, en els segells del bisbes de Magalona més tardanament, la qual cosa fa pensar que es tracta d'un element heràldic de Melguell. Vegeu POEY D'AVANT, p. 288.

8. BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 12.

Montpeller devia estar en situació privilegiada en aquest ascens econòmic, com ho proclamava el mateix Jaume I: *Per efecte del poder diví, la vila de Montpeller ha pres durant aquest segle, sota l'ombra del nostre domini, una prosperitat gairebé immensa i avui pot ésser contemplada com una de les millors viles de l'univers.*⁹

No hi ha constància que els montpellerins arribessin a batre peces d'or, però sí que feren encunyar grossos d'argent amb el valor de 12 melgoresos i mitjos grossos amb valor de 6 diners.¹⁰ Tot i que aquesta peça era, amb el diner melgorès, l'única moneda legal de la senyoria, Jaume I li va donar també el paper de moneda d'argent amb capacitat per a circular per tots els seus dominis. Era, doncs, la primera moneda grossa que es batia dins els dominis catalano-aragonesos i la primera peça monetària amb un curs general en tots ells, paper que més endavant tindria també el florí d'or. El mig gros no ha estat descrit fins fa pocs anys, de moment en exemplar únic.¹¹ El mestre de la seca montpellerina per a l'emissió d'aquestes monedes fou Pere Vidal, el mateix de les emissions d'Enric II de Rodés del 1271.

L'emissió del gros no degué tenir, però, gaire durada, perquè es tracta avui d'una moneda prou escassa i d'altra banda no n'hi ha mencions després del 1277. Tot i que alguns autors la suposen també encunyada per Jaume II de Mallorca, el fet és que aquest sobirà, que ja tenia prou problemes amb els reis de la branca catalana principal, difícilment hauria gosat encunyar una moneda amb el títol de rei d'Aragó que no li corresponia en cap cas. El fet que la confirmés el 1277 pot significar, simplement, que reafirmava el seu curs, no pas que ell mateix n'emetés. Des del 1281, la pressió francesa combinada, com de costum, amb la de les autoritats eclesiàstiques obligà els sobirans mallorquins a acceptar que Montpeller era sota l'alta sobirania dels reis de França i el 1317 Felip el Llarg ja afirmava que el batiment de moneda a Montpeller era un dret exclusiu seu. El 1343, finalment, els sobirans francesos instal·laren una seca a Montpelleret i aviat el gros tornès francès prengué tot el protagonisme, fins que el 1349 Montpeller passà a ésser un domini plenament francès amb la venda abans esmentada.

Pel que fa a l'evolució de la llei i el pes del melgorès, Bonnet ens dona la seriació següent:

- 1 - Des dels inicis fins, almenys, a finals del segle XI la llei es octena.
- 2 - Com a mínim des del 1116 la llei baixa a 5 diners.
- 3 - El 1129 la llei baixa a 4 diners i s'hi manté fins mitjan del segle XIII.

9. Vegeu CRUSAFONT, nota 49, i també POEY D'AVANT, vol. III, p. 294.

10. Vegeu CRUSAFONT, «La política monetària en temps de Jaume I», *Any Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, dirigit per Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, on es comenta aquesta emissió i es descriu el mig gros, fins llavors inèdit.

11. El mig gros també s'ha inclòs al nostre CRUSAFONT, *Catàleg general de la moneda catalana (s. v aC-s. XX dC)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 2009, p. 375, núm. 2123. També va ésser objecte d'una nota que havia d'ésser preliminar, però en retardar-se la seva publicació la peça ja havia a aparegut a l'obra anterior; CRUSAFONT, «Le demi-gros de Montpellier, espèce inédite de Jacques le Conquérant, Couronne Catalano-Aragonaise», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, (Société Française de Numismatique), mars, 2010, p. 61-62.

4 - El pes és des dels inicis de 24 peces el marc Després hi ha petits retocs.

5 - La cotització es manté, des del 1167, a 50 sous el marc.¹²

Aquests resultats concorden amb els que obtenim amb les dades del Cartulari dels Trencavell, per exemple, que ens dona per al 1060 un contingut d'argent com el del diner de Besiers, de llei octena en aquesta data i des del 1156 fins al 1201 la cotització és de 48 sous el 1156 i després sempre de 50 sous el marc en set documents, en cronologies que van des del 1167 fins al 1201.¹³ Bonnet pensa que en aquesta immutabilitat final hi ha quelcom de sobrevaloració, producte d'inèrcies.

Bompaire ha pogut afinar encara aquestes dades i ha aportat nova informació sobre els volums d'encunyació, la percepció de beneficis i l'organització de la producció. Pel que fa als volums, s'observa un ritme sostingut d'emissions i d'un nivell prou alt. Els anys 1211, 1212 i 1213 es baten 3.300, 5.700 i 7.300 marcs, respectivament, mentre que l'emissió de doblenc de Barcelona de Jaume I del 1222 és només de 2.000 marcs.¹⁴ Evidentment, l'àmplia difusió del melgorès per tot Occitània, per Catalunya i encara a Mallorca i altres llocs justifica uns volums alts en una moneda apreciada per la seva estabilitat i que fa pensar que molts comerciants degueren aportar els seus cabals en argent a la seca montpellerina per convertir-los en diners melgoresos, de segura acceptació. La circulació del melgorès a Occitània ha estat àmpliament estudiada per Castaing-Sicard i als comtats catalans per Balaguer.¹⁵

La circulació del melgorès a Catalunya s'ha d'entendre com una disfunció i no com un fet natural com suposava Mateu i Llopis, pel fet d'ésser Montpeller la «pàtria de Jaime I».¹⁶ De fet, Jaume I la prohibí en diferents ocasions i això és fàcil d'entendre perquè on corria la moneda barcelonina s'escampava un numerari en el qual ell obtenia tot el benefici, mentre que en el melgorès només hi tenia un guany del 20 %.¹⁷ La seva

12. BONNET, «Des variations...», p. 24-25. També menciona un ordenament del 1315 amb la previsió de batre melgoresos a tres diners i setze grans que no sabem si es va dur a terme.

13. CARTULARI DELS TRENCAVELL, doc. 600, 443, 462, 331, 499, 569, 574 i 589. També ens dona cotitzacions semblants MATEU IBARZ, Maria Dolores, «Relaciones cronológicas de documentos monetales de 1066 a 1260, del Archivo de la Corona de Aragón», *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. II, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), 1979, p. 205-209: 48 sous el 1167, el 1198 i el 1208 i 50 sous el 1174.

14. BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 14.

15. CASTAING; BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona 1999.

16. MATEU I LLOPIS, «Sobre la política monetaria de Jaime I y las acuñaciones de 1247 y 1271», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1947, p. 3-31.

17. BOTET I SISÓ, J., *Les monedes catalanes*, vol. II, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1909. Aquest autor ja havia advertit que Jaume I havia prohibit reiteradament la circulació a Catalunya de la moneda melgoresa; vegeu, per exemple, p. 38 i 40. Recentment, RIERA MELIS, Antoni, «Monedas y mercados en la Edad Media: el Mediterráneo Noroccidental (c. 1190-1350)», *Moneda y monedas en la Europa Medieval, (siglos XII-XV)*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 2000, p. 193-256, a la p. 199 afirma que Jaume I va autoritzar el curs del melgorès a tots els seus dominis ran d'un acord amb el bisbe Fredol de Montpeller. Riera basa aquestes afirmacions en dos documents que menciona com a trets d'arxiu però que, de fet, ja foren publicats per GERMAIN, «Mémoire sur les anciennes monnaies...», l'any 1850. En aquests documents es diu que el melgorès pot córrer *tam in Montispesulani quam tota eius dominatione*, que significa que tindrà circulació tant a Montpeller com en tot el seu domini, és a dir, en tot el domini de Montpeller i no pas en tots els dominis del rei. Els cònsols es volien assegurar, sobretot, el curs exclusiu del melgorès en el seu espai i així ho fan constar. Crec, doncs, que aquí hi ha hagut una mala interpretació.

extensió a Catalunya en temps del diner de doblenc és un dels efectes del rebuig a una moneda catalana de baixa llei i quan el rei torna a una bona moneda amb el tern, el melgorès recula immediatament. Un fenomen paral·lel i anterior es produeix a Provença on el melgorès circula profusament fins que Alfons I hi introdueix el ral coronat i el melgorès gairebé desapareix del mercat.¹⁸

S'ha d'assenyalar encara Montpeller com a lloc de l'emissió de millaresos o dírhams d'argent de tipologia almohade. Ja s'ha pogut demostrar que aquesta moneda s'encunyava amb rebaix d'argent com a font de benefici i amb destí als intercanvis comercials amb els països del nord d'Àfrica i que no circulaven, per tant, a la regió. Tot i que es coneixen nombroses imitacions dels dírhams almohades, fins ara no ha estat possible de determinar-ne els orígens, de manera que no sabem quines d'aquestes peces foren les emeses a Montpeller.

El melgorès dins l'àrea d'influència catalana

Montpeller, ciutat important, com hem vist, en l'emissió del melgorès, estigué dins l'òrbita catalana en dues etapes: en la primera, 1052-vers 1204 i en temps dels Guillems, com a col·laboradors i després vassalls dels nostres sobirans, i després, vers 1204-1349, com a domini directe després dels pactes del 1204 i el matrimoni de Pere I i Maria de Montpeller. En l'espai 1135-1171, també el comtat de Melguell fou un domini català. En la primera etapa de Montpeller, les col·laboracions i situacions de vassallatge ens són àmpliament documentades:

– El 1052 Guillem III de Montpeller formà part del tribunal que jutjà el rebel Mir Geribert, en temps de Ramon Berenguer I.¹⁹

– Entre el 1067-1070 estigué present en els pactes d'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasès per Ramon Berenguer I.²⁰

– El 1112, Guillem V donà suport a Ramon Berenguer III en els seus enfrontaments amb Bernat Ató, l'usurpador de Carcassona.²¹

– El 1113 participà amb cent cavallers i vint naus a la conquesta temporal de les Balears amb Ramon Berenguer III.²²

– El 1132, Alfons Jordà de Tolosa derrota Guillem VI de Montpeller i força un pacte amb ell per a obtenir drets sobre Melguell i la moneda melgoresa, però fracassa en el seu intent de matrimoni amb Beatriu de Melguell, hereva de Ramon II de Melguell, que es casa el 1135 amb Berenguer Ramon de Provença, germà de Ramon Berenguer IV. Això suposava

18. CRUSAFONT, «La política...», pel que fa a Provença, vegeu BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 23.

19. SOBREQUÉS, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona: Vicens Vives, 1980, p. 44.

20. BENITO, p. 27.

21. BENITO, p. 35.

22. BENITO, p. 35; SOBREQUÉS, *Els grans comtes...*, p. 152.

posar el comtat de Melguell en mans catalanes, situació que no es trencà fins el 1144 quan el català fou mort en un atac genovès en connexió amb Tolosa. Efectivament, el 1146 Ramon Berenguer IV rebia l'homenatge de la vila i comtat de Melguell, en defensa dels drets del seu nebot Ramon Berenguer II de Provença, fill de Beatriu i el seu germà. El paper procatalà de Guillem en l'afer del matrimoni de Beatriu fou reconegut per Ramon Berenguer IV, que prometé al montpellerí la ciutat de Tortosa quan pogués conquerir-la.²³

– El 1136, Guillem VI és present a Saragossa en la pressió per a foragitar-ne Alfons VII de Castella i arribar a un pacte per a la unió d'Aragó amb Catalunya.²⁴

– El 1143, Ramon Berenguer IV ajuda Guillem VI a reduir la revolta dels montpellerins.²⁵

– El 1148, Guillem VII de Montpeller participa en la conquesta de Tortosa de Ramon Berenguer IV.²⁶

– El 1153, Guillem VII és amb Ramon Berenguer IV en la lluita contra els Baus de Provença, que són derrotats.²⁷

– Entre el 1157 i el 1159 consta com a aliat dels catalans en els pactes d'ajut amb Ramon Trencavell i en la lluita contra Tolosa.²⁸

– El 1166, ajuda Alfons I de Catalunya-Aragó a sufocar una revolta provençal.²⁹

– El 1171, Guillem VII és derrotat per Ramon V de Tolosa a qui ha de reconèixer com a comte de Melguell. El 1172, mor Guillem VII i el seu fill i hereu Guillem VIII resta sota la custòdia d'Alfons I, a qui reconeix com a senyor. En aquesta mateixa data, Bernat Pelet, segon marit de Beatriu de Melguell, cedeix els seus drets a Alfons I, que els hi retorna en féu, però no sabem si això va tenir efectivitat. El 1177, Guillem VIII forma part d'una àmplia aliança amb Alfons I contra el comte de Tolosa. El 1178, Alfons I qualifica Guillem VIII de fidel vassall.³⁰

– Els anys 1167, 1172 i 1176, Alfons I emet documents des de Montpeller.³¹

– El 1204 se signà la pau entre Tolosa i Barcelona, fet que suposà la cessió de Montpeller. El mateix any es concertà el matrimoni de Pere I amb Maria, hereva de Montpeller, i el senyoriu passà al domini directe dels sobirans catalans.³²

Amb la documentació recollida queda clara l'aliança permanent entre Barcelona i Montpeller, només trencada puntualment quan en situacions de guerra el montpellerí fou derrotat pel de Tolosa i hagué de cedir; però ja hem vist que tot seguit tornà a establir vincles amb els sobirans catalans.

23. BENITO, p. 44, 45 i 50.

24. BENITO, p. 46.

25. BENITO, p. 48.

26. SOLDEVILA, p. 178.

27. BENITO, p. 54 i 55.

28. BENITO, p. 57 i 59; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 446.

29. BENITO, p. 63.

30. BENITO, p. 67 i 68; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 605; DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 134.

31. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 36, 133, 134 i 214.

32. BENITO, p. 104 i 109.

Tot plegat justifica plenament que tinguem el diner melgorès com a moneda catalana, de primer pel fet d'haver estat batuda per un vassall i després per haver estat feta directament pels nostres reis, situació que durà més de cent anys. Només les primeres emissions, fetes entre mitjan i finals del segle x fins al 1128, en què Guillem de Montpeller entrà en el benefici de la moneda melgoresa, es podrien quedar fora de l'àmbit català, la qual cosa significa que podem descartar la moneda octena i una part de la de cinc diners, la de l'espai 1116-1128. Com que entre el 1128 i el 1129 la moneda de cinc diners encara s'emeté, no es pot saber amb certitud, en cas de saber la llei d'un exemplar, si correspon o no a l'etapa catalana. Per tant, optarem per considerar fora del nostre àmbit d'estudi els diners melgoresos octens i, certament, les primitives emissions de Substanciò.

BARONIA-VESCOMTAT D'OMELADÈS

La baronia d'Omeladès tenia el seu centre en el castell d'Omelàs i s'estengué, en diferents temps, als llocs de Popian, el Poget, Sant Bausili de la Selva, Puzols i Vendemian, tot plegat a l'oest de Montpellier i molt proper al seu territori.

Inicialment pertanyia als vescomtes de Besiers, però després passà a Ramon de Carcassona ran del seu matrimoni amb Garsenda de Besiers. Ramon, fill de Roger el Vell de Carcassona (957-1012), va morir el 1010, és a dir, abans que el seu pare i la seva herència sobre Carcassona i l'Omeladès passà al seu fill Pere Ramon. De tota manera, consta que el 1036 l'Omeladès havia passat al seu germà Guillem, en féu de Pere Ramon, i, per mecanismes que desconeixem, acabà revertint en Guillem V de Montpellier com a mínim des del 1114, quan declarava tenir-ne el domini en féu dels vescomtes de Besiers. En morir Guillem V el 1121, deixà la baronia al seu fill segon, que prengué el nom de Guillem d'Omelàs i tenia la baronia en féu dels vescomtes de Besiers i Narbona. Aquest es casà vers el 1126 amb Tiburga, filla i hereva de Riambau II d'Aurenja (l'Orange dels francesos) i es passà a titular Guillem d'Aurenja. El succeí el seu fill Riambau III d'Aurenja i Omelàs, dit el Trobador, que hipotecà la baronia a Guillem VII de Montpellier el 1168 per 4.000 sous melgoresos i després al seu cunyat Aimar de Murviel el 1171 per 10.000 sous melgoresos. En morir el 1173 deixà la baronia a la seva germana Tiburga, muller d'Aimar de Murviel, i a la seva germana gran, casada amb Bertran dels Baus, el seu domini d'Aurenja. Aimar i Tiburga deixaren el 1186 l'Omeladès al seu fill Bernat Ató de Murviel, el qual el cedí l'any 1187 a Guillem VIII de Montpellier, que l'hi retornà en féu. En morir Bernat Ató el 1191 va deixar la baronia a la seva filla Tiburga, que la va vendre el 1197 a Guillem VIII de Montpellier, el qual ja havia obtingut, probablement a títol onerós, els drets que hi pogués haver tingut el comte de Tolosa el 1194. El territori es mantingué des llavors lligat a Montpellier i, per tant, passà a Maria de Montpellier i als reis catalans Pere I i Jaume I. Més tard passà a la branca de Mallorca que iniciava Jaume II en morir el conqueridor, el 1276.¹

1. POEY D'AVANT, p. 292-294, on recull les argumentacions de GAYRAUD DE SAINT BENOÎT publicades a la *Revue Numismatique* del 1859, p. 375. Les referències que segueixen sorgeixen d'aquestes fonts.

Estigué després sota la sobirania del rei Sanç i finalment de Jaume III de Mallorca, que el cedí l'any 1330 al seu germà de pare, Ferran, amb el títol de vescomtat que ja s'emprava des del 1327.² La desfeta de Jaume III de Mallorca féu que l'Omeladès acabés en mans del rei de França el 1352 i tornés a ésser considerada una baronia.

La moneda de la baronia

Es coneix un diner de l'Omeladès a nom d'un Ramon, que Gayraud de Saint-Benoît atribuí, encertadament al nostre parer, a Ramon Ató de Murviel. Però Poey d'Avant, donant la volta a la cessió de drets del tolosà del 1194, assenyalà la possibilitat que fos del comte de Tolosa. Ja hem vist que res en la història de la baronia dóna cap dret als comtes de Tolosa i que aquella es mogué sempre en l'òrbita dels senyors de Montpeller i, més llunyanament, en la dels vescomtes de Besiers i Narbona, com ja havia vist Gayraud. En tot cas, potser s'hauria pogut pensar en Ramon de Carcassona, però havent premort al seu pare seria estrany que hagués emès amb el seu nom. Per tant acceptem la raonada atribució de Gayraud de Saint Benoît i considerem la peça de Ramon Ató de Murviel. Potser sí que les lletres A T O disposades en triangle que hi ha en el camp de l'anvers poden ésser una reminiscència d'altres tipus semblants de la zona, com ara els diners de Tolosa o de Carcassona, i no necessàriament fer referència a Bernat Ató com assenyala Poey d'Avant, però tampoc creiem que es pugui descartar del tot com ho explica Dieudonné.³ Poey, de fet, s'hi agafa molt fort perquè això li aportava un petit argument a favor de Tolosa, tot oblidant, és clar, que també hi ha altres monedes a la zona amb el tipus de les lletres en el camp. En realitat, és el mateix Poey d'Avant qui tomba l'argument més positiu a favor de Tolosa que havia aportat Gayraud, en dir que el document del 1194 donat a conèixer inicialment per Devic i Vaissete no deia pas, com afirmava Gayraud, que Guillem VIII havia rendit homenatge al comte de Melguell, que llavors era el comte Ramon de Tolosa, sinó que el de Tolosa li havia cedit tots els drets que pogués tenir sobre la baronia. Al nostre entendre això no presuposa que el de Tolosa tingués realment cap dret sobre l'Omeladès, sinó que Guillem devia arreglar, com sempre amb diners, les possibles objeccions del comte tolosà poc abans de compensar la veritable hereva, que era Tiburga. És el mateix que havia fet en el seu moment el comte de Barcelona Ramon Berenguer I en adquirir els drets sobre els comtats de Carcassona i Rasès.

2. ALOMAR, Gabriel, *L'infant Ferran de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1990, p. 94.

3. DIEUDONNÉ, p. 244. Aquest autor també fa notar el parentiu amb Carcassona, fet no assenyalat per Poey d'Avant.

La moneda de l'Omeladès en l'àmbit catalano-occità

Ja hem vist que Ramon Ató de Murviel havia cedit els drets de la seva baronia a Guillem VIII de Montpeller el 1187 i que aquest els hi havia retornat en féu. Tant si Ramon havia emès després d'aquesta data com abans, sota l'alta sobirania dels vescomtes de Besiers o de Narbona, el fet és que en aquesta cronologia tots aquests senyors occitans són dins l'àrea d'influència catalana i, per tant, podem considerar aquesta moneda com una més del grup catalano-occità.

ESPAI RODÉS

COMTAT DE RODÉS. VESCOMTATS DE MILLAU I CARLAT

El territori de Roergue, situat al nord del comtat de Tolosa, va pertànyer a la província d'Aquitània, tant en temps romà com després amb els reis carolingis. En disgregar-se l'Imperi Carolingi formà part dels dominis dels comtes de Tolosa que, en alguna ocasió, dividiren el seu territori entre els fills, deixant a l'un Tolosa i a l'altre Roergue. En aquesta etapa és la branca de Roergue, amb el títol, a més, del marquesat de Gòtia, la que sembla més important.¹ Dins d'aquesta branca hi ha un comte Ramon II que va participar en les lluites peninsulars contra els musulmans a finals del segle x i després un comte Hug, que anomenarem Hug de Tolosa per distingir-lo de l'Hug I de Rodés de la segona dinastia, que ja era comte potser el 1008² i del qual se sap que morí vers el 1054. En morir Hug, la rivalitat entre Berta, filla d'Hug, i el seu cosí, Ramon IV de Tolosa (1060-1096), es decantà cap al tolosà, de manera que amb aquest comte els dos territoris s'havien tornat a unificar.³ Diuen els autors francesos que entorn del 1112 el vescomte Ricard de Millau va obtenir el títol comtal de Rodés per cessió onerosa dels comtes de Tolosa i que això suposava la possessió de la ciutat de Rodés i un terç del territori de Roergue. No hi ha, però, unanimitat sobre qui va fer aquesta concessió ni, per tant, per què i quan fou feta. Segons Enjalbert/Cholvy, la cessió l'hauria fet Ramon IV de Tolosa vers el 1096, a títol oneros, a fi de procurar-se fons per a la croada a la qual es dirigí en aquestes dates.⁴ Ginisty, entre d'altres, suposa, en canvi, que aquesta cessió es féu en temps de la recuperació del comtat de Tolosa per Alfons Jordà el 1112.⁵ Poey d'Avant situava també la cessió el 1096, amb Ramon IV, però deia que no es féu efectiva fins que Alfons Jordà la va validar l'any 1119.⁶ En fi, no manca qui suposa que Bertran de To-

1. ENJALBERT, Henri i CHOLVY, Gérard, *Histoire du Rouergue*, Tolosa de Llenguadoc: Privat, 1987, p. 93.

2. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 1020; Dieudonné, p. 225.

3. DÉBAX, p. 31.

4. ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire...*, p. 92.

5. GINISTY, A., *Histoire d'Entraygues-sur-Truyère*, Entraigas, 1933, reedició del 1979, que és la que emparam, p. 27; CASTAING, p. 51, però amb la data 1096.

6. POEY D'AVANT, p. 304.

losa va cedir Roergue a Alfons Jordà el 1107, el qual va entrar en possessió del comtat de Tolosa el 1112, malgrat que els autors més moderns situen aquesta recuperació el 1119.⁷ Un bon embolic, doncs, en un període molt complex i del qual ens manca encara molta informació. Hi ha un fet clar: no hi ha dades de Ricard com a comte de Rodés fins el 1112.⁸ Per tant, la pretesa cessió onerosa de Ramon IV esdevé poc versemblant. Però si eliminem aquesta motivació onerosa, és ben poc entenedor que els comtes de Tolosa es despreguessin així com així del territori de Roergue. Nosaltres pensem que s'ha de recomençar del tot el plantejament de les hipòtesis, tenint presents les dades que semblen més segures. L'any 1112 es van produir dos fets importants. D'una banda, Ramon Berenguer III es va maridar amb Dolça de Provença i obtenia així no tan sols la Provença marítima sinó també altres territoris relacionats amb Roergue, com els vescomtats de Carlat, Millau i Gavallda. D'altra banda, Guillem d'Aquitània es va apoderar del comtat de Tolosa i el va retenir fins que Alfons Jordà, fill de Ramon IV, el va poder recuperar l'any 1119. Si tenim present que els comtes de Rodés foren gairebé sempre aliats del comte de Barcelona i enfrontats amb els de Tolosa, es fa difícil de creure que hagués estat el comte tolosà qui hagués fet la cessió del comtat de Rodés, encara que hagués estat a títol oneros. Com que la pinça Aquitània-Barcelona va fer-se efectiva en moltes ocasions i gairebé sempre per a pressionar l'antagonisme permanent dels tolosans, hom s'inclina a pensar que potser el barceloní, l'aquità i el de Rodés actuaren mancomunadament com a senyors de la zona per a fer-se seus els dominis tolosans i que la part de benefici que en tragué el comte de Rodés, que amb la seva presència havia millorat molt l'encerclament territorial del tolosà, hagués estat la possessió del títol comtal. La compensació de Guillem era clara: fer-se seva de la resta del domini tolosà i el barceloní potser en tenia prou fent acceptar la seva nova presència a la zona. Probablement Alfons Jordà el 1119 hagué d'admetre els fets consumats i per això confirmà la cessió a Ricard. Amb aquesta hipòtesi lliguen les cronologies i les motivacions i s'entén millor la posterior harmonia entre els comtes de Rodés i els de Barcelona. Altrament, els de Rodés s'haurien mostrat més propers als comtes de Tolosa. Es tracta, però, d'una simple hipòtesi de treball que, això sí, no entra en contradiccions i encaixa en les cronologies. En qualsevol cas, Ricard de Rodés hauria estat comte entre els anys 1112-1132. No ens referirem als vescomtats (catalans des Ramon Berenguer III) de Millau i del Carlat perquè no tingueren moneda com a tals. Les monedes vescomtals i episcopals de Mende, al Gavallda, les tractarem en capítol a part.

La dinastia de Rodés continuà amb diferents comtes de nom Hug (quatre), Guillem i Enric (dos) i s'acaba amb Cecília (1304-1312), que es maridà amb el comte Bernat VI d'Armanyac, de qui va tenir un fill i una filla. El fill, Joan I de Rodés (1312-1373), era

7. DEVIC/VAISSETE, p. 201 i 578; DÉBAX, p. 342 (taula).

8. ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire du Rouergue*, p. 91

menor d'edat en morir la mare i estigué un temps sota la tutela del seu pare i després del seu oncle per a Armanyac i d'Amalric II de Narbona pel que fa al comtat de Rodés. Com a regent, Amalric nomenà els mestres de seca el 1318 per a la perllongació d'una primera emissió monetària que s'havia iniciat el 1316. No tardà el regent a haver d'enfrontar-se amb el rei de França. Aquest va pretendre l'any 1319 reclutar soldats al comtat, cosa que només podia fer el comte. La negativa del regent va provocar represàlies del rei francès, que va prohibir la celebració d'una munió de mercats. Però Amalric va assolir de fer abolir aquell mateix any una ordre reial que contravenia drets ancestrals. Un nou enfrontament es produí el 1319, quan els oficials reials volgueren intervenir en un afer de falsadors de moneda, cosa que era, també, competència del comte. El 1321, finalment, el rei feia un primer intent de suprimir tots els amonedaments féudals. Tot plegat produí accions judicials de llarga durada que tingueren aturat el taller, fins que Joan I assolí sentències favorables i pogué tornar a emetre el 1340. De tota manera fou la darrera encunyació al comtat de Rodés, perquè la pressió francesa no va pas cessar. A aquestes alçades, Joan I, que havia participat activament en campanyes militars franceses, ja tenia clar que per sostenir la seva sobirania havia de cercar aliats exteriors. I així, després del tàndem de principi de regnat amb Narbona, ara es reproduïa un altre nexa «clàssic» en l'intent de defensa dels seus drets: l'aproximació als anglesos, que encara dominaven amplis territoris a Aquitània. De tota manera, Joan I va haver d'acabar claudicant. L'any 1311, quan només tenia sis anys, la seva mare Cecília l'havia promès amb Regina de Got, hereva de Bertran de Got, vescomte de Lomanha, amb la qual es maridà el 1324. Fou, però, el darrer enllaç entre occitans. Al cap de poc temps Regina va morir i Joan es va maridar amb Beatriu de Clermont, comtessa de Charolais i princesa reial. L'any 1415 un inventari mostrà que encara es guardaven els antics encunyys i equipaments del taller monetari junt amb alguns pics de les velles mines d'argent, records històrics que existiren almenys fins al segle XVII.⁹

L'inici i la seriació de la moneda del comtat. La seva denominació.

Si els orígens de la sobirania són confusos, no ho són menys els de la moneda del comtat. Hi ha diferents documents que parlen de la moneda rodenesa, *solidi rodenensi* o *ruthenensi*, al final del segle X i, en concret, entre el 996 i el 1004. Les mencions de la moneda del comtat no són pas rares fins al 1087, s'enrareixen entre el 1087 i el 1149 i reprenen amb força després d'aquesta data. Castaing-Sicard, donant per segura la moneda coneguda a nom de Ricard (1112-1132/34), suposa que la represa es produí ran de

9. GINISTY, *Histoire...*, p. 60-61; BELMONT, Jérôme, «La monnaie de Rodez (1ère partie): la mort d'un monnayage seigneurial (vers 1270-1340)», *Revue Numismatique*, núm. 159 (2003), p. 355-418 (vegeu p. 392-412). Aquest article i el següent a la *Revue Numismatique* del 2004 fan un estudi completíssim de les encunyacions de Rodés des del 1270 i el seguirem estretament en les cronologies finals de l'amonedament de Rodés.

l'aparició de la nova dinastia amb aquest comte, però creu que degué haver-hi dificultats per a la seva difusió, que no es féu important fins a l'adveniment del seu fill Hug (1134-1154).¹⁰

Cal afegir a aquestes dades que hi ha també mencions al segle XI d'una moneda ugonenca, és a dir, a nom d'un comte Hug, a les quals no s'ha pogut donar explicació, però que Bompaire creu que no s'ha d'atribuir a Rodés «perquè no hi havia encara comte de nom Hug i ni tan sols s'havia format el comtat».¹¹ Com que darrerament sembla que s'ha detectat l'existència d'un possible comte Hug a Tolosa, cal que advertim que la moneda ugonenca tampoc sembla que pugui ésser la tolosana perquè hi ha una menció del Cartulari dels Trencavell que parla, el 1126, d'un pagament que s'ha de fer amb 1.400 sous ugonencs i 16 sous tolosans. Per tant, és clar que ugonencs i tolosans són dues monedes diferents. Hi ha també altres mencions en el mateix cartulari i entre el 1095 i el 1126 amb pagaments fets amb diners ugonencs octans, és a dir, de 8 diners de fi.¹² Finalment, el Cartulari de la Selva parla sempre de diners rodenesos, en divuit documents entre el 1150 i el 1252.¹³ Les anàlisis de contingut de fi de tres diners a nom d'Hug de Rodés del tipus immobilitzat han donat una llei de quatre diners.¹⁴

En plantejar la seriació del numerari de Rodés, Depeyrot assenyala unes possibles emissions, potser imitatives i desconegudes, del segle XI i estableix per a més endavant aquesta seqüència:

- 1 - Diners a nom de Ricard i D V D + en el camp i títol de duc.
- 2 - Diners a nom d'Hug, mòdul gran i copiant els tipus del Pui i títol comtal.
- 3 - Diners a nom d'Hug, mòdul petit i D S A + en el camp i títol comtal.
- 4 - Diners semblants a nom d'Enric.
- 5 - Diners semblants a nom de Cecília.¹⁵

Com veiem, el tipus d'imitació del Pui s'interposa entre un diner d'Hug i un altre de Ricard, que són molt semblants. Al nostre parer, seria molt més adient seguir el criteri de Dieudonné, que atribuïa la imitació del Pui al comte Hug del segle XI, és a dir, el que

10. CASTAING, p. 51.

11. BOMPAIRE, Marc, «Les ateliers de Melgueil, Cahors et Rodez d'après les sources écrites», *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIe et XIIIe siècles)*, dirigida per Georges Depeyrot, Tolosa de Llenguadoc: Imp. Du Sud, 1987, p.11-52 (vegeu p. 39).

12. Pel que fa a Hug, comte de Tolosa, se'l situa en la cronologia 961-972 segons un article als *Annales du Midi* del 1993, del qual no tinc la referència completa; CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 328, 238, 103 i 391.

13. CRUSAFONT I SABATER, M., «Rodenesos, caorcenys i raimomondencs. Denominacions i dades de circulació monetària a Roergue catalana entre 1150 i 1256», *Acta Numismàtica*, núm. 41-42, en premsa. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), (2012-2013); OURLIAC, Paul, *Le cartulaire de la Selve*, Tolosa de Llenguadoc: CNRS, 1985.

14. DUMAS, Françoise i BARRANDON, Jean-Noël, *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le règne de Philippe Auguste*, Cahiers Ernest Babelon, núm. 1, Orleans: CNRS, 1982, taula p. 84.

15. DEPEYROT, Georges. «Les trésors et la diffusion du numéraire féodal», a DEPEYROT, p. 53-86 (vegeu p. 61 i 62).

s'havia separat temporalment de la branca tolosana. Aquests autors donen a aquest comte la cronologia 1008-1054. Si acceptem aquesta atribució, quedarien justificades les mencions de moneda ugonenca del segle XI com a moneda de Rodés. D'altra banda, les mencions que cita Castaing-Sicard del 996 i el 1004 serien diners, encara inconeguts del pare d'Hug, Ramon II i potser també eren imitacions de la moneda del Pui. Amb la reincorporació del comtat al casal tolosà es degueren estroncar les emissions i això explicaria la rarificació de les mencions. D'altra banda, les citacions de moneda ugonenca octena restarien també justificades si els diners d'Hug imitant el Pui tinguessin aquesta llei. Els diners d'imitació del Pui porten a l'anvers la llegenda +VGO COMES RE i probablement s'ha de complementar la part final RE en R(ut)E(nsis).

L'aparició d'un òbol a nom d'Hug, ja del tipus definitiu de Rodés, però amb VOV en el camp,¹⁶ permet suposar que l'abandó del tipus del Pui ja es produí en temps d'Hug de Tolosa.

Per tant, la sèrie de Rodés s'hauria iniciat amb peces a nom de Ramon, encara desconegudes, i hauria continuat amb les imitacions del Pui del seu fill Hug, ambdues de llei octena i que haurien circulat fins als inicis del segle XI. Al final del temps de regiment del comte Hug de Tolosa s'introduiria el tipus amb VOV, abandonant la forma imitativa del Pui i potser coincidint en la baixada de llei esmentada. La moneda reprendria amb Ricard I (1112-1132/4) i amb el tipus de les lletres D V D + al camp, del tot semblants a les del seu fill Hug amb D S A + al camp. Que Ricard es titulés duc en aquesta moneda resultaria incompreensible si el títol comtal l'hagués rebut dels comtes de Tolosa, però s'explicaria si l'hagués obtingut d'una aliança amb els aquitans i els catalans, perquè el títol de Roergue comportava el de marquès o duc de Gòtia. De tota manera, la hipòtesi d'Ainsworth¹⁷ que es tractés d'una peça a nom de Ricard Cor de Lleó com a duc d'Aquitània tampoc és descartable del tot, però té dos inconvenients: el primer, el canvi de les lletres del camp, que, un cop adoptat per Hug I, s'havia mantingut invariànt i ara s'interposaria en la sèrie el duc anglès, i el segon que anglesos, catalans i roergats solien anar en aliança i contra el comte de Tolosa i no ens consta una invasió de Roergue per part de l'anglès. En conseqüència, nosaltres advocaríem per mantenir l'atribució de la peça a Ricard I de Rodés (1112-1132/34). Des dels darrers temps d'Hug de Tolosa, la moneda baixaria d'octena a quaternal, fet que justifiquen les anàlisis que hem mencionat abans.

Pel que fa a les lletres en el camp, s'ha plantejat la possibilitat d'una degeneració del mot PAX o bé una degeneració de DVX, especialment en el DVD de Ricard.¹⁸ El pas de DAS a PAX semblaria possible, però la cadència real de les lletres no és pas DAS com diuen els autors anteriors, sinó DSA. Pel que fa a DVD per DVX, és força absurd si a la moneda ja hi consta DUCOS a la llegenda. I, per acabar, hom no pot parlar de degene-

16. BENANIBA/DIAZ, p. 92.

17. Mencionat per POEY D'AVANT, p. 305.

18. POEY D'AVANT, p. 305; CARON, p. 209.

ració sigui de DAS o DSA a PAX o de DVD a DVX si no hi ha res més que emissions amb aquestes lletres i no n'hi ha d'altres de regulars i, d'altra banda, les lletres DSA es mantenen tossudament i sense cap altra variació fins als temps de Cecília. Una hipòtesi raonable ha estat plantejada, si més no, per a les lletres DSA; és la que fa Belmont en suposar que signifiquen Denarius Sanctii Amantii, en al·lusió al lloc del taller monetari, prop del convent de Sant Amanç, al centre de Rodés.¹⁹ Resta, però, sense interpretació, com tantes altres monedes occitanes del seu temps, la nova peça amb les lletres VOV que hem atribuït a Hug de Tolosa (1008-1054).

L'estudi de diferents troballes ha permès concloure a Marc Bompaire que els diners a nom d'Enric no corresponen a Enric I (1210-1221) sinó a Enric II (1275-1304). Això significaria que el tipus d'Hug I amb D A S en el camp es va mantenir al llarg dels seus successors de nom Hug, durant el temps d'Enric I i fins a Hug IV (1222-1275), que el succeí.²⁰ Cecília (1304-1312) seria la darrera de la dinastia que va emetre i la darrera del comtat a poder-ho fer sense la supervisió del rei de França. Efectivament, les darreres monedes fetes al comtat i a nom de Joan I (1312-1373), ja de la dinastia d'Armanyol, s'hagueren de fer amb l'autorització reial.²¹ La seriació de la moneda de Rodés seria, doncs, la següent:

- 1 - Diners a nom d'Hug, tipus del Pui. Hug de Tolosa (1008-1054).
- 2 - Òbols a nom d'Hug, tripus roergat. Darrers temps d'Hug de Tolosa.
- 3 - Diners a nom de Ricard. Ricard I (1112-1132/34).
- 4 - Diners a nom de Hug, tipus DSA. Hug I a Hug IV (1132-1275).
- 5 - Diners a nom d'Enric. Enric II (1275-1304).
- 6 - Diners a nom de Cecília (1304-1312).
- 7 - Diners a nom de Joan. Joan d'Armanyol (1312-1373).

Diguem finalment que, al nostre parer, el fet que en algunes zones, com per exemple al monestir de la Selva, s'anomeni rodensesos els diners de Rodés no impedeix pas que en d'altres se'ls denomini ugonencs, denominació avinent per a tota moneda a nom d'un comte Hug, de la mateixa manera que els carlins foren monedes a nom de reis Carles en diferents llocs i cronologies. És ben sabut, d'altra banda, que els diners tolosans eren sovint designats com a tolsans, però en el mateix cartulari de la Selva se'ls qualifica de raimondencs. Per tant, pensem que les mencions antigues d'ugonencs han de correspondre al comte Hug, que féu les imitacions del Pui, i les mencions tardanes es poden referir als diners iniciats per Hug I (1132/34-1154) i continuats de forma immobilitzada pels seus successors, al marge que en altres llocs se'ls coneguéssim com a rodensesos.

19. BELMONT, «La monnaie...», p. 357.

20. BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 40.

21. BELMONT, «La monnaie...», p. 358-365.

Circulació i característiques de la moneda de Rodés

Ja hem avançat que els diners rodensesos, emesos probablement des del comte Ramon II de Rodés i continuats pel seu fill Hug, varen circular almenys a partir del 996. Es tractava d'una moneda octena, que va córrer en abundància fins al 1088. Als darrers temps es passaria al nou tipus i potser se'n baixaria la llei. És probable que no s'emetés nova moneda ran de la desposseïció de Berta, filla d'Hug de Tolosa, per Ramon IV de Tolosa, com a mínim des del 1093, però potser ja no es baté moneda després de la mort d'Hug, el 1054. Això justificaria la baixada de les mencions de la moneda del comtat entre el 1088 i el 1132. Després d'aquesta darrera data ja es torna a detectar en el circulant la presència de monedes, que serien les d'Hug I (1132-1154), de la nova dinastia. A partir d'aquest moment, circulen no solament a Roergue, sinó també a Carcassona, del segle XI fins al XIII. Però aviat troben concurrència en el mateix comtat, potser per la seva baixa llei, que vers el 1283 encara havia de minvar més. L'estudi de circulació del cartulari de la Selva mostra un predomini de la moneda pròpia, amb una certa presència dels melgoresos a finals del segle XII i dels diners de Caors a mitjan segle XIII.²² També hi ha presència de moneda del Pui, d'Albi o de Llemotges, mentre que la pròpia expansió externa és només visible vers l'Alvèrnia i Millau. Una interrupció de les emissions d'Albi li dona un camp d'expansió en aquest territori vers el 1270, però aquesta situació cessa amb la represa d'aquell numerari. Fou, doncs, una moneda de circulació força regular dins el seu territori, acceptable en terres properes, però no especialment cercada com altres numeraris més expansius com el de Melguell o el tolosà.²³

La història de la moneda de Rodés ha estat exhaustivament estudiada i molt ben documentada per Belmont en l'etapa 1270-1340. Segons ell, en temps d'Hug IV (1221-1275), el diner de Rodés havia baixat ja a un 25 % d'argent vers el 1250, és a dir, era de llei ternal. Això demostra que les peces analitzades a nom d'Hug i de llei ternal a què abans hem al·ludit eren posteriors a aquesta data.²⁴ Vers el 1267, la llei del diner va baixar al 20,8 %, a fi d'anivellar-se al de Caors. Ambdues monedes seguien l'evolució del tornès a fi d'esdevenir el divisor d'aquest i anar establint sempre el canvi 1 tornès = 2 rodensesos. Es tracta de la caiguda que Castaing Sicard ha trobat documentada en un pagament vers el 1283 i a la qual al·ludíem abans. El 1271 fou feta una reclamació al mestre de la seca Pere Vidal per haver baixat en excés el pes del diner i haver batut peces a 0,76 grams, per sota del mínim tolerat, i haver rebaixat també la llei al 19 % sense autorització. Aquestes irregularitats varen comptar amb la connivència de Leu de Rodes que era un dels guardes de la moneda i que fou castigat pel comte amb la confiscació dels seus béns. El mestre Vidal, el mateix que havia fet les monedes de Jaume I a Montpeller, se'n sortí amb un acord amigable amb el qual es comprometia a refondre les peces

22. CRUSAFONT, «Rodensesos...». Font també de les denominacions esmentades més amunt.

23. CASTAING, p. 52-53.

24. BELMONT, «La monnaie...», p. 358.

i millorar-les, portant-les a un pes de 0,84 grams amb una tolerància del 7,5 % per dalt i per baix. Aquesta diferència de tracte degué enutjar el guarda, que degué instigar el batlle de Cassanhas de Begonhès perquè apel·lés al rei, cosa que ocasionà una protesta del comte i el primer pas en la limitació del poder comtal sobre la moneda. En aquells moments sembla que el rei ja disposava de beneficis sobre les emissions comtals, perquè el 1273 un oficial reial es queixa de les baixades de llei, a causa de les desviacions en la fabricació, cosa que minvava els ingressos reials. El comte, per la seva banda, s'assegurava el 1271, la percepció del 3,2 % de la producció.²⁵ Hi ha monedes del tipus immobilitzat a nom d'Hug que mostren tenir aquest pes baix i que poden correspondre, doncs, a l'emissió fraudulenta del 1271, en temps del comte Hug IV. Això ens permet d'individualitzar un tipus per al seu temps de regiment.

Amb Enric II tot va empitjorar. En primer lloc, la moneda es degué envilir encara més i el canvi de 24 rodenesos per 12 tornesos passà a 28. Sembla, però, que el 1282 hom féu un millorament i la moneda passà al canvi de 18 rodenesos per 12 tornesos. És possible que les monedes de baixa llei fossin encara a nom d'Hug i que les peces a nom d'Enric ja fossin les millorades, amb l'adició d'un anell al revers que marcava la millora.²⁶ Aquest anell es va mantenir en les emissions posteriors de Cecília i Joan. L'estudi d'un ampli conjunt de peces ha permès identificar quatre possibles emissions amb anell que Belmont ordena d'aquesta manera: 1- Un anell normal; 2- Un anell amb punt al mig; 3- Un punt després de la S de CIVIS; 4- Dos punts després de la S de CIVIS.²⁷ L'ordenament del 1282, idèntic a un altre de Caors i potser instigat pel rei, portava la llei a 2 diners i 18 grans, és a dir, al 22,4 % d'argent i talla de 21 sous i 7 diners el marc, consagrant així el canvi de 18 rodenesos per 12 tornesos.

Amb l'ascens de Felip el Bell a França, la pressió sobre els comtes es va incrementar significativament. El 1285 va voler gravar els súbdits del comte de Rodés amb impostos que només eren obligatoris per als súbdits directes del rei. El 1289 imposava la circulació obligatòria de monedes reials de baixa llei. Els mercaders aviat varen trobar una bona font d'ingressos especulant amb el canvi entre la bona moneda del país i la reial degradada. El comte i el bisbe de Caors apel·laren al rei perquè castigés als especuladors que actuaven en territori reial, però això acabà de complicar les coses. Amb l'excusa que si l'Administració reial havia de perseguir els especuladors bé havia de conèixer les dades de fabricació de la moneda, els oficials reials varen acabar per controlar-ne la fabricació i a intervenir en la persecució contra especuladors i falsaris fora i dins dels dominis del comte, malgrat les seves protestes.²⁸ El 1291, el rei donava al comte «autorització» per a fer una nova emissió, cosa inaudita perquè el dret monetari era únicament

25. BELMONT, «La monnaie...», p. 358-365.

26. Hi ha un diner amb llegendes anòmales a nom d'Enric i sense anelleta, però caldria poder verificar que no sigui un fals i, d'altra banda, saber-ne la llei. Vegeu BELMONT, «La monnaie...», p. 368-369.

27. BELMONT, «La monnaie...», p. 369.

28. BELMONT, «La monnaie...», p. 374-379.

del comte, però l'Administració reial mostrà una gran habilitat per anar-se introduint dins els mecanismes del poder comtal fins a anul·lar-los completament. Quan la pressió era massa forta, el rei sabia afloixar una mica: el 1295, el senescal reial per Roergue va arribar a prohibir el curs del diner rodenés, prohibició que el comte protestà i que el rei va acceptar de fer retirar. Ara, però, el rei ja manava en la fabricació i en el dret de circulació. Aviat va tallar el subministrament de metall, i manà als possessors d'argent que el portessin als tallers monetaris reials.

L'accés a la dignitat comtal de Cecília (1304-1312), filla petita d'Enric II, no va fer res més que accelerar el control reial. Casada amb el poderós comte d'Armanyol, el seu pare la degué nomenar hereva justament perquè va creure que aquest gran féudal tindria més possibilitats d'enfrontar-se amb la pressió reial. No va comptar, però, que dues de les tres altres filles més grans s'oposessin a la seva decisió protestant-la davant del rei i acabant per cedir-li els seus suposats drets. No cal dir que el sobirà francès se'n va aprofitar magníficament. El rei va donar permís per obrir els tallers comtals el 1305 a fi d'alimentar el mercat de bona moneda i el 1308, un cop fabricats a nom de la comtessa Cecília uns 2.000 marcs en pes de moneda i uns 230 marcs d'argent fi, va manar tancar els tallers senyorials durant dos anys. Les característiques físiques d'aquesta moneda foren les mateixes que les de les peces de llei i talla reforçades del 1282, però la llei ja es referia als paràmetres de l'anomenat «argent-le-roi» dels tallers monetaris reials. Belmon conclou que es devien emetre llavors uns 607.000 diners i uns 570.000 òbols a nom de Cecília i conclou que l'increment dels intercanvis feia completament insuficient aquesta producció i que la invasió del numerari reial havia d'ésser imparable des d'aquell moment.

La pressió i el control reial i la minva de la producció de les mines de Rodés es sumaven a la demanda cada cop més gran de moneda. Tot plegat féu que el successor de Cecília, Joan I (1312-1373), que reunia el 1319 als seus dominis el títol comtal d'Armanyol, fes, el 1316 i el 1340, les darreres amonedacions del comtat, les primeres, com hem vist, sota la tutela d'Amalric II de Narbona i totes dues amb grans dificultats per la pressió de la monarquia francesa.

Roergue dins l'àrea d'influència catalana

Els contactes entre Roergue i Catalunya són molt reculats. El casament entre Borrell II de Barcelona (947-992) i Letgarda de Roergue, filla de Ramon I i germana, per tant, de Ramon II de Roergue podria passar, potser, per un fet irrellevant. Però no fou pas així, perquè Ramon II de Roergue vingué a Barcelona i col·laborà en les lluites contra els sarraïns i, en concret, en les envestides contra Barcelona, entre les quals la d'al-Man-sur del 985.²⁹ En alguna degué sortir vencedor, ja que en el seu testament llegà una rica

29. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 234; ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire...*, p. 91.

sella que havia arrabassat als musulmans. Malgrat l'escassetat de notícies, ens sembla molt probable que aquesta col·laboració es mantingués en temps d'Hug de Tolosa, fill de Ramon II, i, per tant, considerarem dins l'àmbit català les monedes imitades del Pui que féu emetre aquest comte i els òbols de la darrera etapa del seu regiment. Cal assenyalar que també hi hagué altres enllaços amb altres cases comtals catalanes: Ermen-garda de Roergue amb Borrell II de Pallars (mort el 995) i Gausfred I de Rosselló amb Guisla de Roergue.³⁰

Més clares evidències de col·laboració i finalment de vassallatge tenim dels comtes de la segona dinastia de Rodés. Ja hem assenyalat la possibilitat d'una conjunció Aquitània/Rodés/Barcelona el 1112 que pogués explicar la nova separació del comtat de Rodés en mans de Ricard I. D'altra banda, és un fet que des del 1112 Ramon Berenguer era vescomte de Carlat, Millau i Gavallda, dots menors de la seva esposa Dolça i que el convertien en un senyor important a la zona. En qualsevol cas, Ricard I acudia el 1120 en ajuda dels carcassonesos revoltats amb Bernat Ató i favorables a Ramon Berenguer III de Barcelona,³¹ cosa que evidencia una estreta col·laboració entre les dues cases comtals. Acords i col·laboracions ens afloren amb els comtes posteriors: Hug I féu aliances amb el comte de Barcelona i els Trencavell contra el de Tolosa els anys 1142 i 1153.³² Hug II de Rodés reconeixia ésser vassall d'Alfons I el 1162, el 1167 i el 1179.³³ D'altra banda, Fe de Roergue, germana d'Hug II, era casada amb un fill de Guillem de Cerdanya.³⁴ El 1180, Alfons I dóna disposicions de protecció de l'església de Millau, que fou també protegida per Pere II.³⁵ Amb les alternances a què obligaren les lluites contra els croats, Rodés degué seguir la mateixa línia resistent dels altres senyors occitans³⁶ i és significatiu que encara en temps d'Enric II (1274-1304) hi hagi constància que el comtat de Rodés es mantenia sota l'alta sobirania de Jaume I. Cal recordar que el rei català s'havia retingut els vescomtats de Carlat, Millau i Gavallda malgrat les seves cessions al rei de França en el tractat de Corbell.³⁷ La presència catalana era, doncs, encara viva a la zona i davant les agressions dels reis de França era ben normal que els de Rodés cerquessin el suport dels reis catalans. L'afebliment de la política occitana al llarg del regnat de Jaume I degué determinar Enric II a cercar altres aliances i d'aquí ve el matrimoni de la seva filla petita amb Bertran d'Armanyac. En qualsevol cas, no hi ha raons de pes per a excloure d'aquesta situació el breu regnat de Cecília, que no és res més que un pas més en aquesta línia de resistència a la monarquia francesa, entrebancada, en aquest cas, per les ambicions de les germanes de Cecília, com hem vist abans.

30. A la *Gran Enciclopèdia Catalana*, Armand de Fluvià dubta si era de Roergue o bé de la Cerdanya.

31. BENITO, p. 40.

32. BENITO, p. 47 i *LIBER FEUDORUM MAIOR*, vol. II, doc. 885.

33. BENITO, p. 64 i 82; *DIPLOMATARI D'ALFONS I*, doc. 44; DEVIC/VAISSETE, vol. IV, p. 89.

34. ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire...*, p. 91.

35. DEVIC/VAISSETE, vol. IV, p. 883.

36. Amb aliança amb Ramon VII de Tolosa. ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire...*, p. 137.

37. GINISTY, A., *Histoire d'Entraygues-sur-Truyère*, p. 47 i 35; ENJALBERT/CHOLVY, *Histoire...*, p. 138, pel que fa a la protecció de Jaume I.

Amb les dades que tenim, és evident que els diners rodenesos a nom d'Hug, immobilitzats entre Hug I i Hug IV, corresponen a l'època catalana, i també hi ha dades ben concloents en el cas dels diners a nom d'Enric, del comte Enric II (1274-1304). Pel que fa a Cecília, el seu breu regnat només és mes que una continuació, dins dels mateixos paràmetres del seu pare Enric. Tampoc tenim elements negatius per a suposar una ruptura dels lligams amb Catalunya o amb els reis de la branca de Mallorca, tenint present que aquests retingueren llargament els territoris roergats. En el cas de Joan, les darreres encunyacions comtals es feren amb la tutela d'Amalric de Narbona i sota una gran pressió de la monarquia francesa. Aquest darrer tàndem entre Rodés i Narbona, en el context dels amonedaments i amb dos territoris amb tanta proximitat als dominis dels reis de Mallorca, Montpeller, el Rosselló i l'Omeladès pel que fa a Narbona i el Carlat pel que fa a Rodés, ens ha inclinat a incloure també els amonedaments de Joan en el grup catalano-occità, tot i que es tracta, certament, d'una extensió potser discutible.

BISBAT DE LODEVA

El bisbat de Lodeva fou creat al segle VI. Un dels seus bisbes més antics coneguts fou Fulcrà (949-1006), que fou elevat als altars. Naturalment, el seu culte fou especialment viu a la diòcesi que havia regit.¹ No és estrany, doncs, que quan el bisbat va encunyar moneda la fes amb el seu nom i, en una de les emissions, també amb la seva efígie.

Lodeva era la seu del bisbat i també la capital del vescomtat del mateix nom, que pertanyia als comtes de Rodés. Tant o més que els petits féudals, els bisbes procuraren incrementar el seu poder a les ciutats i bisbats que regien. Ja hem vist el cas de Narbona, on el llegat Amauri es valgué de la «croada» per a assolir la dignitat arquebisbal i després la combaté quan entorpi el seu poder. En el cas de Lodeva, els bisbes assajaren, des del segle XII, d'anar obtenint confirmacions de drets tant dels seus senyors com dels reis de França, dels comtes de Tolosa o del papa.²

El dret de moneda i la seva emissió

Al llarg dels temps els bisbes obtingueren drets sobre la ciutat que anaren arrancant dels comtes de Rodés, probablement per compra, i en data desconeguda obtingueren una llicència per a fer moneda. Hi ha confirmacions de drets fetes per part del papa i del rei de França dels anys 1157, 1162, 1188 i 1210. A la confirmació del 1152 es parla de les mines, els camins i la justícia, a la del 1162 s'hi afegeixen les fortificacions i a la del 1188 ja hi apareix la moneda, que és novament confirmada el 1210.

No és clar qui donà la primera llicència de fer moneda ni quan fou donada. El document reial de confirmació de drets del 1188 diu *concedimus [...] ius faciendi moneta regia autoritate* i, per tant, sembla efectivament una donació, tal com conclou Bom-

1. POEY D'AVANT, p. 288-289.

2. BOMPAIRE, Marc, «Le monnayage des évêques de Lodève (Hérault) au nom de Saint Fulcran», *Etudes Héraultaises*, núm. 26-27 (1995-1996), p. 15-22. Seguirem estretament aquest magnífic estudi que recull tot un seguit de treballs anteriors.

paire. Però en aquells moments els reis de França ja no es mostraven pas gaire inclinats a donar res en aquest sentit, de manera que també podria tractar-se d'una sanció reial a un dret ja en possessió del bisbe. No deixa d'ésser significativa la menció de les mines en el document del 1151, ja que, com reconeix el mateix Bompaire, mines i monedes foren sempre dos elements que anaren lligats.³ En qualsevol cas, si hi hagué emissions anteriors no en tenim constància, mentre que una sèrie de fets coetanis i de disposicions del bisbe a partir del 1188 sembla indicar que aviat es féu una emissió. Efectivament, el 1187 el bisbe adquiria als comtes de Rodés la resta de drets sobre la ciutat de Lodeva per 40.000 sous melgoresos, l'any següent adquiria o confirmava el seu dret de moneda i el 1189 elegia l'assajador de la seca. Vers el 1192, sembla que hi ha un nomenament de mestre, però la data no és segura: el document porta la data del 1122, però el que nomena el mestre és un bisbe Ramon. Com que el primer bisbe Ramon que hom troba és Ramon Guillem de Montpeller (1187-1201), Bompaire conclou, basant-se en un autor anterior (Bonet), que la data ha d'ésser 1129. No s'ha tingut en compte, però, que el 1122 el bisbe és Pere Ramon i no sempre és clar quin dels dos noms és el principal.⁴ Per tant, el canvi de data te unes bases febles i, en conseqüència, si el document del 1129 és ben datat, és clar que ja hi hagué unes primeres amonedacions poc després d'aquesta data, que probablement desconexem..

En un altre sentit, la troballa de Rochegude⁵ associava un dels dos tipus de Lodeva coneguts, el que porta SCS i no té bust del bisbe, amb peces com ara els diners guillemins de Forcalquer, que segons Rolland, s'emeteren des del 1182 i rals coronats de Provença que aquest mateix autor comença a trobar el 1186.⁶ L'autor de l'estudi de la troballa situa l'ocultació del tresor a finals del segle XII i, bé que això ha estat discutit, sembla del tot raonable i ens diria que els diners de Lodeva amb SCS (els que no porten bust) serien d'aquesta emissió, que es degué produir poc després del 1189, quan és nomenat l'assajador. Recordem que la data del nomenament del mestre el 1192 és prou insegura. De fet hi ha altres documents del bisbe del 1188, el 1210 i el 1271 que determinen que la seva moneda ha d'ésser rebuda en tot el bisbat. No ens podem apartar gaire, doncs, del 1188. La primera menció potser era una previsió per a una emissió imminent, però també es podria basar en emissions anteriors com la possible del 1122.

L'evidència numismàtica només ens aporta, de moment, un altre tipus: el del bisbe de front. No es tracta, en cap cas, de grans emissions monetàries. El tipus amb SCS només és conegut en l'exemplar de la troballa de Rochegude i el del bust amb la mitra

3. BOMPAIRE, «Le monnayage...», p. 20.

4. Bompaire ens parla d'aquesta correcció de data que fa Bonet, però ja CARON, p. 207, havia donat per bona la data 1122 i atribuïa el document a aquest bisbe Pere Ramon.

5. REQUIEN, M. «Trouvaille de Rochegude», *Revue Numismatique*, publicada en aquell temps per la Société Royale des Antiquaires de France, any 1844, p. 124-127 i làmina V, on dona tres dibuixos de les monedes del tresor, una de les quals és la del tipus de Lodeva amb SCS.

6. ROLLAND, H., *Monnaies des Comtes de Provence*, París, 1856, p. 107 i 111.

en sis o set exemplars. Poey d'Avant descriu les monedes en l'ordre invers, és a dir, primer les del bust amb mitra i després la de SCS, però Bompaire ho ha situat al revés i per la factura de les peces i la suma de dades que hem recopilat fins ara sembla que és el més raonable.

Quan es va fer la segona (o tercera) emissió monetària que justifica l'existència dels tipus amb bust i mitra? Les mencions del bisbe del 1188 i del 1210 sobre el curs de la moneda episcopal potser poden correspondre a l'emissió del 1189, però la tercera menció del 1271 sembla massa allunyada per a poder al·ludir encara a aquella encunyació. Sembla, doncs, que n'hi ha d'haver una altra abans del 1171. Hi ha diferents elements concordants per a situar aquesta emissió entre el 1166 i el 1171. Al llarg del segle XIII els sobirans francesos pressionaren cada vegada més sobre els amonedaments fèudals, tant dels comtes com dels bisbes o d'altres senyors, a fi d'introduir-hi, en una primera etapa, el control reial i finalment eliminar-los. Ja hem vist el cas de la moneda dels comtes de Rodés. Bompaire assenyala els paral·lelismes entre les emissions dels bisbes de Mende i Lodeva i apunta que el 1266 els de Mende varen obtenir que els seus drets monetaris fossin reconeguts de nou. El fet que el 1271 el bisbe de Lodeva parli del curs de la seva moneda i que el 1285 determini que només poden circular les monedes reials i les del bisbe sembla confirmar una segona emissió poc abans d'aquestes dates.⁷ L'absència de cap menció a les monedes del comtat de Rodés el 1185 és perfectament comprensible a la vista de les enormes limitacions que en aquestes dates li havia posat ja la monarquia francesa.

En un altre sentit, els bisbes que havien vist amenaçada la continuïtat de les seves emissions amb les pressions reials, solien tornar a emetre'n per segellar el seu dret, un cop havien assolit de renovar els seus privilegis, sigui de la part del rei com sembla que succeí a Lodeva (i de segur a Mende), sigui de la part del papa, com succeí, per exemple, en el cas dels bisbes de Vic. Recordem, en aquest sentit, la pugna per la moneda vigatana entre els seus bisbes i el rei Jaume I en aquesta mateixa cronologia.⁸

Al nostre entendre, doncs, l'emissió, amb SCS i llegenda +FVLCRANVS a l'anvers i creu interior i +EPS. LODOVE al revers, correspondria al 1189 i la que porta un bust amb mitra i +EPS':LODOVE a l'anvers i creu interiors amb S.FVLCRAN.NV' (amb la S barrada) al revers seria del segle XIII, entre el 1266 i el 1271. La similitud en el tipus de lletra i el primitivisme de l'efígie de sant Fulcrà no permet anar gaire enllà dins del segle XIII, de manera que resulta més favorable el 1266, o fins i tot abans, que no pas el 1271 per a situar-hi l'emissió amb el bust. Naturalment, també és possible que ens siguin desconeguts altres tipus i que hi pugui haver, per tant, altres emissions. La nostra conclusió es basa únicament en el material avui conegut.

7. BOMPAIRE, «Le monnayage...», p. 18.

8. BALAGUER, Anna M., *Història de la moneda dels comtats catalans*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 1999, p. 117-120.

Adscripció de les amonedacions de Lodeva

El bisbat de Lodeva era, com hem dit, en el vescomtat del mateix nom i dins del comtat de Rodés. Al marge de les maniobres dels bisbes i de la seva propietat sobre la ciutat o de les seves connivències amb el rei francès, és evident que les amonedacions són dins el territori de la sobirania dels comtes de Rodés i, de la mateixa manera que considerarem dins l'espai del comte de Barcelona les amonedacions de Vic o Girona o dins les de Forcalquer les del bisbe de Gap, hem de considerar dins del territori de Rodés les de Lodeva. Tenim una altra prova del domini catalano-occità sobre Lodeva: l'any 1188, el rei Alfons I estenia un document des d'aquesta ciutat.⁹

Ja hem dit al seu lloc que els comtes de Rodés es mantingueren fidels als sobirans catalans prou més enllà fins i tot del tractat de Corbell i que el comte Enric II (1274-1304) era encara vassall del nostre rei Jaume I. Per tant, considerarem dins del nostre àmbit de treball les dues emissions fins avui conegudes dels bisbes de Lodeva.

9. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 470.

VESCOMTAT DE GAVALDÀ I BISBAT DE MENDE

El bisbat de Gavalvà fou establert al segle III, però no fou fins l'any 1000 que fou traslladat a Mende. Un dels seus primers bisbes fou sant Privat. El Gavalvà tenia la seva pròpia dinastia comtal. En morir el comte Esteve II el 1033, el comtat passà als vescomtes de Millau, que esdevingueren vescomtes de Gavalvà. El vescomte Gilbert I de Millau i Gavalvà recuperà el títol comtal de Gavalvà, però en morir sense fills mascles els bisbes de Mende s'apoderaren d'aquest títol. Gilbert I era maridat amb Gerberga de Provença i tenien dues filles de poca edat. En morir Gilbert el 1110, Gerberga casà l'hereva, Dolça, amb Ramon Berenguer III. D'aquesta manera, tant la Provença marítima de Gerberga com els vescomtats de Millau i Gavalvà de Gilbert passaren als comtes barcelonins.

Els comtes catalans mantingueren el seu domini sobre el Gavalvà, tot i que en algun moment el vescomtat passà a alguns dels segons fills, als quals havien cedit el govern de Provença. Així, Alfons I el cedí al seu fill Alfons II de Provença. La possessió dels territoris esmentats pels sobirans catalans ens és certificada, per exemple, per l'estada que féu Alfons I a Millau, on estengué un document el 1173.¹ El títol comtal en mans del bisbe, suposant que es mantingués durant tot aquest temps, no sembla pas, doncs, que afectés en res la possessió sobirana del territori pels catalans.

El Gavalvà fou un dels territoris als quals Jaume I va renunciar en el Tractat de Corbell del 1285 i, per tant, no passà al seu fill segon Jaume II de Mallorca, a qui deixà Montpellier i els altres territoris occitans que havia conservat. És possible que des d'aquest moment el títol comtal del bisbe sí que tingués algun efecte.

La possible moneda del Gavalvà i les emissions episcopals

Es coneixen dos tipus monetaris que mostren haver estat fets a Mende. El primer porta una testa a la dreta i la segona una testa de front mitrada. En aquesta cara hi ha

1. CANCELLERIA D'ALFONS I, doc. 140.

les llegendes +PRIVATVS a la primera i S:PRIVATVS a la segona. És clar, doncs, que la llegenda d'aquesta cara fa referència a un dels primitius bisbes que havia estat després canonitzat: sant Privat. El revers dels dos tipus porta una creu interior, simple en el primer tipus i amb ornaments en el segon. Les llegendes d'aquesta cara són +MIMATVM en un cas i +MIMA CIVITAS en el segon. Partint del fet que el 1266 el rei va restablir al bisbe el dret de batre moneda que li havia arrabassat el senescal de Bellcaire, o atès que feia molt temps que posseïa aquest dret i que els seus antecessors ja havien batut moneda,² hom ha considerat que els diners abans mencionats han d'ésser episcopals. Certament, les monedes no porten nom de comte ni de vescomte, però les úniques referències que hi trobem són al patró, sant Privat, i a la ciutat, MIMA, Mende, a diferència, per exemple, de les de Lodeva, que eren clarament a nom del bisbe amb el seu EPS. LODOVE. Fins i tot la menció CIVITAS podria fer pensar en una moneda ciutadana.

Caron va creure trobar l'origen del dret dels bisbes de Mende aportant la notícia següent: «L'any 1167, el bisbe Aldebert, bisbe de Mende, va anar a Paris, a la cort de Lluís VII, i en presència de tots els barons va reconèixer que el seu bisbat depenia del reialme de França i li féu jurament de fidelitat. A canvi d'aquest homenatge el rei li va concedir per a ell i els seus successors el bisbat de Mende, cum regalibus ad nostram coronam pertinentibus». Caron conclou: «En conseqüència, els drets reials comprenien el dret de batre moneda».³ Penso que la interpretació de Caron és prou abusiva. Nosaltres entenem que el rei li donava «els drets que pertanyien al rei en el bisbat de Mende», és a dir, pràcticament res. Si el rei li hagués cedit els drets reials, el bisbe de Mende no sols hauria tingut el dret de moneda, sinó que hauria passat a ésser rei de França! L'anada del bisbe a la cort del rei francès no sembla altra cosa que un de tants moviments dels dignataris eclesiàstics per a assajar d'incrementar el seu poder en relació amb els senyors locals i en paral·lel amb el que hem dit en parlar dels bisbes de Lodeva.

Podem concloure que els drets monetaris del bisbe són reconeguts pel rei el 1266 i sembla que els seus antecessors ja havien batut moneda, però seguim sense saber des de quan. D'altra banda, el 1307 el rei va donar una altra autorització al bisbe per a fer monedes d'argent i de billó.⁴

Hi podria haver, doncs, una moneda del Gavalldà feta a Mende pels vescomtes, potser la del primer tipus, i unes monedes episcopals posteriors, potser les del segon tipus, que, a més de tenir una factura més moderna i presentar el sant de front, es coneixen amb diferents elements d'ornament en el revers, fruit, potser, de diverses emissions. Una seria la posterior al 1266. Ja hem dit que en recuperar un dret el seu possessor té interès a fer-lo patent. A partir d'aquest moment, el bisbe potser va anar fent diferents emissions, tot i que el rei en aquestes cronologies tendia a restringir molt les emissions fèudals de tota

2. POEY D'AVANT, p. 304.

3. CARON, p. 208

4. POEY D'AVANT, p. 304

mena i a fixar estrictament quan es podien fer. També és probable que n'haguessin fet abans del 1266. De tota manera, el fet que es tracti de peces de gran raresa ens inclina a pensar en uns batiments més aviat simbòlics. Castaig-Sicard, en el seu estudi de circulació, només va trobar una menció d'un pagament de 167 lliures i 14 sous de Mende, però malauradament aquesta autora no ens dóna la data del document.⁵ D'altra banda, desconeixem les monedes d'argent previstes en l'autorització del 1307 i, per tant, no sabem si aquesta llicència de fer moneda va arribar a tenir efecte.

En resum, hi ha d'haver moneda episcopal abans i després del 1266 i és possible que totes les emissions episcopals siguin amb el tipus del sant mitrat vist de front. Els tipus més arcaics podrien ésser els tipus episcopals batuts abans del 1266, però també podrien ésser, com hem dit, monedes vescomtals. Pel que fa a la llicència del 1307, no tenim elements per a pensar que tirés endavant.

Monedes a considerar

Tal com hem dit en el cas de Lodeva, el fet que bati el bisbe, quan ho fa, no impedeix que les amonedacions siguin fetes en un territori català, directament català, en aquest cas. Com que pensem que les emissions del 1304, que sí que quedarien fora del nostre camp d'estudi, no hi ha constància que s'arribessin a fer, la resta d'emissions són, amb tota probabilitat, anteriors a la renúncia de Jaume I i, per tant, les tindrem en consideració.

5. CASTAING, p. 55 i nota 254.

ESPAI TOLOSÀ LLENGUADOCIÀ

COMTAT DE TOLOSA

L'any 778, Carlemany va crear el regne d'Aquitània per al seu fill Lluís, que després esdevindria Lluís el Pietós. Essent el fill molt jove, el sobirà va nomenar comtes per a regir les principals ciutats, entre les quals Tolosa, on destinà el comte Corsó. Seguiren una sèrie de comtes amovibles i no fou fins al temps de Ramon I (852-863) que el càrrec es féu hereditari.

Ramon creà una llarga dinastia de comtes, molts dels quals de nom Ramon, que no s'extingí fins que l'any 1249 heretà el comtat Joana, filla de Ramon VII, que s'havia maridat amb Joan de Poitiers. Morts tots dos sense descendència l'any 1274, el comtat passà als reis de França, que l'administraren com a comtes, fins que el 1561 passà a formar part dels dominis reials.

Hi ha força discrepàncies en la cronologia dels primers comtes de Tolosa i darrerament s'ha plantejat una nova seriació que introdueix dos nous comtes Ramon, cosa que fa variar la numeració tradicional i així el darrer comte passa d'ésser Ramon VII a esdevenir Ramon IX.¹ Com que el canvi fonamental de la seriació no afecta la cronologia que nosaltres estudiem i d'altra banda hi ha una gran quantitat de literatura amb la numeració tradicional dels Ramon, hem cregut que potser seria desorientador introduir aquest canvi. Per tant, emprem els ordinals utilitzats fins ara.

El sector de la sèrie de comtes que corresponen a la nostra cronologia és el següent:

Guillem Tallaferro	(950-1037)	
Ponç	(1037-1060)	
Guillem IV	(1060-1093)	
Ramon IV de Sant Gèli	(1060-1097)	
Guillem d'Aquitània	(1098-1101)	1 ^a usurpació
Bertran	(1101-1112)	
Guillem d'Aquitània	(1112-1119)	2 ^a usurpació

1. Cronologia publicada als *Annales du Midi* del 1993, de la qual no tenim més informacions i que no hem aprofundit per les raons apuntades en el text.

Alfons Jordà	(1119-1148)
Ramon V	(1148-1194)
Ramon VI el Vell	(1194-1222)
Ramon VII el Jove	(1222-1249)
Alfons de Poitiers	(1249-1271)

El darrer comte no és res més que la primera fase de l'absorció per França.

Els comtes de Tolosa assajaren d'estendre el seu domini per tot l'espai occità i gairebé ho assoliren en alguns moments, però toparen amb diferents obstacles: d'una banda, els altres senyors de la zona, que tenien els seus programes expansius com els comtes de Foix o els Trencavell de Carcassona/Besiers/Albi/Nîmes; de l'altra, les actuacions externes com ara la dels emperadors alemanys, que consideraven els territoris provençals com a propis; la dels catalans, que començaren a intervenir seriosament des de l'adquisició dels comtats de Carcassona-Rasès per Ramon Berenguer I el 1067, i finalment la dels sobirans anglesos, instal·lats a Aquitània, Normandia i sovint en altres territoris de la franja atlàntica, des del 1152. Cal tenir en compte, encara, l'actuació de pisans i genovesos, que defensaven amb armes a la mà condicions de privilegi per a exercir el comerç amb les riques terres occitanes. Els sobirans de França, finalment, aprofitaren les lluites entre els grups anteriors per anar introduint la seva autoritat, sempre secundats per la jerarquia eclesiàstica, que actuava amb el pretext de combatre les heretgies.

La moneda tolosana

El paper d'alts senyors de l'espai occità que els comtes tolosans intentaren exercir es fa visible en les seves emissions monetàries. El numerari tolosà fou, gairebé sempre, el de millor llei. Els seus models monetaris foren sovint imitats per altres senyors de la zona. La moneda del comtat tolosà, d'altra banda, fou una de les que tingué una més ampla difusió, al costat dels diners morlans del Biarn i els melgoresos de Montpeller.

Tolosa fou un important taller monetari carolingi que emeté des de Carlemany en la seva segona etapa (781-800) i després amb el seu successor Lluís el Pietós (814-840). Cronològicament, vénen després unes emissions de Pipí II d'Aquitània (839-865) i unes a nom de Carles, que Prou dubta si atribuir a Carles el Calb (840-855) o bé a Carles l'Infant (855-866). Hi ha, finalment, monedes a nom de Carloman (879-844), Carles el Gros (884-887) i Eudes o Odó (887-898). Altres tipus, encara a nom d'Odó, semblen assenyalar un pas vers la usurpació de la moneda del comtat, en un procés paral·lel al que observem al comtat de Barcelona. En qualsevol cas, el primer comte que va emetre numerari amb el seu nom va ésser Guillem Tallaferro (950-1037), tot mantenint encara el monograma odònic. Les encunyacions de Guillem són en coincidència cronològica amb el cas barceloní de Ramon Borrell (992-1015), que també emprà el monograma odònic.

De tota manera, hi ha uns tipus tolosans incerts que Caron suposa que puguin correspondre al seu antecessor.² També és en temps de Guillem quan es troben les primeres mencions de diners tolosans.³

Després d'aquests primers tipus a nom de Guillem, n'hi ha d'altres d'atribució força evident com les dels comtes Pons (1037-1060), Bertran (1101-1112), Alfons Jordà (1119-1148) i Alfons de Poitiers (1249-1271), que es titula fill del rei de França. No hi ha pas unanimitat, però, ni pel que fa a les atribucions dels tipus a nom de Ramon entre Ramon IV, Ramon V, Ramon VI i Ramon VII ni per a l'atribució dels tipus més tardans a nom de Guillem entre Guillem IV i Guillem d'Aquitània. Un l'òbol tolosà que va publicar Dieudonné, corresponent a Simó de Montfort i que fou considerat un fals obra de Farigault, haurà d'ésser reexaminat després de l'aparició dels tipus de Carcassona i de Besiers del mateix Simó i indubtablement autèntics.⁴

Entrar a fons en el tema de les atribucions tolosanes és un treball de molt abast que no creiem que sigui ara el moment d'emprendre. El nostre objectiu és determinar les emissions que cal atribuir al bloc catalano-occità, i dins d'aquest bloc Tolosa, malgrat diferents assaigs de concòrdia anteriors, no hi va entrar decididament fins els primers temps del comte Ramon VI. És a dir, quan l'amenaça de la «croada» feia evident la utilitat de formar un front comú per a contrarestar les onades de tropes de totes procedències o dels sobirans francesos que els papes no paraven d'atreure sobre les terres occitanes. Amb aquest enfocament, tampoc seran del nostre interès, certament, les emissions del cap dels croats, Simó de Montfort, el primer dels destructors de l'Estat catalano-occità. Per tant, la nostra atenció es centrarà en les peces dels dos darrers comtes de nom Ramon, tasca planera, com veurem.

Sembla que Guillem Tallaferro va emetre encara a la llei de dotze diners dels seus antecessors carolingis, però aviat el diner tolosà va passar a tenir deu diners i és anomenat moneda desena, canvi que cal situar als temps de Ramon IV de Sant Geli, potser en ocasió de les seves necessitats de numerari per a finançar la seva intervenció a la croada de Terra Santa. Nova rebaixa de llei l'any 1178, en temps de Ramon V, que fa passar la moneda a set diners, és a dir, a la moneda anomenada septena, seguint una tendència general, bé que a un nivell més alt, ja que la majoria d'altres monedes, inclosa la reial, són de llei més baixa. Aquesta segona rebaixa va ésser mal acollida i deixà el temor de noves disminucions de llei. L'any 1207, Ramon VI feia jurament solemne de no variar en res les característiques de la moneda tolosana, promesa reiterada el 1222 per Ramon VII. Malgrat les guerres i les dificultats, els comtes tolosans varen mantenir el seu compro-

2. Seguim les aportacions dels autors següents: pel que fa als sobirans carolingis, PROU, Maurice, *Les monnaies carolingiennes*, París, 1892, reedició Graz del 1969, p. 111-114; pel que fa als amonedaments feudals, POEY D'AVANT, p. 237-257, i CARON, p. 187-199. També verifiquem els autors posteriors com ara DIEUDONNÉ, p. 234-236, i DUPLESSY, vol. I, p. 308-318.

3. CASTAING, p. 11.

4. Vegeu CRUSAFONT, p. 225-256; VALL-LLOSERA, Jordi, «Simó de Montfort. Diner inédit». *Acta Numismàtica*, núm. 39 (2009), p. 77-82. Aquest segon autor reproduceix l'exemplar tolosà.

mís i el tolosà no va sofrir noves baixades de llei i es va mantenir a un canvi entre 25 i 26 sous per un marc d'argent fi. Una petita rebaixa ocasional feta en temps d'Alfons de Poitiers no va tenir efecte en aquesta situació d'estabilitat.⁵ Les anàlisis de contingut de fi han donat lleis entre els 6 i els 8 diners en peces atribuïdes al temps de Ramon VI.⁶ L'estabilitat i alta llei del tolosà, dit tolzà o raimondenc, li donà un ampli camp de circulació per totes les planes de la Garona i encara més enllà.⁷

Al marge de les seves emissions a Tolosa, els comtes tolosans també bateren moneda al vescomtat d'Albi el 1248, als comtats de Vivarès i Sant Gèli, a tocar dels territoris provençals, a la Provença que nosaltres anomenarem rodaniana, que comprenia el territori de l'anomenat Comtat, situat al nord d'Avinyó, i excepcionalment, en ocasió de la usurpació d'Alfons Jordà, al vescomtat de Narbona en els primers temps de la comtessa Ermengarda. D'aquests quatre amonedaments, només els del Vivarès i els de la Provença rodaniana cauen dins de l'espai que hem considerat i en parlarem en capítols a part. Els d'Albi són anteriors, els de Narbona són del temps d'Alfons Jordà i el de Sant Gèli fins ara conegut s'atribueix a Alfons Jordà i a Ramon V. Per tant, no els considerarem.

Els diners tolosans de l'etapa catalana

La història de les relacions entre els comtes de Tolosa i els de Barcelona no és pas lineal. Hi ha períodes d'entesa i altres d'enfrontaments. Els primers temps, —mitjans del segle XI - inicis del XII— són encara de tempteig, la major part del segle XII és d'enfrontament obert amb breus intervals de treva, i a la fi d'aquest segle s'obre finalment una etapa d'aliança que ja no es trencarà, malgrat que, per massa tardana, resulti inútil davant la magnitud de les forces posades en joc pel papat i els sobirans francesos. Vegem-ne un resum, tot seguint la cadència cronològica.

— 1071. Ramon Berenguer I paga 10.000 mancusos al comte de Tolosa, més una altra quantitat no detallada a la seva dona, com a cloenda de l'operació de compra de Carcassona-Rasès. Tot i que es parla de la cessió del castell de Laurac, tothom ha entès que el que compra el barceloní és la conformitat del comte de Tolosa, i potser també del de Foix, que hi era present en tant que senyor eminent del territori, per l'operació realitzada.⁸

— S'obre un llarg parèntesi amb les morts d'Almodis, muller de Ramon Berenguer I, i del seu fill Cap d'Estopes, l'anada de Ramon de Sant Gèli a Terra Santa i la usurpa-

5. CASTAING, p. 14-18.

6. DUMAS, Françoise i BARRANDON, Jean-Noël, *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le regne de Philippe Auguste*, Cahiers Ernest Babelon, núm. 1, París, 1982, p. 83.

7. CASTAING, p. 19-24.

8. BENITO, p. 13-134 (vegeu p. 26); CARTULARI DELS TRENCVELL, doc. 496.

ció dels comtats de Carcassona-Rasès per part de Bernat Ató d'Albi i Nîmes. Sembla, però, que la reclamació que féu Ramon Berenguer III dels seus drets a Carcassona-Rasès a Bernat Ató l'any 1107 només serveix perquè aquest ordeixi una xarxa d'aliances en les quals sembla que hi havia el comte Bertran de Tolosa.⁹

– El casament de Ramon Berenguer III amb Dolça de Provença, que li aportava la Provença marítima, Millau, el Gavalvà i el Carladès el 1112, canvià sobtadament el panorama: els catalans no sols volien recuperar Carcassona i Rasès, sinó que s'estenien pel nord de Tolosa i amenaçaven la Provença, zona d'expansió dels comtes tolosans. El pacte entre el barceloní i Bernat Ató del 1112 aviat es convertí en lletra morta, tot i que creà un cert parèntesi en la tibantor amb Tolosa. Entre el 1123 i el 1125, però, la guerra és oberta. Ramon Berenguer III avança a la Provença i ocupa Avinyó, però el tolosà i Bernat Ató esclafen cruelment la revolta dels carcassonesos favorables al català. La presa d'Avinyó determinà Alfons Jordà a signar el 1125 la pau amb el català amb el qual determinaren el repartiment de la Provença i el tolosà jurà fidelitat a Ramon Berenguer III.¹⁰ Aquesta pau tingué alguns efectes positius per als catalans en els temps immediatament posteriors.

– El 1136, Alfons Jordà fou un dels magnats que anà a Saragossa a frenar l'ocupació d'Alfons VII de Castella a l'Aragó, el 1146 ajudà el català a sufocar la revolta dels Baus, i el 1148 Bertran de Tolosa era en la host de Ramon Berenguer IV en la conquesta de Tortosa.¹¹

– Vers el 1134 es tornaren a obrir les hostilitats. D'una banda, Alfons Jordà ocupà Narbona aprofitant la mort d'Eimeric II i de l'altra Guillem de Montpeller va poder evitar que es fes amb el comtat de Melguell casant la seva neboda Beatriu, hereva del comtat, amb Berenguer Ramon de Provença, del casal català. Novament guerra entre catalans i tolosans, que arribaren, però, a una altra treva. Aviat seguiren nous enfrontaments pel domini de Narbona fins que Alfons Jordà fou fet presoner el 1143 i hagué de signar la pau. Un nou període d'enfrontaments conclogué en la pau del 1163.¹² Entre el 1166 i el 1167, Alfons I hagué de sostenir una guerra amb Tolosa per la possessió de Provença i després amb tolosans i genovesos per Montpeller. Una nova pau el 1176 no evita uns enfrontaments entre el 1181 i el 1183 per la possessió de Nîmes, que abocaren a un pacte el 1184, que ratificava els acords del 1176.¹³ L'any següent es reprenien els enfrontaments, ara per un atac de Tolosa a Carcassona i més tard a la Provença fins a arribar a una nova i precària pau el 1190.¹⁴ De fet, els enfrontaments es varen anar succeint amb breus intervals de pau fins a la mort dels dos antagonistes, Ramon V de Tolosa el 1195 i Alfons I l'any següent.

9. BENITO, p. 31-34.

10. BENITO, p. 41-44.

11. BENITO, p., 50 i 75; SOLDEVILA, p. 178.

12. BENITO, p. 45-48 i 59.

13. BENITO, p. 75 i 90-91.

14. BENITO, p. 94.

– La pau entre França i Anglaterra del 1195 i entre Tolosa i els anglesos del 1196 coincidí amb la pressió cada cop més virulenta de l'Església contra el catarisme, la intervenció cada cop més agosarada dels legats i les crides a croada contra Occitània. Això acabà per convèncer catalans i tolosans que calia fer front comú davant la nova i gravíssima amenaça. L'any 1198 es reunien a Perpinyà Ramon VI, nou comte de Tolosa, Pere I el Catòlic i Bernat VI de Comenge, sota els auspicis de l'arquebisbe de Narbona, Berenguer, oncle del rei català. Acabava de pujar al solí pontifici Inocenci III amb el programa principal d'eradicar el catarisme (havia afirmat que «els càtars són pitjor que els sarraïns») i sotmetre tots els prínceps cristians a l'Església.¹⁵ L'arquebisbe Berenguer degué ésser qui tingué més clara la percepció del perill imminent.

– Aquesta reunió fou l'inici d'una nova etapa en les relacions entre Tolosa i Barcelona. L'any 1200 es pactava el matrimoni de Ramon VI amb Elionor, germana de Pere I, i aquest es comprometia a defensar el tolosà. L'any 1213 eren Foix, Biarn i Comenge els que prestaven homenatge al rei Pere I.¹⁶ En totes les lluites posteriors, catalans i tolosans anaren d'acord, fins i tot en els temps de Jaume I, malgrat l'actitud cautelosa d'aquest. S'assajaren enllaços convenients amb les hereves de Tolosa i Provença que acabaren fracassant, i quan Jaume I signava el tractat de Corbell (1258), gairebé tot estava ja perdut.

En qualsevol cas, és evident que els dos darrers comtes de Tolosa, Ramon VI i Ramon VII, estigueren en l'òrbita catalana. Cal, doncs, considerar catalano-occitans els diners tolosans immobilitzats en el temps d'aquests dos comtes, així com els que també batejaren al Vivarès i a la Provença rodaniana, que tractarem en capítol a part.

15. VENTURA, PERE I, p. 50; BENITO, p. 102.

16. BENITO, p. 103-104 i 127.

COMTAT, CIUTAT I BISBAT DE CAORS

El comtat de Carcí, situat just al nord del de Tolosa, fou generalment dels comtes tolosans. La ciutat de Caors, però, seu d'un potent bisbat, acabà en mans dels bisbes respectius per un pacte amb el comte de Tolosa anterior al 1090. Des de llavors hi hagué un comtat de Caors, que comprenia la ciutat i on el bisbe i tenia o s'atorgà el dret de moneda i es titulà comte. La resta del territori, amb el nom de comtat de Carcí, seguí en mans dels comtes tolosans.¹

Els bisbes feren valer el seus drets i bateren moneda, inicialment amb el seu nom i després amb unes inicials al·lusives.

Ran de les lluites de segle XIII, sabem que el comte de Tolosa recuperà en diferents ocasions el Carcí; per exemple, el 1218, a la mort de Simó de Montfort, el 1224 i el 1229.² Aquest mateix any Ramon VII de Tolosa casava la seva filla i hereva amb Alfons de Poitiers, germà del rei de França, i assolí que se li respectessin en vida els seus dominis, entre els quals el Carcí.³ De tota manera, l'any 1242 seguia recuperant territoris amb l'ajut d'Hug de Rodés, d'Amalric de Narbona i de molts altres.

El Carcí passà a mans franceses a la mort de Ramon VII de Tolosa, fou dels anglesos pel tractat de Bretigny del 1360 i no tornà definitivament a França fins el 1428.

La moneda de Caors

En la segona etapa de possessió tolosana, que és la que entra en el nostre camp d'estudi, els síndics de Caors assoliren d'arrabassar al bisbe concessions de moneda ciutadana com la del 1224⁴ i es coneixen tipus monetaris que no porten cap element

1. DEVIC/VAISSETE, vol. IV, p. 200.

2. DEVIC/VAISSETE, vol. VI, p. 525, 575 i 641.

3. DEVIC/VAISSETE, p. 648.

4. BOMPAIRE, Marc, «Les ateliers de Melgueil, Cahors et Rodez d'après les sources écrites», *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIe et XIIIe siècles)*, dirigida per Georges Depeyrot, Tolosa de Lenguadoc: Imp. Du Sud, 1987, p.11-53 (vegeu p. 28).

episcopal i que els numismàtics situen precisament en aquest període. Hi ha monedes que porten la menció CIVITAS i que Dieudonné ha volgut assimilar a diòcesi,⁵ però això deixa de tenir sentit quan sabem que existeixen concessions a la ciutat per part del bisbe. Aquesta cessió del 1224 és particularment important, ja que el bisbe cedeix als síndics el seu dret de moneda, *jus*, i res no ho fa canviar el fet que es reservi el delme o es tingui en compte la part que, com és natural, han de percebre els mestres i que forma part d'allò que podríem anomenar costos de fabricació.⁶ El més probable és que els cònsols adquirissin onerosament part o la totalitat dels drets, en un context clarament favorable a aquestes pressions i adquisicions ciutadanes tant en relació amb els bisbes com amb els comtes i que és comú a tot Occitània.⁷ El cas de Melguell i la seva moneda inicialment episcopal en relació amb els cònsols de Montpeller n'és el paral·lel més clar.

L'origen exacte de la moneda no és conegut, però existeixen documents que la mencionen i que corresponen a textos no datables amb exactitud, però pertanyents als segles X i XI. Hi ha notícies més concretes des del bisbe Gerard II (1068-1112), que cedeix una part del benefici al capítol.⁸ Caron atribuï a aquest bisbe un diner amb el seu nom, llavors recentment descobert.⁹

Vindrien a continuació unes monedes amb +EPISCOPVS/CATVRCENSIS, atribuïdes tradicionalment al bisbe Guillem de Cardellac (1208-1234). Aquest prelat fou el que cedí la moneda als cònsols el 1224 i es podria argumentar que potser la va fer en el període 1208-1234, en el qual hi ha notícies.¹⁰ El fet és, però, que les troballes desmenteixen aquesta cronologia, ja que cap troballa amagada en el seu temps ni en els cent anys posteriors conté aquests tipus, de manera que Duplessy opta raonablement per considerar-la de finals del segle XIII o primers del XIV.¹¹

Per bé que més endavant hi ha altres acords entre els bisbes i els cònsols que fan referència a la moneda i en el sentit que els cònsols adquireixen drets contra forts pagaments,¹² no existeixen en aquesta etapa altres monedes conegudes que uns tipus amb bàcul que potser sí que corresponen a algun bisbe, però que no s'han pogut si-

5. DIEUDONNÉ, p. 223.

6. BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 28, creiem que s'excedeix en voler treure valor a la cessió.

7. Vegeu, per exemple, DÉJEAN, capítol «L'essor des cités du Midi», p. 156-167. Que el litigi cònsols-bisbe es resolgués a favor del bisbe exclusivament per un acord del Parlament francès el 1280 (CASTAING, p. 48, nota 210) és perfectament entenedor tenint present que el context era llavors completament diferent, ja que el territori es trobava dins la sobirania d'una monarquia absoluta.

8. CASTAING, p. 47.

9. CARON, p. 401 del suplement, núm. 678, i que DUPLESSY, p. 297, referencia amb el número de la làmina (XXVII.7) en lloc del número de la moneda (678).

10. El 1211, el bisbe s'havia compromès davant dels cònsols a mantenir la moneda estable i a fer-la amb una llei de 4 diners; BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 29. Això demostra un grau de poder considerable en mans dels representants ciutadans més que no pas un esforç del bisbe per fer una bona moneda com pretén BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 27.

11. DUPLESSY, vol. I, p. 299.

12. BOMPAIRE, «Les ateliers...», p. 31.

tuar amb prou precisió cronològica,¹³ i unes altres molt més abundants que al·ludeixen exclusivament a la ciutat i que han d'ésser el resultat de la concessió, abans esmentada, del 1224. De fet, Duplessy les considera ciutadanes.¹⁴ Les monedes amb atribucions episcopals concretes reprenen amb Ramon de Cornil (1280-1293), és a dir, fora de l'espai que estem analitzant.¹⁵

Els tipus que cal considerar

Malgrat les concessions al bisbe fetes pel comte de Tolosa, la ciutat de Caors, situada enmig d'un Carcí tolosà, no era pas una república independent, sinó que d'alguna manera era sota l'alta sobirania dels comtes de Tolosa, com admet, per exemple Castaing-Sicard.¹⁶ Per tant, cal incorporar en el nostre camp d'estudi les emissions que es puguin considerar fetes en temps dels comtes tolosans Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249). Aquestes són les dels tipus ciutadà, és a dir, amb CIVITAS, i, al nostre parer, s'hi han d'incloure tant les que porten un petit bàcul en el camp com les que no el porten. Les primeres podrien ésser del 1224, quan la moneda passa ja a la ciutat, però el bisbe en manté la percepció del delme. Les segones podrien correspondre a una etapa posterior i de major control encara de la ciutat.

13. DUPLESSY, núm. 1158 i 1159. El bàcul també podria expressar exclusivament la percepció per part del bisbe del delme a què hem al·ludit, atès que la moneda ja porta la menció CIVITAS.

14. DUPLESSY, p. 300, tipus 1166-1168, que ubica, però, en una cronologia 1150-1200 i que nosaltres, per les raons explicades, situem com a conseqüència de l'acord del 1224 i, amb preferència, una mica més tard si les que corresponen a aquest acord són les anònimes amb bàcul.

15. DUPLESSY, p. 298, núm. 1160, bé que atribuïda amb dubtes.

16. CASTAING, tot i que mencionant-lo com «el seu llunyà sobirà», p. 48.

COMTAT I BISBAT DEL VIVARÈS

El territori del Vivarès es troba just al nord d'Usès i a l'altra banda del Roine respecte a la Provença rodaniana. El seu procés històric és força semblant al d'Usès. El seu territori va pertànyer als comtes de Tolosa i, per tant, ens hauríem d'interessar per les emissions produïdes en temps dels dos darrers comtes tolosans.

És veritat que pel tractat de París del 1229 el darrer comte perdia teòricament el seu territori provençal i també Usès i el Vivarès, però el fet és que poc després tornava a tenir la Provença rodaniana i tot seguit els altres territoris veïns. El 1237, el papa es queixa al rei de França que el comte de Tolosa s'ha emparat del Vivarès, n'ha fet fora el bisbe i ha reintroduït l'impost de la sal.¹ Des del punt de vista territorial, el tractat del 1229 esdevé aviat lletra morta.

De tota manera, al Vivarès la moneda la va batre gairebé sempre el bisbe, que s'havia apropiat a l'alta sobirania dels emperadors alemanys, ja que el territori es considerava una extensió de les terres provençals. Tot i que aquesta alta sobirania fou sovint més nominal que altra cosa, sí que és cert que en aquest cas sembla que va tenir conseqüències, si més no en el terreny monetari.

La moneda del Vivarès

Tradicionalment s'ha considerat que l'origen de les monedes del Vivarès havia d'explicar-se per les concessions dels emperadors alemanys als bisbes. Efectivament, l'any 1149 l'emperador Conrad III donava llicència per a batre moneda al bisbe de Vivers. Fou confirmada el 1177 per l'emperador Frederic I i el 1214 per Frederic II. El 1293, els prelats ja es consideraren dins la sobirania dels reis francesos i el bisbe Bernat de Fulgard n'obtenia llicència per a poder donar curs a la moneda que batien al castell de l'Argentera. De tota manera, ja hi ha d'altres casos en què les concessions monetàries dels

1. DÉJEAN, p. 367-368.

emperadors no van tenir cap efecte, com la del mateix Conrad III el 1145 a Ramon dels Baus, la del Frederic I el 1160 també als Baus o la d'aquest mateix el 1162 als senyors d'Apt.² Per tant, hi ha concessions, però això no és una garantia d'emissions monetàries.

El tipus més antic conegut de Vivers és una peça que no podem assegurar que sigui episcopal. Porta a l'anvers una crossa que talla per baix la llegenda +VRBS.VIVARI i al revers creu pomejada i llegenda .S.VINCENCIVS. Malgrat el paper prominent del bàcul a l'anvers i l'advocació del sant al revers, la llegenda amb VRBS a l'anvers permet suposar una peça ciutadana o, almenys, parcialment ciutadana. Ja hem vist que hi ha moltes altres monedes occitanes amb bàcul sense participació episcopal. En aquest cas, però, potser fou una emissió paccional ciutat/bisbe. L'existència d'aquest tipus, desconegut per Poey d'Avant i per Caron, ens obre la porta a la possibilitat d'una altra emissió anterior, potser ciutadana o comtal. Potser sí, però, que la concessió del 1149 va donar al bisbe la força suficient per a participar-hi, emetent el tipus comentat, i que, més endavant, va assolir a fer-se-la seva totalment, com sembla indicar-ho tant la tipologia com les llegendes de la major part dels altres tipus coneguts.

De fet, la peça hauria d'ésser de mitjan segle XII, ja que el tipus que la segueix en cronologia i que porta ja testa mitrada i la menció +EPISCOPVS, Dieudonné el situa a la segona meitat d'aquest segle. Seguiria un tercer tipus amb crossa i llegenda d'anvers +EPISCOPVS, que aquests autors ubiquen als inicis del segle XIII i la cronologia d'aquests dos darrers tipus estaria avalada per les troballes d'Epali i Paladru.³

Creiem que cal afegir a l'etapa tolosana els òbols amb creu tallant a les dues cares i sense menció del comte ni del bisbe, sinó únicament de la ciutat. Recordem que el 1229 el comte de Tolosa havia expulsat el bisbe. És un moment adient per a aquesta emissió, que potser el comte va admetre que tingués únicament caràcter ciutadà. Les llegendes són -V-R-B-S-/-VI-V-A-R-. Aquesta peça ha estat publicada per primera vegada per Bernard i Sublet,⁴ que l'atribueixen al bisbe Aimar (1326-1365), probablement perquè aquest bisbe va fer uns altres òbols semblants. Sembla, però, absurd que el mateix bisbe, després d'haver fet una emissió amb llegendes -AI-EP-IC-OPI-/-VI-VA-RI-EN-, és a dir, amb el seu nom i càrrec, en fes després unes altres només amb la menció de la ciutat. D'altra banda, ell mateix ja va reprendre altres tipus anteriors com el de la testa mitrada de front i, per tant, potser també va reprendre un tipus que, de fet, ja apareix en altres llocs com Arle. Els autors diuen que aquestes peces són d'aram argentat. L'exemplar que nosaltres hem vist i que descrivim i reproduïm al catàleg, és de billó.

A continuació hi ha una sèrie d'emissions en les quals s'indica el nom del bisbe del moment, generalment amb una inicial a l'anvers. No manquen, però, altres tipus que, com els tres primers, són anònims. En qualsevol cas, aquesta part de la moneda del Vi-

2. ROLLAND, H., *Monnaies des Comtes de Provence (XII-XV siècles)*, París: Picard-Bourgey, 1956, p. 109

3. DIEUDONNÉ, vol. IV, p. 247.

4. BERNARD, Claude i SUBLET, Roland, *Les monnaies des évêques de Viviers*, sense lloc ni data d'edició, p. 15.

varès no entra en el nostre camp d'estudi perquè el primer bisbe identificat a qui corresponen aquestes emissions és Aldebert, amb cronologia 1297-1306.⁵

Hi ha poques traces de la circulació de la moneda del Vivarès en la cronologia analitzada. Segons Castaing-Sicard, el numerari més àmpliament en circulació era llavors la moneda d'Albi.⁶ Això explica la raresa de les peces corresponents a aquestes tres primeres emissions.

Monedes a considerar

Corresponen al nostre espai d'estudi les emissions episcopals del tipus segon, tercer i quart, és a dir, les dues anònimes sense nom ni inicial del nom del bisbe i el tipus amb VRBS. No corresponen al nostre àmbit les primeres, pertanyents als temps del comte Ramon V, ni les que porten inicial dels bisbes, que, com hem dit, s'inicien a finals del segle XIII, quan el comtat de Tolosa ja havia deixat d'existir.

5. DUPLESSY, p. 400-402, seguint el treball citat de BERNARD/SUBLET.

6. CASTAING, p. 58.

COMTAT O SENYORIA I BISBAT D'USÈS

El bisbat d'Usès fou creat al segle v. Als temps medievals que ara analitzem, es trobava dins dels dominis del comte de Tolosa, en contacte amb la Provença rodaniana, però a l'altra banda del Roine.

La moneda senyorial-episcopal

Duby ja va parlar d'un amonedament en mans del senyor del territori i del capítol episcopal. Poey d'Avant descarta aquestes dades, tot pensant que es tracta d'un amonedament paral·lel.¹ Ja hem vist, però, que en el cas del bisbat de Vic la moneda es diu que pertany al bisbe i al capítol.² Per tant és possible que es tracti del mateix amonedament episcopal que assenyala Poey a partir d'altra documentació. Cal tenir present que Dieudonné incideix novament en aquest amonedament senyorial-episcopal aportant una informació important: el 1145, el capítol havia alienat la seva part en la moneda al senyor del lloc, Bermond de Caylar.³

L'any 1156, el bisbe d'Usès anà a recaptar del rei francès Lluís el Jove una confirmació dels seus drets i de les donacions que li havien fet els reis carolingis Raül i Lluís V. Poey ens diu que entre els drets confirmats hi consta *monetam qui in eadem civitate cuditur*, però dubta si això és una concessió monetària. Segons sembla, aquesta confirmació de drets va ésser reiterada pel rei Felip August el 1211.⁴

Amb les poques dades de què disposem sembla que abans del 1145 hi havia un amonedament a la ciutat, del qual tenia una part el capítol, és a dir, el bisbat, i una altra part

1. POEY D'AVANT, p. 300, d'on traiem la informació de Duby, que, com passa sovint en aquesta obra, l'autor no ens documenta.

2. BALAGUER, A.M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona: Societat d'Estudis Numismàtics (IEC), 1999, doc. 46, p. 331: «Monetam Sancti Petri ausonensis sedis, consilio totius capituli eisdem ecclesie...».

3. DIEUDONNÉ, p. 245.

4. POEY D'AVANT, p. 300.

no sabem a qui pertanyia, però potser era del comte de Tolosa. En aquesta data el capítol aliena la seva part a un senyor local i queda sense participació en els amonedaments. És probable que el 1156 el bisbe Ramon III (1208-1212) assagés de recuperar els seus drets per la via d'invocar unes concessions, reals o imaginàries, de sobirans tan llunyans com Raül (923-936) i Lluís V (986-987). El recurs al vell diploma carolingi ja l'empraren també els bisbes de Vic i tot sembla indicar que no l'havien pas posseït mai.⁵ El rei francès, desitjós de tenir algun poder en una zona que no controlava, degué confirmar-li gustosament la petició i el bisbe obtingué una base legal per a fer-se seva la moneda o almenys intentar-ho. Tant Fillon com Poey d'Avant pensen que l'única moneda fins ara coneguda ha de pertànyer a una data posterior a la segona confirmació, la del 1211.⁶ Això demostraria que el bisbe potser no va tenir prou força el 1156 per a fer valdre el seu document. En qualsevol cas, sembla clar que abans del 1145 hi havia una moneda d'Usès amb participació episcopal i comtal/senyorial, que probablement no coneixem i que des del 1211 hi torna a haver un amonedament, ara sembla que plenament episcopal i del qual ens ha arribat només un exemplar.

Les emissions degueren ésser, doncs, de molt poc volum, ja que no hi ha traces del primer amonedament i del segon només ens n'ha arribat un òbol de caràcter episcopal, ja descrit al seu temps per Fillon. Com en altres tipus episcopals del seu temps, porta a l'anvers un bust, potser mitrat, mirant a l'esquerra, i creu interior amb extrems bifurcats al revers. Les llegendes són: +R.EPISC.../+VSE.... Castaig-Sicard ens confirma la feblesa d'aquest amonedament, del qual no troba cap traça en la circulació.⁷ Tampoc Depeyrot el detecta en el recull i anàlisi dels tresors i troballes en general.⁸

Inclusió en l'àmbit estudiat

Com en els casos de Mende i Lodeva, el bisbat d'Usès es trobava dins dels dominis dels comtes de Tolosa. Atès que la moneda coneguda correspon al 1211 o poc més tard, és a dir, quan ja els comtes de Tolosa han format coalició amb els sobirans catalans, la considerarem dins del nostre àmbit d'estudi.

5. BALAGUER, *Història...*, doc. 27, p. 323.

6. POEY D'AVANT tampoc dona les dades del treball de Filon. Vegeu p. 301.

7. CASTAING, p. 44.

8. DEPEYROT, p. 84.

ESPAI CENTRAL PIRINENC

VESCOMTAT DE BIARN, BIGORRA, COMENGE I COSERANS

Situat dins el primitiu ducat de Gascunya, el vescomtat de Biarn se'n separà en època carolíngia i l'any 820 amb el vescomte Cèntul o Centulf s'iniciava una llarga dinastia vescomtal amb nombrosos vescomtes de nom Cèntul, que no s'extingiria fins el 1170, en restar com a hereva la vescomtessa Maria, germana del vescomte Gastó V i casada amb el noble català Ramon de Montcada. S'iniciava així la segona família vescomtal,¹ que es mantingué fins al 1290 en què va morir Gastó VII deixant novament només una hereva, la seva filla Margarida, que es casà amb Roger Bernat, comte de Foix. Més endavant el Biarn, la Bigorra i Foix s'uniren amb el regne de Navarra, tot plegat lluny ja dels límits històrics que ara estudiem.

Biarn o Bearn?

Actualment, els francesos designen el territori amb la forma Bearn. Aquesta és també la que trobem a la major part de les fonts actuals catalanes, entre les quals a la Gran Enciclopèdia Catalana.² Quina fou, però, la forma occitana i quina és la més adient en català? L'historiador i occitanista Jordi Ventura utilitza la forma Biarn. Cal tenir present que fou Ventura qui recuperà molts dels noms autèntics occitans, com ara el del Gavallda, i no Gevaudan, forma francesa. La seva autoritat en la matèria és, doncs, fora de dubte.³

1. POEY D'AVANT, p. 157, diu que el vescomtat estigué dins la mateixa família des del primer Cèntul fins que, al segle XV, entroncaren amb els Foix, sense mencionar per res el cas, idèntic, dels Montcada. Ja hem parlat d'aquests casos, lamentables, de parcialitat.

2. Ed. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 4, Barcelona 1986, p. 335, entrada Bearn.

3. Jordi Ventura i Subirats (Barcelona, 1932-1999) fou un expert occitanista. Membre de l'Institut d'Estudis Occitans de Tolosa de Llenguadoc, coneixia bé la llengua dels trobadors. Al marge dels seus importants estudis sobre les heretgies valdesa i càtara i sobre la Inquisició, va publicar dos llibres bàsics que aquí emprem àmpliament: *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Ed. Aedos, Barcelona 1960 i *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona: Aedos, 1961. En el primer utilitzà encara la forma tradicional Bearn, però en el segon, amb major coneixement de causa, passà a la forma Biarn.

De tota manera, nosaltres intentarem fer també alguna aportació abonant el seu punt de vista.

En el recull documental d'Alfons I,⁴ trobem, entre altres, les mencions següents:

Doc. 85, any 1170: *Maria, Biarnensis vicecomitissa*

Doc. 101, any 1171: *senoriatiko de Biarno*

Doc. 102, any 1171: *Biarnensis vicecomes*

Això demostra que la forma Biarn era emprada al segle XII amb normalitat, per bé que en alguns casos, menys freqüents, també aparegui la forma Bearn. En la documentació més tardana com, per exemple, en els Cartularis de la Vall d'Ossó⁵ amb inici cronològic de finals del segle XIII, hi predomina, en canvi, la forma Bearn. De tota manera, l'historiador Pere Tomic, a mitjan segle XV, encara parlava dels biarnesos i aquest fet és important perquè ara som davant d'una font catalana.⁶ El diccionari Alcover-Moll menciona aquesta darrera font i defineix els biarnesos, com els nadius d'aquesta terra que designen com a Bearn, però en canvi no introdueix pas la forma bearnesos. D'altra banda, recull el nom de família Biarnès, que troba a les poblacions catalanes d'Ascó, Castellbell, Flix, Reus, Biure, etc.⁷ Tampoc Moll en el seu estudi d'onomàstica recull la forma bearnès i sí, en canvi, la de biarnès.⁸

Però el llinatge Biarnès també existeix a Occitània, com ens ho mostra, si més no, un testimoni numismàtic. Es tracta un gitó del segle XIX o principis del XX emès a Pau, capital del Biarn, i que porta en una de les cares una efígie barbada i la llegenda occitana: HENRIC LOU BIARNÈS.

Hi ha, doncs, prou arguments per a defensar la forma Biarn, emprada, ni que sigui de forma alternativa, a Occitània. Per les altres dades recollides, sembla que fou, d'altra banda, la que s'emprà de forma més usual a Catalunya.

L'inici de la moneda al vescomtat

L'inici de la moneda biarnesa és realment excepcional: coneixem un únic tipus monetari, un diner de billó ric (amb el seu divisor, l'òbol) a nom de Cèntul, que es mantingué pràcticament invariànt en llegendes i estampes des del segle XI fins a mitjan segle XV. Fou el vescomte Joan (1426-1436) qui hi introduí la primera variació

4. DIPLOMATARI D'ALFONS I.

5. TUCOO-CHALA, Pierre, *Cartulaires de la Vallée d'Ossau*, Saragossa: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1970.

6. Mencionat a ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. 2, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1964, p. 475, entrada biarnès.

7. ALCOVER i MOLL, *Diccionari...*, p. 475, entrada biarnès.

8. MOLL, Francesc de B., *Els llinatges catalans*, Palma de Mallorca: Moll, 1982, p. 171, entrada Biarnès.

important: la substitució de la llegenda CENTVLLO COMES per IOAN LO CONS. El seu successor Gastó de Foix (1436-1471), ja va innovar altres tipus monetaris i estampes diferents.

No cal dir que entre els inicis del segle XI i el vescomte Joan es succeïren molts vescomtes de nom Cèntul, però també altres de nom Gastó, Guillem, Roger Bernat, etc. Es tracta, doncs, d'un cas clar, i ben notable, d'immobilització monetària.

Fou aquest, però, el primer tipus monetari biarnès? Poey d'Avant diu que coneix un document de l'any 980 que menciona la moneda de Morlàs, designació pròpia de la moneda vescomtal biarnesa. Com que no hi ha cap moneda coneguda que pugui correspondre a aquesta època, Poey conclou que encara no ens ha arribat.⁹

Els autors posteriors han anat repetint aquesta notícia, sense, però, que s'hagi trobat cap altra menció d'una data tan reculada. Tanmateix Poey no dona cap referència del document que menciona i bé podria ésser que fos mal datat o senzillament fals. Per tant, que hi hagi monedes anteriors al tipus immobilitzat que hem començat a comentar és una qüestió que resta en suspens.

Pel que fa a l'inici d'aquest tipus conegut, Poey el situa en els temps de Cèntul III (1012-1058), mentre que Depeyrot pensa que s'ha d'atribuir a Cèntul IV (1058-1088) o a Cèntul V (1130-1134).¹⁰ Per la nostra part hem trobat al cartulari de Lesat dues mencions de diners morlans, l'una del 1100/1110 i l'altra del 1117.¹¹ Més endavant les mencions apareixen amb regularitat: 1131, 1137, 1142, 1143/1144, 1150, 1160, 1172, 1176, 1177/1178, 1187, 1196, 1198, etc. Aquesta sèrie de mencions en un cartulari d'un monestir proper a Tolosa, on predomina el numerari d'aquesta ciutat, sembla indicar un origen i una continuïtat perfectament normals. Per tant, un origen vers 1100/1110-1117 o bé abans sembla ben establert. Llavors, els diners no es pogueren pas haver originat amb Cèntul V sinó, com a mínim, des de Cèntul IV (1058-1088). Si no apareixen mencions més antigues, el tipus s'hauria iniciat, doncs, a la segona meitat del segle XI i no pas al començament com suposava Poey d'Avant. Dieudonné abonava també aquesta atribució amb l'aportació d'un altre argument prou convincent: des del 1080, Cèntul IV fou comte de Bigorra, la qual cosa justifica el títol comtal que porta la moneda (CENTVLLO COM).¹² Efectivament, si les monedes s'haguessin iniciat amb Cèntul III (1012-1058), haurien portat el títol vescomtal. Per tant, el diner morlà degué començar en temps de Cèntul IV i més enllà del 1080, que és quan podia exhibir el títol de comte.

9. MOLL, *Els llinatges...*, p. 157.

10. DEPEYROT, p. 54.

11. OURLIAC, Paul, *Cartulaire de l'abbaye de Lézat*, vol. 1 i 2, París: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques (Ministère de l'Education Nationale), 1984. Es tracta dels doc. 405 i 380.

12. DIEUDONNÉ, p.90.

El diner morlà i la seva lectura

Tot i que la capital tradicional del Biarn fou la ciutat de Pau, la moneda vescomtal fou emesa a la vila de Morlàs, situada a uns sis quilòmetres al nord-est de la capital. Fou per aquesta raó que la moneda biarnesa fou coneguda, des dels inicis, amb el nom de morlana.

Com que el segle xv, amb el canvi de nom de Cèntul a Joan, ja queda fora del nostre camp d'estudi, el tipus que ens interessa comentar és, doncs, el que restà immobilitzat.

Els diners i els òbols d'aquest tipus porten en el camp de l'anvers les lletres M a dalt i P junt amb una creueta a baix. Aquesta havia estat la lectura tradicional, però Poey va afirmar que s'havia de llegir PAX, ja que, segons ell, «no més cal obrir els ulls per veure que la pretesa M no és altra cosa que una A oberta».¹³ Poey, però, els devia tenir tancats aquell dia, perquè entre la A de la llegenda FORCAS i la pretesa A del camp hi ha una diferència fonamental: el travessar de la A és una línia horitzontal, mentre que la del camp és un traç en forma de V, que amb els pals del costat fan una M indubtable. Que en algun exemplar la A de FORCAS porti també, i excepcionalment, un traç en forma de V pot ésser degut a un error, però no invalida una possible lectura de la M, que presideix el camp i és de mida més gran que els altres signes. D'altra banda, la creu del camp és ben bé una creu i no pas una X, sense que això tingui una explicació clara. Penso que Poey devia haver-se fixat en el fet que hi ha monedes del segle xv que porten la llegenda PAX ET HONOR FORQVUIE MORL(LANI) i devia pensar que això no era altra cosa que la lectura de les lletres del camp del diner primitiu, PAX, completada amb la llegenda del revers, ONOR FORCAS, cosa que dóna PAX ONOR FORCAS, ben proper a PAX ET HONOR FORQVIE... El fet és, però, que el segle xv quedava molt lluny de mitjan segle xi i és ben dubtós que es pogués saber què havia volgut significar, en aquells temps tan reculats, la llegenda ONOR FORCAS. S'han formulat, en temps recents, diferents teories, però el fet és que cap document ens ho aclareix.

Hi ha, en el mateix període i espai geogràfic, dotzenes de monedes amb lletres en el camp que no sabem identificar. Per tant, no sembla raonable aquest entestament de Poey per la lectura PAX, que no és pas impossible, però que ens sembla improbable per les raons esmentades. Més lògic, en tot cas, seria interpretar que la M volgués significar Morlàs i que la P i la pretesa X fessin el PAX. La posició en creu de la possible X quedaria justificada amb l'intent de fer una mena de monograma que volgués indicar una A al centre. Aquesta interpretació no contradiria la similitud amb la moneda tardana del segle xv i la M dominant s'aparellaria bé amb el nom de la moneda, M(orlana), amb què era coneguda i apreciada en amplis territoris d'Occitània.

13. DIEUDONNÉ, p. 157.

Dades sobre l'encunyació i la llei del diner morlà

Fins ara no s'ha trobat un sol document que ens doni, per a l'època que estudiem, dades sobre la fabricació de la moneda del vescomtat. Totes les informacions provenen, doncs de l'anàlisi de contingut de fi, de les mencions documentals de pagaments fets amb aquesta moneda i de l'observació de les peces que ens han arribat.

El pes del diner morlà s'anà afeblint al llarg del temps. L'estudi de diferents troballes que permet comparar els diners biarnesos presents amb altres monedes de cronologia coneguda ha portat Depeyrot a la conclusió que els diners morlans amb un pes d'1,2 grams serien els emesos al segle XII, els d'un gram als inicis del segle XIII i els de 0,75 grams vers 1260/1270.¹⁴ Entre aquests darrers hi ha els que tenen una petita variant de lectura: l'afegit d'una creueta a l'inici de la llegenda del revers que de CENTVLLO COM passa a +CENTVLLO COM. Com que els diners a nom de Joan tenen també indicació d'inici de llegenda, determinat, en aquest cas, per una petita vaca heràldica del Biarn, sembla lògic, també per aquesta raó, considerar els diners a nom de Cèntul i creueta com els darrers de la sèrie. En aquest cas, cauen fora del període d'influència catalana i, per tant, prescindirem d'aquesta varietat.

Pel que fa a la llei, el morlà era una moneda d'alt contingut de fi. Dumas i Barrandon ens donen els valors següents:

71,9 % / 68,9 % / 66,5 %.¹⁵

Per la seva banda, Depeyrot hi afegeix els següents:

71 % / 73 % / 80%.¹⁶

Com que el billó de vuit diners de llei té un percentatge d'argent del 66,6 % i el de nou diners del 75 %, cal concloure que els morlans es mogueren entre aquestes dues lleis, sense que es pugui descartar una llei de deu diners (83,33 %) en algun moment. De fet, els diners tolosans són designats com a «decenos», és a dir, de 10 diners de llei, en un document del cartulari de Lesat de 1117/1128, mentre que en d'altres dels anys 1183, 1193, 1194 i 1195 consten com a «septenos» o «moneda septene», és a dir, d'una llei de 7 diners.¹⁷ Sembla, doncs, que el tolosà passà dels 10 al 7 diners de llei. Com que des del 1175 hi ha mencions que equiparen els tolosans i els morlans,¹⁸ tenint en

14. DEPEYROT, G., «Les trésors et la diffusion du numéraire féodal», a DEPEYROT, p. 71.

15. DUMAS, Françoise i BARRANDON, Jean-Noël, *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le règne de Philippe Auguste*, Cahiers Ernest Babelon, núm. 1, París 1982, p. 85.

16. DEPEYROT, «Les trésors...», a DEPEYROT, p. 75.

17. OURLIAC, *Cartulaire...*, doc. 1128, per als «decenos» i 1500, 1499, 1313 i 1310, pels «septene», per ordre cronològic.

18. OURLIAC, *Cartulaire...*, doc. 229, del 1187, per exemple.

compte la diferència de pes, Depeyrot dedueix que el morlà d'aquesta època era de llei de vuit diners.¹⁹

Tot sembla indicar, doncs, que els morlans s'iniciaren en llei desena o novena i que s'estabilitzaren després a llei octena o de vuit diners, segurament a partir del 1175. Amb aquesta llei i el pes indicat era una moneda equiparable al tolosà i potser les lleis anteriors més altes també havien cercat aquesta equiparació.

Els diners de Caors i de Rodés, de contingut de fi d'aproximadament la meitat que els tolosans o els morlans, feien la funció de divisors o meitats d'aquests i la moneda del Puy, de llei encara més baixa, esdevenia el quart de diner. D'aquí prové el nom de pugesa aplicat després de forma àmplia, Catalunya inclosa, al quart de diner en general.

El morlà fou, doncs, una de les millors monedes occitanes i la de llei més alta des del 1175. Això explica la seva bona acceptació. Els estudis de circulació mostren una ampla expansió d'aquest numerari biarnès per tot el sud i el sud-oest d'Occitània als segles XII i XIII²⁰ i la seva penetració a la península Ibèrica.²¹ En aquest sentit, podem afegir que a Aragó la documentació ens indica que el morlà arribà a cobrir un 4 % de les transaccions.²² Pel que fa a una zona ben propera a Tolosa, com ho és l'indicador del cartulari de Lesat, situat encara dins d'aquest comtat i només a uns trenta quilòmetres al sud de la capital, els estudis de circulació partint de les dades del cartulari ens donen els resultats següents:²³

	1051-1100	1101-1150	1151-1200	1201-1250
Tolosans (+indeterminats)	92 %	75 %	81 %	75 %
Morlans	0 %	23 %	17 %	24 %
Melgoresos	0 %	0 %	0 %	1 %
Espècie («rem valentem»)	8 %	2 %	2 %	0 %

El quadre reflecteix una bona alimentació monetària, ja que els pagaments en espècie, ja febles al principi, desapareixen després del tot. Pel que fa al morlà, tot i que el lloc de la recollida de dades és tan a prop del centre emissor de Tolosa, tingué un paper notable, ja que aviat la seva presència supera el 20 % del nombre de pagaments.

19. DEPEYROT, «Les trésors...», a DEPEYROT, p.72.

20. DEPEYROT, p.54 i 55 i gràfics quantitatius, p. 55.

21. BALAGUER, A.M., «La circulation de la monnaie féodale française dans la Peninsule Ibérique», *Trésors et émissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIe et XIIIe siècles)*, Tolosa de Llenguadoc: Conseil Régional de Midi-Pyrénées, 1987, p. 93-110. Vegeu p. 96 i cartografia i troballes documentades a les p. 104 i 105, tot i que ja diu l'autora que aquestes no reflecteixen prou bé els afloraments freqüents d'aquestes monedes a Aragó i a la Catalunya occidental.

22. CRUSAFONT, M., i BALAGUER, A.M., «Fluxos monetaris a través del Pirineu», *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, Université de Toulouse-Le Mirail, Tolosa de Llenguadoc, 2005, p.19-30. Vegeu p. 22; CRUSAFONT i SABATER, M., «La circulación monetaria en el Aragón medieval», *Gaceta Numismática*, núm. 114 (1994), p. 37-65.

23. Elaboració pròpia a partir del Cartulari de Lesat, ja mencionat. Atesa la preponderància del diner tolosà, que com a mínim dobla els esments dels morlans, els segons documentats, pensem que és ben acceptable que asimilem els esments inespecífics als de la moneda tolosana.

Les emissions de morlans degueren ésser d'un volum important, atesa la seva àmplia circulació, i això ens permet deduir que els guanys d'emissió degueren ésser també prou notables. El préstec que féu l'any 1209 Gastó de Biarn al sempre endeutat Pere I de Catalunya-Aragó de 50.000 sous morlans ens en dóna una indicació.²⁴

El Biarn sota influència catalana

Els comtats o vescomtats de Biarn, Bigorra, Comenge i Coserans ocupen un espai pirenaic que en el període que estudiem quedava limitat aproximadament al nord pel comtat de Tolosa, a l'est pels dominis del comte de Foix i a l'oest per les possessions angleses. D'origen comú, dins el ducat de Gascunya, sovint hi ha enllaços entre aquests comtats o bé sobirans comuns.

Com en la major part dels casos, hi ha relacions i enllaços matrimonials entre els senyors d'una banda i altra del Pirineu. En aquest cas, sabem, per exemple, que els comtes de Pallars derivaven del comte Llop de Bigorra (mort el 910). D'altra banda, Estefania, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona, es maridà amb Cèntul de Bigorra. Encara més endavant, Alfons, fill de Jaume I, es maridaria amb Maria de Biarn, ja de la casa de Montcada.

Els comtes de Bigorra i els vescomtes de Biarn tingueren un paper important en les lluites dels aragonesos contra els sarraïns abans de la unió d'Aragó i Catalunya. Així, al marge d'altres antecedents d'intervenció occitana,²⁵ ens consta que a la batalla d'Alcoraz, guanyada per Pere el d'Osca (1094-1104), hi havia tres-cents homes de la vall d'Ossó, al Biarn.²⁶ De fet, vers el 1080, Talesa, filla de Sanç Ramir, s'havia maridat amb Gastó de Biarn i hom suposa que els senyors de Biarn i Bigorra es feren feudataris del rei aragonès, situació que es mantingué en els regnats següents.²⁷

La col·laboració es mantingué i Gastó de Biarn, amb els seus ginys de guerra, fou element essencial en la conquesta de Saragossa del 1118, raó per la qual Alfons el Bataller (1104-1134) el féu senyor de la ciutat, en la defensa de la qual moriria poc temps després.²⁸ Altres senyors occitans es feren vassalls d'Alfons el Bataller, com Bertran de Tolosa el 1108 i Bernat Ató el 1112 pel comtat de Rasès, si bé aquests dominis no es consolidaren a causa de la mort del rei el 1134 i les greus conseqüències del seu forassenyat testament.²⁹

24. MIRET I SANS, Joaquim, «La casa de Montcada en el vizcondado de Bearn», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, octubre-desembre de 1901, p. 186-197 (vegeu p. 198).

25. L'any 1080 l'Església impulsà una croada nordpirenaica que penetrà a Aragó, però Sanç Ramir els féu retornar. L'arribada dels almoràvits el 1086 i la derrota dels castellans a Sagrass féu canviar de parer Sanç Ramir, que admeté més endavant ajuts occitans i d'altres pobles nordpirenaics. Vegeu BUESA CONDE, Domingo J., *El rey Sancho Ramírez*, Saragossa: Guara, 1978, p. 56, 66, 67 i 68.

26. LALIENA, Carlos, *Pedro I*, Burgos: La Olmeda, 2000, p. 239.

27. LALIENA, *Pedro I*, p. 315.

28. LACARRA, José María de, *Alfonso el Batallador*, Saragossa: Guara, 1978, p. 67 i 68.

29. LACARRA, *Alfonso...*, p. 31 i 32.

Amb aquests antecedents, no té res d'estrany que l'any 1154 en esdevenir-se la mort del vescomte Pere de Biarn i la minoritat del seu fill, el futur Gastó V, elegissin Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, com a senyor i governador del vescomtat i li prestessin homenatge, tot plegat amb la presència del comte Pere de Bigorra.³⁰

El 1170, Gastó V moria sense fills i esdevenia hereva la seva germana Maria, casada amb Guillem de Montcada. El llavors rei Alfons I de Catalunya-Aragó rebé homenatge dels nous vescomtes, els assegurà la protecció i els confirmà els béns que posseïen a l'Aragó. El 1173, la vescomtessa Maria obtingué del rei un enfranquiment de deutes sobre els seus béns aragonesos. El 1175, el rei cedí la Vall d'Aran al comte Cèntul de Bigorra. Hi ha constància que el 1178 tant el Biarn com la Bigorra eren féudatàries del rei Alfons I, el qual el 1186 rebé homenatge a Osca del vescomte Gastó VI, ja del casal dels Montcada. El 1192, el mateix rei Alfons donà en féu el comtat de Bigorra a Gastó VI de Montcada, vescomte de Biarn.³¹

La col·laboració es mantingué amb els sobirans següents. El 1209, Gastó de Biarn deixava 50.000 sous morlans al rei Pere I de Catalunya-Aragó i el 1213 consta que li jurà fidelitat. Ja en temps de Jaume I, el vescomte de Biarn, Guillem Ramon, junt amb el comte de Pallars i Bernat de Comenge, ajuden el comte de Tolosa a recuperar aquesta ciutat i el 1229 Guillem II de Montcada, vescomte de Biarn, moria a la victoriosa batalla de Portopí, que obrí les portes a la conquesta de Mallorca.³²

No fou fins després que el comte de Tolosa Ramon VII cedís els seus drets al rei de França (1229) i en vigílies de la renúncia catalana del tractat de Corbel (1258) que el darrer vescomte de la dinastia dels Montcada, Gastó VII, cercà altres aliances defensives i es féu féudatari, el 1240, del rei d'Anglaterra.

Des del 1154 fins, almenys, el 1240, doncs, el vescomtat de Biarn i sovint també els de Bigorra, Comenge i Coserans estigueren sota la òrbita catalana. No havent-hi monedes dels altres senyorius, la moneda que cal considerar dins l'àmbit català és el ja mencionat diner immobilitzat a nom de Cèntul, ja que durant una tercera part dels seus anys d'emissió estigué dins l'àrea de dominis catalans. Ja hem descartat els diners més tardans i potser algun dia es podrà afinar més la cronologia i sabrem amb més exactitud quins dels diners amb CENTVLLO COM corresponen exactament a l'etapa catalana del vescomtat. Fins llavors, prendrem un exemple del diner i òbol morlà com a tipus que ens cal considerar, i afinant un xic la cosa es podrien descartar també els tipus més pesants que arriben als 1,2 grams i que han de correspondre a les primeres emissions. D'acord amb les dades anteriors, els diners morlans-catalans haurien d'ésser de llei octena, és a dir, de vuit diners.

30. BENITO, p.58.

31. BENITO, p. 65, 81, 91 i 96; DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 85, 155, 201, 436 i 572.

32. BENITO, p.127; DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 102; MIRET I SANS, «La casa...», p. 198; VENTURA, PERE I, p. 282.

COMTAT DE FOIX

El comtat de Foix té una data de naixença ben definida. Es formà l'any 1012, quan Roger el Vell va dividir els seus amplis dominis entre els fills i assignà a Bernat (1012-1034) els territoris de Foix, el Coserans i Sabartés. Alguns puristes argumenten que el primer que es titulà comte de Foix fou el seu fill Roger (1034-1064), però ja Devic i Vaissete s'inclinaven per la situació de fet i afirmaven que s'havia de considerar Bernat el primer comte efectiu del territori.¹

La dinastia de Foix fou notable en molts aspectes; en l'habilitat per a saber créixer els seus dominis, en la seva perdurabilitat i en la creació de branques menors que tingueren un vast paper en una bona part de l'espai europeu. La branca principal, que anà afegint dominis a una banda i l'altra del Pirineu, acabà dominant el regne de Navarra i, de fet, cal recordar que Enric II de Foix, III de Navarra fou qui acabà per ésser rei de França amb el nom d'Enric IV (1589-1610). Així, un occità nascut al castell de Pau, capital de Biarn, arribava a ocupar el tron del seu ancestral enemic, França. Enric, però, agradant-se més del seu títol reial, el 1607 absorbí els seus dominis navarresos i occitans a la Corona francesa.

La història dels comtes de Foix és, doncs, de molt relleu i al llarg dels segles mantingueren relacions de diferent gènere amb els sobirans catalans. Bones al principi, al costat dels comtes de Tolosa i, per tant, agressives després, i, des de Ramon Berenguer IV i sobretot amb Alfons I i Pere I, francament favorables. En cronologies més tardanes hi hagué encara altres enfrontaments a causa de la seva presència en territoris catalans com Castellbò, però això ja cau molt lluny de la nostra etapa d'estudi.

En qualsevol cas, malgrat la innegable importància històrica dels comtes de Foix, nosaltres no els dedicarem gaire atenció perquè, com veurem, tot i la vastitud dels seus dominis i el seu paper decisiu a Occitània, no hi ha evidència d'emissions monetàries pròpies en el període que estudiem.

1. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 226-230.

Les possibles monedes de Foix

Tot i que les úniques notícies que hi ha de possibles monedes de Foix escapen ja als límits cronològics que ens hem fixat, en farem un breu esment.

L'any 1374, Roger Bernat de Foix va obtenir de Lluís d'Anjou, germà del rei de França i cosí seu, com a lloctinent reial al Languedoc, autorització de fer moneda d'argent i de billó, sembla que com a vescomte de Castellbò. Aquesta moneda hauria d'ésser del mateix encuny, llei i talla que la del rei de França i el guany de l'encunyació seria a parts iguals.² Segons la lletra de la concessió, el de Foix havia de fer, doncs, imitacions de la moneda reial, però a la vista del que succeí a Perpinyà amb les emissions de Jaume III de Mallorca,³ potser hi hagué també una altra mena d'emissions. En qualsevol cas, no s'ha pogut identificar fins ara cap moneda que se li pugui atribuir.

Els anys 1421 i 1422, el comte Mateu de Foix féu batre moneda als castells de Saliers i Sant Julià, al comtat de Comenge. L'any 1425, el rei Carles VII de França en decretà la prohibició.⁴

L'any 1490, Pere Miquel Carbonell esmentaria entre els florins falsos el *florí de Foix*, donant a entendre, però, que n'hi havia de bons.⁵

Els descendents dels Foix batrien moneda a Biarn i Navarra, però ja amb aquests títols i no els de Foix.

2. POEY D'AVANT, p. 235.

3. Sembla que també Jaume III de Mallorca va obtenir una concessió semblant, però tot i que consta clarament que va fer batre imitacions de la moneda francesa, també va fer encunyar tornesos d'argent al seu nom i florins d'or com a rei de Mallorca. Vegeu CRUSAFONT, M. «La política monetària de Jaume III de Mallorca», *Randa*, núm. 50, p. 41-48.

4. POEY D'AVANT, p. 147.

5. SALAT, vol. II, doc. LXV, p. 92.

ESPAI CATALÀ PROVENÇAL

PROVENÇA MARÍTIMA

Les divisions del regne carolingi a partir de Carles el Calb (840-877) propiciaren la diferenciació d'un territori intermedi entre les actuals França i Itàlia que comprenia la Provença i Borgonya i que tenia més lligams amb els emperadors germànics que no pas amb França. L'espai provençal, delimitat al sud pel mar i a l'est pels Alps no s'aturava a l'oest per la línia del Roine, sinó que solia comprendre els comtats d'Usès i el Vivavrès i en alguns moments fins i tot Vienne i Lió. Amb Bosó (879-887) l'espai provençal s'anà consolidant i foren finalment els seus fills Guillem i Rotbald els qui es feren amb el domini del país. Els seus descendents acabaren per restar sense línies masculines i així, per via del matrimoni de les hereves, l'espai provençal restà repartit, en cronologies molt diferents, entre la Provença rodaniana, que, com hem dit al seu lloc, passà als comtes de Tolosa; el comtat de Forcalquer, que passà a una branca dels comtes d'Urgell, i la Provença marítima a Ramon Berenguer III de Barcelona pel seu matrimoni amb Dolça de Provença l'any 1112. Dos anys abans, la seva mare Gerberga, hereva del territori més gran entre els que posseï el comte Guillem havia quedat vídua de Gilbert, vescomte de Millau, Gavallda i el Carlat. Gerberga casà la filla amb Ramon Berenguer III i a ells revertiren tant la seva herència provençal com els territoris del seu marit. No cal dir que després de l'adquisició dels comtats de Carcassona-Rasès per Ramon Berenguer I els anys 1067/1070, l'accés a aquests nous dominis convertien el comte barceloní en un dels grans senyors d'Occitània. Certament que no tot fou pas planer, ni la recuperació de Carcassona-Rasès, usurpada per Bernat Ató d'Albi-Nîmes, ni l'efectivitat del domini sobre la Provença, discutida per diferents senyors gairebé independents i durament disputada tant pels comtes de Tolosa com pels nobles de la família dels Baus. Els comtes de Tolosa, que havien obtingut els drets sobre la Provença rodaniana pel matrimoni de Guillem Tallaferro (c. 990-1037) amb Emma, filla i hereva de Rotbald, pretenien estendre el seu domini sobre la totalitat del territori provençal. Pel que fa als Baus, el noble Ramon es va maridar amb Estefania, germana petita de Dolça, i tot i que en un primer moment col·laborà amb Ramon Berenguer III, més endavant pro-

vocà quatre grans revoltes contra el barceloní, comptant amb el suport teòric dels emperadors germànics. Ja veurem que després de la quarta derrota, els Baus acaba- ren per esdevenir fidels aliats dels catalans.

Ramon Berenguer III, en morir el 1131, deixà els dominis catalans al seu primer fill Ramon Berenguer IV i les adquisicions fetes pel matrimoni amb Dolça, és a dir, la Provença, Millau, Gavallda i el Carlat al seu segon fill Berenguer Ramon. Aquest regí els territoris esmentats fins al 1144, en què morí a Melguell, en lluita contra els genovesos. Ramon Berenguer IV de Barcelona regí llavors el territori provençal fins a la seva mort, el 1162, com a tutor del seu nebot, que seria Ramon Berenguer III de Provença. En el còmput s'atribueix l'ordinal I a Ramon Berenguer III de Barcelona i el II a Ramon Berenguer IV de Barcelona. Ramon Berenguer III de Provença morí sense descendència masculina el 1166 en lluita contra els niçards. Llavors els seus dominis passaren al seu cosí, el rei Alfons I de Catalunya-Aragó. L'any 1177,¹ el rei donà les terres provençals en comanda al seu germà Pere, que prengué el nom de Ramon Berenguer i fou el quart d'aquest nom a Provença. El 1181, Ramon Berenguer IV de Provença fou mort en una emboscada i Alfons deixà com a governador de la Provença el seu germà Sanç, que substituï el 1185 pel seu fill Alfons, que fou Alfons II de Provença. Alfons II es casà el 1193 amb Garsenda de Sabran, néta i hereva de Guillem IV de Forcalquer, de manera què a la seva mort el 1209, any en que morí també el comte de Forcalquer, tota l'herència provençal revertí en el fill d'ambdós, Ramon Berenguer V. Essent llavors menor d'edat, fou Pere I de Catalunya-Aragó qui regí el territori provençal i a la seva mort a Muret el 1213, el govern fou exercit de nou pel comte Sanç. El futur comte provençal passà la seva infància al castell de Montsó, junt amb el seu cosí Jaume, el futur Jaume I de Catalunya-Aragó. El 1216, Ramon Berenguer V començà a regir directament la Provença. Dins els intents de refer la sobirania occitana, Ramon Berenguer V assajà de maridar la seva filla i hereva Beatriu amb el comte de Tolosa, Ramon VII; però, mort el provençal el 1245, un cop de força de Carles d'Anjou que Jaume I no pogué o no sabé contrarestar donà com a resultat el casament de l'hereva amb el príncep francès i la pèrdua de la Provença l'any 1246.

Els governants de la Provença es titularen comtes, però els sobirans catalans empraren el títol de marquesos, per deixar clara la seva sobirania sobre els comtes-governadors. Cal, revisar, doncs, la nomenclatura emprada per la major part dels historiadors que atribueixen a Tolosa la part nordprovençal amb el títol marquesal i als catalans la Provença marítima amb el títol comtal.²

1. BENITO situa aquest fet el 1178 o el 1177 i diu que la datació del 1168 de Papon i Devic i Vaissete és errònia. El document ha d'ésser del 1177, perquè aquest any Ramon Berenguer IV ja actua com a comte en la iniciativa per a batre moneda que comentarem més endavant.

2. Vegeu, per exemple, BENITO, p. 80. En parlem a l'apartat de la Provença rodania.

La moneda: origen i emissions

Enlloc com a la Provença marítima les monedes foren tan explícites del domini directe dels reis catalans. Es veritat que sovint el territori va passar a mans d'algun segon fill dels nostres sobirans, però quan això es produí, la coordinació de l'acció política i econòmica entre les dues branques fou pràcticament sempre total. Més endavant, ja amb Alfons I (1166), per bé que els governadors catalans de la Provença continuaren essent de la família del sobirà, les seves atribucions foren força més limitades i clarament supeditades al rei.

Com en altres territoris d'aquest àmbit, hi ha diferents concessions monetàries dels emperadors germànics que no semblen haver tingut cap eficàcia. Així, se sap que Conrad III en donà una als Baus el 1145, que fou confirmada per Frederic Barbaroja el 1160, i que aquest darrer en donà una altra el 1162 als senyors d'Apt, sense que es conegui cap moneda com a resultat d'aquestes concessions. Segons Rolland, també el 1162 l'emperador Frederic feia una nova concessió en la qual dividia el domini sobre Arle entre el bisbe i el comte de Provença i s'hi comprenia el dret de moneda.³ Rolland dóna aquesta informació com a procedent d'un document original, sense cap menció a Papon, que ja l'havia comentat i transcrit fins i tot en part. Però Papon, a més d'ésser força més explícit, en dóna una versió força diferent: l'emperador cedia al nostre comte, llavors Ramon Berenguer III de Provença, la investidura sobre Provença, tot revocant les anteriors fetes a favor dels Baus. També li dóna la vila d'Arle i en fer referència als drets d'aquesta ciutat menciona el dret de moneda com un dels que posseeix. Fa, però, una reserva respecte a la moneda, sobre allò que cent anys abans l'emperador Conrad havia concedit al bisbe d'Arle.⁴ Enlloc hi veiem res referent al condomini de la ciutat. Pel que fa al dret de moneda dels bisbes, segons llegim a Poey d'Avant, ja havia estat concedit als bisbes per Bosó, confirmat per Lluís el Cec el 918 o el 921 i després per Conrad el 1143, per Frederic Barbaroja el 1164 i pel papa Urbà III el 1186.⁵ Seguint de nou Papon, aquesta investidura del comte es donava a canvi del compromís de pagar cada any a l'emperador 15 marcs d'or, quantitat molt elevada que no es degué pas satisfer. L'any 1166 moria a Niça Ramon Berenguer III de Provença, sense que tinguem cap dada que ens permeti suposar que hagués emprat aquest dret monetari.

La primera menció que sembla apropar-nos a una veritable intenció de fer moneda, ens la dóna un document del rei del 1174 pel qual Alfons, com a marquès de Provença, concedia a Guillem Adalguer i el seus descendents la confecció dels encunys de la mo-

3. ROLLAND, *Monnaies des comtes de Provence (XII-XV siècles)*, París: Picard-Bourgey, 1956, p. 109. Partim d'aquesta font més moderna tot i la seva manifesta parcialitat anticatalana, però cal advertir que la major part de les notícies monetàries sobre el període que estudiem foren recopilades per BLANCARD, Louis, *Essai sur les monnaies de Charles I, Comte de Provence*, París: Dumoulin, 1868. Malgrat l'enunciat del títol, també dóna moltes informacions sobre els antecedents, que anirem analitzant.

4. PAPON, Jean-Pierre, *Histoire générale de Provence*, París: Moutard, 1776-1786, p. 558-559.

5. POEY D'AVANT, p. 337.

neda provençal i la seva fabricació.⁶ Ignorem si aquest document va tenir efecte, però el fet és que ja el 1177 tenim altres notícies i aquestes encaixen amb materials coneguts.

D'una banda, aquest mateix any Alfons I cedia en comanda el govern de Provença al seu germà Ramon Berenguer IV, tot reservant-se la meitat de la moneda,⁷ i de l'altra, el comte provençal, actuant com a *Comes Provincie frater Ildefonsi regis Aragonensis*, acorda amb el bisbe Ramon de Bollene una fabricació monetària. Tant Rolland com Ganne relacionen aquesta fabricació amb el pretès pariatge creat per la moneda d'Arle en virtut del diploma de l'emperador Frederic,⁸ però això és ben poc versemblant. D'una banda, ja hem vist que el rei Alfons disposava plenament de la moneda en cedir la fabricació dels encunyats a Guillem Adalguer el 1174; de l'altra, el benefici de l'encunyació era per al comte, que en cedia un terç al seu fidel Bernat d'Auriac i donava al bisbe el delme de la seva part restant, és a dir 1/15 del benefici total.⁹ Certament, si la moneda s'hagués fet en paritat i segons els diplomes dels emperadors, el bisbe no s'hauria pas conformat amb aquesta minsa participació. Ja hem dit en altres ocasions que l'alta sobirania dels emperadors era, a nivell pràctic, completament inoperant. Bé que en algun moment els comtes catalans l'haguessin recaptada per a acabar amb les pressions dels Baus, un cop assolit l'objectiu ningú se'n recordà més. La moneda la feia, doncs, el comte i la cessió del delme parcial al bisbe podria haver estat, potser sí, un record dels antics drets episcopals, però no pas un dret compartit en igualtat de condicions. Roland també diu aquí, d'altra banda, que la cessió del delme als bisbes devia ésser un «costum» dels reis catalans. Ja sabem que aquest «costum» no era sense fonament, sinó que en alguns casos procedia de les usurpacions de la moneda en temps carolingi per part dels bisbes i la seva posterior cessió als comtes, tot reservant-se el delme del benefici.¹⁰

Però el comte no feia altra cosa que actuar en nom del seu germà, ja que la moneda que correspon a aquest acord porta l'explícita menció REX ARAGONE a l'anvers (i PROVINCIA a l'altra cara) i fou coneguda com a ral, és a dir, moneda reial o del rei. Aquesta moneda porta a l'anvers un dibuix que durant molt de temps s'identificà com una testa de front esquemàtica. Més endavant es va veure que era, en realitat, una espècie de casc amb unes ínfules als costats que es va suposar que representava una mitra. Sense negar del tot aquesta possibilitat, nosaltres pensem que podria tractar-se d'una

6. BOTET, Joaquim, *Les monedes catalanes*, vol II, Barcelona, 1909, p. 25; HEISS, Alois, *Monedas hispano-cristianas*, Madrid, 1867-1869, ja en donava la transcripció; doc. III.

7. BENITO publica el document (doc. 97, p. 384-386) i en el regest preliminar interpreta que el rei es reserva la meitat del monedatge, però el text del document és ben clar: *medietatem monete Provincie*. El rei es reserva, doncs, la meitat del dret de moneda i, en conseqüència, la meitat dels guanys de les encunyacions. El terme llatí habitual per a designar el monedatge és *monetaticum*.

8. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 110; GANNE, Philippe, *Les monnaies racontent l'histoire de la Provence*, Draguinhan, 1985 (número especial de la revista Provence Numismatique que, pel que es dedueix, és obra de l'autor que mencionem), p. 20.

9. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 110.

10. BALAGUER, A.M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona: Societat Catalana de Numismàtica (IEC), 1999 (vegeu els casos de Barcelona, Urgell i Besalú, en particular).

corona reial primitiva, com la que emprà la reina Constança de Sicília (1209-1222), cosa que seria més avinent amb el REX ARAGONE que ostenta la moneda, sense cap al·lusió episcopal. Nosaltres els anomenarem diners reials, com ho fan els documents de l'època, abandonant la denominació de «diner de la mitra», emprada sovint pels numismàtics.

Ell comte i el bisbe havien acordat també l'explotació d'una *farnaria*, que Rolland identifica amb una foneria i conclou que la fabricació monetària s'hauria fet a Arle. És possible, però també podria ésser que el taller hagués estat Marsella, ciutat que dominava plenament Alfons I, com ho demostra que hi estengués documents el 1176 i el 1177.¹¹ Efectivament, la factura del diner reial i del ral coronat que va emetre a Marsella el rei des d'almenys el 1186 és idèntica i es coneixen, a més, rals coronats batuts sobre diners reials.¹² En un altre sentit, es podria suposar que la similitud de factura podria ésser conseqüència del manteniment del mateix gravador, el Guillem Adalguer que hem mencionat abans.

Papon ens aporta una menció de pagament en sous reials del 1184.¹³ En un altre aspecte, el fet que el comte Ramon Berenguer IV reprengués l'any 1180 l'explotació d'una mina d'argent prop de Toló,¹⁴ demostra que hi havia una fabricació a bon ritme, com sembla indicar-ho l'actual evidència monetària, que no és pas escassa.

El diner reial era de llei quaternal i es valorava a 64 sous el marc d'argent.¹⁵ També es varen batre òbols o mitjos diners.

Aviat l'estampa del diner fou canviada i a l'anvers hi fou posada la testa coronada del rei, de manera que la nova moneda fou coneguda com a ral coronat. Aquesta moneda fou batuda a Marsella, ja que hi ha mencions del 1192 de *solidos regaliū Massilie coronatorum*.¹⁶ No sabem des de quan es va batre la nova moneda. Rolland diu que troba mencions des del 1186, però Papon aporta una menció que creu anterior al 1184 i ja és de *solidorum novorum regaliū coronatorum*.¹⁷

Tal com ho evidencia l'exemplar abans mencionat de ral coronat batut sobre un diner reial, la nova moneda tingué la mateixa llei i característiques que l'anterior i, segons

11. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 220 i 225.

12. CRUSAFONT, p. 269. També, CRUSAFONT I SABATER, M., «Interrelacions monetàries catalano-provençals», *Quaderns d'Estudis Medievals*, núm. 10 (desembre 1982), p. 623-630 (vegeu p. 625). Pel que fa a la suposada mitra d'aquests diners, bé podria ésser una corona semblant a la de la primera reina Constança de Sicília que es conserva a Palerm. Cal recordar, també, que la moneda aragonesa d'Alfons I no porta la corona clàssica, sinó que ostenta una diadema. Les mitres se solen representar amb les típiques dues punxes i la raó de suposar que fos una mitra partí de la falsa idea d'una fabricació paritària amb el bisbe. Inicialment, la figura s'havia pres per una cara de front esquemàtica, interpretació que rebutgem, però sí que seria possible que fos una corona. La presència d'una corona a la peça no obliga que la moneda es denominés coronat, terme que més aviat al·ludeix a una moneda que ostenta una figura coronada com la que es baté després.

13. PAPON, *Histoire...*, p. 559.

14. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 111.

15. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 111; PAPON, *Histoire...*, p. 560.

16. PAPON troba mencions a 60 sous el marc dels anys 1196, 1197, 1214 i 1244 i de 58 sous el marc del 1201; p. 559-562.

17. PAPON, *Histoire...*, p. 560.

Papon es valorava a 60 sous el marc, encara que vers el 1143 hi ha valoracions de 66 sous.¹⁸ Amb la testa reial coronada i les mateixes llegendes que el diner reial, REX ARAGONE/PROVINCIA, el ral coronat es va anar batent al llarg del regnat d'Alfons I, Pere I i Jaume I, que seguiren exercint l'alta sobirania sobre el comtat fins a la mort de Ramon Berenguer V.

Rolland afirma que com que la moneda era «anònima» (el Rex Aragone devia ésser algun desconegut), els cònsols de Marsella la varen considerar aviat municipal (!), i aporta també com a «prova» la revolta dels marsellesos del 1192. Com és lògic, el fet que moltes ciutats occitanes tendissin a regir-se per si soles no té res a veure amb el suposat caràcter municipal de les emissions de moneda reial. No fou fins el 1218 que els cònsols de Marsella tingueren paper en les emissions monetàries, com veurem més endavant.

La llarga emissió del ral coronat produí una sèrie de varietats cada cop menys esquemàtiques que ens donen una idea de la seva evolució i que nosaltres varem repartir en forma de conveni, entre els regnats d'Alfons I, Pere I i Jaume I.¹⁹ El ral coronat sembla que es va emetre fins al 1143 i es coneixen també òbols de totes les seves varietats.

L'any 1218, Ramon Berenguer V va acordar amb els cònsols de Marsella l'encunyació d'una moneda d'argent amb el valor de sis rals coronats, és a dir, un mig gros. Els guanys es repartirien entre el comte, que rebria dues peces per marc, i la ciutat, que en rebria un. La ciutat hi podria tenir guardes per a vetllar pel compliment dels paràmetres de la fabricació. Aquests serien elegits entre els canviadors de la ciutat a fi de garantir la seva competència.²⁰ La nova moneda esdevenia, ara sí, paccional entre el comte i la ciutat, tal com pocs anys més tard succeiria amb la moneda catalana en temps de Jaume I, en introduir-se la fabricació del diner de tern l'any 1257. Com és sabut, els cònsols de les ciutats comercials com Marsella havien de defensar la moneda de la seva manipulació a fi que el crèdit de la seva divisa els permetés tirar endavant els intercanvis exteriors. Els sobirans, en canvi, només tenien interès en el guany de la fabricació i per això tendien a envilir la moneda rebaixant-ne fraudulentament la llei. El nomenament d'uns guardes és, doncs, una clàusula de garantia per als marsellesos concedida pel comte. Rolland, que tantes vegades entén les coses a l'inrevés, diu que els guardes eren «en principi, uns agents del comte» i els «defensor dels interessos del príncep i dels seus súbdits» i per això troba magnífic que en entrar els comtes de la dinastia angevina els guardes fossin nomenats pel comte.²¹ No cal dir que aquests guardes perdien llavors tota la seva eficàcia.

Ramon Berenguer V s'avançava en gairebé mig segle a la iniciativa del rei sant Lluís de França en el batiment de grossos d'argent, en paral·lel al que es començava a fer a les ciutats comercials italianes. Ho feia amb unes normes ben establertes: repartiment de

18. PAPON, *Histoire...*, p. 559-562; ROLLAND, *Monnaies...*, p. 113.

19. CRUSAFONT, «Interrelacions...», p. 629.

20. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 113 i 34.

21. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 33-34.

guanys amb la ciutat i establiment d'uns mecanismes de vigilància sobre la qualitat de la moneda. Això no impedeix que Rolland sigui prou ruc per a afirmar que «durant el govern dels prínceps de la casa de Barcelona, la Provença no va conèixer cap mena d'administració monetària».²² La bona administració, és clar, vindria amb els Anjou, que nomenaren ells mateixos els guardes!

El mig gros d'argent de Ramon Berenguer V porta a l'anvers la seva testa sense corona i la llegenda +COMES PVINCIE i al revers una porta de muralla i CIVITAS MASSIL. La creu que remata el pany de muralla és un símbol cristià emprat ben sovint en aquestes representacions i no té res a veure ni amb la creu alçada de les monedes aragoneses ni amb la signatura d'Alfons I, com pretén Rolland, que entra, a més, en contradicció en afirmar que aquesta cara és de «caràcter essencialment municipal».²³ Si és municipal que hi fa la signatura d'Alfons I?

Com que el mig gros es va seguir emetent amb Carles d'Anjou i no porta el nom del comte, no és gens fàcil distingir les seves produccions de les de Ramon Berenguer V. Rolland assenyala l'existència de peces de pes més alt i amb alguns detalls de dibuix que poden donar alguna orientació, però no pas una completa seguretat.²⁴

Papon va donar a conèixer també diferents mencions d'òbols d'or els anys 1200, 1216 i 1228 en la zona provençal i trobà a Tours, fora ja, doncs, d'aquest territori, una valoració del sou d'or en 4 sous. Ell mateix adverteix que aquesta moneda podria no ésser pròpia de la Provença, però cal tenir presents aquestes informacions.²⁵

L'any 1243, quan Ramon Berenguer V assolí de recuperar Marsella després d'una nova revolta, en les condicions de pau es va establir que, d'aleshores endavant, a les monedes que es batessin a la ciutat hi constaria el nom del comte. Quina moneda es va batre des d'aquest moment? Papon, amb seny, suposà que serien els diners marselesos que porten al revers MARSILIENSIS i a l'anvers l'efígie sense corona del comte i la llegenda R.COMES PVINCIE. Efectivament, si ja als mitjos grossos d'argent hi constava el nom de la ciutat (CIVITAS MASSIL), amb més raó hi hauria de constar ara. Rolland, però, pensa que llavors es varen batre els diners amb armes catalanoprovençals i llegendes R.BE.COMES/PVINCIE, peces de baixa llei (doblenc) i que ell designa, més o menys, com a «monedes de desfeta». D'altra banda, desenvolupa la llegenda de l'anvers en la forma «R.B.Rex Aragonis Comes Provincie». És un misteri com pot treure Rolland el «Rex Aragonis» de la E que segueix la B i que designa, senzillament, Berengarius, i a sant de què es podia titular Ramon Berenguer V de Provença, rei d'Aragó? Però, en fi, suposo que el lector a hores d'ara ja està curat d'espants.

Tal com ja va assenyalar Papon, hi ha peces amb el tipus del diner marsellès amb R.COMES, atribuïbles a Ramon Berenguer V, i d'altres amb K.COMES, atribuïbles a

22. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 29.

23. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 113.

24. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 113-114.

25. PAPON, *Histoire...*, p. 562-563.

Carles d'Anjou, que va mantenir les emissions. Les que porten R.COMES i que Rolland ignorà són força més rares perquè Ramon Berenguer V va morir l'any 1245, és a dir, només dos anys després de l'acord amb els marsellesos. Els diners marsellesos eren de llei de poc menys de quatre diners i seguien, doncs, els paràmetres de l'antic ral coronat. És cert que, a voltes, no és fàcil distingir la R de la K, però n'hi ha d'altres de molt evidents. En qualsevol cas, una moneda anomenada «diner marsellès» i emesa després d'un gros amb CIVITAS MASSIL havia de fer forçosament referència a Marsella, més que no pas al comtat de Provença. Aquesta denominació perdurà, certament, en temps de Carles d'Anjou, mantenint les mateixes característiques i no canviant res més, com hem dit, que la inicial del nom del comte. També es bateren òbols o mitjos diners tant amb el català com amb l'angeví.²⁶

Quan i qui va emetre, doncs, els diners amb escut catalano-provençal, és a dir, amb quatre pals i llegendes R.BE.COMES/PVINCIE ? Tot i que un inici amb R.BE seria adient per a qualsevol dels cinc comtes provençals amb nom Ramon Berenguer, nosaltres ja varem plantejar que les millors probabilitats són a favor de Ramon Berenguer V.²⁷ La manca de notícies monetàries permet descartar els tres primers comtes d'aquest nom. D'altra banda, ja hem dit que Ramon Berenguer IV fou el que llançà l'emissió del diner reial a llei quaternal, nivell de riquesa d'argent que es mantenia, amb poca diferència encara en el diner marsellès de Ramon Berenguer V del 1243. Una emissió de baixa llei en paral·lel no sembla, doncs, possible. Hi ha un moment especialment crític en què pogué ésser emesa aquesta peça. Fou en el temps immediatament anterior al 1243, quan Ramon Berenguer V va perdre Marsella i potser també l'explotació de la mina d'argent de Toló, tan propera a la ciutat. Les lluites es varen produir entre el 1221 i el 1243 i els marsellesos arribaren a assajar infructuosament d'obtenir el favor de l'emperador el 1226.²⁸ Paral·lelament, Ramon Berenguer V havia consolidat el seu poder sobre el bisbe a Arle. Papon diu, amb evident exageració, que fins al 1239 la ciutat era una república, però que per les intrigues de l'arquebisbe, Ramon Berenguer V assolí d'ésser reconegut com a cap de la república de primer per tres anys i després de forma vitalícia. Això deu explicar que el 1241 el comte es comprometés a pagar anyalment a l'arquebisbe 100 lliures raimondines.²⁹ Potser fou després d'aquest acord i seguint el model del diner de doblenc de Jaume I a Barcelona del 1222 que el comte, de segur just de diners per la pèrdua de Marsella i els compromisos amb el bisbe, es decidí a batre una moneda de baixa llei. Aquesta moneda seria el menut amb armes catalano-provençals i llegendes R.BE.COMES que hem anat comentant. No seria, doncs, una «desfeta» com vol Rolland, sinó una situació de dificultats transitòria allò que hauria menat el comte a

26. PAPON, *Histoire...*, p. 566-567; ROLLAND, *Monnaies...*, p. 114-115; CRUSAFONT, M., *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, Madrid: Vico, 1982, p. 70-71; CRUSAFONT, «Interrelacions...», p. 628.

27. CRUSAFONT, «Interrelacions...», p. 628.

28. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 114.

29. PAPON, *Histoire...*, p. 563 i nota 1.

batre aquesta moneda. Pensem que l'emissió seria posterior al 1241 perquè si no el comte hauria fet el pagament al bisbe amb la seva moneda més que no pas amb raïmondins. La raresa de la peça resta justificada, d'altra banda, pel seu curt període d'emissió, ja que el 1243 el comte recuperaria Marsella i iniciaria el batiment del menut marsellès, d'una llei propera al quatern.

Queda clar, doncs, que la moneda essencial de la Provença catalana fou el diner reial i poc temps després el ral coronat, una peça de billó de llei quaternal emesa probablement des de 1177 i que el 1243 fou substituïda pel menut marsellès, amb una llei una mica més baixa. Complementàriament, foren emesos des del 1218 els mitjos grossos d'argent marselesos. El diner de billó de doblenc amb armes catalano-provençals degué ésser un batiment transitori justificat per una breu etapa de dificultats de Ramon Berenguer V, que cal situar entre el 1241 i el 1243.

Moneda i sobirania

No ens caldrà, en aquest cas, justificar, com en altres comtats, les relacions entre els governants del comtat i els nostres sobirans. La Provença fou regida pels nostres reis, pels seus fills o pels germans segons de la dinastia, però sempre amb estreta relació de col·laboració i, des d'Alfons I, amb atribucions limitades. El títol REX ARAGONE en les monedes ho fa prou evident.

Cal dir també que s'ha exagerat molt la limitació del domini territorial dels catalans sobredimensionant les revoltes que hi hagueren en els territoris i, especialment, amb la invocació del poder dels emperadors. Així, Blancard diu: «les viles de la Provença sabien sotstreure's de l'autoritat dels comtes i mantenir-se com a repúbliques» i «ni les viles ni els comtes no se sentien segurs de les seves franqueses i privilegis sense haver rebut el reconeixement o investidura imperial».³⁰ D'una banda, veiem els reis i els comtes operant des de qualsevol lloc del territori i emetent documents a Ais, Arle, Illa, Marsella, la Grassa, Sellans, Digna, Avinyó, Niça, Tarascó, etc. Pel que fa a la república d'Arle que menciona Papon no sabem quan es degué originar, però el fet és que el 1194 els cònsols i els homes d'aquesta ciutat juraren fidelitat a Alfons I.³¹ D'altra banda, ni els emperadors ajudaren els Baus, legitimats per ells, quan foren atacats i derrotats pels catalans ni els nostres reis o comtes demanaren cap autorització per a menar lliurement la seva política monetària. Provença fou un espai plenament català, amb les revoltes i dificultats pròpies del període, no més importants que les d'altres territoris dominats pels comtes de Tolosa o els sobirans anglesos. Els emperadors no hi tingueren cap poder real, tot i que assajaren de fer notar la seva presència o que, en alguns casos, autoritats

30. BLANCARD, Louis, «Numismatique provençale», *Revue Numismatique*, núm. 1865, p. 428-429.

31. Vegeu la sèrie documental del DIPLOMATARI D'ALFONS I i el doc. 629 per a Arle.

locals o bisbes cercaren el contrapoder imperial per a afermar la seva força davant dels sobirans catalans.

Cal lamentar, finalment, la manca de serietat i de rigor amb què alguns historiadors tracten aquest tema. Així, en morir Ramon Berenguer IV de Barcelona, féu cessió dels seus drets sobre la Provença al seu nebot Ramon Berenguer III, a qui havia tutelat en la seva minoria tot assumint el govern de Provença. Devic i Vaissete, en comentar aquesta donació, diuen que el barceloní donava els seus dominis «o els dominis que ell pretenia tenir»,³² com si tot plegat fos una fal·làcia. Només cal fer un repàs del *Liber Féudorum Maior* per veure que el 1146 Ramon Berenguer IV de Barcelona rebia l'homenage dels provençals i que en sotmetre's Estefania dels Baus i els seus fills després de les revoltes és a Ramon Berenguer IV de Barcelona a qui reconeixen la sobirania.³³ El poder de Ramon Berenguer IV de Barcelona damunt el territori provençal no era, doncs, cap invenció.

Molt més recentment, Martí Aurell, en comentar una revolta dels marsellesos contra Ramon Berenguer V, diu que «els catalans mai no aconseguiren controlar» la ciutat de Marsella.³⁴ Per posar només un exemple, cal veure com el rei Alfons I estenia documents des d'aquesta ciutat el 1176 i el 1177 fent donacions a Sant Víctor o a Santa Maria la Major, o dirimint conflictes.³⁵ Si ho podia fer, és perquè dominava la ciutat.

32. DEVIC/VAISSETE, vol. III, p. 828.

33. LIBER FEUDORUM MAIOR, vol. II, doc. 882 i 887. És possible que Devic i Vaissete no consultessin o no haguessin pogut consultar en el seu temps aquest text, però això no els autoritza a posar en dubte gratuïtament allò que el comte diu en el seu testament.

34. AURELL, Martí, «La fi de l'expansió a Occitània», *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 427-436 (vegeu p. 432).

35. ITINERARI DE JAUME I, p. 95, del 1177; DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 220, p. 306, del 1176, i doc. 232, p. 318, del 1177.

BISBAT D'ARLE

El bisbat d'Arle fou creat al segle III i el seu primer bisbe fou sant Tròfim. El bisbat era, però, sufragani del bisbat de Vienne i no fou fins el segle IV que es va convertir en metropolità. Malgrat el poder que hi arribaren a tenir els bisbes, Arle estigué en l'etapa catalana sota el domini dels nostres sobirans. L'any 1113, Ramon Berenguer establí els seus palaus a Arle i Tarascó¹ i Alfons I estengué documents a Arle els anys 1167, 1176, 1189, 1194 i 1195.² Segons Papon, el 1239 la ciutat havia obtingut un estatus de república, però les «intrigues de l'arquebisbe» feren que Ramon Berenguer V fos reconegut cap de la república, en un primer moment per tres anys i després de forma vitalícia. L'any 1241, el comte es comprometia a pagar a l'arquebisbe cent lliures raimondines «mentre tingués autoritat sobre la ciutat», ja que estava en el primer període dels tres anys. Potser això acabà de decidir l'arquebisbe a fer vitalícia la situació.³ Ignorem quant de temps pogué durar aquesta situació republicana plantejada, però no pas documentada, per Papon. Es fa difícil de creure que fos en temps d'Alfons I, d'acord amb els documents que hem vist abans. Potser es produí a conseqüència de la croada antioccitana i, per tant, amb la cronologia més probable 1213-1239.

El dret de moneda i les emissions

Hi ha acord que els prelats d'Arle tingueren un privilegi monetari des dels inicis del segle X i que fou el bisbe Manassés (914-960) el que en fou beneficiari. La cessió d'aquest dret, uns l'atribueixen a Bosó i el 918, d'altres a Lluís el Cec i el 921,⁴ i darrerament hom parla del 920.⁵ El privilegi fou confirmat pels emperadors Conrad III el 1143,

1. BENITO, p. 38

2. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 42, 218, 653, 654, 629 i 634.

3. PAPON, Jean-Pierre, *Histoire générale de Provence*, París: Moutard, 1776-1786, p. 563 i nota 1.

4. POEY D'AVANT, p. 337.

5. GANNE, Philippe, *Les monnaies racontent l'histoire de la Provence*, Draguignan, 1985 (número especial de la revista *Provence Numismatique* que, pel que es dedueix, és obra de l'autor que mencionem), p. 20.

Frederic Barbaroja el 1164 i Frederic II el 1212 i pels papes Anastasi IV l'any 1153 i Urbà III el 1186.⁶

Poey d'Avant havia atribuït amb dubtes al bisbe Itier (965-978) uns diners que porten una I que ocupa el camp de l'anvers. Aquesta atribució havia estat discutida per la major part d'autors i Blancard plantejà la possibilitat d'entendre la I com a inicial d'Il-defonsus i atribuï la moneda al nostre Alfons I.⁷ La troballa del Pui, però, torna a posar les coses al seu lloc i, tal com explica Rolland, l'atribució a Itier ha estat represa.⁸

Això demostra, doncs, que hi ha una clara relació amb el dret monetari donat per Bosó o Lluís els anys 918/921 i l'emissió de moneda per part del bisbe, un cas semblant al del bisbe Frodoí de Barcelona.⁹ Cal assenyalar que un pretès diner d'Arle amb el seu antic nom de Constantina, atribuït per Poey d'Avant al bisbe Rostan (870-913), ha estat identificat després com de Constança, a Alemanya.¹⁰

Molt més tard, al segle XII, vénen les habitualment inútils confirmacions dels emperadors germànics que hem esmentat altres vegades i que molts numismàtics relacionen amb l'acord del 1177 entre el bisbe Raimon de Bolena i Ramon Berenguer IV de Barcelona per batre una moneda que anomenen de pariatge, però que en realitat només deixava al bisbe el delme del benefici del comte, és a dir, un 1/15 dels rèdits totals. Al nostre entendre, el comte actuava lliurement i cedia el delme de la seva part al bisbe, qui sap si en atenció al seu antic dret, però no hi ha pas cap necessitat d'invocar els privilegis imperials. També ho fa pensar el fet que quan el bisbe Pere Aimard es va decidir realment a tornar a batre moneda l'any 1186, es va proveir, aquell mateix any, d'una confirmació papal del seu dret monetari. És un cas paral·lel al dels bisbes de Vic, que també demanaren confirmacions papals en diferents ocasions, tot i la seva reiterada al·lusió a un antic privilegi carolingi que avui tothom posa en dubte.¹¹ És important de fer notar que quan l'any 1322 el veguer d'Avinyó va intentar impedir la circulació de la moneda dels arquebisbes d'Arle en aquella ciutat, els bisbes protestaren al·legant que el seu dret de moneda derivava d'un privilegi papal.¹² No mencionaven, doncs, per a res, els privilegis imperials.

A partir d'aquesta represa del 1186 hi varen haver emissions amb més assiduitat (tot i que amb algunes interrupcions) amb billó de diferents tipus, argent en carlins i or en florins i després escuts. L'any 1537, el rei Francesc I de França va abolir el dret monetari dels bisbes.

6. POEY D'AVANT, p. 337; PAPON, *Histoire...*, p. 582 i 583.

7. POEY D'AVANT, p. 338; CARON, p. 235.

8. ROLLAND, ROLLAND, *Monnaies des comtes de Provence (XIIe-XVe siècles)*, París: Picard-Bourgey, 1956, p. 101.

9. CRUSAFONT I SABATER, M., «La moneda barcelonina del segle X», *Acta Numismàtica*, núm. 38 (2008), p. 91-122. De tota manera, Frodoí només va rebre el terç del benefici de la moneda i, tal com expliquem, degué usurpar-la totalment més tard.

10. POEY D'AVANT, p. 338; DIEUDONNÉ, p. 347.

11. BALAGUER, A.M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 1999, p. 113-114.

12. PAPON, *Histoire...*, p. 584.

L'any 1186, el bisbe Pere Aimard, havent obtingut la confirmació papal, va encarregar a un tal Pere de Thor la fabricació d'una moneda de l'arquebisbat que havia de dur el seu nom i el de sant Tròfim, a condició de donar a l'església de Sant Tròfim i a l'arquebisbe 12 diners per lliura encunyada i un diner suplementari per a l'obra de l'altar de Sant Esteve. Finalment, si els bisbes decidien de fer la moneda en un altre lloc diferent d'Arle, Thor seria també l'encarregat de la fabricació.¹³ Cal tenir present que, malgrat que el 1152 el patró de l'església metropolitana passà a ésser sant Tròfim en lloc de sant Esteve, l'antic patró no desaparegué pas encara de les monedes d'Arle fet potser relacionable amb la menció anterior sobre l'obra de l'altar de Sant Esteve, que devia seguir essent objecte d'una veneració especial.¹⁴

L'any 1246 o 1247, en redactar-se els estatuts de la vila d'Arle, es féu constar que no podria córrer cap moneda estrangera sense l'autorització de l'arquebisbe.¹⁵ Som ja en temps de Carles d'Anjou i el bisbe havia anat augmentant el seu poder dins la vila. Malgrat tot el que es digué el 1186, però, els noms personals dels bisbes no varen aparèixer a les monedes fins molt més tard. Això fa pensar que potser el sentit del document del 1186 era que havia d'aparèixer la paraula «arquebisbe», més que no pas el nom personal d'aquest.

En principi, doncs, les emissions que semblen correspondre al període estudiat per nosaltres s'haurien iniciat el 1186 i hem de cloure el recull el 1245 amb la mort de Ramon Berenguer V. Quines foren les peces que poden correspondre a aquest espai temporal?

Un primer tipus a nom de sant Tròfim al revers i amb mitra i potser ARCH... a l'anvers, que Caron no dibuixa, sembla efectivament correspondre als projectes del 1186.¹⁶ Hi ha altres tipus que poden ésser quelcom posteriors, com l'òbol amb creu tallant a cada cara i llegendes AR-Ch-E-PI-/*A-RE-L-T' o el diner amb testa mitrada de cara i +S TEI STEFANI a l'anvers i ARCHI ARELAT i creu doblada d'aspa amb ornaments als extrems al revers, Caron-401 i 398.¹⁷ També hi podrien correspondre els diners amb mà beneïnt i ARCHIEPIS a l'anvers i +ARELATEN i creu interior al revers, Poey d'Avant-4091, i, ja en el límit cronològic, l'òbol amb bàcul i +ARCHIEPI a l'anvers i creu llatina que talla per baix i oARELATENo al revers, Poey d'Avant-4087 i algunes altres variants. Tots els altres tipus coneguts són, al nostre entendre, posteriors al 1245.

Aquests són, doncs, els tipus que tindrem en compte en fer la catalogació.

13. CARON, p. 236; PAPON, *Histoire...*, p. 583.

14. CARON, p. 236; PAPON, *Histoire...*, p. 583.

15. PAPON, *Histoire...*, p. 584.

16. Aquesta és també l'opinió de CARON, vegeu p. 236-237 i moneda núm. 399.

17. Són els tipus 2038 i 2039 del nostre *Catàleg general de la moneda catalana*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 2009. Cal advertir, però, que encara varem arrossegar els tipus 2036 i 2037 del bisbe Itier, perquè no havíem advertit llavors la correcció d'atribució que aportava la troballa del Pui i que abans hem comentat.

PRINCIPAT D'AURENJA

El comtat d'Aurenja té uns orígens llegendaris en una suposada elecció, per part de Carlemany, d'un tal Guillem Cornet com a comte. D'ell derivaria la casa d'Ademar, que regiria el comtat fins a finals del segle XII, en què una de les hereves, Tiburga II, es va maridar amb Bertran dels Baus el 1178 i es va originar així una segona casa comtal. L'herència del comtat era inicialment també en mans d'un germanastre de Tiburga, Riambau, de qui obtingué els drets quan aquest va morir el 1173 i d'un altre germà de nom Guillem, els fills del qual cediren la seva part de drets a l'orde dels hospitalers el 1180 i el 1190. D'aquesta manera, Tiburga i Bertran I i després el seu fill Guillem IV esdevingueren els únics senyors, al marge dels drets de l'orde esmentat.¹

El territori comprenia la ciutat d'Aurenja (l'Orange dels francesos), situada a uns trenta quilòmetres al nord d'Avinyó a la riba esquerra del Roine, i un petit territori al seu voltant, tot plegat enclavat en l'anomenat Comtat, domini tradicional de la casa de Tolosa que nosaltres denominarem Provença rodaniana.²

El 1178, els Baus obtingueren de l'emperador el títol de prínceps per a l'Aurenja. Ja sabem que els emperadors alemanys es consideraven els senyors eminents dels territoris provençals i que també els nostres sobirans havien obtingut l'any 1162 la inféudació de la Provença marítima i de Forcalquer, tot retirant aquest privilegi justament a la família dels Baus que l'havia obtingut el 1145 i el 1150.³ De tota manera, aquest alt domini fou més nominal que efectiu, tant en el cas català com en el del principat d'Aurenja.

La família dels Baus havia estat en el passat una persistent enemiga dels sobirans catalans. Els conflictes s'originaren en la donació que Gerberga havia fet a la seva filla Dolça, esposa del nostre Ramon Berenguer III, dels dominis de la Provença. Hug dels Baus, casat amb una altra filla, de nom Estefania, pretenia injustificadament tenir drets

1. POEY D'AVANT, p. 384-389. Pel que fa a la genealogia dels Baus i dels prínceps d'Aurenja hi ha en aquesta obra algunes contradiccions, de manera que seguirem la més moderna que apareix a GANNE, Philippe, *Les monnaies nous racontent l'histoire de la Provence* (número especial de *Provence Numismatique*, que sembla obra de l'autor mencionat), Draguignan, 1985, p. 39.

2. GANNE, *Les monnaies...*, mapa, p. 22.

3. VENTURA, ALFONS I, p. 62; BENITO, p. 79-80.

sobre la Provença marítima. Al llarg dels anys 1142-1162, hi hagué diferents revoltes dels Baus, atiadés probablement i ben segur ajudades pels comtes de Tolosa, a qui convenia obrir un altre front contra els catalans. Després del 1162, els Baus canviaren definitivament d'orientació i esdevingueren uns lleials col·laboradors dels nostres reis.

La moneda del principat d'Aurenja

No hi ha cap notícia que els comtes de la casa d'Ademar haguessin tingut dret de moneda ni n'haguessin encunyat. En canvi, és ben documentat que Bertran dels Baus (1178-1181), ja maridat amb Tiburga, acudí a Arle el 1178 a la solemne coronació de Frederic Barbaroja (1152-1190) com a rei de Borgonya. Aquesta anada li valgué el dret a titular-se príncep d'Aurenja i a portar corona com a símbol de sobirania, a més del dret de batre moneda.⁴ Aquesta coronació és un dels raríssims actes de sobirania dels emperadors alemanys en terra provençal en el període que estudiem i la concessió monetària una de les poquíssimes si no l'única que va tenir efectivitat.

Les primeres monedes conegudes d'Aurenja no porten el nom del comte o príncep, però en canvi hi consta el de l'emperador Frederic, en al·lusió a aquesta concessió. En el camp hi ha una espècie de monograma que s'ha interpretat tradicionalment com una W i una L nexades, que farien referència al comte Guillem IV (1181-1218), fill del primer comte príncep Bertran. En realitat, aquest signe, si el posem a l'inrevés, pot ésser una espècie d'A que podria al·ludir a Aurenja. Cal tenir present que, més endavant, apareixen a les monedes del principat uns monogrames amb T i L nexades o P i L nexades, que no corresponen pas al nom del comte. Per tant, la A pot fer referència a Aurenja i la moneda pot atribuir-se llavors a Bertran (1178-1181). La manca del nom del comte potser es podria explicar pel fet que Bertran tenia el territori en condomini amb el seu germà Guillem i el seu germanastre Riambau.

Existeix un altre tipus monetari no descrit per Poey d'Avant, amb la A en el camp, que és clarament atribuïble a Guillem IV (1181-1218) perquè la llegenda ja fa al·lusió a l'emperador Enric VI (1190-1197), successor de Frederic Barbaroja i coetani del comte Guillem.⁵ Cal recordar que l'any 1213 Guillem havia obtingut del nou emperador la ratificació del dret monetari.⁶ Aquest tipus manté l'anonimat pel que fa al nom del comte i enllaça, doncs, clarament amb tipus anteriors que hem atribuït a Bertran. En aquest cas no tenim, però, una motivació per a la manca del nom del comte, ja que els condominis esmentats abans, del temps del seu pare Bertran, ja s'havien extingit.

4. BENITO, p. 79-80; POEY D'AVANT, p. 387.

5. DUPLESSY, vol. II, p. 92, diner núm. 2039. Pel que fa al pretès tipus monetari amb la W en el camp, que nosaltres suposem una A, cal tenir present que també al treball abans mencionat de Ganne el posicionen a l'inrevés, amb lectura, doncs, d'una A.

6. POEY D'AVANT, p. 387.

Hi ha, finalment, un tercer tipus que ja no porta la A en el camp, però en canvi identifica el comte amb la lletra W a la llegenda, que s'ha atribuït tradicionalment a Guillem IV i que, segons les nostres atribucions, correspondria a una segona emissió d'aquest comte. La moneda porta també el nom de Frederic i per això s'havia considerat anterior a la que porta l'al·lusió a l'emperador Enric, però, de fet, en aquest cas pot fer referència a l'emperador Frederic II (1212-1250), encara en part coetani de Guillem IV. Cal tenir present que aquest nou tipus ha substituït la A del centre del camp per un corn, tipus que perviurà en les encunyacions posteriors. Aquest element heràldic fa referència, segons Poey d'Avant, al llegendari fundador de la casa comtal, Guillem Cornet, i com a signe parlant del seu sobrenom que s'havia originat en el fet que tenia el nas especialment curt.⁷

Cal situar a continuació unes monedes anònimes i amb el corn en el camp, que porten només l'al·lusió al PRINCEP i una nova sèrie semblant amb L barrada en el camp amb PRINCEP o bé PRINCIPES. Poey d'Avant creu que les unes i les altres han d'ésser les immediatament posteriors a Guillem IV i pensa que el PRINCIPES s'hi gravà per a fer-les al més semblants possible a les monedes de Lió amb PRIMA SEDES, contradient els seus antecessors, que hi veien una mostra dels condominis que es produïren amb notable persistència en el principat després de Guillem IV. És cert que a Aurenja s'hi feren després tota mena d'imitacions d'altres monedes foranes, però en aquest cas concret estem més d'acord amb Duby i els altres autors que menciona Poey d'Avant. D'una banda, és molt difícil que els usuaris, generalment analfabets, apreciessin la subtilesa de la similitud de llegenda. D'altra banda, tant l'anonimat d'aquestes peces com la menció PRINCIPES són perfectament adients per a les situacions de condomini. De tota manera, no ens estendrem en aquesta qüestió ni en la continuació d'aquests amonedaaments perquè no tenim informacions que ens permetin suposar la seva presència en el bàndol català després de Guillem IV.

Els primers prínceps d'Aurenja, en l'àrea d'influència catalana

Als enfrontaments dels anys 1142-1162 a què abans ens hem referit, seguí una nova etapa de col·laboració. El canvi sembla produir-se quan els catalans assoleixen la inféudació imperial de Provença el 1162, però també hi ha indicis que foren els senyors de Montpeller els qui laboraren per a aquesta nova etapa.⁸ El fet és que els Baus apareixen ja el 1167, junt amb Guiu Guerrejat, germà de Guillem de Montpeller, com a consellers en el govern de Provença.⁹

Ja el 1165, però, els Baus apareixen en la host d'Alfons I i en aquell mateix temps Bertran dels Baus assolí la gesta de poder evadir-se a cavall del setge del castell d'Al-

7. POEY D'AVANT, p. 384.

8. VENTURA, ALFONS I, p. 67.

9. VENTURA, ALFONS I, p. 115.

baron, emportant-se el jove rei a Arle. Ramon V de Tolosa havia assetjat el castell, defensat dificultosament per l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de Vic, amb la intenció de segrestar el rei, cosa que frustrà l'actuació del nou aliat bausenc.¹⁰

El 1167, Guillem de Montpeller i Hug i Bertran dels Baus convenceren Hug de Rodés de fer-se vassall del rei Alfons I.¹¹

El 1168, Hug dels Baus apareix de nou en el seguici d'Alfons I i hi torna a ésser el 1176 en el moment de signar-se un tractat de pau amb Tolosa. De tota manera, el 1174 Ramon dels Baus havia ajudat Guillem de Forcalquer en una revolta contra Alfons I, per bé que fou fet presoner en un atac a Ais.¹²

El 1178 Bertran dels Baus rebia el títol de príncep de mans de l'emperador, però el 1185 el trobem a Ais, novament en el seguici del rei Alfons.¹³

El 1193, Alfons I cedia la meitat de Marsella als Baus, prova que eren de la seva completa confiança.¹⁴ Ja hem vist que, malgrat el títol obtingut de l'emperador, Bertran seguí fidel al rei català i malgrat que la cessió de Marsella era al seu germà, les dues branques bausenques actuaren reiteradament de forma coordinada.

El 1207, ja en plena sintonia entre catalans i tolosans, els Baus feien costat al legat pontifici en la seva lluita contra els heretges, però això és poc significatiu perquè en la lliga que s'havia format per a combatre'ls també hi havia de concórrer, en principi, el mateix comte de Tolosa. Tampoc té significació una nova submissió als legats el 1214, semblant a la que hagueren de fer tants senyors llenguadocians esperant poder aturar així les devastacions dels croats.¹⁵ Sí que sabem, però, que els Baus foren inicialment forts opositors a la nova dinastia angevina que s'instal·là a la Provença després de la mort de Ramon Berenguer V, però sembla que es tracta, en aquest cas, dels Baus senyors de Marsella. En qualsevol cas, i a manca de dades segures sobre l'actitud dels prínceps d'Aurenja en la fase final de la presència catalana, ens limitem a considerar les amonedacions de Bertran dels Baus i de Guillem IV en el principat d'Aurenja.

10. BENITO, p. 63.

11. VENTURA, ALFONS I, p. 111.

12. VENTURA, ALFONS I, p. 115 i 167; BENITO, p. 99.

13. BENITO, p. 80; VENTURA, ALFONS I, p. 209.

14. VENTURA, ALFONS I, p. 249.

15. VENTURA, PERE I, p. 75 i 236.

SENYORIA DE MONTELAIMAR

La senyoria de Montelaimar ocupava un petit espai a la dreta del Roine just per sobre de la Provença rodaniana, en mans dels comtes de Tolosa i de l'anomenat Delfinat, que regien els comtes del mateix nom. Fou incorporada al Delfinat el 1447.

La moneda

La notícia més antiga que es coneix de la moneda de Montelaimar és l'homenatge voluntari que Gerard Ademar féu a Ramon Berenguer III de Provença (1144/1162-1166) l'any 1164, a canvi del qual obtenia diferents beneficis i la confirmació del dret de batre moneda.¹ Caron va fer veure que no hi havia acord entre diferents autors anteriors sobre l'existència o el contingut d'aquest document per concloure, ben injustificadament, que aquests parers diferents invalidaven aquesta font. Exactament diu que Nostradamus en la seva *Història de Provença* menciona el fet que Gerard Ademar va fer homenatge a Ramon Berenguer IV de Provença; que Pithon Curt en la seva *Histoire de la noblesse du Comtat Venaissin, d'Avignon et de la principauté d'Orange, dressée sur les preuves* (1750), negava aquest fet, però sense fer referència a la qüestió del dret de moneda; que Longuerue en la seva *Géographie de la France*, primera part, p. 375, parlava de la confirmació del dret de la moneda a Gerard Ademar per part de Ramon Berenguer IV, i, finalment, que Poey d'Avant parlava de l'homenatge i de la confirmació del dret de moneda de Ramon Berenguer IV a Gerard, fet que implicava l'existència d'un dret anterior. De tot plegat conclou que «una tal incertesa diu prou sobre la fe que ens ha de merèixer aquest document».² Al nostre parer, el que cal concloure és que hi ha tres fonts que mencionen el document i una que el nega i encara parcialment, per la qual cosa té molta més versemblança que realment existís. D'altra banda, seria ben lògic que el senyor de

1. POEY D'AVANT, vol. III, p. 25.

2. CARON, p. 274. Donem les referències incompletes d'aquestes obres, tal com les menciona Caron, ja que en aquest cas el tema de les fonts és marginal.

Montelaimar cerqués el suport dels comtes catalans de la Provença per combatre les possibles ànsies assimiladores dels seus veïns immediats, els comtes de Tolosa i els del Delfinat, com ho farien els de Rodés respecte als catalans, havent de témer dels comtes de Tolosa i dels reis de França.

Havent «resolt» Caron el tema de la confirmació del 1164, Dieudonné ja no en parla³ i comença la història dels amonedaments al segle XIV.

Per la nostra banda, assenyalam el fet perquè algun dia poden aparèixer les monedes del segle XII. Els tipus fins ara coneguts són molt més tardans.

3. DIEUDONNÉ, p. 166-167.

COMTAT DE FORCALQUER

El primer territori provençal que obtingueren els catalans no arribà pas per l'actuació dels comtes de Barcelona, sinó dels d'Urgell. L'any 1080, Ermengol IV d'Urgell, vidu de la comtessa Llúcia, que li havia donat un fill, Ermengol, que el succeiria en el comtat d'Urgell, es maridà en segones núpcies amb Adelaida de Provença, filla de Guillem Bertran, descendent de Guillem I' Alliberador i, en definitiva, de Bosó de Provença. Guillem Bertran tenia en indivís amb el seu germà Guifré II el domini de l'anomenat comtat de Forcalquer format per les diòcesis de Sisteron, Gap, Champsaur, l'Argentièra i Embrun, totes situades entre el riu Durença i els Alps. Per sota de la Durença hi havia la Provença marítima, que anys després seria de Ramon Berenguer III de Barcelona pel seu matrimoni amb Dolça, una altra descendent de Guillem I' Alliberador. Per la part occidental, el comtat de Forcalquer limitava amb el territori que anomenem la Provença rodaniana i que pertanyia als comtes de Tolosa. Durant molt temps els comtes de Forcalquer posseïren, també, la totalitat o una part del comtat i ciutat d'Avinyó. El comtat sembla que comprenia un petit territori al voltant de la ciutat.¹

L'any 1090 moria Guillem Bertran de Provença, que féu hereva la seva filla Adelaida. Adelaida i el seu fill Guillem, primer d'Adelaida, però segon d'Ermengol IV, deixaren el territori urgellès i se n'anaren a regir l'herència provençal. Sis anys més tard moria Guifré II, oncle d'Adelaida, i aquesta heretava l'altra meitat del comtat de Forcalquer. Ja feia quatre anys que havia mort Ermengol IV d'Urgell, el qual en els darrers anys de la seva vida es titulà comte de Provença. En morir el 1092 deixà tots els seus drets sobre la Provença al seu fill Guillem.²

1. GANNE, Philippe, *Les monnaies nos racontent l'histoire de la Provence* (número especial de *Provence Numismatique*, que sembla obra de l'autor indicat), Draguignan, 1985, ho dibuixa així al mapa de la pàgina 22. Del comtat d'Avinyó en parlarem en capítol a part.

2. BENTO no deixa clar el tema dels fills dels comtes urgellesos en dir que Adelaida se n'anà amb el fill gran deixant el comtat d'Urgell al seu germà Ermengol, que semblaria que és el fill petit. En realitat, Ermengol era el fill gran d'Ermengol IV i Guillem el seu segon fill, primer, però, d'Adelaida. No hi ha notícia que Adelaida hagués tingut cap altre fill amb Ermengol IV, amb la qual cosa mai Guillem es pot anomenar el «gran»; MIRET I SANS, J., «La casa condal de Urgell en Provença», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1903-1904, p. 32-50 (vegeu p. 32-39).

En la línia inaugurada per Bosó, Guillem d'Urgell, fill d'Ermengol IV i d'Adelaida, era el tercer d'aquest nom i així solen denominar-lo alguns historiadors, però nosaltres començarem amb ell una nova sèrie d'ordinals, essent com és d'una nova dinastia i seguint el costum establert en aquests casos.³

Guillem I d'Urgell, comte de Forcalquer, governà sempre amb la seva mare i el 1125 intervingueren en els pactes de repartiment del territori provençal que dirimia els espais dels comtes de Tolosa, Urgell i Barcelona. En aquest pacte Avinyó quedà en indivís entre el de Tolosa i el de Barcelona, però anys més endavant es fa patent que pertanyia al urgellesos, cosa que fa pensar que el de Barcelona l'hi va cedir, en atenció als seus drets anteriors. En morir Guillem I el 1129, Adelaida cedí els seus drets al seus néts Bertran i Guifré, fills de Guillem i Garsenda d'Albon, per bé que alguns autors afirmen que el veritable comte fou Bertran i que Guifré fou només senyor de Manosca, vila que va cedir a l'orde de l'Hospital. Bertran no va acceptar aquesta cessió del seu germà i s'apoderà de Manosca, però va morir el 1150. El succeí el seu fill Guillem II, que va regir el comtat fins al 1209 i va retornar Manosca als hospitalers el 1180.⁴ Guillem tenia un germà, Bertran, a qui s'ha pretès convertir en comte d'Embrun, cosa que més endavant desmentirem.

Les relacions entre els tres dominadors de la Provença no foren sempre cordials, ni tan sols les dels urgellesos i els barcelonins, en part a causa de les intervencions dels comtes de Tolosa i dels emperadors alemanys, però sempre s'acabà per imposar novament l'acord fet el 1125 i els emperadors tingueren ben poc poder real. Cal consignar, amb tot, que Guillem II d'Urgell, tot i els seus períodes turbulents, jurà fidelitat a Alfons I el 1177, ran d'una ofensiva militar del primer, i la renovà a Pere I el 1202.⁵

Guillem tingué una única filla, Garsenda d'Urgell, que es casà amb Reiner de Sabran i fou l'hereva del comtat, tot i tenir un germà de nom Guillem. Filla del matrimoni fou Garsenda de Sabran, que es casà amb Alfons II de Provença, fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó. L'any 1209 moria Guillem II d'Urgell i el mateix any i només un més després, Alfons II. Els dos territoris provençals passaren al fill d'Alfons II i Garsenda de Sabran, Ramon Berenguer V de Provença. Guillem de Sabran, germà de Garsenda, figura entre els fidels a Alfons I de Catalunya-Aragó el 1182, el 1183 i el 1185, però en morir Guillem II d'Urgell el 1209 assajà de fer-se amb el comtat, tot i que el seu pare Reiner n'havia fet renúncia expressa.⁶ Sembla que arribà a apoderar-se de Sisteron i d'Avinyó, però el seu pare Reiner, encara vivent, reiterà la renúncia de drets a favor de Garsenda (ell s'havia reservat només l'usdefruit) i, per tant, del seu nét Ramon Berenguer V. Mancat

3. També POEY D'AVANT, p. 317, i Blancard empenen els nous ordinals. Vegeu BLANCARD, Louis, «Numismatique provençale», *Revue Numismatique*, 1865, p. 427-441.

4. MIRET I SANS, «La casa condal...», p. 40-48.

5. BENITO, p. 79-80 i p. 107.

6. BENITO, p. 88 i 98; AURELL, Martí, «Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1166-1196)», *Acta Mediaevalia*, núm. 5/6, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985, p. 83-110 (vegeu p. 93).

de bases legals per a reivindicar el títol comtal de Forcalquer, Guillem de Sabran acceptà un pacte amb Ramon Berenguer V pel qual se li concedien, l'any 1220, una titulació simbòlica i uns certs territoris, en féu, però, de Ramon Berenguer V.⁷ Per tant, Guillem de Sabran no va arribar a ésser pas veritablement comte de Forcalquer com pretenen alguns autors francesos.⁸ Ramon Berenguer V regí els seus territoris al llarg dels tèrbols temps de les «croades» antioccitanes i assajà de consolidar el tàndem amb els comtes de Tolosa i els sobirans catalans. L'any 1245 s'havia concertat el matrimoni de la seva filla petita i hereva Beatriu amb Ramon VII de Tolosa, però en morir Ramon Berenguer V, Carles d'Anjou envai el territori amb un exèrcit que Jaume I no sabé o no pogué deturar i es maridà amb Beatriu, fent-se així amb l'herència provençal.

Les monedes del comtat

L'emissió de les monedes atribuïdes fins ara al comtat de Forcalquer és força tardana. Papon localitza les primeres mencions el 1202 i Rolland en troba a partir del 1186. Es tracta, en qualsevol cas, d'emissions fetes en temps de Guillem II (1150-1209) i les monedes prengueren el nom de guillermins, pel fet de portar el nom d'aquest comte. Anteriorment sembla que en el comtat havien corregut els diners de Vienne i els melgosesos, al marge de la hipòtesi de Bertran I que plantejarem després. Tot i que Rolland diu que els guillermins circularen fins al 1242, el fet és que Papon troba encara una menció el 1247.⁹ Els guillermins porten a l'anvers les lletres C-O-M-E en creu al voltant d'un punt al centre del camp i llegenda +VVILLELMVS en diferents formes a l'anvers i creu interior i llegenda PROENCIE al revers. Hi ha alguns diners que no tenen el punt al centre de l'anvers (fet de poca rellevància o accidental) i d'altres que presenten un punt al segon quart del revers. Hi ha diners i òbols amb les mateixes característiques. L'existència de diferents varietats i les mencions que s'allarguen fins al 1247 demostren que el guillermí es mantingué immobilitzat durant els breus mesos d'Alfons II i després amb Ramon Berenguer V. També en va batre Carles d'Anjou, canviant el nom de l'anvers. El fet que els guillermins a nom de Carles tinguin un punt al segon espai del revers fa probable que aquesta varietat a nom de Guillem sigui dels darrers temps de Ramon Berenguer V. És mancat de sentit voler atribuir aquesta varietat amb punt a Guillem de Sabran com fa Dieudonné i el segueixen Rolland i encara d'altres.¹⁰ D'una banda, Guillem de

7. BENITO, p. 113-114.

8. ROLLAND, H., *Monnaies des comtes de Provence (XIe - XVe siècles)*, París: Picard-Bourgey, 1956, p. 107; DIEUDONNÉ, p. 341. Altres autors expliquen bé els fets, però, malgrat tot, mantenen la idea que el de Sabran hauria fet moneda. Vegeu BRUGIÈRE, Yves, «Évocation numismatique de la famille Sabran», *Numismatique et Change*, núm. 35 (desembre 2005), p. 35-38.

9. PAPON, Jean-Pierre, *Histoire générale de Provence*, París: Moutard, 1776-1786, p. 556 i 564; ROLLAND, *Monnaies...*, p. 107.

10. DIEUDONNÉ, p. 341; ROLLAND, *Monnaies...*, p. 107.

Sabran, com ja hem dit, no va arribar a consolidar la seva sobirania. D'altra banda, si haguéssim de creure Rolland, el de Sabran fou comte entre el 1208 i el 1220, en què tot quedà en una titulació simbòlica; però si el tipus es perpetua amb Carles d'Anjou, el més probable és que el diner amb glòbul sigui de Ramon Berenguer V i dels darrers anys del regnat, és a dir, de 1220-1245. Finalment, hi ha també diners d'Embrun atribuïts per tothom a Bertran II, germà de Guillem II, que tenen punt o no a l'anvers i evidencien igualment l'existència de diferents emissions o fins i tot canvi de llei. Això demostra que el punt marca canvis d'emissió o de llei, però no pas canvis de regnant, ja en una emissió que, com veurem, és anterior a la de Guillem II. No hi ha, doncs, cap element mínimament consistent que permeti atribuir cap peça a Guillem de Sabran.

Papon equipara el guillermí al ral coronat, de manera que seria de llei quaternal. Pel que fa a la talla, Rolland parla de 60 sous el marc al principi, de 80 sous el marc vers el 1215 i de 58 sous el marc, tret de Papon, el 1242.¹¹ Tot i que Rolland pren aquests valors com si fossin les talles de fabricació, en realitat veiem que són valoracions de mercat que mai hi coincideixen perquè hi ha la diferència produïda pels costos de fabricació i els guanys. Papon diu clarament que el 1242, 58 sous guillermíns equivalen al marc d'argent. D'altra banda, els valors de mercat poden oscil·lar per múltiples raons de tipus especulatiu, de confiança en la moneda, etc. Seria també sorprenent una talla que de 60 pugés a 80 per a baixar altra volta a 58. Més aviat podem pensar que la valoració de mercat degué moure's al voltant dels 60 sous el marc i que la xifra de 80 és excepcional.

El guillermí fou, doncs, un diner quaternal emès des de Guillem II d'Urgell vers el 1182 i que es mantingué immobilitzat amb els seus successors, servant el nom de Guillem amb Alfons II i Ramon Berenguer V.

Tal com hem explicat detalladament a l'apartat dedicat a Embrun, sembla molt probable que les primeres emissions de Forcalquer no fossin pas els guillermíns de Guillem II, sinó els diners i els òbols que, al nostre parer, va fer batre Bertran I, pare de Guillem. Efectivament, hi ha uns diners a nom de Bertran que porten al revers la llegenda COMES EDNE que, després d'una llarga discussió, s'ha interpretat com a COMES EBREDUNENSIS. Són unes peces amb una factura molt semblant als guillermíns i no discutirem pas la lectura EBREDUNENSIS, sinó la manera com s'ha d'interpretar el conjunt de les llegendes.

A partir de l'existència d'aquestes monedes s'ha bastit la teoria que existí en temps de Guillem II un comtat d'Embrun que regí el seu germà Bertran. El fet és que no hi ha cap dada històrica que corrobore aquests fets i, tal com hem explicat en el capítol corresponent, Bertran, germà de Guillem II no sembla pas que mai hagués pogut tenir aquest títol que Guillem II atribuï a la seva filla Beatriu i al seu gendre Andreu del Delfinat.

11. ROLLAND, *Monnaies...*, p. 107; PAPON, *Histoire...*, p. 557.

En canvi, la peça sí que és atribuïble a Bertran I, si considerem la llegenda del revers a continuació de la de l'anvers i separem d'una banda BERTRAND' COMES i EDNE de l'altra. La primera part d'aquesta llegenda significaria Bertran comte de Forcalquer i EDNE indicaria la seca, que seria Embrun, o, alternativament, podria indicar «moneda feta a Embrun» si suposem que la paraula MONETA hi fou elidida. L'existència de dues mines d'argent prop d'Embrun podria justificar l'elecció d'aquesta ciutat com a taller monetari.

Amb aquesta nova hipòtesi hi hauria, doncs, dos tipus diferents atribuïbles a Forcalquer, els diners de Bertran I i els guillermins de Guillem II, que potser també varen ésser encunyats a Embrun encara que la moneda no ho digui explícitament. La manca de mencions en temps de Bertran I fan pensar en unes emissions tardanes i de poc volum.

SUPOSADES ENCUNYACIONS DEL COMTAT D'EMBRUN

Embrun era una de les diòcesis compreses dins del comtat de Forcalquer. No hi ha cap notícia històrica que ens digui que, abans de la mort de Guillem II d'Urgell, fos separada com a comtat. L'existència d'un comtat d'Embrun en aquest temps ha vingut per causa d'una moneda a nom d'un Bertran (BERTRAND' i estrella al camp), que porta al revers la llegenda COMES ED'NE i que després de llargues discussions hom ha acabat per acceptar que cal llegir COMES EbreDuNEsis, és a dir, comte d'Embrun. Qui pot ésser aquest Bertran i quan es varen batre aquestes monedes? L'estret parentiu de factura d'aquesta peça amb la del guillermí de Guillem II de Forcalquer ha portat a la conclusió que fou batuda per Bertran, germà de Guillem II, entre el 1195, quan va tornar de la croada a Terra Santa, i el 1207, data aproximada de la seva mort.¹

Com que tot plegat deriva d'una lectura de difícil interpretació i ens obliga a crear un comtat del qual no sabem res en aquest moment, Blancard va assajar de donar més versemblança a la cosa aportant la hipòtesi que el comte Bertran podia haver actuat en col·laboració amb l'arquebisbe d'Embrun. Aquest tenia les gairebé podríem dir «habituals» concessions dels emperadors alemanys. Efectivament, l'any 1147 l'emperador Conrad havia donat una concessió per a batre moneda a l'arquebisbe, que li fou confirmada el 1174. D'altra banda, es coneix una bolla de plom on diu que hi figuren les efígies del comte i de l'arquebisbe.²

Al nostre entendre, tot això no afegeix pas claredat a la qüestió. És molt estrany que les concessions del 1147 i del 1174 no trobin una plasmació pràctica fins el 1195 i que l'arquebisbe hagi d'anar a cercar un comte per a batre la moneda que té concedida a ell directament. D'altra banda, a la moneda no hi trobem cap traça del domini episcopal, no hi ha cap mitra ni bàcul ni element religiós, i a més és clarament emesa a nom d'un comte. Pel que fa a la bolla de plom, res es pot dir sense saber-ne la funció. Bé podrien

1. MIRET I SANS, «La casa condal de Urgell en Provença», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1903/1904, p. 32-50 (vegeu nota 1 de la p. 48); ROLLAND, H., *Monnaies des comtes de Provence (XIIe - XVe siècles)*, París: Picard-Bourgey, 1956, p. 108.

2. Transcrit a ROLLAND, *Monnaies...*, p. 108-109.

haver col·laborat els arquebisbes d'Embrun amb algun comte, més aviat el de Forcalquer, per a alguna obra benèfica, per exemple.

Amb els nombrosos antecedents de concessions imperials sense conseqüències pràctiques i l'evidència d'una moneda clarament comtal, al nostre entendre no té sentit afegir un arquebisbe a una qüestió ja de per si prou complexa i dubtosa.

Per acabar-ho d'adobar, el pretès comte Bertran, del qual no se sap gairebé res, resulta que, segons l'abat Feraud, autor d'una història de Manòsca, ja havia mort el 1168, en preparar-se per anar a Terra Santa.³

Una font molt més moderna que les anteriors ens pot donar informacions determinants per a rebutjar les hipòtesis plantejades i assajar de crear-ne una altra de més versemblant. Es tracta d'una història d'Embrun editada el 1972.⁴

Segons aquesta font, que seguirem a partir d'ara, Bertran, germà de Guillem II, va anar efectivament a Terra Santa, per bé que no va morir fins després del 1220. Però Bertran no pot haver estat comte d'Embrun perquè Guillem II, malgrat els pactes amb Alfons I del 1193 pels quals feia donació a la seva filla gran Garsenda de tots els seus dominis reservant-se només l'usdefruit i malgrat haver-se conclòs el matrimoni pactat de Garsenda amb Alfons II de Provença, fill d'Alfons I, no va complir el pacte. Efectivament, el 1202, la seva segona filla Beatriu es maridava amb Andreu, comte del Delfinat, i Guillem II li cedia Gap i Embrun, de manera que, ara sí, Andreu es va titular des llavors comte de Gap i comte d'Embrun.⁵ Si Bertran hagués estat comte d'Embrun, Guillem no hauria pogut fer aquesta donació el 1202, tenint present que Bertran va viure fins al 1220. D'altra banda, en els conflictes que es produïren entre els comtes de Forcalquer i els bisbes d'Embrun i els emperadors alemanys i en qualsevol altre afer, sempre apareix actuant en el territori d'Embrun el comte Guillem II i no pas el seu germà Bertran. El 1777, per exemple, Guillem II i l'arquebisbe Pere Romà d'Embrun, amic seu, establien l'espai dels dominis respectius.⁶

Podem concloure, doncs, que Bertran, germà de Guillem II, mai va ésser comte d'Embrun. Pel que fa al comte Andreu, la donació de Guillem II fou combatuda per Alfons II de Provença, però en morir Alfons II i Guillem II el 1209, Garsenda donà la seva part al seu fill Ramon Berenguer V i Beatriu conservà Gap i Embrun. Beatriu fou divorciada d'Andreu per raons de consanguinitat i es maridà de nou amb Amaurí de Montfort. El 1211, Beatriu deixava Gap i Embrun a la filla tinguda amb Andreu, de nom també Beatriu, però a condició que si moria sense fills els territoris havien de revertir en el seu pare Andreu. Aquest havia cercat l'ajut de l'arquebisbe d'Embrun simulant una donació de la seva exmuller. Fos com fos, el 1232, Andreu assolí de tenir Gap i Em-

3. MIRET I SANS, «La casa condal...», p. 48.

4. HUMBERT, Jacques, *Embrun et l'Embrunais à travers l'histoire*, Gap: Société d'Études des Hautes Alpes, 1972.

5. HUMBERT, *Embrun...*, p. 107, 125 i 126.

6. HUMBERT, *Embrun...*, p. 113.

brun definitivament i des d'aquell moment els territoris passaren a formar part del Delfinat.⁷ Com que Andreu va morir el 1235 i el Delfinat, amb Embrun, va passar al seu fill Guiu VII (1235-1270), no hi ha possibilitat de pensar en una emissió a Embrun dels comtes del Delfinat, perquè ens hi manca un comte de nom Bertran.⁸

Arribats a aquest punt, ens cal reconsiderar-ho tot i veure de qui pot ésser la moneda. Tot i mantenir la lectura EBREDUNENSIS, podem plantejar la hipòtesi següent: el diner podria ésser de Bertran I de Forcalquer (1129-1150), fill de Guillem I i pare de Guillem II.⁹ Per justificar aquesta atribució caldrà que llegim la moneda afegint la llegenda del revers a la de l'anvers, és a dir:

BETRAN'D COMES EDNE

Això podria voler dir BERTRAN COMTE, EMBRUN (o d'Embrun), és a dir, Bertran comte, Embrun (o bé moneda, elidit, feta a Embrun: BERTRAN'D COMES (MONETA) EBREDUNENSIS). Això equival a llegir BETRAND' COMES d'una banda i, separadament, EDNE.

Que la llegenda de l'anvers continuï al revers no és cap dificultat perquè es dona en molts casos en la numismàtica i l'elisió possible, però no obligada, de MONETA tampoc crea gaires dificultats. D'altra banda, el parentiu entre aquesta moneda i la del seu fill Guillem es podria justificar en el sentit que possiblement les emissions es feren ja entrat el regnat de Bertran.

Per què, però, la referència a Embrun? Podria ésser, senzillament, la seca, és a dir, el lloc d'emissió de la moneda, amb la circumstància favorable que prop d'Embrun hi havia dues mines d'argent.¹⁰ Que Guillem II preferís fer aparèixer el nom de Provença (PROENCIE) més que no pas el de la seca i que fes passar el seu títol comtal al centre de l'anvers en la forma de les lletres C-O-M-E en substitució de l'estrella de Bertran, tampoc crea gaires dificultats.

I per als partidaris dels bisbes i els emperadors, encara es podria argumentar que potser Bertran va escollir Embrun justament perquè el bisbe hi tenia drets d'emissió de moneda i això li podia ésser una cobertura legal.

Tot i les dificultats evidents de l'atribució, creiem que queda clar, en qualsevol cas, que l'assignació de la moneda al comtat de Forcalquer i al comte Bertran I d'Urgell té prou més versemblança que la d'atribuir-la a Bertran, germà de Guillem i comte d'un comtat inexistent.

Hem de dir, finalment, que els bisbes d'Embrun sí que varen acabar per fer moneda, però això ja va ésser el 1294, per un acord entre el bisbe Ramon de Mévouillon i Hum-

7. HUMBERT, *Embrun...*, p. 126-128. Els successors de Guiu foren Joan I, Humbert I i Guiu VIII.

8. HUMBERT, *Embrun...*, p. 130.

9. HUMBERT, *Embrun...*, p. 124, dona com a data de la mort de Guillem I el 1150 la mateixa que per a Bertran I, però això ha d'ésser un error, perquè Adelaida va deixar els seus drets als seus néts en morir Guillem en un document datat el 1229 («anno Dominice incarnationis MCMXIX...») i fet després de la mort del seu fill Guillem: «post mortem Wilelmi comitis, mense octobris...». MIRET I SANS, «La casa condal...», p. 45.

10. HUMBERT, *Embrun...*, p. 119.

bert I del Delfinat.¹¹ Curiosament, un arquebisbe català, Miquel de Perellós, també en va emetre vers el 1384¹². Tot plegat, és clar, fora del nostre espai històric i cronològic d'estudi.

D'acord amb la nova atribució, les monedes a nom de Bertran s'han comentat, també a l'apartat dedicat al comtat de Forcalquer.

11. HUMBERT, *Embrun...*, p. 153.

12. HUMBERT, *Embrun...*, p. 197-199.

COMTAT D'AVINYÓ

La ciutat d'Avinyó pertanyia als comtes de Forcalquer, que solien titular-se comtes o marquesos de Provença o comtes d'Avinyó i Forcalquer, donant preferència al títol avinyonès. El pare d'Adelaida es titulava comte d'Avinyó. Adelaida, comtessa de Provença el 1083 i comtessa de Forcalquer en un document del 1110, és a dir, quan ja havia mort el seu marit i en el qual el seu fill Guillem emprava el títol de marquès de Provença. En dos documents del 1129 Adelaida es titulava comtessa d'Avinyó i Forcalquer i el segon fou estès a la mateixa ciutat d'Avinyó. Com que el 1125 ja s'havia fet el pacte de repartiment de Provença entre els comtes de Tolosa, Barcelona i Forcalquer i Avinyó havia restat en indivís entre el de Tolosa i el de Barcelona, s'ha deduït que el de Barcelona hauria cedit la seva meitat als de Forcalquer, fos per pagar ajuts en la consecució del matrimoni de Ramon Berenguer III i Dolça o per respecte al seu domini anterior sobre la ciutat. El fet és que quatre anys més tard Adelaida actua a Avinyó com a comtessa, com hem dit. No sembla que canviessin les coses en temps de Bertran I d'Urgell, però, en canvi, el nét d'Adelaida Guillem II d'Urgell es titulava únicament comte de Forcalquer en documents dels anys 1175 i 1208¹. De fet, Alfons I havia tingut diferències amb Guillem II i un enfrontament directe el 1177, quan el derrotà i li féu jurar fidelitat. El 1193 es concertava el matrimoni de l'hereva de Guillem, la seva néta Garsenda, amb Alfons II de Provença, fill d'Alfons I i comptant amb la renúncia del pare de Garsenda, Reiner de Sabran. Aquest matrimoni tingué lloc el 1196 i en enfrontaments posteriors Guillem II hagué de jurar novament fidelitat a Pere I de Catalunya, que ajudava el seu germà Alfons II, l'any 1202.² Sembla, doncs, que en aquests darrers temps de Guillem II l'alta sobirania pertanyia ja, en gran part, als sobirans de la branca barcelonina i així veiem que Alfons I confirmava l'any 1185, a Avinyó mateix, diferents drets del seu bisbe, que el 1190 feia diverses concessions a l'església d'Avinyó i que el 1194 donava el castell d'Avinyó a Guillem de Granada.³

1. Obtenim tota aquesta informació de MIRET I SANS, «La casa condal de Urgell en Provenza», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1903/1904, p. 32-50.

2. BENITO, p. 79, 80, 98, 96 i 107.

3. DIPLOMATARI D'ALFONS I, doc. 399, 506 i 602.

L'any 1229, el comte de Tolosa Ramon VII es va veure obligat pel Tractat de París a cedir la seva part del comtat Venaisí i Avinyó als papes, però recuperà aquests territoris el 1234.⁴ Més endavant, com que en el període 1318-1390 Avinyó va ésser la seu dels papes, hom havia cregut que totes les monedes conegudes d'aquesta ciutat els havien de correspondre. Hi ha, però, uns diners anònims amb clau a l'anvers, creu al revers i llegenda AVINIO-NENSIS repartida entre les dues cares que, segons les dades de la troballa d'Espali, han d'ésser, com a molt tard, de principis del segle XIII, mentre que, segons sembla, els papes no varen començar a batre a la ciutat fins a finals d'aquest segle. Per tant, aquests diners no els corresponen i s'ha de plantejar qui fou el responsable d'aquestes emissions. Mentre que Poey d'Avant pensava en una emissió episcopal, Blancard s'inclinà per una emissió municipal, en la qual la clau que presideix l'anvers seria el símbol del castell fortificat o de la porta de la ciutat. Aquesta hipòtesi creu que s'avindria millor amb el qualificatiu de monedes avinyoneses que troba a la documentació.⁵ Caron rebutja també la hipòtesi episcopal, però s'inclina per una emissió papal en el període 1229-1234, tot i veure-hi força inconvenients.⁶ Nosaltres n'hi afegirem un altre, d'inconvenient: la gran abundància d'aquestes monedes, poc adequada a una emissió durada de tan curta.

Segons Dieudonné, Avinyó havia estat convertida en república pels comtes de Forcalquer, situació que confirmaria, una vegada més, l'emperador Frederic el 1177.⁷ Aquesta afirmació, que no documenta, ha de tractar-se d'una exageració o bé tingué curta durada, atès que Alfons I hi emetia documents el 1185 i disposava del seu castell el 1194. Dieudonné conclou que els diners esmentats devien ésser, en tot cas, emissions municipals que, segons diu sense justificar, es varen emetre des del 1196 i que duen el símbol de la clau que també troba en els pesos fets per la ciutat.⁸ Hi ha coses, però que no encaixen: l'emperador Frederic, que havia confirmat la «república» el 1177, hauria confirmat els drets de moneda el 1239. El fet que les monedes es batessin des del 1196, sense esperar, doncs, aquesta cerimònia, demostra, una vegada més, que els edictes imperials eren lletra morta. D'altra banda, és ben curiós que la pretesa república, en morir Ramon Berenguer V el 1245, es convertís en un condomini Tolosa/Provença amb Alfons de Poitiers i Carles d'Anjou⁹ com sempre o gairebé sempre ho havia estat abans.

Al nostre entendre, tot esdevé senzill si suposem que Avinyó degué gaudir de moltes franqueses, donades pels comtes de Forcalquer i potser confirmades per Alfons I, però que això no la treia de l'alta sobirania dels nostres comtes ni la convertia en república. És probable que, com succeïa a Montpeller, els cònsols de la ciutat haguessin co-

4. CARON, p. 241.

5. POEY D'AVANT, p. 347; BLANCARD, L., «Numismatique provençale», *Revue Numismatique*, 1865, p. 427-441 (vegeu p. 440).

6. CARON, p. 241-241.

7. DIEUDONNÉ, p. 152.

8. DIEUDONNÉ, p. 152.

9. DIEUDONNÉ, p. 152.

mençat a emetre moneda des de mitjan segle XII, com a mínim, i que les emissions s'haguessin anat produint fins al 1245, quan els dos nous cosenyors hi introduïren les seves pròpies monedes. Aquesta cronologia no crea cap obstacle perquè una representació d'aquestes peces formés part del tresor d'Espali que, segons Caron, havia de tenir una data d'ocultació del 1239.¹⁰

Em definitiva, la moneda anònima d'Avinyó, els diners avinyonesos, serien peces fetes per la ciutat d'Avinyó amb l'aquiescència primer dels comtes de Forcalquer i després dels nostres reis i potser també, paral·lelament, dels comtes de Tolosa que en devien haver continuat essent cosenyors.

D'aquestes monedes, n'hi ha de dues varietats: l'una amb diners en els quals la creu del revers talla la llegenda com a les monedes provençals i l'altra amb doblers i diners que tenen una creu interior amb boles als extrems, que sembla aproximar-se a les creus de la Povença rodaniana dels comtes de Tolosa del 1225 i el 1226.¹¹ Hom podria pensar en emissions paral·leles, les unes autoritzades pels comtes catalans i amb la creu senzilla que talla la llegenda i les altres concedides pels comtes tolosans amb la seva creu, però potser és més senzill de considerar les de creu tallant d'una primera època i les de creu pseudotolosana posteriors al 1234, quan el comte recuperà la seva part d'Avinyó després de l'interludi papal 1229-1234.

Més endavant Avinyó tingué una àmplia emissió monetària papal.

Monedes que cal considerar

Entren, doncs, en el nostre camp d'estudi tant les primeres peces avinyoneses, per la seva probable connexió amb el període de domini d'Alfons I, com les segones, que corresponen a l'etapa d'aliança entre les cases de Tolosa i de Barcelona.

10. CARON, p. 242.

11. DIEUDONNÉ, p. 152; DUPLESSY, vol. II, p. 42-43, parla de diners i òbols en referir-se a aquestes monedes. POEY D'AVANT es refereix a petits diners (els de creu tallant de 0,51 grams), de diners amb creu interior amb punts i pes de 1,71 grams i òbols les d'aquest darrer tipus i pes 0,65 grams. DIEUDONNÉ considera dobles diners els d'1,71 grams. No sembla raonable parlar de «petits diners» amb 0,51 grams, ni tampoc amb el que descrivim, de 0,72 grams i després donar el nom d'òbol a una peça de tipologia molt propera i de 0,65 grams. D'altra banda, el terme «petits diners» no té sentit: la gent els tindria per diners o per òbols. Ens sumem, doncs, al criteri de Dieudonné i parlarem de diners i de dobles diners.

BISBAT DE GAP

El bisbat de Gap fou creat al segle v. El seu territori formava part del comtat de Forcalquer, que, des del 1090, va pertànyer a la branca menor dels comtes d'Urgell. L'any 1202, Guillem II va cedir a la seva filla petita Beatriu els territoris de Gap i Embrun, tot i haver-los cedit abans a la seva filla gran Garsenda. Fos com fos, Beatriu i el seu marit Andreu, comte del Delfinat, varen mantenir aquest domini i finalment l'any 1232 els territoris segregats es varen incorporar definitivament a les possessions dels comtes del Delfinat. Per tant, el nostre espai d'estudi és, bàsicament, el període 1090-1202.

La moneda del bisbat

Els orígens del dret monetari dels bisbes de Gap són mal coneguts. Poey d'Avant suposa que varen obtenir privilegis dels emperadors alemanys, com els seus veïns, a mitjan segle xi.¹ Dieudonné assenyala dos privilegis dels emperadors, un de Frederic del 1058 i un altre del 1178 pel qual el bisbe obtenia el títol de comte de Gap. En cap dels dos, però, es parla específicament del dret de moneda.² Ja hem anat explicant l'habitual ineficàcia d'aquestes donacions que els emperadors feien amb referència a territoris que no dominaven pas. No hi ha constància, d'altra banda, que el bisbe hagués pogut fer ús, en aquest període, d'un títol comtal que pertanyia, de fet, als comtes de Forcalquer.

Al marge d'això, la primera menció sobre les monedes de Gap data del 1270, és a dir, fora ja del nostre espai d'estudi. En aquesta data fou emès un edicte pel qual es prohibia als habitants d'Avinyó d'emprar diferents monedes de la zona, entre les quals les que emetia el bisbe de Gap.³

1. POEY D'AVANT, vol. III, p. 22.

2. DIEUDONNÉ, p. 165.

3. DHÉNIN, Michel, «L'époque médiévale», *Histoire numismatique de Gap*, Gap: Musée départemental de Gap, 1991, p. 111-113 (vegeu p. 112).

Dhenin, en el treball més recent sobre les monedes de Gap, ens dona tots els elements per a poder plantejar hipòtesi de datació, però evita de definir-se en cap sentit. D'una banda, fa notar que la manca de les raríssimes monedes de Gap als reculls de tressors de Duplessy amb cronologia 751-1223 no és determinant atesa la raresa d'aquests tipus. D'altra banda, descriu detalladament els dos grups de monedes, unes que imiten els diners amb rosa del Pui i d'altres amb testa a l'esquerra que copien tipus de Vienne, tot indicant les diferents hipòtesis de cronologia que s'han anat plantejant. Pel que fa als dos grups de monedes, s'interroga si seran successives o coincidents, per bé que més aviat defensa la possibilitat que seuguin successives. Tot i que hi ha autors que pensen que totes les monedes han d'ésser del segle XIII, d'altres en fan algunes, les de la testa, del segle anterior. La qüestió que cal dirimir és si la llegenda +S.h.EPISCOPUS que veiem a l'anvers d'alguna de les peces amb efígie vol dir Sanctus Honoratus, i llavors serien més aviat del segle XII, o Signum Hugues, i llavors serien del bisbe Hug (1215-1217) i, per tant, del segle XIII.⁴

Nosaltres ens arreglerem amb J. Roman i pensem que la lectura Sanctus Honoratus és la més plausible.⁵ D'una banda, perquè si la H volgués indicar el nom del bisbe, seria lògic trobar després altres noms dels bisbes que el van succeir, si tenim present que tothom creu que les emissions varen allargar-se almenys durant tot el segle XIII. D'altra banda, perquè dins del grup de les imitacions del Pui hi ha diners d'argent, còpia dels *podenses argentei* mencionats el 1269. Aquest fet ens fa suposar que el grup de les imitacions del Pui ha d'ésser el més tardà, en haver-hi varietats d'argent, i que els tipus de la testa serien anteriors i, per tant, perfectament possibles per al segle XII. Els diners de billó de la testa són més adients per a aquesta cronologia, mentre que els diners d'argent són poc adients per al segle XII, en què bàsicament es batia billó i més encara si al Pui, que és el model copiat, no en feren d'argent fins a alguna data no gaire anterior al 1269.

En definitiva, pensem que els tipus de la testa serien del segle XII, probablement de la segona meitat, a fi d'enllaçar amb la segona sèrie d'emissions que ocuparia el segle XIII i que, cap a mitjan-finals d'aquest segle, es degueren fer els diners d'argent.

No tots els diners amb testa porten la menció S.h.; n'hi ha d'altres que tenen només la segona part de la llegenda. Els pesos i les factures són força semblants, però potser es podrien considerar primers els que porten S.h. atès a que els que no en porten tenen una llegenda errònia +.ESPIQOPVS, de manera que es podrien considerar una degeneració dels primers.

D'acord amb la cronologia que ens hem proposat d'estudiar, queden, doncs, dins el nostre camp els diners amb testa i potser alguns dels del tipus de billó que copien els diners de la rosa del Pui si s'haguessin emès abans del 1202, cosa més aviat dubtosa. En cap cas, certament, les imitacions del Pui en forma de diners d'argent.

4. DHÉNIN, «L'époque...», p. 112 i 113.

5. Mencionat per Dhénin; ROMAN, J., «Monnaies épiscopales de Gap», *Revue Numismatique*, 1927, p. 170 i següents, i 1928, p. 83 i següents.

ESPAI TOLOSÀ PROVENÇAL

PROVENÇA RODANIANA

A mitjan segle x, l'espai provençal estava pràcticament del tot en mans del comte Bosó. Els seus territoris varen acabar revertint als seus dos fills, Rotbald i Guillem. Els musulmans s'havien instal·lat a la costa, prop de Frejús, i, no trobant resistència, es varen anar estenent cap al nord. Vers el 972, Guillem, amb ajut dels piemontesos assolí de fer-los fora del territori provençal, gesta que li va valdre el títol d'Alliberador i, de segur, una situació de privilegi en relació amb el seu germà. Efectivament, només així s'explica que les hereves que eixiren de Guillem acumulessin la major part del territori provençal, mentre que l'hereva de Rotbald només tingués la Provença rodaniana, sovint anomenada marquesat de Provença, que no arriba ni a la cinquena part del total. El fet que les successives hereves dels territoris provençals obtinguessin espais concrets i delimitats mostra que ja en temps de Rotbald i Guillem i després amb els seus successors es devien anar concretant els territoris de cadascú.

El pas dels tres territoris provençals a altres dinasties diferents de la de Bosó es produí en cronologies força allunyades. La filla de Rotbald, Emma, es maridà el 990 amb el comte Guillem Tallaferro de Tolosa (c.990-1037) i, en principi, degué obtenir així el que anomenem Provença rodaniana i que comprenia generalment també el Comtat Venaissí, Usès, la Terra d'Argença, al voltant de Belcaire i a l'altra riba del Roine, i potser el comtat de Dià, situat al nord del Comtat Venaissí. El fet és, però, que no fou fins a Ramon V de Provença que els comtes tolosans empraren el títol de marquesos de Provença. La resta del territori provençal pervingué de les hereves del comte Guillem l'Alliberador. L'any 1096, Adelaida de Provença, esposa del comte Ermengol IV d'Urgell, obtenia l'herència del seu pare Guillem Bertran II. Ella i Guillem, segon fill d'Ermengol, anaren a regir el seu territori, que fou denominat comtat de Forcalquer i que comprenia els sectors de Forcalquer, Gap, Embrun, Champsaur i l'Argentièra i s'estenia al nord del riu Durença limitant a l'oest amb el marquesat de Provença dels comtes tolosans. Finalment, el 1110, Gerberga, hereva de la Provença marítima, que comprenia de la Durença fins al mar i que era el territori més gran, enviudà de Gilbert, vescomte de Millau, Gavalda i Carlat, de qui tenia dues filles de poca edat. Es con-

vingué el matrimoni de la filla gran, Dolça, amb Ramon Berenguer III de Barcelona i així aquest arribà a dominar el territori provençal marítim, ultra els vescomtats de Gilbert. Sembla que, a més, la ciutat d'Avinyó era en regim de proindivís entre els diferents possessors del territori, però finalment restà en mans del tolosà i el de Forcalquer, potser per cessió de Ramon Berenguer III.¹

La possessió dels tres territoris no fou pas pacífica i sovint hi hagué enfrontaments entre les tres dinasties, fins que s'arribà al pacte del 1125 que establia per al futur els límits que hem descrit abans i que, amb lleus alteracions i desavinences temporals, perdurà molt de temps. En qualsevol cas, els comtes de Tolosa gaudiren de la Provença rodaniana fins a la fi de la dinastia.

Com hem dit, la major part dels historiadors anomenen aquest territori tolosà marquesat de Provença. Així, Ganne, en relatar els acords de repartiment del territori provençal de l'any 1125, diu que el de Tolosa es quedà «le marquisat de Provence» i que Ramon Berenguer III s'adjudicà «le comté de Provence», nomenclatura que segueix també Benito, entre molts altres. El text del repartiment no diu pas, però, res d'això, sinó més aviat tot el contrari. El document és estructurat en dues parts: en la primera, Ramon Berenguer diu quins territoris reconeix a Alfons Jordà i en la segona, Alfons Jordà relaciona les terres que ell considera que pertanyen a Ramon Berenguer III. El comte català anomena el de Tolosa, simplement, *Tolosanum comitem*, mentre que Alfons Jordà, en referir-se al barceloní, l'anomena, per dues vegades, *Barchinonsensium comiti et Provincie marchioni*. A més el de Tolosa jura fidelitat al de Barcelona, reconeixent-li així un rang superior.² Aquest conveni del 1125 es va renovar en diferents ocasions posteriors, com a cloenda d'altres episodis d'enfrontament. Per tant, els que es podien anomenar marquesos, com així ho feren sempre, eren els de Barcelona, i el seu territori provençal era el veritable marquesat. Cal tenir també present que la part dels comtes de Tolosa s'anomenà, com a denominació de territori, el Comtat, cosa que reforça les nostres suposicions. Nosaltres hem optat per emprar referents geogràfics (Provença marítima, la catalana; Provença rodaniana, la tolosana) a fi de no crear confusió, atesa la llarga tradició de denominar marquesat la terra del tolosà, però creiem que aquest punt s'ha d'anar rectificant. Això no vol dir, certament, que els tolosans no s'haguessin pogut titular marquesos de Provença amb anterioritat o que se'n tituleessin més tard, en concret en els temps de Ramon VII de Tolosa i Ramon Berenguer V de Provença, quan el primer es titula marquès a les seves monedes provençals i Ramon Berenguer V encunya les seves amb el títol de comte. Aquesta no fou, però, la situació que hi hagué en el llarg període que s'inicia amb el tractat del 1125 conclòs per Ramon Berenguer III i el 1213, any de la mort del rei Pere I o potser encara uns anys més.

1. SOBREQÜÉS, p. 148-149 i nota 52; GANNE, Philippe, *Les monnaies racontent l'histoire de la Provence*, Draguignan, 1985 (número monogràfic de la revista *Provence Numismatique*, que sembla ésser de l'autor indicat), p. 19.

2. GANNE, *Les monnaies...*, p. 19; BENITO, doc. 39, p. 293-296.

La moneda del territori

Malgrat els llunyans antecedents del territori en mans tolosanes, no sembla pas que els comtes hi batessin moneda abans dels acords de repartiment del territori del 1125. Les primeres mencions són del 1184 i ja es parla de raimondencs, és a dir, de monedes a nom de Ramon. Això demostra que la moneda d'aquest territori degué iniciar-se amb Ramon V (1148-1194) i seguí amb els seus successors fins a l'extinció de la dinastia. Diu Blancard que aquests diners circularen pel seu territori i s'escamparen, a més, cap a Forcalquer i Gap. Segons aquest autor les emissions es degueren reprendre amb Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249), per bé que també seria possible una immobilització dels tipus durant els temps d'Alfons Jordà, Bertran i Guillem d'Aquitània. Hi ha documentades emissions de Ramon VI del 1205, el 1210 i el 1219 i de Ramon VII del 1222, el 1230 i el 1238.³ Existeixen dues varietats d'aquests diners a nom de Ramon. Els uns porten a l'anvers un sol i una lluna i el nom del comte en la forma R.COMES, mentre que al revers hi ha la creu pomejada dels comtes de Tolosa, després l'emblema d'Occitània, que talla una llegenda que diu D-V-X-M. Els altres tenen tipus semblants, però la creu pomejada és interior i això permet una llegenda més llarga al revers, que és on ara hi ha el nom del comte en la forma R: COS PALACI, mentre que a l'anvers hi ha el sol i la lluna amb una llegenda +DVX MARCH PV. És clar que en ambdues varietats les titulacions són DUX MARCHIO PROVINCIA, mentre que el COMES PALACI sembla que ha de fer referència a la titulació que els comtes tolosans s'aplicaren de comtes palatins, com a possessors de l'antic palau dels reis d'Aquitània.⁴ Poey diu que el títol de dux li correspondria com a duc de Narbona, mentre que Blanchet i Dieudonné opten en primer lloc per assimilar-lo al ducat de Gòtia, cosa que ens sembla més exacta.⁵ No deixa d'ésser curiós que la simbologia de la creu pomejada que els comtes tolosans empraren també en els seus segells i el títol palatí del qual es vantaven apareguin a la llunyana Provença rodaniana més que no pas a les monedes tolosanes, les quals varen anar reiterant els tipus amb bàculs, punts i pals.

Com repartir les peces entre els tres comtes de nom Ramon? Poey d'Avant les atribuï en bloc a Ramon VI i Ramon VII sense plantejar una possible separació. Blancard observà que el comte Ramon VI emprava en els seus segells la creu pomejada amb la mateixa disposició que en els diners del primer grup, és a dir, tallant el camp i les llegendes, mentre que Ramon VII canvià el tipus del segell i la creu passà a l'interior del camp, i per tant, sense tallar les llegendes, igual com ho veiem als diners de la segona varietat. De tota manera, suposà que el canvi no es produí en les monedes fins a l'emissió del 1230, ja que en fer referència a les peces d'aquell moment es

3. BLANCARD, L., «Monnaies de Charles I», treball resumit a CARON, p. 199.

4. POEY D'AVANT, p. 255.

5. DIEUDONNÉ, p. 151.

parla de raimondencs nous.⁶ Duplessy, per la seva banda, sense tenir en compte les observacions de Blancard, dóna el primer tipus a Ramon V i el segon a Ramon VII i Ramon VIII.⁷

Al nostre entendre, les observacions de Blancard pel que fa als segells són de pes i no hi ha raó per a canviar el seu parer. Només hi ha un aspecte discutible: els diners raimondencs nous no tenen per què indicar un canvi de tipus, sinó el simple fet que es pagués amb moneda nova, en el sentit d'ésser de l'emissió acabada de fer. Per tant, jo seguiria més estretament el criteri dels segells i donaria a Ramon VII en exclusiva el tipus amb la creu interior i a Ramon V i Ramon VI els de la creu que talla la llegenda. No es pot descartar, és clar, que Ramon V hagués fet uns altres tipus que encara ens siguin desconeguts i que els diners primers, amb la creu tallant, siguin exclusivament de Ramon VI, però amb les dades actuals el repartiment que hem fet ens sembla el més raonable.

També baté diners en aquest territori el darrer comte, ja francès, Alfons de Poitiers. Són peces que copien el tipus tornès i porten les llegendes A. COMES. TOLOSE /MARCK. PVINCIE i semblen de més baixa llei.

Les monedes que cal considerar

Tal com hem fet i argumentat en el cas de Tolosa, cal considerar del període catalano-occità les peces encunyades pels comtes tolosans Ramon VI i Ramon VII. Com que de moment no podem separar els tipus de Ramon V dels de Ramon VI, tindrem presents les dues varietats a nom de Ramon. Certament, queden fora del nostre camp d'estudi els diners d'Alfons de Poitiers.

6. BLANCARD, L., «Monnaies de Charles I», p. 199 de CARON.

7. DUPLESSY, p. 403.

BISBAT DE SANT PAU DELS TRES CASTELLS

Sant Pau dels Tres Castells fou un poble i un bisbat situat a la Provença rodaniana, que dominaren els comtes de Tolosa.

El bisbat és molt antic, ja que n'hi ha notícies des de l'any 169, i sembla que el seu primer bisbe fou sant Restitut. Ja en períodes més propers, Poey d'Avant ens dona la llista dels bisbes des del 914, en què Pons sembla que era el que feia trenta-tres que ocupava aquesta dignitat. Fou suprimit el 1790.¹

L'amonedament episcopal

No se sap la data en què els bisbes de Sant Pau varen rebre una autorització per a fer moneda. Sembla, però, que els fou donada per un emperador germànic, ja que l'any 1154 el dret els era aparentment confirmat per l'emperador Frederic.² Diem aparentment perquè, segons Dieudonné, el document de Frederic és, efectivament, una confirmació de drets i beneficis, però la moneda no hi és explícitament mencionada i, d'altra banda, aquests autors consideren que tot l'amonedament episcopal és molt posterior a aquesta donació.³ Ja hem dit en altres apartats, d'altra banda, que no sempre aquestes concessions, fins i tot quan varen ésser més explícites pel que fa a la moneda, varen tenir conseqüències pràctiques i que la sobirania dels emperadors germànics fou més aviat nominal. En aquest cas, la intervenció de l'emperador mostra que aquest es considerava el senyor eminent del territori i poca cosa més. Pel que fa al dret de moneda, no tenim cap antecedent d'unes emissions comtals o ciutadanes i tots els tipus coneguts són clarament de caràcter episcopal.

Les monedes conegudes, que han anat essent descobertes a poc a poc, mostren un numerari de febles volums d'emissió, ja que són totes mot rares. En canvi, es fa evident un

1. POEY D'AVANT, vol. III, p. 2.

2. POEY D'AVANT, vol. III, p. 2.

3. DIEUDONNÉ, p. 167

llarg període d'emissió, amb freqüents imitacions de tipus propers de Vivers, Aurenja, Vienne o Avinyó. En els darrers temps, ja a mitjan segle XIV, es bateren peces d'argent com ara grossos i d'or en florins.

Les monedes del nostre període

Com que la Provença rodaniana fou un territori habitualment en mans dels comtes de Tolosa, en el nostre cas només haurem de considerar els tipus monetaris emesos en l'etapa dels dos darrers comtes Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249).

Dins les sèries episcopals d'aquest taller hi ha un grup de peces anònimes i unes altres que ja corresponen a bisbes coneguts. El segon grup de peces és ja molt tardà, perquè el tipus més antic ha estat atribuït al bisbe Benet, que tingué la dignitat el 1288 i, per tant, resten fora dels temps dels darrers comtes tolosans. Entre les que són anònimes, n'hi ha de clarament tardanes, com ara el florí que publica Caron amb el núm. 442 i que situa a mitjan segle XIV.⁴ Els tipus susceptibles de pertànyer a l'etapa dels comtes de Tolosa són, doncs, alguns dels billons anònims i, entre ells, els que es puguin considerar més antics. Són els tipus del diner i òbol de Poey d'Avant 4665/4666 amb testa mitrada a l'anvers, l'òbol 4667 amb mitra a l'anvers i el diner 4669, amb testa sense mitra mirant a l'esquerra.⁵ El tipus 4668 de Poey ha estat considerat fruit d'un error d'identificació per part de Caron⁶ i, per tant, l'hem descartat. Els nous tipus aportats per Caron mostren, també, ésser tardans i, per tant, fora de la nostra cronologia.

4. CARON, p. 256.

5. POEY D'AVANT, p. Vol. III, p. 3 i 4.

CONCLUSIONS

La conclusió més important és que l'actuació catalana a Occitània fou molt més important del que fins ara havíem suposat i que els fonaments de l'estat catalano-occità que s'anava creant eren molt més extensos i sòlids.

D'altra banda, si només amb la recerca paral·lela que hem fet per a un llibre de numismàtica hem pogut eixamplar, amb sòlides bases documentals, l'abast del fenomen, és gairebé segur que amb un estudi sistemàtic de la documentació de base, amb l'escrutini de tots els cartularis publicats i pouant documentació inèdita encara es podria eixamplar més.

Caldria analitzar, especialment, aquests territoris de l'est i el nord-est que no semblen participar en les lluites occitanes, però potser això és només un efecte de la nostra manca d'informació. En aquest sentit, caldria fer un estudi cartogràfic precís i amb molt detall per a cada etapa cronològica a fi de poder establir quins d'aquests territoris pertanyien, en uns moments determinats, als dominis anglesos.

Hem vist també, que els nombrosos prejudicis i la tergiversacions de la història han ocasionat un munt d'atribucions errònies de les monedes que ara hem procurat corregir. Si els numismàtics que abans varen estudiar aquests amonedaments no tenien clar de qui eren les sobiraniaes o quin paper real tenien a la Provença els emperadors alemanys, per posar només un exemple, mal podien treure conclusions encertades.

Pel que fa a l'àrea catalana, no podem dir que els seus amonedaments siguin gaire diferents dels que trobem en territoris propers ni que s'arribés a establir una coordinació de les característiques metàl·liques dels territoris que hi estaven inclosos. Com ja s'ha dit amb anterioritat, trobem a Occitània unes monedes fortes, és a dir, de bona llei i d'àmplia circulació, essencialment els amonedaments de Tolosa, Melguell-Montpeller i el Biarn que cobrien les necessitats del comerç i bona part de les transaccions importants. Uns altres amonedaments d'emissió molt més curta i de lleis inferiors, cobrien àrees ciutadanes o comtals/vescomtals i feien la funció de meitats o fins i tot quarts (pugeses) dels diners forts abans mencionats. Sí que és digne d'esment el fet que molt aviat els catalans dominaren dos d'aquests centres emissors importants: Montpeller i el Biarn, però també s'ha de fer notar que el poder dels estaments locals, els consolats, posava límits prou notables a la percepció de beneficis d'aquestes emissions.

Més destacable és l'encunyació de les primeres monedes d'argent, després d'un llarg període d'emissió exclusiva del billó i en cronologies notablement primerenques. Cal destacar que aquestes es produïren en zones de domini català, cosa que sembla indicar una bona sintonia entre els consells ciutadans, ansiosos de poder i capaços d'iniciatives afavoridores del comerç, i uns sobirans, els catalans, suficientment disposats a compartir decisions en aquestes matèries. El mig gros de Marsella, emès amb Ramon Berenguer V (1218), és notablement anterior al gros francès de Sant Lluís (1266) i el gros de Montpeller de Jaume I, pràcticament coetani (1271). Però el gros montpellerí no era només una moneda ciutadana, sinó que s'havia creat per a circular en tots els estats del rei Jaume. Era, doncs, també, la primera moneda d'argent emesa per als catalans, després de les antigues monedes carolíngies i comtals o episcopals dels primers temps. Són dades que ens fan pensar que els catalans tingueren on emmirallar-se en molts aspectes: polítics, culturals, comercials i monetaris, i que l'important comerç català que fou el motor de l'expansió mediterrània degué aprendre molt dels hàbils negociants occitans. Una vegada més, l'apropament catalano-occità que no fou, malauradament, prou fort per a salvar la llibertat de la nació occitana, no degué ésser pas una mala operació per als catalans.

És ben segur que si l'estat catalano-occità s'hagués consolidat, els sobirans catalans hi haurien estès la seva política monetària. Als seus dominis catalans anaren estenent la moneda reial en detriment dels tallers comtals i episcopals i varen anar unificant els amonedaments, procurant coordinar-los de manera que si les estampes de les peces eren diferents a Aragó, a Catalunya o a Provença, el seu valor fos equivalent. Així ho veiem en temps d'Alfons I amb el diner de quatern i després amb Jaume I amb el diner de tern, que també s'implantà a València i a Mallorca. Tot plegat només hauria pogut exportar-se a Occitània a partir de la incorporació de Tolosa (l'altre centre emissor important) al grup catalano-occità, però això no es produí fins a les vigílies de la croada antioccitana. Una situació permanent de guerres ho va impedir, de segur, en el futur. Com en tantes altres coses, l'estat catalano-occità, que era un fet a nivell polític a partir de l'aproximació catalano-tolosana de finals del segle XI, no pogué desenvolupar-se a nivell monetari per la situació d'agressió permanent que hagué de suportar.

Les monedes de l'Occitània catalana són només una part, tant des del punt de vista territorial com cronològic, del conjunt dels amonedaments occitans, però en el seu si sorgí la iniciativa més important i avançada del seu temps: l'emissió d'argent. Qui pot dubtar que si l'Estat hagués gaudit de pau hauria pres encara moltes altres iniciatives de tant o més abast?

La història d'Occitània, la seva veritable història sense tergiversacions interessades, tot just s'està construint. Ens agradaria que aquest llibre fos útil com una aportació més a aquesta tasca ingent que encara és en gran part per fer.

Catàleg

CRITERIS

En redactar el catàleg hem seguit el mateix ordre establert en els apartats de la història monetària de cada territori.

Hem fet un catàleg de tipus i variants, partint dels materials del nostre arxiu i de les peces ja publicades, tot i que només hem acceptat allò que ha estat degudament acreditat. Així, si alguna font de crèdit poc segur ens ha aportat una variant nova, però no n'ha donat la fotografia, no l'hem tinguda en compte. És ben sabut que les interpretacions de les llegendes fàcilment poden ésser errònies i que només en el cas d'obres d'alt crèdit es poden donar per segures. D'altra manera hi ha el perill d'anar arrossegant d'un llibre a l'altre monedes realment inexistents.

Donem una única referència bibliogràfica que pot respondre a l'obra de referència que publicà primer la moneda o bé la que la publica amb més dades o amb l'atribució que hem cregut més correcta.

L'escala de rareses va de C (corrent) a RRR (raríssima), segons indiquem a la clau d'abreviatures.

ABREVIACIONS

a/	anvers
C	corrent
E	escassa
Ø	diàmetre
mm	mil·límetres
r/	revers
R	rara
RR	molt rara
RRR	raríssima

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Amardel AMARDEL, Gabriel, «Un denier de Bernard, vicomte de Narbonne», *Revue Numismatique*, quarta sèrie, vol. 20 (1916), p. 47-52.
- Belmont BELMONT, Jérôme, «La monnaie de Rodez (1ère partie): la mort d'un monnayage seigneurial (vers 1270-1340)», *Revue Numismatique*, núm. 159 (2003), p. 355-418.
- Ben/Diaz BENANIBA, Ali i DIAZ, Jean Marie, *Corpus des monnaies du Languedoc carolingien et féodal et du Roussillon*, Launaguet: Graphitti imp., 2011.
- Ber/Soub BERNARD, Claude i SOUBLET, Roland, *Les monnaies des évêques de Viviers*, [sense data ni lloc d'edició].
- Caron CARON, Émile, *Monnaies féodales françaises*, París: Rollin et Féuardent, 1882.
- Crus CRUSAFONT, Miquel, *Catàleg general de la moneda catalana*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 2009.
- Crus.C CRUSAFONT, Miquel, «Simó de Montfort i la moneda de Carcassona», *Acta Numismàtica*, núm. 17/18 (1988), p. 225-256.
- Crus.I CRUSAFONT, Miquel, «Interrelacions monetàries catalano-provençals», *Quaderns d'Estudis Medievals*, núm. 10 (desembre 1982), p. 623-630.
- D DUPLESSY, Jean, *Les monnaies françaises féodales*, vol. I i II, París: Maison Platt, 2004 i 2006.
- Dhénin DHÉNIN, Michel, «L'époque medievale», *Histoire numismatique de Gap*, Gap: Musée départemental de Gap, 1991, p. 111-113.
- Dieud. DIEUDONNÉ, A., *Manuel de numismatique française*, vol. IV: *Monnaies féodales françaises*, París: Picard, 1936.
- Poey POEY D'AVANT, Faustin, *Monnaies féodales françaises*, vol. II, París, 1860.

RESEARCHES IN THE HISTORY OF THE

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

CARCASSONA i BESIERS, comtats de

RAMON BERENGUER I (1067-1076)

- 1** Diner de billó de Carcassona
 a/ CARASONA Lletres L, V, X, en triangle
 r/ +RAMANDO Creu interior
 Pes: 1,2 g Ø = 18 mm Crus-1831 RRR

- 1a** Semblant, r/ +RVMANDO
 Pes: 1,14 g Ø = 18 mm Crus-1831a RRR

RAMON BERENGUER II (1076-1082)

- 2** Diner de billó de Carcassona. Tipus 1
 a/ CARASONA Tres lletres I i tres punts al voltant d'un anell
 r/ +RAMVINDO (R, sembla D, ND nexat) Creu interior amb punts als
 espais
 Pes: 1,2 g Ø = 18 mm Crus-1836 RR

- 2a** Semblant, r/ +RVMAINDO (R sembla D, ND nexat)
 Pes: 1,15 g Ø = 17,8 mm Inèdita RR

Nota: Les variants L153-L155 de Benaniba/Diaz, ni corresponen a la referència Caron que donen ni, segons sembla, a les fotos que publiquen.

- 3 Diner de billó de Carcassona. Tipus 2
 a/ CARCASONA Lletres R, V, I, en triangle
 r/ RAIMVNDÓ Creu amb creixent al 2on i punt al 3er espais
 Pes: 1,0 g Ø = 18 mm Crus-1835 RRR

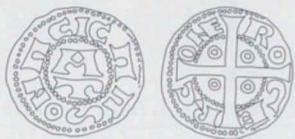
Nota: Duplessy (vol. I, p. 383) considera que després d'aquests comtes, Carcassona passà a ésser un vescomtat. Les monedes ens mostren, però, que el títol comtal es manté.

RAMON BERENGUER III (Revolta procatalana de 1220-1224)

- 4 Diner de billó de Carcassona
 a/ CARASONA CI Lletres A, R, E, en triangle
 r/ B-IA-QI-E R-O (E i R girades) Creu que talla la llegenda
 Pes: 0,95 g Ø = 17 mm Crus-1845 RR
- Nota:* La Crus-1845 és descrita amb lectura errònia BIAQINO. En la lectura BIAQUIERO, la R també podria ésser una B.
- 4a Semblant, a/ CAIASOACIAIII
 Pes: 1,15/1,25 g Ø = 17,5/18 mm Crus-1845a RR

ROGER I TRENCVELL (1130-1150)

- 5 Diner de billó de Carcassona. Tipus 1
 a/ CAASSONA CI M sobre T/P en el camp
 r/ -RO-GE-RC-OME- (ME nexat) Creu que talla la llegenda. Anells als espais
 Pes: 0,85 g Ø = 18 mm Cru.C-41 RR
- 5a Semblant, amb anell només al segon camp del revers
 Pes: 0,88/1,09 g Ø = 18 mm Cru.C-42 RR

Nota: Poey d'Avant (p. 277-278, vol II) descriu amb el núm. 3809 una pretesa varietat amb lectura PAX, però després explica que, en realitat, hi ha les mateixes lletres que al tipus anterior (que ell llegeix A sobre T) i que considera que són una aproximació al mot PAX (Cru.C-43 i Ben/Diaz, L-171, erronis, seguint la descriptió, però no el text de Poey).

- 6 Òbol de billó de Carcassona. Tipus 1
 a/ i r/ com el diner
 Pes: 0,50 g Ø = 14 mm Ben/Diaz, L-170 RRR
- Nota:* Benaniba/Diaz donen lectura final del revers -COT- tant per una varietat de diner com per l'òbol, però a les fotos que donen hi veiem -OME-.

- 7 Diner de billó de Carcassona. Tipus 2
 a/ CARASSONA CI Dos bàculs oposats, superats de creu
 r/ +ROGER COME Creu interior amb S al 1er i anell al 4rt espais
 Pes: 0,88 g Ø = 17 mm Cru.C-44 RR

- 7a Semblant, r/ +ROGE COME
Pes: - g Ø = - mm Cru.C-45 RR
- 7b Semblant, a/ CARASONA
Pes: - g Ø = - mm Cru.C-46 RR

- 8 Òbol de billó de Carcassona. Tipus 2
a/ semblant a l'anterior
r/ +ROGER COMES (ME nexat, S ajaguda)
Pes: 0,32 g Ø = 13 mm Ben/Diaz, L-174 RRR

9

9a

9a (x 2)

- 9 Diner de billó de Carcassona. Tipus 3
a/ :CARCASONECE Bàcul i creu a la dreta
r/ +ROGER COMES Creu interior. Punts al 1er i 2on espais
Pes: 0,88 g Ø = 17 mm Cru.C-47 RR
- 9a Semblant, a/ :CARCASONE CI
Pes: - g Ø = - mm Cru.C-48 RR
- 9b Semblant, a/ :CARCASONE CI r/ +ROGER COMS
Pes: 0,78 g Ø = - mm Cru.C-49 RR

10 Òbol de billó de Carcassona. Tipus 3

a/ i r/ com la varietat 9b

Pes: 0,38 g Ø = 14 mm Cru.C-50 RRR

Nota: Aquest òbol i el seu diner els havíem atribuït a Roger II. A la vista de l'aparició d'altres tipus que probablement corresponen amb probabilitat a Roger II seguirem el criteri de Duplessy (vol. II, p. 385) que el dona a Roger I. Això té l'avantatge que les dues varietats amb creueta resten atribuïdes al mateix comte.

11 Diner de billó de Besiers. Tipus 1

a/ :BITERIS CIVI

r/ ROGER VICECOME

Pes: 0,65 g Ø = 18 mm

B-O-R-O disposats en creu

(ME nexat) Creu interior amb àncores al 2on i 3er espais

Crus-2009

RR

12 Òbol de billó de Besiers. Tipus 1

a/ i r/ semblant a l'anterior

Pes: 0.30 g Ø = 13 mm D-1555 bis RRR

Nota: Prescindim de les varietats amb P-O-P-O en el camp o amb tres punts als espais en lloc d'àncores o amb llegendes Biterris perquè tots els exemplars descrits només han estat presentats amb dibuixos i això pot haver originat interpretacions errònies. D'altra banda, seguim Duplessy en atribuir aquestes peces a Roger I, per continuïtat amb els tipus semblants batuts per Bernat Ató (vol. II, p. 390-391).

- 13 Diner de billó de Besiers. Tipus 2
 a/ +BITER.RIS V-R-B-S en creu, en el camp
 r/ :ROG.VICECOMES Creu interior i aspa acabada en creixents als espais
 Pes: 0,6 /0,69/ 0,76 g Ø = 17,2 mm D-1557 RR

- 14 Òbol de billó de Besiers. Tipus 2
 a/ i r/ semblant a l'anterior
 Pes: - g Ø = 13 mm Ben/Diaz. L-54 RRR

- 15 Diner de billó d Besiers. Tipus 3
 a/ .BITERIS CIVI V-R-B-S en creu, en el camp
 r/ +ROGER VICECOME Creu interior amb anells al 2on i 4rt espais
 Pes: - g Ø = - mm D-1557

- 16 Òbol de billó de Besiers. Tipus 3
 a/ i r/ semblant a l'anterior
 Pes: - g Ø = - mm Ben/Diaz, L-52 RRR

Nota: Duplessy atribueix un diner de Besiers a Bernat Ató II, però aquest comte ho era només de Nîmes.

RAMON TRENCATELL (1150-1167)

- 17 Diner de billó de Besiers
 a/ .BITERIS:CIV9 R-estel-E-estel en creu, al camp. Estels amb anell central
 r/ .R.TRENCAI9 Creu interior
 Pes: 0,9/0,73/0,89 g Ø = 17 mm Crus-2000 E

x 2

- 18 Òbol de billó de Besiers
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,35 g Ø = 13 mm Crus-2001 E

ROGER II TRENCATELL (1167-1194)

x 2

- 19 Diner de billó de Carcassona. Tipus 1
 a/ CAASSONA CI Bàcul entre I superada de punt - I sense punt
 r/-RO-GE-RC-OME- (ME nexat) Creu que talla la llegenda. Creixent al 3er espai
 Pes: 0,87/0,75 g Ø = 17 mm Cru.C-53/56-59 RR

Nota: No tenim en compte les variants de revers amb acabament CON perquè amb el nexat de la M i la E, la segona lletra queda reduïda a tres puntets no sempre visibles. D'altra banda, la M pot ésser interpretada com una N. Tampoc hem vist exemplars amb aquesta terminació que apareix només als dibuixos de Poey d'Avant.

- 20 Obol de Carcassona. Tipus 1
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,35 g Ø = 14,4 mm Cru.C-60 RRR

- 21 Diner de billó de Carcassona. Tipus 2
a/ :CARCASSONA CI Dos bàculs oposats entre dues I
r/-RO-GE-RC-OMR- (ME nexat) Creu que talla. Punts als espais 2on i 3er
Pes: 0,70 g Ø = 17 mm Crus-2006 RRR

- 22 Òbol de billó de Carcassona. Tipus 2
a/ i r/ com el diner anterior
Pes: 0,34 g Ø = 15 mm Crus-2007 RRR

- 23 Òbol de billó de Carcassona. Tipus 3
a/ CARCASSONA S al mig del camp
r/-ROGE-R COME- (ME nexat) Creu de braços desiguals. Dos tallen
Pes: 0,3 g Ø = 13 mm Crus-208 U

- 24 Diner de billó de Besiers
 a/ +ROG.VICECO (G barrada) R barrada en el camp
 r/ +BITERI CIVI Creu interior amb anell al 2on espai
 Pes: 0,76/0,67/0,64 g Ø = 15 mm Crus-2010a E
Nota: La varietat amb RO a l'anvers pot ésser una mala lectura de Poey d'Avant.

- 25 Òbol de billó de Besiers
 a/ i r/ com el diner anterior
 Pes: 0,35 g Ø = 13,5 mm Crus-2011 R

RAMON ROGER TRENCATELL (1194-1209)

- 26 Diner de billó de Carcassona
 a/ :CARCASONE CI Bàcul entre I superat de punt - I sense punt
 r/-RR-OG-CO-TE- (1a R barrada) Creu que talla la llegenda amb punts
 als espais 1er i 4rt i creixent a 2on i 3er
 Pes: 0,875 g Ø = 18 mm Crus-2012 RRR

- 27 Òbol de billó de Carcassona
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,41 g Ø = 14 mm

Crus-2013

RRR

- 28 Diner de billó de Besiers
a/:R ROG VICECO
r/ BITERRI CIVI
Pes: 0,60 g Ø = 18 mm

Creu alçada entre dues I

Creu interior

Crus-2015

RRR

- 28a Semblant, r/ punt al primer espai de la creu.
Pes: 0,60 g Ø = 19 mm

Crus-2015a

RRR

- 29 Òbol de billó de Besiers
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: (0,22 g) Ø = 13 mm

Crus-2016

U

Nota: L'òbol amb I-O-I-O (Crus-2014) en el camp pot ésser fruit d'una mala lectura.

ALBI, vescomtat d'

RAMON, tipus immobilitzat dels darrers Trencavell

30 Diner de billó d'Albi

a/ +A'MBMECI

r/ +IAMVIVMD

Pes: 0,90/1,0 g Ø = 18 mm D-1180

E

(B com un llaç) Espècie de M superada de A
(MD nexat) Creu interior de braços botits

Nota: Hi ha varietats d'aquestes llegendes deformades, algunes amb un traç després de la I del revers que l'apropa més a una R.

RAMON VII de Tolosa

31 Diner d'Albi, taller de Bonafos

a/ +R.BONAFOS

r/ +.ALBIENSIS

Pes: 0,76 g Ø = 16 mm

Bàcul i creu, superats d'una A

Creu interior de braços botits. Bàcul al 3er espai

D-1182

R

32 Òbol d'Albí, taller de Bonafos

a/ i r/ com el tipus anterior

Pes: 0,34 g Ø = 13 mm

Ben/Diaz, L-22

RRR

ROCAFULL, senyoria de**RAMON**, senyor no identificat**33** Diner de billó de Rocafull

a/ +ROCAFOLIENSIS

r/ +LEX PRIMA M'

Pes: 0,80 g Ø = 17 mm

R entre dos punts

Creu d'extremes ancorats

D-1571

RRR

34 Òbol de billó de Rocafull

a/ i r/ com el tipus anterior

Pes: 0,40 g Ø = 13 mm

D-1572

RRR

ANDUSA i SAUVA, senyories d'**BERNAT II** d'Andusa i Sauva (1145-1164)**35** Diner de billó d'Andusa i Sauva. Tipus 1

a/ +DE ANDVSIA

r/ +-DE-SA-LV-E

Pes: 0,80 g Ø = 16 mm

B en el camp

Creu que talla, inscrita en quadrat central

D-1570

RRR

- 36 Diner de billó d'Andusa i Sauva. Tipus 2
 a/ +ANDVSIENSIS B entre grups de dos punts
 r/ +SALVIENSIS Creu d'extrems ancorats
 Pes: 0,90 g Ø = 16 mm D-1568 RR

- 37 Òbol de billó d'Andusa i Sauva. Tipus 2
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,35 g Ø = 14 mm D-1569 RRR

NARBONA, vescomtat de

RAMON I (965-1019)

- 38 Diner de billó de Narbona
 a/ :NADINA Quatre anells
 r/ RAIMVN Creu interior
 Pes: 1,3 g Ø = 18,3 mm Poey-3744 E
 Nota: Hi ha altres variants amb NADONA, NARBNA, etc., que no detallem.

- 39 Obol de billó de Narbona
a/ i r/ semblant al diner anterior
Pes: 0,65 g Ø = 14,5 mm Poey-3745 R

BERENGUER (1019-1067)

- 40 Diner de billó de Narbona. Tipus 1
a/ NARBONA C Quatre anells
r/ BERINGARI Creu interior
Pes: 1,15 g Ø = 17 mm Crus-2022 R
- 40a Semblant, r/ BERNGARI
Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2022b RR
- 40b Semblant, a/ NARBONA CS r/ +BERINGARI
Pes: 1,04 g Ø = 17 mm Poey-3747 RR

- 41 Òbol de billó de Narbona
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,45 g Ø = 13 mm Crus-2023 RRR

- 42 Diner de billó de Narbona. Tipus 2
 a/ NARBONA C Tres anells i una creu
 r/ BERNGARI Creu interior
 Pes: 1,09 g Ø = 18 mm Crus-2021 RRR

BERNAT (1067-v. 1069)

- 43 Diner de billó de Narbona
 a/ NARBONE CIVI Quatre anells
 r/ +BERNARDVS Creu interior
 Pes: 0,85 g Ø = 17 mm Amardel RRR

- 44 Òbol de billó de Narbona
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: (0,25) g Ø = 14 mm Inèdit U

PERE, bisbe i tutor d'Eimeric I (v. 1069-v. 1080)

- 45** Diner de billó de Narbona
 a/ NARBONA C
 r/ + PETRVS EPOS
 Pes: 1,15 g Ø = 17,8 mm Quatre anells
 Creu interior Poey-3752 E

- 46** Òbol de billó de Narbona
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,40 g Ø = 13,5 mm Poey-3753 R

EIMERIC I (v. 1069-1105)

- 47** Diner de billó de Narbona
 a/ NARBONA CIV
 r/ AIMEICVS II
 Pes: 0,98 g Ø = 17 mm Quatre anells
 Creu interior Crus-2024a RRR
- 47a** r/ AIMRICVS II
 Pes: 1,05 g Ø = 17,5 mm

47b a/ NARBONA CIVI r/:AIMIICVS

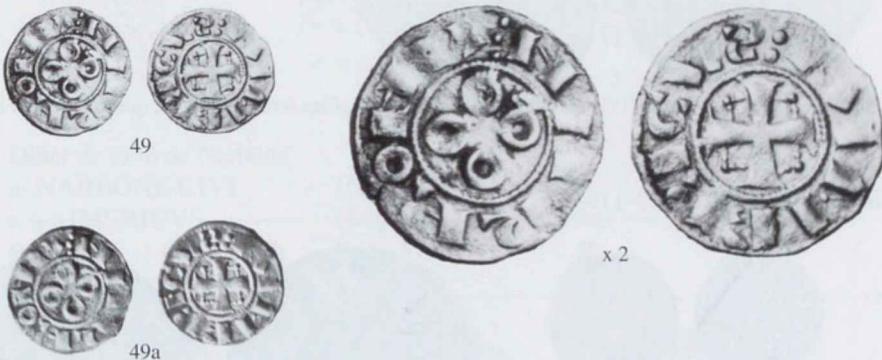
Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2024 RR

Nota: Sembla que hi ha altres variants, que no detallem.**48** Òbol de billó de Narbona

a/ com el tipus anterior

r/ +AI...(A)..IIII

Pes: (0,3) g Ø = 14 mm Crus-2025 U

EIMERIC II (1105-1134)**49** Diner de billó de Narbona. Tipus 1

a/ :NARBONA

Quatre anells

r/ :AIMERICVS

Creu interior sobre quadrat

Pes: 0,70 g Ø = 17 mm Crus-2026 RR

49a Semblant, r/ :MIMERCVS

Pes: 0,8 g Ø = 16,5 mm Inèdita RRR

49b Semblant, a/ NARBONA r/ :EMMERCVS

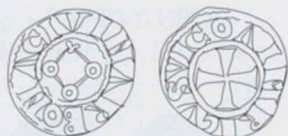
Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2026a RR

- 50** Obol de billó de Narbona
a/ i r/ com la varietat 49a
Pes: (0,45)g Ø = 13 mm

Crus-2027

RR

- 51** Diner de billó de Narbona. Tipus 2
a/ NARBONA CIVI Tres anells i trèvol (?) als vèrtexs d'un quadrat
r/ AIMRICVS VICO Creu interior
Pes: - g Ø = 17 mm D-1547 RRR

Nota: En el període 1134-1143 el vescomtat fou usurpat per Alfons Jordà de Tolosa, que hi féu batre moneda.

ERMENGARDA (1143-1194)

- 52** Diner de billó de Narbona
a/ NARBONE CIVI
r/ :ERMENGARD
Pes: 0,98 g Ø = 17 mm

(NE nexat) Quatre anells
Creu interior. Creixent al 2on espai
Crus-2028 R

x 2

- 53 Obol de billó de Narbona
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,54 g Ø = 12 mm

Crus-2029

RR

EIMERIC III (1202-1258)

x 2

- 54 Diner de billó de Narbona
a/ NARBONE CIVI
r/ +AIMERICVS
Pes: 0,8 g Ø = 17 mm

(NE nexat) Clau dreta
(S ajaguda) Creu interior
Poey-3765

R

x 2

- 55 Òbol de billó de Narbona
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,38 g Ø = 12 mm

Ben/Diaz, L-310

RRR

AMALRIC I (1258-1298)

- 56** Diner de billó de Narbona
a/ +NARBONE CIVI
r/ +AMALRICVS
Pes: 0,5 g Ø = 16 mm

Clau dreta, més esvelta que l'anterior
Creu anterior
D-1549 RRR

AMALRIC II (1298-1327)

- 57** Diner de billó de Narbona
a/ A VICCOMS NARB
r/ + E ARCHIEPS.NARB
Pes: 0,65 g Ø = 17,2 mm

Clau i escudet a la dreta
Creu interior i mitra al 2on espai
Poey-3766 R

MONTPELLER, senyoria de**GUILLEMS de Montpeller** (1052-1204)**REIS de Catalunya - Aragó** (1204-1276)**REIS de la branca de Mallorca** (1276-1349)

x 2

58 Diner melgorès de billó

a/ RAIMVNO

r/ NARBONA

Pes: 0,93 g Ø = 18 mm

(llegenda degenerada) Pal amb penons oposats i punt

(llegenda degenerada) Quatre anells

Crus-2112

C

x 2

59 Òbol melgorès de billó

a/ i r/ com el tipus anterior

Pes: 0,54 g Ø = 14 mm

Crus-2113

E

Nota: No corresponen a l'etapa catalana els diners de llei octena.**JAUME I de Catalunya-Aragó** (1213-1276)

60

- 60** Gros d'argent de Montpellier i de la Corona Catalano-Aragonesa
a/ +DOMINVS MONTISPESVLANI Armes de Montpellier. Orla lobulada
r/ +IACOBVS DEI GRA REX ARAGONV Creu amb corones als extrems
Pes: 3,9 g Ø = 26 mm Crus-2122 RRR
- 60a** Semblant, amb r/ acabant en GRASIA REX ARAGONVM
Pes: 3,9 g Ø = 26 mm Crus-2122a RRR
- 60b** Semblant, a/ amb MONTISPESVIANI
Pes: 3,92 g Ø = 26 mm Crus-2122b RRR

- 61** Mig gros de Montpller i de la Corona Catalano-Aragonesa
a/ i r/ com la variant 60b
Pes: 1,62 g Ø = 19,5 mm Crus-2123 U

OMELADÈS, baronia d'

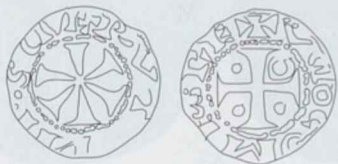
BERNAT ATÓ DE MURVIEL (1186-1191)

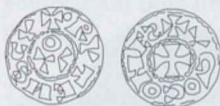
- 62** Diner de billó de l'Omeladès
a/ +RAIMVNDVS. Lletres A, T, O, en triangle
r/ +OMELLADIS Creu interior
Pes: 0,85 g Ø = 18 mm Poey-3847 RRR

RODÉS, comtat de

HUG de Tolosa (1008-1054)

- 63** Diner de billó de Rodés, tipus del Pui
 a/ +RVTENIS CIVI Aspa de sis braços patents
 r/ +VGO COMES RE Creu interior amb punts als espais
 Pes: - g Ø = 22 mm Dieud., p.225 RRR
-

- 64** Òbol de billó de Rodés, tipus rodenenc
 a/ +.RVTENS CV Lletres V, O, V en triangle
 r/ +VGO COMES Creu interior
 Pes: - g Ø = 12 mm Ben/Diaz, L-324 U
-

RICARD I (1112-1132/1134)

- 65** Diner de billó de Rodés
 a/ +RODES DVCO Lletres D, A, D i creueta, posats en creu
 r/ RICARD COMS Creu interior
 Pes: - g Ø = 18 mm Poey-3875 RRR

HUG I, HUG II, HUG III, ENRIC I i primers temps d'HUG IV (1132-1270)

- 66 Diner de billó de Rodés
 a/ +RODES CIVI (S ajaguda) Lletres D, S, A i creueta, posats en creu
 r/ +VGO COMES Creu interior
 Pes: 1 g Ø = 17 mm Crus-2017 C
-

- 67 Òbol de billó de Rodés
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,44 g Ø = 13 mm Crus-2018 R
-

HUG IV, darrers temps i potser primers d'ENRIC II (1071-1282)

- 68 Diner de billó de Rodés
 a/ i r/ com el tipus del diner anterior
 Pes: 0,6 g Ø = 16 mm Inèdit RRR

ENRIC II (1275-1304)

- 69** Diner de billó de Rodés, de llei millorada, emès des del 1282
a/ +RODES:CIVIS Lletres D, S, A i creueta, en creu
r/ hENR':COMES Creu interior. Anell al segon quarter
Pes: 0,95 g Ø = 17,7 mm Poey-3882 R
- 69a** Semblant, r/ punt dins de l'anell del revers
Pes: - g Ø = - mm Belmont-2 R
- 69b** Semblant, a/, punt d'sprés de la S e CIVIS
Pes: - g Ø = - mm Belmont-3 R
- 69c** Semblant, a/ dos punts d'sprés de la S de CIVIS
Pes: - g Ø = - mm Belmont-3 R

- 70** Òbol de billó de Rodés, de llei millorada, emès des del 1282
a/ i r/ com el tipus del diner anterior
Pes: 0,5 g Ø = 13,5 mm Crus-2020 RR

CECÍLIA (1304-1312)

- 71 Diner de billó de Rodés
a/ +RODES CIVIS
r/ +CECILIA:COMIT
Pes: 0,77 g Ø = 19 mm

Lletres D, S, A i creueta, en creu
Creu interior i anell amb punt central al 2on quarter
Caron-341 RR

- 72 Òbol de billó de Rodés
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,5 g Ø = 14 mm

Poey-3886 RR

JOAN I (1312-1373)

- 73 Diner de billó de Rodés
a/ +RODES CIVIS
r/ +IOHES.COMES
Pes: - g Ø = 19 mm

Lletres D, S, A i creueta, en creu
Creu interior i anell al segon quarter
Poey-3888 RRR

- 74 Òbol de billó de Rodés
a/ +RODES:CIVIS
r/ +IOHES:COMES
Pes: 0,4 g Ø = 13,4 mm

Lletres D, S, A i creueta, en creu
(creueta) Creu interior i anell al 2on quarter
Poey-3887 RR

LODEVA, bisbat de**Emissions episcopals no nominatives**

- 75 Diner de billó de Lodeva. Tipus 1
 a/ +FVLCRANVS Lletres SCS i omega a sobre
 r/ +EPS.LO.DOVE Creu amb punts als extrems
 Pes: 0,92 g Ø = 18 mm Poey-3861 RRR

- 76 Diner de billó de Lodeva. Tipus 2
 a/ +EPS (creu de punts) LODOVE Testa mitrada, de front
 r/ +FVLCRANVS Creu interior
 Pes: - g Ø = 18 mm Poey-3860 RR

GAVALDÀ, vescomtat de, i **MENDE**, bisbat de**Possible emissió vescomtal no nominativa**

- 77 Diner de billó de Mende
 a/ +PRIVATVS Testa mirant a la dreta
 r/ +MIMATVM Creu interior
 Pes: 0,55 g Ø = 16 mm Caron-339 RRR

Emissions episcopals no nominatives

78

- 78 Diner de billó de Mende
a/ S:PRIVATVS
r/ +MIMA CIVITAS
Pes: 0,78 g Ø = 18 mm

Testa mitrada de front que talla la llegenda per baix
Creu interior i aspa d'extrems en forma d'anell
Poey-3871 RR

- 78a Semblant, r/ anell amb peduncle només al segon quarter
Pes: - g Ø = - mm Poey-3873 RR

- 78b Semblant, r/ creu cantonada de florons
Pes: - g Ø = - mm Poey-3874 RR

- 79 Òbol de billó de Mende
a/ com el tipus anterior, r/ semblant, amb MIMAS
Pes: 0,38 g Ø = 15 mm Poey-3872 RRR

TOLOSA, comtat de

RAMON VI (1194-1222) i RAMON VII (1222-1249)

- 80 Diner de billó de Tolosa. Tipus immobilitzat
a/ +TOLOSA CIVI (S ajaguda) Bàcul, A i creu en el camp
r/ RAMON COMES (ME nexat, S ajaguda) Creu interior. S al segon quarter
Pes: 1,1 g Ø = 19,2 mm Poey-3702 C

- 81 Obol de billó de Tolosa. Tipus immobilitzat
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,55 g Ø = 15 mm Poey-3703 C

CAORS, comtat, ciutat i bisbat de

Anònimes ciutadanes amb participació episcopal

- 82 Diner de billó de Caors. Tipus 1
a/ +CIVITAS (S ajaguda) Bàcul barrat sobre A i entre creuetes, que talla per dalt
r/ +CATVRCIS (S ajaguda) Creu interior
Pes: 0,82 g Ø = 17 mm Poey-3914 C
- 82a Semblant, r/ +CA.TVRCIS
Pes: 0,85 Ø = 17 mm Poey-3913 C
Nota: Hi ha altres petites variants de puntuació que no detallem.

- 83 Òbol de billó de Caors. Tipus 1
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,34 g Ø = 13 mm Poey-3912 E

- 84 Diner de billó de Caors. Tipus 2
a/ +CIVITAS (anell) Bàcul barrat entre lluna i sol. No talla
r/ +CATVRCIS. (anell) Creu amb anell al 2on quarter i estrella al 3er
Pes: - g Ø = 17 mm Poey-3919 RR
Nota: Poey atribueix a aquest tipus un pes de 1,63 g, que sembla massa elevat.

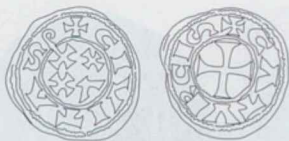
Anònimes ciutadanes

- 85 Diner de billó de Caors. Tipus 1
a/ +CIVITAS (S ajaguda) T, creueta, A, creueta, posats en creu
r/ +CATVRCIS Creu interior
Pes: 0,98 g Ø = 17 mm Poey-3924 R

- 86 Òbol de billó de Caors. Tipus 1
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: - g Ø = - mm Poey-3925 RRR

87 Diner de billó de Caors. Tipus 2

a/ +CIVITAS

(S ajaguda) Bàcul barrat, creueta, A, creueta, posats en creu

r/ +CATVRCIS

(S ajaguda) Creu interior. Punts als espais 2on i 3er

Pes: - g

Ø = 17 mm

Caron-344

RR

VIVARÈS, comtat i bisbat de

Episcopals no nominatives

88

88 (x 2)

88a

88a (x 2)

88 Diner de billó de Vivers

a/ +EPISCOPVS

Testa gran i mitrada, a l'esquerra

r/ +VI.VARIE

Creu interior

Pes: 0,62 g Ø = 15 mm

Inèdita

RRR

88a Semblant, a/ testa més petita i esquemàtica, r/VI.VA.RIE

Pes: 0,68 g Ø = 17 mm

Poey-3863

R

- 89 Òbol de billó de Vivers
 a/ +EPIS (anell i punt central) COPVS Bàcul
 t/ (anell id.) VIVARIE (anell íd.) Creu llatina que talla per baix
 Pes: 0,50 g Ø = 15,5 mm Poey-3865 E

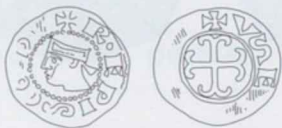
Comtals de RAMON VII de Tolosa o ciutadanes

- 90 Òbol de Vivers
 a/ -V-R-B-S- Creu que talla la llegenda
 r/ -VI-V-A-R- Creu que talla la llegenda
 Pes: 0,35 g Ø = 10,5 mm Ber/Soub, p.15 RR

USÈS, comtat o senyoria i bisbat d'

Episcopals no nominatives, probablement del bisbe RAMON (1208-1212)

- 91 Òbol de billó d'Usès
 a/ +R.EPIS... Testa mitrada mirant a l'esquerra
 r/ +VSE... Creu d'extrems ancorats
 Pes: 0,43 g Ø = 16 mm Poey-3862 U

BIARN, vescomtat deTipus immobilitzat des de **CÈNTUL IV** (1058-1088) fins al segle xv

- 92** Diner morlà de billó.
 a/ +ONOR FORCAS M i, a sota, P i creueta
 r/ CENTVLLLO COME Creu interior. Punts als espais 3er i 4rt
 Pes: 1,3 g Ø = 17 mm Crus-2017 C

- 92a** Semblant, al r/ M i, a sota, creueta i P
 Pes: 1,22 g Ø = 17 mm Poey-3241 RR

- 93** Òbol morlà de billó
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,40 g Ø = 13 mm Crus-2018 R

PROVENÇA MARÍTIMA

ALFONS I (1162-1196)

- 94 Diner reial, de billó
a/ .REX ARAGONE
r/ -PRO-VI-NC-IA-
Pes: 0,98 g Ø = 17 mm

Mitra o corona
Creu que talla la llegenda
Crus-2102 E

- 95 Òbol del diner reial, de billó
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,50 g Ø = 14 mm

Crus-2103

R

96

96a

- 96** Ral coronat, de billó
a/ +REX(anell)ARA(id.)GONE (NE nexades) Effigie coronada a l'esquerra.
Corona de doble traç. Cabells com dues comes
r/ -P'O-VI-NC-IA Creu que talla la llegenda i tres punts als extrems
Pes: 0,87 g Ø = 17 mm Crus-2104 E

- 96a** Semblant, batut sobre un ral o diner de la «mitra»
Pes: Ø = 17 mm Crus.I U

- 97** Óbol del ral coronat, de billó
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,36 g Ø = 14 mm Crus-2105 R

PERE I (1196-1213)

- 98** Ral coronat de billó
a/ i r/ semblant al ral anterior, però a/ cabell amb dos rulls successius
Pes: 0,87 g Ø = 17 mm Crus-2114 E
- 98a** Semblant, a/ corona de traç senzill
Pes: 0,85 g Ø = 17 mm Crus-2114a E

- 99 Òbol de ral coronat, de billó
a/ i r/ com la variant a anterior
Pes: 0,50 g Ø = 14 mm Crus-2115 R

JAUME I (1213-1276)

- 100 Ral coronat de billó
a/ i r/ com el ral 97a, però a/ cabells fluents, r/ punt, anell, punt als extrems de la creu.
Pes: 0,80 g Ø = 17 mm Crus-2124 RR

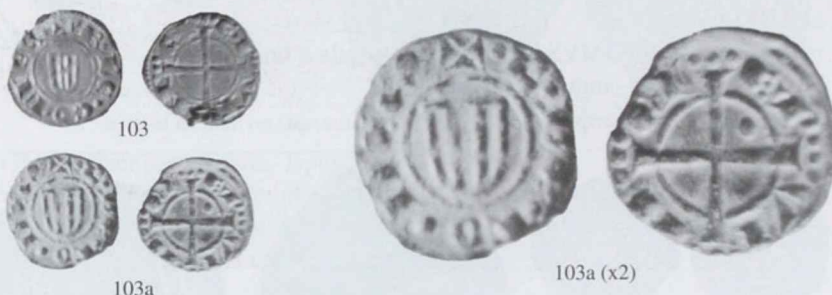

- 101 Òbol del ral coronat, de billó
a/ i r/ com el tipus del ral anterior
Pes: 0,38 g Ø = 14 mm Crus-2125 RR

RAMON BERENGUER V de Provença (1209-1245)

- 102 Gros marsellès d'argent
 a/ +COMES:PVINCIE:
 r/ +CIVITAS MASSIL
 Pes: 1,67 g Ø = 20 mm
- Efígie a l'esquerra. Cabell arrissat
 Castell superat de creu
 Crus-2033 RR

- 103 Diner heràldic, de billó
 a/ +R.BE.CO.MES
 r/ 'P-VI-N-CI-E
 Pes: 0,6 g Ø = 15,4 mm
- (S ajaguda) Armes provençals
 Creu que talla la llegenda i tres punts als extrems
 Crus-2032 RR

- 103a Semblant, punt al segon quarter del revers
 Pes: 0,6 g Ø = 15 mm Crus-2023 var. RRR

- 104 Diner marsellès de billó
 a/ +R.COMES.PVINCIE
 r/ -MRS-SIL-IEN-SIS-
 Pes: 0,8 g Ø = 16,3 mm
- Efígie a l'esquerra. Cabell amb rulls
 Creu que talla. Punt, anell, punt, als extrems
 Crus-2034 R

x 2

- 105** Obol marsellès de billó
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,4 g Ø = 12,8 mm Crus-2035 R

ARLE, bisbat d'

Episcopals no nominatives (c.1186-c.1245)

- 106** Diner de billó d'Arle. Tipus 1
a/ AREL Mitra
r/ ...STVS TROPHIMVS «Creu cantonada d'una mitra»
Pes: - g Ø = - mm Caron-399 U
Nota: La imprecisa descripció del revers és la de Caron, que no dibuixa la peça.

x 2

- 107** Diner de billó d'Arle. Tipus 2
a/ ARCHIEPIS Mà beneint
r/ +ARELATEN Creu interior
Pes: 1,02 g Ø = 18 mm Poey-4091 R

- 108** Diner de billó d'Arle. Tipus 3
a/ SCI STEFANI (C barrada) Bust de front, mitrat, entre trèvolts. Talla per baix
r/ +ARCHIE ARELAT Creu doblada d'aspa d'extrems trevolats
Pes: 0,7 g Ø = 18 mm Crus-2038 RRR

x 2

109 Obol de billó d'Arle. Tipus 1

a/-xAR-Ch-E-PI-

r/-+A-RE-L'-T'-

Pes: 0,3 g Ø = 13,4 mm

Creu que talla la llegenda

Creu que talla la llegenda

Crus-2039

RR

x 2

110 Òbol o dinar petit d'Arle. Tipus 2

a/ +ARCHI(anell amb punt central):EPI

r/(anell amb punt central)ARELATEN (id)

Pes: 0,40 g Ø = 14 mm Poey-4087

Bàcul

Creu llatina. Talla per baix

E

AURENJA, principat d'**BERTRAN** (1178-1181)**111** Diner de billó d'Aurenja

a/ PRICEPS A'RAS.CI

r/ IMP FREDERICVS

Pes: 0,98 g Ø = 16 mm

Espècie d'A quadrangular

Creu interior

Poey-4470

R

- 112** Obol de billó d'Aurenja
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,33 g Ø = 13 mm Poey-4471 R

GUILLEM IV (1181-1218)

- 113** Diner de billó d'Aurenja. Tipus 1
a/ +PCEPS AVRASC (AV nexat) Espècie d'A quadrada i estrella
r/ +ENRICVS.I P T (I, P i T superades de traç) Creu doblada d'aspa curta
Pes: - g Ø = 17 mm D-2039 RRR

- 114** Diner de billó d'Aurenja. Tipus 2
a/ W PRICEPS A'RASC Cornet amb agafador i penjolls
r/ +IMP FREDERICVS Creu interior
Pes: 0,71 g Ø = 16 mm Poey-4472 R

FORCALQUER, comtat de

BERNAT I de Forcalquer (1129-1150)

115

115a

115e

- 115** Diner de billó d'Embrun
a/ +COMES:EDN'E (S al revés) Estrella de vuit puntes
r/ +BERTRANDVS (S al revés) Creu interior
Pes: 0,85 g Ø = 17 mm Crus-2043 R

- 115a** Semblant, r/ +BERTRAND'
 Pes: 0,92 g Ø = 17 mm Crus-2043a R
- 115b** Semblant, a/ +EDNE:COMES r/ BERTRAN i punt al 2on espai
 Pes: 0,85 g Ø = 17 mm Crus-2043b R
- 115c** Semblant, a/ +COMES:DN'E
 Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2043c R
- 115d** Semblant, a/ punt en el camp
 Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2043d R
- 115e** Semblant, a/ +DNE':COMES i punt en el camp. r/ +BERTRAN. punt al 2on
 quarter
 Pes: 0,9 g Ø = 17,4 mm Inèdita R

- 116** Òbol de billó d'Embrun
 a/ i r/ com el tipus anterior
 Pes: 0,36 g Ø = 14 mm Crus-2044 RR

GUILLEM II de Forcalquer (1150-1209), ALFONS II (1209) i RAMON BERENGUER V (1209-1245). Tipus immobilitzats

117a

117b

117a (x 2)

117c

117d

117c (x 2)

- 117** Diner de billó de Forcalquer
 a/ +VVILELMVS Lletres C, O, M, E, en creu
 r/ +PROENCIE Creu interior
 Pes: 0,92 g Ø = 17 mm Crus-2040 R

- 117a** Semblant, a/ +VVLIELMVS
 Pes: 0,9 g Ø = 17,4 mm Crus-2040b R

- 117b** Semblant, a/ +VVILEMVS
 Pes: 0,8 g Ø = 17 mm Crus-2040c R

- 117c** Semblant, r/ punt al 2on espai
 Pes: 0,9 g Ø = 17 mm Crus-2040d R

- 117d** Semblant, a/ +VI.LEL.MVS r/ punt al 2on espai
 Pes: - g Ø = 17 mm Crus-2040a R

118

118a

118b

118 (x 2)

118a (x 2)

- 118** Òbol de billó de Forcalquer
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,54 g Ø = 14 mm Crus-2041 RR
- 118a** Semblant, a/ +VVLIELMVS
Pes: 0,6 g Ø = 13,5 mm Inèdita RR
- 118b** Semblant, a/ +VILELMVS r/ Punt al 2on quarter
Pes: 0,45 g Ø = 14 mm Inèdita RRR

AVINYÓ, comtat d'

Emissions anònimes, potser del temps del rei ALFONS I

- 119** Diner de billó d'Avinyó
a/ AVINIO Clau
r/ -:::-NE-NS-IS- (S ajagudes) Creu que talla la llegenda
Pes: 0,72 g Ø = 15,5 mm Poey-4129 E

Emissions anònimes probablement de temps del comte RAMON VII de Tolosa

- 120** Dobler de billó d'Avinyó
a/ +AVINIO Clau
r/ +NENSIS: Creu interior amb boles als extrems
Pes: 1,71 g Ø = 21 mm Poey-4134 R

- 121** Diner de billó d'Avinyó
 a/ i r/ semblant al tipus anterior, però a/ globus a l'esquerra de la clau
 Pes: 0,65 g Ø = 16 mm Poey-4135 R

GAP, bisbat de

Emissions no nominatives dels bisbes

- 122** Diner de billó de Gap. Tipus 1
 a/ +.S.h EPISCOPVS Testa mirant a l'esquerra
 r/ +VAPINCENSIS Creu interior amb punts als espais
 Pes: 0,80 g Ø = 17 mm Dhénin-G RRR

- 123** Diner de billó de Gap. Tipus 2
 a/ +.ESPIQOPVS Testa mirant a l'esquerra
 r/ +VAPINCENSIS Creu interior amb punts als espais
 Pes: 0,95 g Ø = 16,5 mm Dhénin-H RRR
- 123a** Semblant, r/+VAPICENSIS
 Pes: 0,93 g Ø = 17 mm Dhénin-I RRR

PROVENÇA RODANIANA

RAMON V (1148-1194) i RAMON VI (1194-1222) de Tolosa

- 124 Diner de billó de Provença
a/ +R.COMES (S ajaguda) Creixent i sol entre punts
r/ -M-D-V-X- Creu de doble traç. Sèrie de tres punts als extrems
Pes: 0,80 g Ø = 16 mm Poey-3723 C

- 125 Òbol de billó de Provença
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: - g Ø = 13 mm Caron-322 RRR

RAMON VII (1222-1249)

- 126 Diner de billó de Provença
a/ +DVX.MARCh'.PV Creixent i sol
r/ +R:COMES:PALACI (RE nexat) Creu interior. Sèrie de tres punts als extrems
Pes: 0,84 g Ø = 16,5 mm Poey-3730 C

- 127 Obol de billó de Provença
a/ i r/ com el tipus anterior
Pes: 0,50 g Ø = 15 mm Poey-3733 R

SANT PAU DELS TRES CASTELLS, bisbat de

Emissions episcopals no nominatives

- 128 Diner de billó de Sant Pau. Tipus 1
a/ +AVE:GRA:PLENA Testa mitrada mirant a l'esquerra
r/ +SANTI PAVLI Creu interior amb els extrems ancorats
Pes: - g Ø = - mm Poey-4665 RRR

- 129 Òbol de billó de Sant Pau. Tipus 1
a/ + EPIS:COPVS Testa mitrada mirant a l'esquerra
r/ +SANTI:PAVLI Creu interior amb els extrems ancorats
Pes: - g Ø = 14 mm Poey-4666 RRR

130 Obol de billó de Sant Pau. Tipus 2

a/ +S.PAVLI (retrògrad) Mitra

r/ -E-P-I-S- (retrògrad) Creu potençada que talla la llegenda

Pes: - g Ø = 13 mm Poey-4667 RR

131 Diner de billó de Sant Pau. Tipus 3

a/ +EPISCOPVS Testa mirant a l'esquerra

r/ +TRICASTRIN Creu interior amb punts als espais

Pes: - g Ø = 17 mm Poey-4669 RRR

...
...
...
...

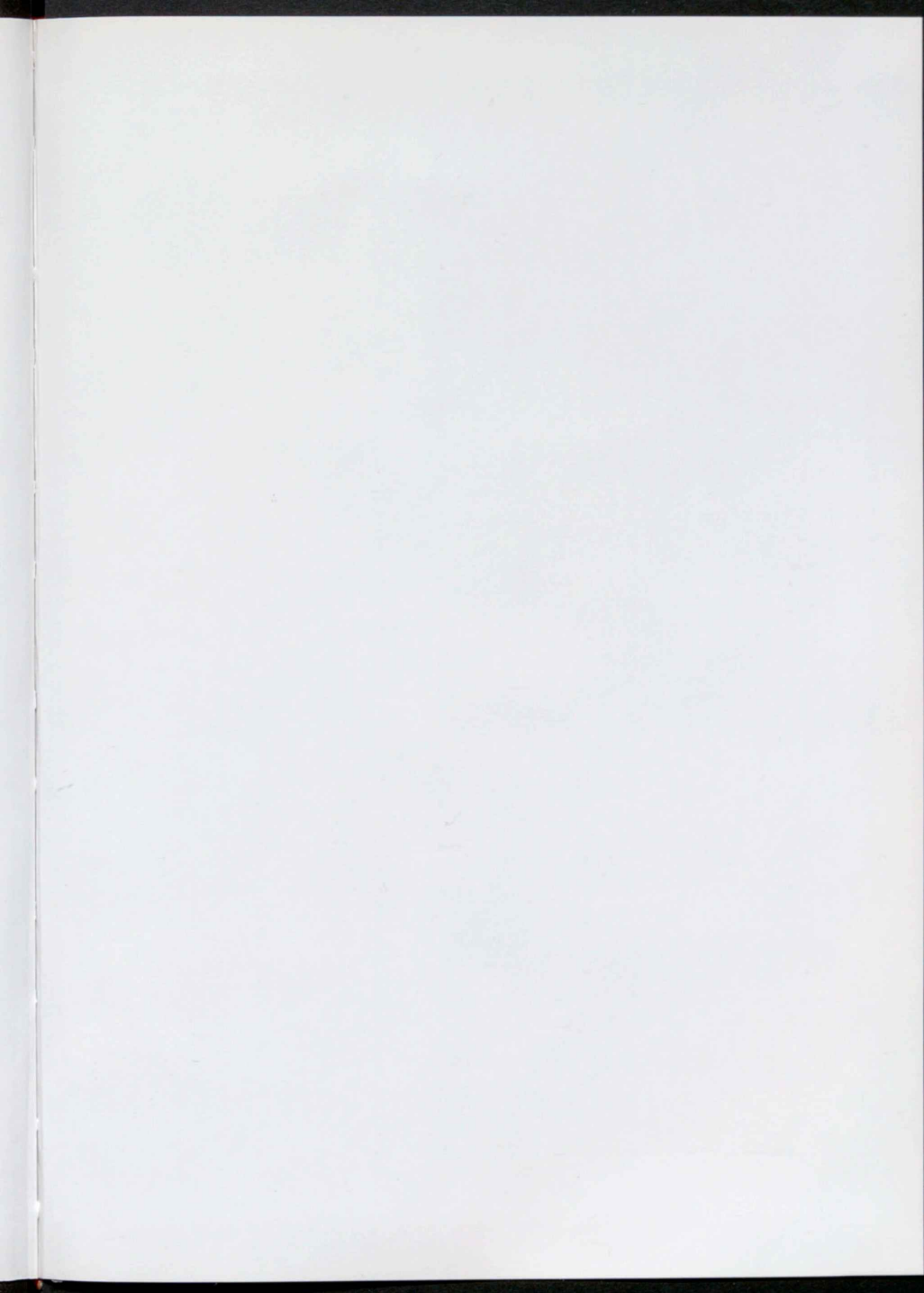

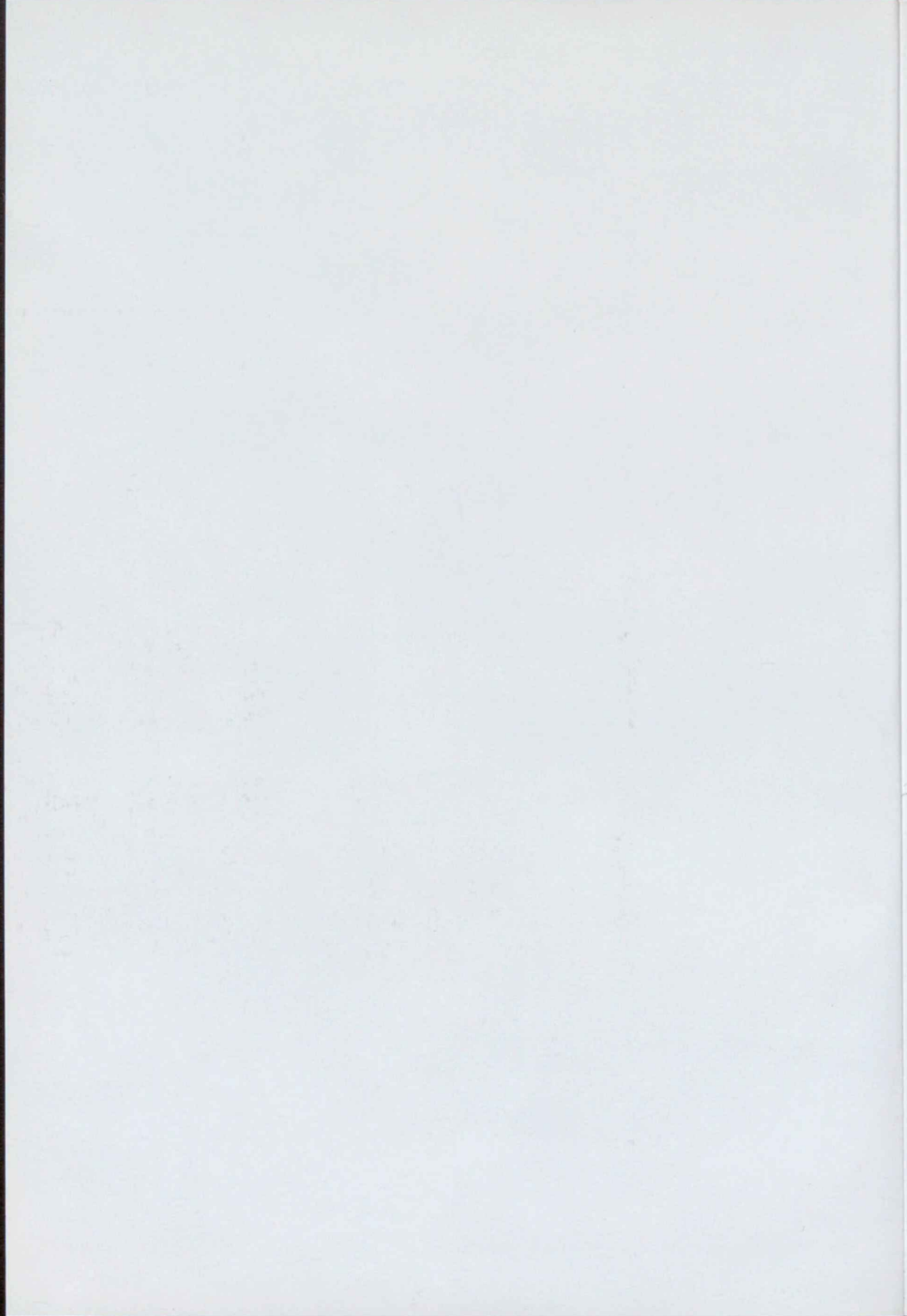
SANT PAU DEL TRIN CASTILLA

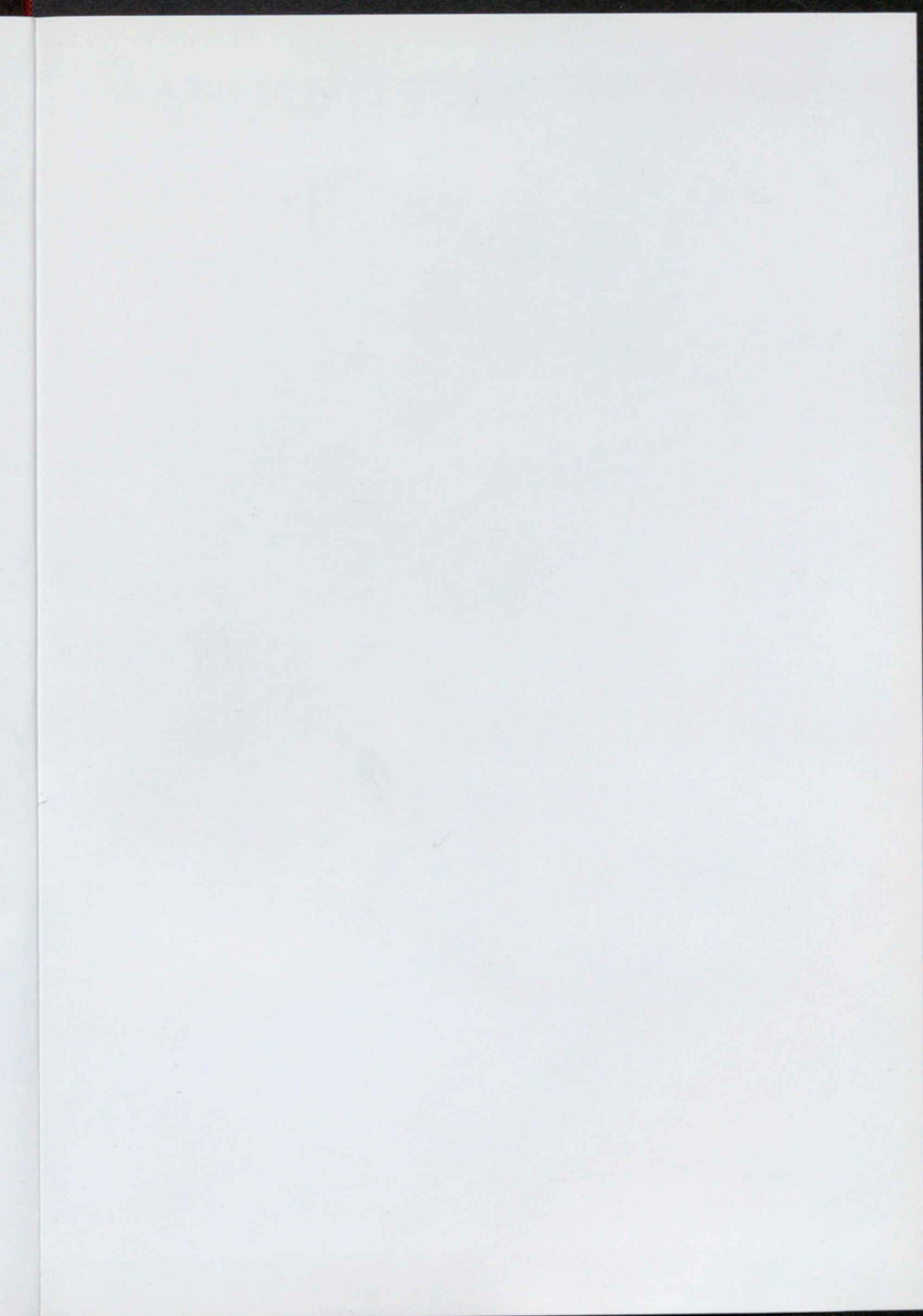
...
...
...
...

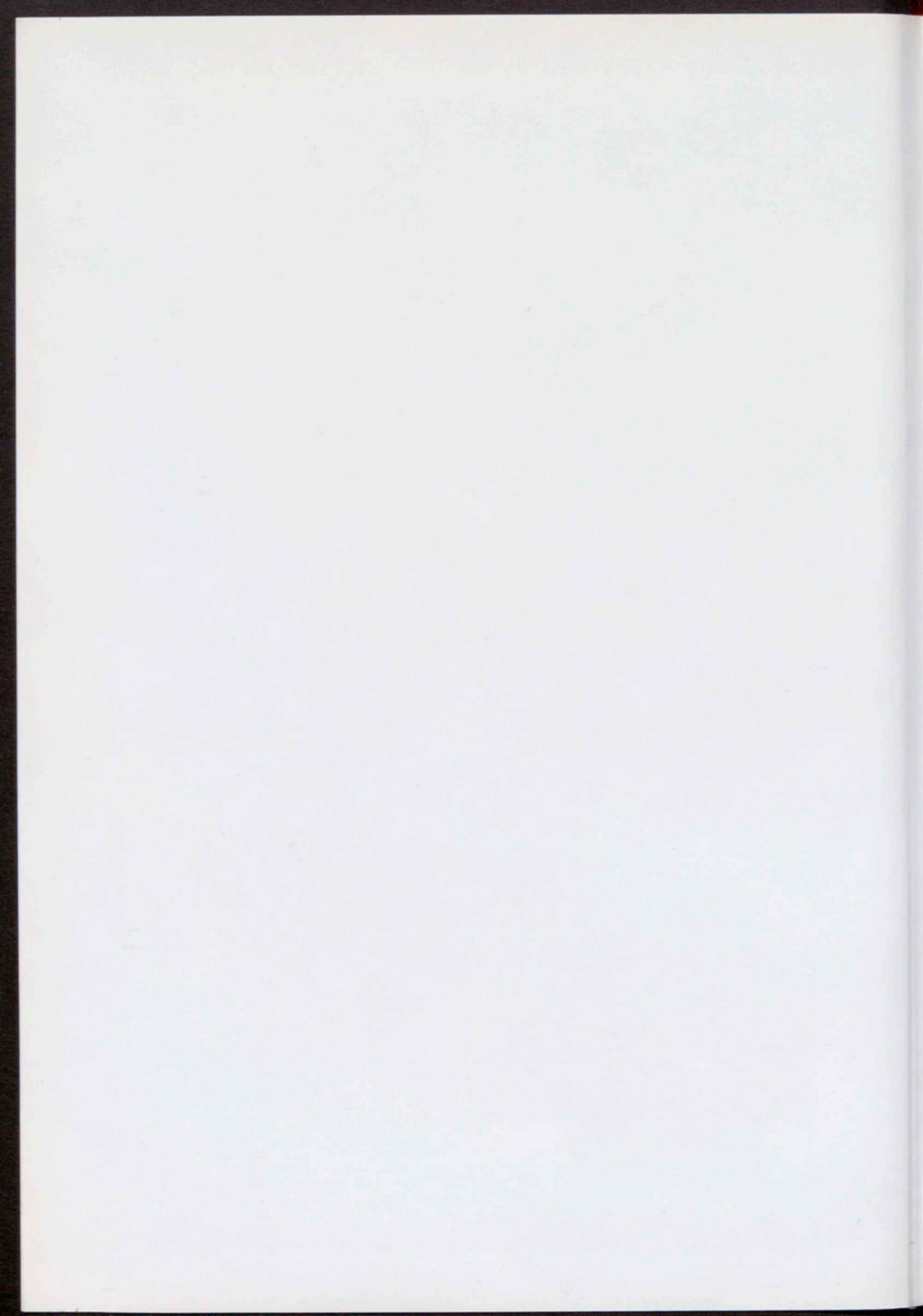
...
...
...
...

...
...
...
...

ISBN 978-84-9965-117-0

9 788499 651170 >

M. Crusafont i Sabater

11

HISTÒRIA DE LA MONEDA DE L'OCCITÀNIA CATALANA (S. XI-XIII)